II 64.367

G. CĂLINESCU

ESTETICA BASMULUI

859
384

Pergamon

II - 64.367

G. CĂLINESCU

ESTETICA BASMULUI

664191
B.C.U. IASI

Pergamon
2006

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

Basmul este o operă de creație literară, cu o geneză specială, o oglindire în orice caz a vieții în moduri fabuloase; prin urmare, supunerea lui la analiza critică este nu numai posibilă, ci și obligatorie, din ea decurgând atât adevăruri estetice, cât și observații de ordin structural folcloric. Un studiu de folclor, care nu e în esență o analiză literară (bineînțeles supusă la obiectul specific), nu poate fi bun. Foarte mulți folcloriști n-au nici o competență în materie literară. Unii, plini de merit ca eruditi, se dedau unor studii hazardate de sociologie genetică, obsedați de operele capitale ale lui sir James George Frazer, Lucien Lévy-Brühl și ale altora. De prisos a spune că majoritatea nu sunt sociologi și că basmul, de pildă, este departe de a fi o manifestare a „primitivului". Edgar Poe și Hoffmann, foarte fabuloși, sunt inexplicabili prin simplista „magie". Studiile de folclor comparat au în general viciul de a se limita la tematologie, *exempli gratia*, de a urmări un motiv pe o arie geografică, în pură abstracțiune. Este ca și când un istoric literar ar face bibliografia adulterului. Numai când analizăm opera unui Flaubert și a unui Tolstoi, subiectul capătă un sens, dar atunci tematologia ca atare a pierdut orice importanță. Sunt (ca să ne mărginim la obiectul nostru) basme bune și basme anodine și rele. Acest lucru nu-i fără importanță. Un basm ratat nu poate să dea material serios pentru speculații estetice, sociologice, etnologice, cum poezia unui oarecare Titius sau Cajus nu poate caracteriza literatura latină.

Toate textele de care ne slujim și de care se folosesc toți sunt redacțiuni ale unor culegători care, nefiind stenografi, au transmis cum i-a tăiat capul, uneori punând mult de la ei. Asta nu înseamnă că culegerile lor nu au valoare și că textele stenografiate de azi sunt mai bune (observațiile noastre sunt provizorii, ele vor fi reluate și verificate în cursul studiului). Între Creangă și N.D. Popescu nu-i nici o deosebire din punct de vedere folclorist, decât poate în sensul că Creangă e mai autentic, în vreme ce al doilea falsifică. Amândoi urmăresc efecte literare personale, cu deosebirea că I. Creangă are talent și chiar geniu. Un motiv de a scoate pe Creangă dintr-o antologie de folclor nu este decât pentru nepricepători. Gradul de îndepărtare de la textul auzit e variabil și vom

trata într-un paragraf special această chestiune. Al. Vasiliu (*Poveşti şi legende*, Buc., A.R., 1928) redactează un basm auzit în copilărie „după o trecere de 10 ani". El depune în 1914 la Academia Română manuscrisul basmelor, care se pierde, şi-l reface mai târziu după „nişte copii". Învăţător, ca mulţi alţi culegători, dă la fiece basm variantele cunoscute de prin publicaţii, ceea ce adesea îndreptăţeşte bănuiala fie a compilaţiei, fie a evitării deliberate a momentelor prea asemănătoare. Un culegător mai puţin instruit sau adevărat om de ştiinţă merită mai multă încredere.

Principial, geneza basmului e următoarea. Un subiect A spune unui subiect B, dintr-o carte sau din auzite (şi nu trebuie exclusă nici invenţia personală), o istorisire. B o transmite mai departe, nu chiar întocmai, adesea punând de la sine şi nu o dată, ci de fiecare dată altceva, când povesteşte. C o transmite lui D şi aşa mai departe. Uneori, transmisiunea avortează; istoria, care nu are legătură cu spiritul masei, se stinge. Alteori difuziunea ia proporţii gigantice, răsare în felurite regiuni, şi cercetarea pe spaţiu european descoperă un factor obiectiv ce explică favoarea populară. Aşa, vorbind a priori. Dar fenomenul trebuie studiat esteticeşte în chip pozitiv şi noi înclinăm spre cercetarea comparativă pe spaţii limitate, compuse din ţări limitrofe, pe care o vom şi întreprinde prin colaboratorii noştri.

Se vorbeşte mult de *contaminaţie* (şi nu fără temei), înţelegându-se prin asta influenţarea unui basm de către altul şi mai ales contopirea mai multor fragmente de basme (sau dacă vreţi motive) într-unul nou. Provizoriu, putem afirma, după un examen destul de vast, că lucrurile nu stau exact aşa. Naratorul nu e contaminat, inconştient, ci aplică esteticeşte procedeul cel mai uşor spre a face faţă oral, într-un timp limitat, sarcinii sale. Ceea ce-l preocupă principial, este de a traduce în materie fabuloasă o idee morală potrivită cu locul unde se află („răsplătirea hărniciei", la o şezătoare; „norocul săracului", acolo unde se află nemulţumiţi de soarta lor etc.). Este cu neputinţă să inventeze pe loc intriga. Atunci recurge la situaţii-şablon, la momente, ca să zicem aşa, prefabricate. Să analizăm *Câmpan verde şi frumos* de Al. Antemireanu.

Unui împărat sărac, zmeii, în chip de negură, negreaţă de ciori şi vântoasă năpranică, îi fură cele trei fete. Rămâne cu un fecior. Acesta e întâiul *şablon*.

Feciorul izbeşte din greşeală o babă care merge la apă. Aceasta îl blesteamă să n-aibă hodină până nu se va bate cu Câmpan verde şi frumos. Baba blestemând *e al doilea şablon.*

Feciorul intră într-un codru, întreabă de Cîmpan pe un balaur, acesta neştiind îl trimite la frate-său, care îl trimite la alt balaur, frate mai mare. *Al treilea şablon.*

În aceste drumuri, feciorul face bine unui lup cu un picior rupt, unei ciori cu aripa ruptă, unei mrene aruncate pe ţărm. *Al patrulea şablon.*

La zmeul al treilea vine un ciocârlan şchiop care ştie de Câmpan verde şi frumos şi-l duce pe fecior sub aripa lui într-acolo. *Al cincilea şablon.*

Câmpan dă feciorului cu care s-a făcut frate de cruce cheile casei, cu sfatul de a nu intra într-o odaie cu uşa prinsă c-un tei şi c-un curmei, în care se dovedeşte a fi un zmeu legat de un stâlp de fier şi care când bea apă prinde putere şi sfărâmă stâlpul. *Al şaselea şablon.*

Zmeul pune pe feciorul de împărat herghelegiu şi pe Câmpan să care apă, ca Danaidele, dintr-o fântână din vale în una seacă din deal, răspunzând în cea din vale. *Al şaptelea şablon.*

Feciorul şi Câmpan iau în două rânduri cai din herghelie şi fug. Calul zmeului simte. Zmeul aleargă după ei şi-i prinde. *Al optulea şablon.*

După a doua fugă, zmeul taie bucăţele pe feciorul de împărat. Ciorile vestesc pe sora cea furată de ciori a lui Ionică (aşa se cheamă eroul), adună bucăţelele de carne, sora le spală cu apă moartă şi le stropeşte cu apă vie. Ionică învie. *Al nouălea şablon.*

Sora îl sfătuieşte pe Ionică să capete „iapa babei hodoroage" Aceasta are o ogradă cu pari de gard în care sunt înfipte capete de om. Unul, slobod, strigă: cap! cap! Ionică se vâră argat. E cuprins de somn păzind călare iapa care se preface în mioară albă, în stâncă, în mreană. Lupul, cioara şi mreana îi vin în ajutor. Baba poftеşte pe fecior să-şi aleagă un cal după ce scoate toate inimile din mânji, punându-le într-un ogar, băgându-i şi un bici de foc într-o ureche. Sfătuit de fata babei, Ionică alege ogarul. *Al zecelea şablon,* ce poate fi divizat în motive mai scurte. În treacăt fie zis, unii numesc „motive" ceea ce chemăm: „şablon", dar nu sugerează astfel adevărata funcţie tehnică a acestor prefabricate, proprii exclusiv folclorului. Ionică fură pe Câmpan, e urmărit de zmeu care nu-l mai poate prinde, căci iapa lui Făt-Frumos îmbie pe fiu-său, calul zmeului, să facă praf şi pulbere pe stăpânul său. *Al unsprezecelea şablon.*

- Intr-un cuvânt, nu există nimic inedit în acest basm. Naratorul a căutat să dezlege rând pe rând toate problemele ridicate. Invenția, câtă este, e de detaliu. În materie de localizare, zmeul nu pornește pe urmele fugarului până nu bea, oriental, o cafea, trăgând un ciubuc, mai cântând și jucând pe deasupra. Ionică și Câmpan, după moartea zmeului, se întorc la „seraiurile lor".

De remarcat este ceea ce am numi în basm o *amnezie*. Naratorul a uitat să dea amănunte despre celelalte surori ale lui Ionică. Adesea, neînțelegând spiritul basmului, povestitorul eludează unele momente, atingând câteodată non-sensul.

Basmul e un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală etc. Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci și anume ființe himerice, animale. Și fabulele vorbesc de animale, dar acestea sunt simple măști pentru felurite tipuri de indivizi. Ființele neomenești din basm au psihologia și sociologia lor misterioasă. Ele comunică cu omul, dar nu sunt oameni. Când dintr-o narațiune lipsesc acești eroi himerici, n-avem de a face cu un basm.

O primă operație în analiza basmului este deci de a determina și caracteriza protagoniștii specifici.

ZMEI

O fată-voinic găsește, mergând în „munții mari și înalți", „doi zmei ce se luptau de nouă ani și nu puteau să se dovedească unul pe altul". Acești zmei amintesc de munții ce se bat în capete și sugerează noțiuni geologice. „Lupta era pe viață și pe moarte". Unul cheamă pe fată în ajutor și-i făgăduiește un „telegar fără splină", pe Galben-de-soare. Atunci fata taie bucățele cu paloșul pe celălalt zmeu (Ispirescu, *Ileana Simziana)*. Zmeul duce pe fată la mamă-sa.

După cum se vede mai pe urmă, zmeul are casă mare, palat de bună seamă, căci dă fetei o cămară, lăsând-o singură. Are grădină cu flori mirositoare în care îmbie pe fată, are grajd, cămară cu arme. Zmeul prezintă toate caracterele unui cavaler feudal. Mamă-sa, bănuind că voinicul e de sex feminin, ar vrea să i-o dea de nevastă. Fata-voinic mai are de-a face cu alt zmeu care a furat pe Ileana Simziana voind să se însoare cu ea. Zmeul este o ființă infernală, trăind pe tărâmul celălalt,

dorința lui de împerechere cu o fată de om aduce aminte de însoțirile zeilor elini cu muritoare, cu deosebirea că zmeul însuşi e pieritor şi în general o ființă fragilă, în ciuda înfățişării sale teribile. Fata-voinic, plecând cu douăzeci de corăbii cu marfă la smârcurile mărilor, dă de palaturile zmeului, care sunt heliotropice, învârtindu-se după soare. Zmeul are roabe (*ibid.*). Nu poate fi vorba însă decât de o mare pe tărâmul celălalt.

Zmeii sunt nu rareori hoți. Împăratul cel cu grădina cu merele de aur nu poate avea mere fiindcă, deşi a pus paznicii cei mai straşnici din toată împărăția, cineva fură merele în noaptea în care se pârguiesc. Fiul cel mare al împăratului se pune la pândă, însă după miezul nopții îl apucă „o piroteală de nu se mai putea ține pe picioare". La fel se întâmplă şi cu fiul mijlociu, peste un an. În anul al treilea, fiul cel mic, Prâslea, aşezându-se între țepuşe, izbuteşte să biruie somnolența. Atunci aude un fâşâit prin grădină, foşnetul se apropie de pom. Prâslea trage trei săgeți pe rând, un geamăt iese de lângă pom, se face apoi o tăcere de moarte. Voinicul poate culege câteva mere de aur spre a le duce pe o tipsie tatălui său, după aceea se ia pe urmele zmeului după dâra de sânge ce se pierde într-o pustietate. Poruncind vârteje şi funii groase, Prâslea se lasă pe tărâmul celălalt după două încercări de descindere neizbutite ale fraților săi. Acolo ajunge la un palat „cu totul şi cu totul de aramă", unde o fată frumuşică de pe „tărâmul nostru" se bucură de a vedea om. Îi lămureşte că se află pe moşia a trei frați zmei care le-au răpit pe ea şi pe alte două fete de împărat. Interesant pentru caracterul zmeilor este că aceştia nu fac violență fetelor care, nevrând să-i ia de bărbați, le cer câte în lună şi în soare, iar „ei se fac luntre şi punte de le împlinesc toate voile". Pentru acest motiv, desigur, au furat mere de aur. Zmeul cel mai mic, foarte gentil, a dăruit fetei de împărat o furcă cu caierul şi cu fusul cu totul şi cu totul de aur care toarce singură, spre a o cruța de oboseală (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Trei zmei au furat trei fete ale unui împărat. Întâiul ține fata cea mare cu un ineluş de aur într-un palat cu totul de argint; al doilea o ține pe fata mijlocie într-un palat de aur; al treilea ține pe fata cea mică într-un palat de topaz (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Trei fete de împărat, care au mers la jocul feciorilor, sunt furate de trei zmei. Se iscă o „furtună mare cu volbură şi vânt" şi jocul se sparge. Căpetenia călăreților, deschizând uşa „căruței", nu le mai găseşte, spre jalea împăratului care pune să se dea veste că cine va aduce fetele va căpăta una de soție şi jumătate din împărăție (G.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă).* Mai târziu, Serilă, Mezilă şi Zorilă, mergând în căutarea lor, le găsesc pe rând scoţând apă de la fântână cu vadra, în lipsa de acasă a zmeilor *(ibid.),* pe care îi omoară în luptă dreaptă.

Un împărat este „tot trist şi tânjea firea într-însul". Întrebat de Făt-Frumos asupra pricinii, răspunde că un „spurcat de zmeu mi-a furat fata şi nu pot da cu mâna de urma ei, deloc, deloc". Două oştiri trimise în frunte cu fiii lui s-au prăpădit, împărăteasa a murit de dorul copiilor. Dus şi sfătuit de calul său, Făt-Frumos ajunge la palaturi „cu totul şi cu totul de sticlă" care „străluceau de la soare te puteai uita, dară la dânsele ba". Acolo, spionând trei zile şi trei nopţi prin preajma palatului, află că zmeul şi zmeoaica, mama lui, nu erau acasă. Fata furată vede pe voinic oprindu-se la scară „d-a-n călarele şi se înţeleseră din cuvinte" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carita de sticlă).* Un alt voinic dă pe un câmp de „case mari" în care era „împăratul zmeilor" cu fata lui Roşu-împărat, furată de trei zile. Intră, îl cheamă la luptă şi-l omoară, schimbând apoi inelul cu fata (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşiu-împărat).*

Jupânul „Pogan, un zmeu cu mult mai mare decât un om pământean", răpeşte muierea lui Crâncu, iar pe acesta îl omoară (Ret., *Crâncu, împăratul codrului).* O fată, trimisă de o văduvă la câmp să ducă merinde fraţilor ei, nu vine cu mâncarea. Feciorul cel mai mare merge până în pădure, dă de o brazdă proaspătă şi nemereşte la curţile unui zmeu, întărite „tot cu stânci de bolovani". Urcă fără frică treptele de piatră şi găseşte pe soru-sa, gătită „ca o grofoaie" şi făcând de mâncare. Se deschid uşile şi un buzdugan intră în casă, se învârte de trei ori deasupra mesei şi se anină în cui, în perete. Fata vără pe frate sub covată (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit).* Umblând după Ileana Cosânzeana, care e o zână, Ioniţă Făt-Frumos o regăseşte pe tărâmul celălalt şi se cunună cu ea. Dar are imprudenţa să deschidă o pivniţă, unde dă de un zmeu cât un munte, care fusese vârât într-o bute. Zmeul fură pe Ileana Cosânzeana şi pleacă cu ea peste nouă hotare. Ioniţă Făt-Frumos i-o ia şi de la noile curţi (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana).*

Vişin află într-o colibă trei „zeiţe" şi alege una de nevastă. Plecând la vânătoare cu fraţii săi de cruce, nu mai găseşte fetele pe care le furase trei zmei. Un bătrân auzise zgomot deasupra bordeiului şi era încredinţat că zmeii le băgase pe tărâmul celălalt. Vişin cu ai săi merg „la groapa pe care trebuia să intre ca să treacă pe tărâmul celălalt", dă dincolo de „nişte case foarte mari" şi pe nevastă-sa căutând zmeului în

cap (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Craiul zmeilor ajută pe Împăratul-Verde cu cătane de fier, oţel şi aramă şi-i cere drept răsplată „ce n-ai acasă", adică de fapt copilul ce era pe cale de a se naşte. Împăratul încearcă să amâne predarea copilului când zmeul bate noaptea la fereastră, reclamând „făgădaşul". După o păsuire de zece ani, zmeul vine iar la miezul nopţii. Împăratul ia un copil din pat, care era însă al făurăriţii, şi i-l dă, zmeul pune copilul în căruţă. Pe la prânzul cel bun, sare un raf de la roată. Zmeul dă să-l dreagă. - Să fie la tata-n făurişte - zice copilul - de atunci era gata! - şi mărturiseşte că e al făurarului. La miezul nopţii, mânios, Craiul zmeilor dă cu pumnul în porţi. Cere copilul adevărat. Împăratul îi dă pe feciorul rotăriţei. Pe drum se strică o obeadă de la roată. „Oh, zice copilul, tata de-atunci punea şi trei obede nouă, de când te căzneşti tu cu aceasta". Şi mărturiseşte că e copilul rotarului. Supărat, zmeul se întoarce şi împăratul e nevoit a-i da copilul său. "...Doamne, ce mai plângeau împăratul şi împărăteasa şi curtenii, tot jele şi-ntristare era-n toată împărăţia verde". Craiul zmeilor pune pe feciorul Împăratului-Verde la capre: „alt lucru n-ai, mâncare, băutură, haine capeţi, tu să păzeşti caprele acestea că eu merg de-acasă, merg iară pe cea lume". Peste vreo cinci ani zmeul aduce o copilă ca de zece ani, „dar aşa dragă de copilă, cum nu s-a putut", luată de la Împăratul-Galbin „iar pe te miri ce treabă, ce i-o făcuse". O pune să păzească gâştele (Ret., *Făt-Frumos zălogit*).

Un fecior de împărat se duce la un împărat şi-i cere fata de nevastă. Acesta pretinde să le scape întâi pe cele două surori ale fetei din ghearele celor trei zmei. Peste noapte, zmeii răpesc şi pe logodnica feciorului. Voinicul, ducându-se după fată, cade „plăcintă în ghearele zmeului, care îl prăpădi" (N.D. Popescu, *Vasilică Viteazul*).

Un zmeu în chip de nor fură pe Ileana Cosânzeana: „pe la jumătatea căii, cerul se întunecă şi un nor gros se ivi drept deasupra, tunete şi trăznete începură să huiască, o ploaie grăunţoasă porni să pice şi ca prin minune Ileana Cosânzeana pieri" (T. Pamfile, *Tudorel*).

Alt zmeu ademeneşte femei: „În vremea aceasta, procletul de zmeu se linguşea pe lângă muma băiatului, şi cu ispite şi cu marghiolii, umbla să o dea în cap să se planisească lui. Ea, biet, nu ştia unde bate diavolul de zmeu. Nu cunoştea la sufletul ei ce sunt ispitele şi cursele dragostei, şi prin urmare nu da nas spurcatului să se întinză" (Ispirescu, *Voinicul cel fără de tată*). Sub palatul unui zmeu sunt temniţe în care zac de ani de zile zeci şi sute de nenorociţi în cele mai groaznice chinuri (N.D. Popes-

cu, *Cei trei fraţi şi zmeul)*. Când nu fură singuri fata, zmeii pun pe alţii să le facă această treabă. Şapte zmei pun pe un voinic să fure fata unui împărat, care şedea într-o casă descuiată o singură zi pe an, însă şi atunci străjuită la uşă de un cocoş şi la alta de un clopoţel. Voinicul omoară şase din zmei, al şaptelea îi răpeşte mireasa, înălţându-se cu ea în aer şi făcându-se nevăzut (Ispirescu, *Poveste ţărănească*).

Un „trăznit de zmeu" fură în toată noaptea câte trei oi de la o stână, iar mamă-sa aşteaptă cu trei căldări de apă fierbinte să le opărească (Ret., *Stan Bolovan)*. Alt zmeu bea şi el apa păcurarilor şi le mănâncă şi din oi (Ret., *Măr şi Păr)*. Zmeoaica pământului, care e foarte rea, fură lui Ţugulea la naştere vinele de la picioare şi-l lasă olog. Vinele le ţine într-o cutie după sobă (Ispirescu, *Ţugulea)*. Cel mai grav furt făptuit de zmei este însă altul. Împăratul-Roşu e „foarte mâhnit că în zilele lui nişte zmei furaseră soarele şi luna de pre cer" şi le ascunsese într-o culă (Ispirescu, *Greuceanu)*. Alt împărat cu trei fete se trezeşte şi el într-o bună zi că pe cer nu mai sunt nici soare, nici lună, nici stele. Împăratul făgăduieşte, cui le va aduce, pe una din fetele lui şi a treia parte din împărăţie. Stelele le furase zmeul, îmbrăcat tot în aramă, cu cal şi frâu de aramă, luna o luase zmeul îmbrăcat în argint, iar soarele, zmeul înveşmântat în aur (Ret., *Aripă-frumoasă)*.

Zmeul are mamă, surori, fete, duce o adevărată viaţă de familie într-o gospodărie aşezată. Nu e în nici un caz o vietate sălbatică. Încuscrirea cu zmeii e posibilă, şi un împărat s-a bătut nouă ani cu zmeul Pârjol, cel mai viteaz dintre zmei, ca să-i ia pe soră-sa de nevastă (Fundescu, *Spaima zmeilor)*.

În privinţa caracterului, zmeoaicele, îndeosebi mama zmeilor, sunt mai aprige. Fata-voinic, furând pe Ileana Simziana pentru stăpânul ei, împăratul, mama zmeului se ia după ea „ca o leoaică, cu o falcă în cer şi una în pământ, şi aruncând văpaie din gura ei ca dintr-un cuptor". Amazoana zvârle obstacole. Întâi aruncă o gresie din care se înalţă un munte de piatră ce atinge cerul. Zmeoaica trece muntele, căţărându-se din colţ în colţ. Fata-voinic aruncă o perie. Se face o pădure mare şi deasă „de nu se putea să treacă prin ea nici pui de fiară". Mama zmeului roade din copaci, se agaţă de ramuri, sare din vârf în vârf. Fata ia inelul de logodnă din degetul Ilenei Simziana şi-l aruncă înapoi. Se înalţă un zid de cremene până la cer. Mama zmeului se urcă şi ajunge cu gura la gaura ce lăsase inelul şi suflă văpaie din gura ei cea spurcată cale de trei ceasuri, în vreme ce fata şi Ileana stau jos la rădăcina zidului. Neputând

pune mâna pe ele, zmeoaica pică şi crapă ca necuratul, plesnindu-i fierea într-însa de necaz. Stârvul ei rămâne pradă corbilor. Mama zmeului apare deci ca o ființă bilioasă, aprigă şi cu multe note ale femeii senile (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Zmeoaica, sora cea mare a unor zmei, voind să se răzbune pe Făt-Frumos, se preface într-o grădină. Făt-Frumos dă să mănânce o pară. Calul năzdrăvan îl împiedică, deoarece perele sunt omorâtoare. Voinicul taie cu sabia în trei părți ale pomului şi vede sânge curgând. Numai după aceea ia pere şi mănâncă. Altă soră a zmeului se preface în fântână. Făt-Frumos taie şi fântâna de trei ori cu sabia. Iese iar sânge. Numai apoi bea apă. Sora cea mică a zmeilor se preface în vie de struguri dulci ca zahărul şi mirositori ca chilimbarul, dar otrăvitori. Sfătuit mereu de cal, Făt-Frumos taie cu sabia în trei părți vița din care curge sânge, apoi mănâncă strugurii. Mama zmeilor şi a zmeoaicelor se face „o flacără cât gămălia acului de mică" şi urmăreşte pe Făt-Frumos. Acesta se refugiază în cetatea omului de flori cu barba de mătase. Zmeoaica, rămasă afară, se roagă de Făt-Frumos să vadă cum arată cel care i-a omorât trei băieți şi trei fete. Făt-Frumos face o gaură şi Zmeoaica bagă capul să-l soarbă. Voinicul îi aruncă în gură un buzdugan de fier ars în foc. Baba, sorbindu-l, se umflă şi plesneşte (Fundescu, *Spaima zmeilor)*. Altă zmeoaică-mamă se ia după Făt-Frumos, care a luat zmeului o fată furată şi ținută în palatul de sticlă, roade copacii pădurii dese ieşite din perie, cățărându-se din cracă în cracă, strecurându-se prin desiş, trece o apă mare că de-abia-i vedeai marginile înconjurate cu foc, ieşită dintr-o basma, se suie ca o lipitoare pe un munte drept de piatră lustruită, ieşit dintr-o grezie. Făt-Frumos o ocheşte cu arcul şi o izbeşte în cap cu buzduganul. O duhoare rea se răspândeşte de nu putea nimeni să stea (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă)*.

În pivnița zmeului care a zălogit un băiat şi o fată de împărați, fata aude trecând pe lângă partea de miazănoapte a curților un glas răguşit şi rugător: „Draga mătuşii, fii bună şi-mi întinde o bucată de pâine şi-o gură de apă, că bag seamă pe mine mă fac uitată". Fata dă merindea ei pe fereastră, iar ea cere alta de la mama zmeilor, mințind că i-a mâncat-o un câine. Roaba din pivniță zice că pe ea a înşelat-o de la părinți de când era de trei ani. Acum e prea bătrână ca să mai fugă. Le dă la amândoi la fereastră nişte unsori fermecate să se ungă. Le mai dă un pieptene, o năframă, o perie, un amnar să scape de „bătrâna, hăranca, mama zmeului". Copiii fug către prânzul cel mare, zmeul aleargă pe urmele

lor. Ei se dau peste cap şi ea se face o turmă de oi frumoase, el un păcurar voinic. Zmeul întreabă pe păcurar dacă a văzut doi tineri. „De mult – răspunde acela – numai o mioară aveam atunci şi din mioara aceea mi-am înmulţit toată turma pe care o vezi!". Zmeul renunţă la urmărire, dar zmeoaica de necaz mare începe a-l înjura: „O, mişelule, ticălosule şi năucule! Mai puţină pricepere decât tine n-are doară nici o gâscă! Du-te după ei, aceia au fost; păcurarul era feciorul, iar turma era ea, mişeaua de fată". Zmeul pleacă obosit, nemâncat, pe o arşiţă „fără gândeai că să se aprindă lumea!". Acum fata se face mânăstire, băiatul călugăr, care întrebat de zmeu răspunde că „văzut-am chiar când zâdeam eu la mănăstirea asta, trecea un feciorandru cu o fetişoară ţinându-se de mână". Zmeul se întoarce. Mă-sa se mânie, zmeul de frică plânge „că-l bătea mamă-sa dobză când se mânia". „Destul, necălitule şi prăpăditule şi năucule", ţipă ea la zmeu şi pleacă ea însăşi după copii călare pe calul cel cu nouă rânze. Merge „cu-o falcă-n cer, cu alta-n pământ, c-una bruşii măturând, cu-alta stele culegând". Feciorul aruncă pieptenele. Se face zid din cer până-n pământ „gros de putea umbla pe el douăsprezece care alăturea", „lung de la un capăt de pământ până la celălalt". Baba vrea să-l sară, se loveşte cu capul de bolta cerului, cade jos. Cu doi colţi roade la zid şi trece cu cal cu tot. Feciorul aruncă năframa. Se face o apă mare şi lată, turbure şi spumegoasă. Zmeoaica merge la izvorul apei de la capătul lumii şi trece pe acolo. Feciorul aruncă peria, se iveşte o pădure mare până-n cer şi deasă „de nici degetul nu-l puteai băga prin ea". Baba roade „mai vrăjmaş decât capra la curechi" şi-şi face loc. Feciorul aruncă amnarul: se naşte un munte de oţel din cer până-n pământ, „gros cât ai fi putut face pe el în voia cea bună o cetate", mai luciu decât oglinda şi mai oblu decât peretele. Zmeoaica „roade la el ca la un măr" până ce iese din munte călare. Prea târziu, căci copiii erau în ţara lor, lucru de care baba îndârjită nu ţine seamă. Copiii se dau peste cap, fata se face lac mare, iar feciorul răţoi înotând pe lac. Zmeoaica strigă pi, pi, pi, pi, pi, pi, dar răţoiul nu scoate capul din apă de frică să nu-i fure vederile. Baba bea pe jumătate apa din lac şi, de oboseală şi de apa ce-o sorbise, îi plesneşte rânza. „Atunci se cutremură o dată pământul, şi de-atunci zmei nimeni n-a mai văzut pe lume" (Ret., *Făt-Frumos zălogit*).

Cei trei zmei care au furat trei fete au o mamă vicleană: „din gură te linge şi din inimă te împunge". Zmeoaica locuieşte într-un palat cu trei fete ale sale. Cea mai mică şi cea mai frumoasă e una din puterile

sale; dacă ar fi răpită, biruită ar fi şi ea. Baba are mirosul dezvoltat pentru oameni de pe tărâmul nostru. Vasilică Viteazul se preface în mârtănaş alb cu pete negre şi se gudură pe la picioarele fetei celei mici. „Hm! - zice zmeoaica cea bătrână - dar ce miroase aici a om după tărâmul celălalt?" Şi strigă la pisoi: „Tinere... schimbă-te iarăşi în om". Îl ameninţă că-l aruncă în iezer, în cuptor, zmeoaica mică îi ia apărarea, pisoiul sare într-un bunget, fata se ia după el, pisoiul intră şi iese din pădure, se depărtează de palat, se preface în voinic, ia fata pe cal şi zboară cu ea în slava cerului. Fata ţipă, zmeoaica o aude. O căldură de nesuferit sileşte pe fugar să se coboare. Dau de o dumbrăvioară verde şi răcoroasă, cu o fântână limpede la rădăcina unei sălcii din care iese: „aburi de rece ce era". Vasilică vrea să bea. Calul se preface în voinic şi cu sabia izbeşte în fântână care suspină ca un om şi se preface într-un lac de sânge. Este fata cea mare a baborniţei. Dumbrava se schimbă într-o câmpie uscată şi nisipoasă. Vasilică şi zmeoaica tânără cobor să se odihnească. Găsesc o viţă de struguri. Calul, prefăcut în tânăr, taie cu sabia buturugii de viţă. Se aude un ţipăt, curge sânge roşu. E a doua fată a zmeoaicei. Baba strigă după voinic din zbor: „Vasilică, Vasilică maică". Îi făgăduieşte să-l facă ginere. Un zăduf nesuferit sileşte pe fugari să coboare. Vasilică aruncă jos, fără să se uite înapoi, un pieptene din care răsare o „pădure mare şi înaltă de se scăldau vârfurile copacilor din slava norilor". Baba vine ca un nor negru, apoi roşu, apoi ca ploaia. Vasilică aruncă o oglinjoară. Se face o baltă întinsă, baba trece balta. Se iveşte oraşul. În poartă îi întâmpină un nor negru, pe uliţa tatălui voinicului găsesc un nor roşu, când descalecă, plouă. Vasilică aruncă o grezie şi un zid de piatră răsare până la cer. Voinicul pune pe tată-său să arunce un fier de plug pe foc. Cu un cleşte duce fierul la zid, baba îmbiată de el să facă o găurice şi să se uite, pune gura să soarbă ochii duşmanului, iar Vasilică aruncă fierul de plug până în inima zmeoaicei (N.D. Popescu, *Vasilică Viteazul*).

Furându-i-se mireasa de către un zmeu, un fecior de împărat merge s-o caute. Într-un codru mare dă de Agerul-pământului pe care-l scăpase odată de zmeu. Acesta îl sfătuieşte să se teamă de mama zmeului „că e şi vrăjitoare de n-are căpătâi". Zmeoaica doarme numai la nămiezi. Când soarele stă în cruce, slujnica din neam de boier, răpită şi ea, îi caută în cap. Baba Cloanţa nu moare cât va fi după uşă o cadă plină cu o mulţime de suflete din care soarbe. Pari înfipţi în curtea zmeoaicei de jur împrejur au câte un cap de om şi numai unul fără cap strigă: cap, cap.

Zmeoaica vine la fecior, vorbindu-i cu „graiuri mieroase şi ademenitoare", ia nişte ițe agățate într-un cui, le pune pe dânsa şi se schimbă într-o cătană cu sabia goală în mână. Feciorul îi retează capul de nouă ori cu paloşul, baba sare prin casă, căutând cada cu suflete şi negăsind-o, pică jos şi crapă (Ispirescu, *Poveste țărănească*).

Zmeul, care fură apă de la izvorul păcurarilor şi oi, are un frate care, sub chip de taur sălbatic, stă în pădurea de lângă un sat, înspăimântând oamenii, şi încă unul care, ca balaur cu şapte capete, stă într-o fântână şi cere câte o fată la o jumătate de an pentru apă. Pe toți trei îi omoară Măr. Acesta, pornind spre zâna din piatră, ajunge seara la un copac la poalele căruia vrea să frigă nişte carne vânătă. Aude un glas din pom zicând de trei ori: „Vai, că frigu-mi-e, mor de frig". Vede o babă căreia îi era frică de câini şi o pofteşte să se dea jos. Ea îi dă trei peri din capul ei să-i arunce peste câini şi zice încet: „Lanț peste câinii tăi". Apoi se vaietă că-i e foame, înfige o broască în frigare, atingând carnea lui Măr şi spunând: „Cine frige broasca, va mânca carne şi cine frige carne va mânca broască". „Taci, babă spurcată", se răsteşte Măr. Dar baba îi răspunde: „Te mănânc eu pe tine", „precum ai mâncat tu pe cei trei feciori ai mei". Măr asmute câinii, aceştia nu se pot mişca fiind lănțuiți prin vrajă, dă să tragă sabia şi n-are putere s-o scoată, baba îl mănâncă şi-i pune inima într-un buştean. Păr, feciorul bucătăresii, vestit prin trei picături de sânge pe o maramă, porneşte şi el la drum, trece pe la păcurari, prin satul cu bivolul, prin oraşul cu fântână, ajunge la Sfânta Duminică de la care află că zmeoaica cu trei feciori a omorât un împărat, o împărătească, împreună cu oştenii acestora, iar pe fata lor a prefăcut-o în zână de piatră pentru că împăratul, jignit că zmeoaica a îndrăznit să o pețească pentru fiii ei, a pornit război împotrivă-i. Păr dă şi el de copac, capătă de la babă trei peri pe care-i aruncă pe foc, baba atinge carnea friptă de Păr cu broasca, voinicul asmute câinii, pune pe babă să învie pe Măr şi să dezlege câinii acestuia, să-i arate cum să învie pe fata de piatră, apoi omoară pe babă şi-i arde capul (Ret., *Măr şi Păr*).

Zmeoaica pământului care a lăsat un copil olog, furându-i vinele de la picioare, de pizmă, e tot atât de aprigă. Ea are fete şi gineri, şi Țugulea, ologul, prefăcut în albină, şi mergând la casa ei care era la miazănoapte, află unde sunt vinele sale. Zmeoaica cea mică era pe cale de a se mărita şi zmeoaica bătrână trimite pe gineri să vâneze. Țugulea, luându-şi vinele şi prinzând deci putere, iese pe rând în calea zmeilor, se bate cu ei şi-i omoară pe câteşitrei, luându-le caii şi armele. Zmeoaica,

văzând lipsa ginerilor, trimite pe fetele ei în calea lui Ţugulea şi a fraţilor acestuia. O fată se face struguri de pădure, alta livadă cu prune, alta fântână. Ţugulea nu lasă pe fraţi să mănânce şi să bea, taie cu paloşul strugurii din care iese un sânge negru ca pădurea, taie livada, apoi fântâna din care curge sânge mohorât cu rea duhoare, gâlgâind ca dintr-o vacă. Ţugulea se simte dogorît în spate de un norişor roşu. Intră într-o peşteră pe lângă care trece zmeoaica bătrână fără să-l vadă. Ţugulea iese, încalecă, se-ntoarce spre răsărit la curtea unui împărat care de douăzeci de ani lucra la un zid înalt din partea moşiei zmeoaicei şi tocmai îl isprăvise. Ţugulea pune pe împărat să facă o măciucă de fier, iar el dă o gaură în zid, înroşeşte măciuca şi, când zmeoaica vrea să-l soarbă, i-o ţine în dreptul gurii şi zmeoaica e arsă până la inimă (Ispirescu, *Ţugulea*). O zmeoaică se preface în păr, iar Greuceanu loveşte părul la rădăcină cu paloşul, nelăsându-l pe frate-său să mănânce. Curge sânge şi venin scârbos, iar un glas zice: „Mă mâncaşi friptă Greucene, precum ai mâncat şi pre bărbatul meu". Fata mare a zmeului se face o grădină frumoasă cu flori şi cu fluturi şi cu apă limpede şi rece. Greuceanu loveşte cu paloşul la tulpina unei flori, împunge fundul fântânii şi marginile, şi iese în amândouă locurile sânge mohorât cu miros greţos. Zmeoaica bătrână aleargă după Greuceanu ca nor, se face flăcăruie, roagă pe voinic să facă o gaură în peretele făuriştei să-l vadă la faţă. Faurul pământului aruncă însă în gura zmeoaicei chipul de fier al voinicului, înroşit în foc, bătrâna îl înghite şi crapă (Ispirescu, *Greuceanu*).

După ce omoară pe cei trei zmei care furaseră stelele, luna şi soarele, Aripă-frumoasă, plecând iar în lume, ajunge la nişte curţi mari, frumoase, făcute toate numai din aur şi argint. Voinicul se face muscă, intră pe gaura de la încuietoare şi pătrunde până în a douăsprezecea odaie unde dă de o zmeoaică bătrână şi de trei tinere. Cea bătrână zice: „Dragi nurorile mele! prindeţi musca aceea căci ea v-a omorât bărbaţii voştri şi feciorii mei". Zmeoaica posedă deci mijloace sigure de a identifica o fiinţă pământeană sub orice aparenţă, probabil de ordin olfactiv. Aripă-frumoasă se bagă într-o crăpătură din grindă. O zmeoaică tânără zice că se va face fântână şi împrejur va fi aşa căldură că cine va trece pe acolo va fi nevoit să bea apă şi se va otrăvi. A doua zice că se va face cuptor şi împrejur va fi aşa frig, că oricine va trece va trebui să se încălzească, şi-l va otrăvi. Zmeoaica tânără şi mai frumoasă zice că se va face păr cu pere de aur. Cei care vor trece pe acolo vor trebui să

guste şi se vor otrăvi. Musca aude şi fuge afară, iar lucrurile se petrec întocmai. Aripă-frumoasă face cruce peste fântână care se preface în venin roşu, face cruce cu sabia şi peste cuptor şi peste păr care şi el se preface în venin. Apoi voinicul află la o cârciumă de un viteaz care se bate toată ziua cu zmeii şi nu mai gată, căci este o zmeoaică bătrână care face cătane de zmei cu iţele. Aripă-frumoasă dă de zmeoaică, îi taie capul cu sabia, omoară cătanele şi ia drept dovadă colţii zmeoaicei ce ajung caii până la genunchi (Ret., *Aripă-frumoasă*).

Zmeoaicele sunt după toate semnele foarte prolifice, zmeii trăiesc în ţări cu împăraţi şi crai, constituie armate, apar în masă. Făt-Frumos luptă la podul de aramă cu trei zmei, la cel de argint cu nouă, la cel de aur cu zmei „câtă frunză şi iarbă este pe câmpie" (Fundescu, *Făt Frumos şi fata lui Roşiu-împărat*). Castelul zmeilor în care e ţinută Ileana Cosânzeana e păzit de patruzeci şi doi de zmei vânjoşi (T. Pamfile, *Tudorel*). Zmeoaica e şi vrăjitoare. La un război ce are cu nişte zmei fiindcă aceştia îi călcau moşia, un împărat omoară pe zmeul cel mai mic, dar „mă-sa care era o vrăjitoare de închega şi apele cu farmecele ei" şi blestemă pe feciorul împăratului şi-l prefăcu în porc (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*).

În rezumat, zmeoaica bătrână e o mamă care-şi iubeşte cu ardenţă copiii, îndeosebi feciorii, îi însoară şi-i răzbună când sunt omorâţi. Ea are puteri uriaşe, zboară prin aer prefăcută într-un fenomen natural, se caţără pe munţi, soarbe pe vrăjmaşi, îi împietreşte, şi mai ales e o mare rozătoare, având colţi cu care găureşte piatra şi mănâncă pomii. E aprigă şi de un temperament incoercibil şi la supărare plesneşte la sensul propriu al cuvântului.

Portretul fizic al zmeului rămâne nedesluşit. În orice caz, este şi el o fiinţă cu mari forţe fizice, epuizabile, un uriaş. Zmeul palatului de sticlă trece peste locul alunecos ieşit din săpunul aruncat de Făt-Frumos, prin pădurea ivită din perie şi roade cu dinţii muntele de piatră înalt până la cer, răsărit din grezie. Abia calul năzdrăvan, trecând dincolo de nori şi căzând de acolo peste el, îl striveşte (Fundescu, *Spaima zmeilor*). El pare a avea înfăţişarea unui om mai mare având în vedere mediul civilizat în care trăieşte, cu castel, scări, mese, scaune, veselă, tacâmuri. Faptul că se bate în luptă dreaptă cu voinicul şi că stă călare pe cal, sau merge în caretă ori în căruţă, confirmă anatomia lui umană. Puterea sa e herculeană. Toţi aruncă buzduganul de departe, unul îl zvârle de la nouă miluri (G. Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă*). Evident, zmeul e mai mare „decât un om pământean" (Ret., *Crâncu*), e „cât un munte" (Frâncu

şi Candrea, *Ileana Cosânzeana)*. Unul pe care îl pălmuieşte Pipăruş pe obrazul „gras" are un buzdugan de fier mare cât cincizeci de ferii, pe care îl aruncă spre casă cale de două ceasuri şi mănâncă nouă coaste de porc fripte, bând nouă cupe de vin (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*). Unul trimite buzduganul de peste nouă ţări şi nouă mări (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Altul aruncă buzduganul de nouăzeci şi două de măji cale de o poştă, aduce apă de la fântână în două mari burdufuri din piele de bivol, câte unul într-o mână, rupe un copac din rădăcină şi-l duce acasă, ba mai ia într-o mână şi calul pe care trebuia să-l aducă un voinic băgat slugă, cară în spinare trei perechi de desagi umpluţi cu galbeni. E drept că suflă greu (Ret., *Stan Bolovan*). Pus într-o bute, zmeul rupe obezile dacă bea trei doniţe de apă (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Salcotea zmeul are o barbă de nouăzeci şi nouă de stânjeni, din care Agheran, rămas pe tărâmul celălalt, face o scară mai lungă decât buricul pământului. Voinicul pune la foc „patru oale de câte 999 de pătrare una, fiarsă carne, apoi fripsă 999 de boi sălbatici, vreo câteva sute de gligani". Vine Salcotea şi „într-o clipită subsă zama dintr-o oală" (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*). Zmeul e dotat cu un mare simţ olfactiv, mirosind îndată prezenţa unui om (Ispirescu, *Ileana Simziana*), fiind de altfel antropofag, deşi nu în mod curent, deoarece bea apă, vin, probabil şi lapte de capră, mănâncă pită, carne de oaie, de porc, de gâscă, având roabe care gătesc omeneşte (Ret., *Crâncu; Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*). E adevărat că există şi voinici zmeofagi. Pipăruş, tăind zmeul cu sabia bucăţele „ca de tocană", face trei grămezi de carne din el, pune pe soru-sa să o gătească şi o mănâncă împreună cu fraţii săi, bând şi vin (*ibid.)*. Mamonul cel bătrân, tata dracilor (zmeii sunt câteodată asimilaţi cu dracii), stă după masă cu pipa cea cu cămaci (ciucuri) în gură şi bea sânge de om dintr-o glajă mare (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru)*. Zmeii răcnesc, varsă câteodată foc pe gură (G. Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă)*. Un portret al zmeului, în care intră prea multă dezvoltare cultă, ne înfăţişează un zmeu moşier cu câmpuri de orz. Un vânt se scorneşte şi începe să sufle cu aşa turbare şi putere încât se încovoaie până la pământ crăcile copacului sub care stau tupilaţi cei trei fraţi care au cosit orzul crud, fără învoire. „Deodată cu vântul se ivi spre soare-apune un nor negru gălbicios care venea repede şi posomorât de ţi se făcea părul măciucă", „nor ca păcura" ce se despică cu fulgere şi tunete în două şi lasă din el „un zmeu îngrozitor", o „dihanie spurcată" care totuşi, deşi cam rânjind şi plimbându-se prin holdă, vorbeşte voios tinerilor şi-i

laudă pentru treaba făcută. Îi pofteşte la cină, luându-i cu el. „Ei făceau paşi ca oamenii, iar zmeul saitoc, saitoc, cu crăcanele lui cât doi şi trei paşi omeneşti, astfel că după câteva sărituri, abia se mai vedea înaintea lor, deşi ei iuţeau paşii". Bucatele zmeului, având miros frumos, sunt totuşi amestecate, ca şi vinul cu sânge de om, ele fiind adormitoare. Zmeul taie şi mănâncă pe oricine calcă în drumul lui, beciul îi e plin de oameni. Noaptea, zmeul doarme omeneşte, în cămaşă de noapte (N.D. Popescu, *Cei trei fraţi şi zmeul*).

Locuinţa zmeilor indică o treaptă superioară de civilizaţie, asemănătoare cu acea a împăraţilor. Suită într-un pom, o fată vede nişte palaturi ca de domn, care sunt „sălăşluinţa unui zmeu" (Ispirescu, *Copiii văduvului şi iepurele, vulpea, lupul şi ursul*). Zmeul, care are locuinţă în palatul de sticlă, are şi o carâtă „care era numai şi numai de sticlă, cu cai cu tot de sticlă" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Palatul are fireşte o scară la intrare, porţi. În cămara zmeoaicei e o sobă şi după ea pe o poliţă o cutie de argint în care sunt păstrate hrisoavele dezlegătoare ale unor vrăji. Un zmeu se întâlneşte cu Făt-Frumos la un pod de aramă, altul la un pod de argint, al treilea la un pod de aur (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşiu-împărat*). Zmeul Pogan are grajd unde ţine calul năzdrăvan. Înainte de a urmări pe voinicul Crâncu, zmeul, fiind tacticos, întreabă calul de poate mânca un ţipău de pâine, şi bea un cop de vin şi să doarmă un somn sau să mănânce două pâini, să bea două două copuri de vin şi să doarmă două ceasuri. Roaba sa, nevasta lui Crâncu, îi aduce de la fântână vasele pline cu apă (Ret., *Crâncu*). Craiul zmeilor, care cere copii în schimbul ajutorului militar, umblă cu căruţa, ştie să dreagă cercurile şi obezile de la roţi, are capre, gâşte, casa are pivniţă în care trăieşte o roabă bătrână (Ret., *Făt-Frumos zălogit*). O zmeoaică cu fetele sale trăieşte într-un palat „numai aur şi pietre scumpe". În spatele lui, e o grădină cu un chioşc şi un pat moale în el. Este şi un iezer. Palatul e în apropierea unei păduri (N.D. Popescu, *Vasilică Viteazul*). Zmeul cel mare posedă un palat cu totul şi cu totul de aramă, cel mijlociu un palat de argint, cel mic, un palat de aur (*ibid.*). Un zmeu a moştenit o fântână din moşi strămoşi (Ret., *Stan Bolovan*). Casa altor zmei, aşezată „unde-şi înţărcase dracul copiii", e cu tavan cu grinzi (Ispirescu, *Greuceanu*). Zmeul îmbrăcat în aramă, cel îmbrăcat în argint şi cel îmbrăcat în aur se luptă cu Aripă-frumoasă la pod de aramă, de argint şi de aur, şi au cal de aramă, de argint, de aur, cu frâie din aceleaşi metale (Ret., *Aripă-frumoasă*). Palatul locuit de trei zmei e de o bogăţie

nemaipomenită: „Flăcăiandrul nostru cel viteaz, carele nu ştia ce este frica, intră şi în palat" - „era să-şi iasă din minţi, de atâtea lucruri" (Ispirescu, *Voinicul cel fără de tată*). Ograda unor zmei e împrejmuită cu ziduri şi are iarbă şi fântână (T. Pamfile, *Tudorel*). Trei zmei conduc o fată năzdrăvană acasă la ei, unde se aşază la masă, după aceea începând să joace. La masă, în trei rânduri consecutive, blidurile, tacâmurile, sunt de aramă, de argint şi de aur (G. Cătană, *Pătru Pipelea*). Zmeul, care avea holde de orz, are într-un ostrov un castel învelit cu aur ce străluceşte „mai abitir ca un soare". Ostrovul e înconjurat cu un râu de foc prin care zmeul îşi face loc cu ajutorul unui bici ce taie apele în două. Înăuntru, masa pentru cină e dinaintea unui pat moale şi lat. Fetele lui în număr de trei dorm în pat cu capul spre perete să nu răcească deoarece zidurile sunt de piatră. Sunt multe săli şi cămări (N.D. Popescu, *Cei trei fraţi şi zmeul*). În lumea zmeilor, Agheran ajunge în ţara lui Aram, craiul zmeilor. În mijlocul ei e o cetate de aramă, cu porţi de aramă, iar în mijlocul cetăţii, „continaţiile de aramă ale lui Aram". Fata craiului se cheamă Potoroanca (monedă de aramă de patru creiţari zisă şi dutcă). De aci trece în ţara „unde călca numai pe argint şi căşile tăte erau de argint". Craiul se numeşte Arginţan şi are o fată Piţula (monedă de argint de 10 creiţari). Apoi trece la Aurar, craiul zmeilor, cu o cetate de aur, cu casele de aur şi o fată Galbira. Mai departe, într-o „cetate aşa sclipicioasă de abia te puteai uita la ea", era cetatea de ghermant (diamant) a lui Aghemant, craiul zmeilor, cu fata lui Sclipicioasa şi maştera, o hoarcă bătrână zisă Sbârcea. Sbârcea bate pe Sclipicioasa de-i ies scântei din spate. Au şi un turn de „ghermant". Din cele trei fete, Agheran va bate bani de aramă, argint şi aur (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*). Trebuie amintit aci că stârvul scorpiei de mamă a zmeilor, care furase soarele şi luna, se preface în munte de fier. Faurul pământului e „nebun de bucurie" de această întâmplare şi porunceşte calfelor să facă o căruţă cu trei cai cu totul şi cu totul de fier (Ispirescu, *Greuceanu*). Palatul zmeilor vizitat de Cotoşman năzdrăvan e tot aşa de feeric şi de mineral. „Când intrară în palat, ce să vezi dumneata? Bogăţia de pe lume era acolo. Părepii numai în aur poleiţi. Pardoseala era de cleştar, iară învălitoarea era de acioae şi de plumb" (Ispirescu, *Cotoşman năzdrăvan*). Zmeii sunt în mare măsură deci o expresie a bogăţiilor minerale.

Un zmeu are neapărat, cum am văzut, un buzdugan năzdrăvan care, aruncat de departe, loveşte în uşă, în masă şi se aşază singur în cui.

Unul are un buzdugan de fier, mare cât cincizeci de ferii, şi pe care îl aruncă drum de două ceasuri. Pipăruş îl ia de toarte şi-l trimite înapoi. Buzduganul trece pe lângă zmeu cale de trei zile, se împlântă într-un munte de piatră. Zmeul scobeşte nouă zile pe lângă buzdugan (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*). Al altuia vine de peste nouă mări şi nouă ţări (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Altul îl are de nouăzeci şi două de măji şi-l aruncă la o poştă depărtare (Ret., *Stan Bolovan*). Puterea cutărui zmeu e de asemenea în buzdugan. Zmeul aruncă buzduganul de la trei mile, acesta bate de trei ori în poartă, se bagă în casă, se învârte de trei ori şi se pune în cui. Serilă nu-l poate ridica, Mezilă îl clatină, Zorilă îl zvârle la trei miluri depărtare (G. Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă*). Al doilea zmeu aruncă buzduganul de la şase miluri, al treilea de la nouă miluri (*ibid.*). Zmeii au şi paloş (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*) ori sabie (G. Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă*). Un basm descrie dramatic sosirea buzduganului. „Se aude o duduitură puternică ce face să se cutremure casa din temelie. Poarta se dă de perete, uşa se deschide cu zgomot şi buzduganul zmeului sare pe masă şi de pe masă se aşază în cui. Vasilică Viteazul îl ia, îl învârteşte de trei ori, îl aruncă afară pe uşă. Buzduganul se scufundă de o palmă în pământ la picioarele zmeului. Acela al zmeului mijlociu se va scufunda de două palme, iar al zmeului celui mic până la măciucă (N.D. Popescu, *Vasilică Viteazul*).

Zmeii au foarte adesea un bici năzdrăvan cu care dau palatului lor dimensiunea minimă, spre a putea să plece cu el în altă parte. Oştile fraţilor lui Făt-Frumos cu ei împreună au fost legate prin vrăji şi prefăcute în movile de pământ. Făt-Frumos găseşte cutia de argint în care sunt păstrate hrisoavele legăturii, le citeşte deasupra movilelor, acestea se cutremură, pier, şi fraţii învie. Apoi, cu un bici găsit în cui după uşă, voinicul plesneşte de patru ori şi palaturile se fac un măr (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Un zmeu are un bici cu care preface în stane de piatră pe cine vrea, plesnind la spatele lui. Şi-l înviază plesnindu-i de trei ori în faţă (Ispirescu, *Poveste ţărănească*). În cuiul atârnat pe peretele din fund are şi alte bice. Cu unul, turmele se fac cât o nucă, cu al doilea, cuprinsurile se fac un măr (*ibid.*). Zmeul moşier locuieşte într-un ostrov înconjurat de un râu de foc. Când vrea să intre în ostrov se descinse de un bici ce-i înfăşură mijlocul, plesneşte cu el peste râul de foc, care se desface în două. Cu acelaşi bici, deschide orice uşă, preface orice casă într-un măr de aur, se schimbă în orice fel de lighioană, dându-se de trei ori peste cap şi plesnind o dată din biciul pe

care acasă îl ține deasupra căpătâiului patului (N.D. Popescu, *Cei trei frați și zmeul*). Un voinic i-l fură, plesnește din el și trece râul de foc, zmeul în chip de nor gros din care ies mii de fulgere iese în cămașă și desculț voinicul plesnește din nou, cărarea din apă se închide și zmeul rămâne închis în ostrov (*ibid.*).

Prâslea se bate cu zmeul din palatul de aramă, cu cel din palatul de argint, cu cel din palatul de aur, acesta din urmă fiind cel lovit de săgeată, și-i omoară. În fiece palat se află câte un bici cu care, lovind în cele patru colțuri ale lor, palaturile se prefac în câte un măr de aramă, argint, aur (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*).

Împăratul zmeilor are următoarele obiecte năzdrăvane: un covor pe care punea cât de multă greutate și dacă îl ridica de la pământ de o palmă se înălța sus și se ducea încotro vrea; căciula care te face nevăzut; bastonul care învia mortul de șapte ori dacă îl punea în cruciș pe mormânt; papucii cu care treci marea fără să te uzi (Fundescu, *Făt-Frumos și fata lui Roșiu-împărat*). Mergând spre cetatea de aur, Ion Buzdugan aude zgomot mare în niște case. O seamă foarte mare de zmei se certau pentru trei lucruri. Ion intră, vede un bici mare în care stă puterea zmeilor și-l ia. Întreabă de pricina gălăgiei și află că se certau pentru coroana cu care te faci nevăzut; batista care când o legi de mâna dreaptă zbori; și papucii cu care treci orice apă ca pe uscat (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Un zmeu are o maramă fermecată: „dacă se șterge cineva, i se îndoiesc puterile" (G. Cătană, *Serilă, Mezilă și Zorilă*). Zmeul cu biciul care desparte râul de foc are o cloșcă care vorbește ca omul și face numai ouă și pui de aur (N.D. Popescu, *Cei trei frați și zmeul*). Este iarăși știut că zmeii au cai năzdrăvani. Un cal dintre aceștia are douăsprezece aripi (N.D. Popescu, *Cei trei frați și zmeul*), altul opt picioare (Frâncu și Candrea, *Agheran Viteazul*).

Un mijloc de apărare, de persecuție sau de mistificație al zmeului este metamorfoza. Am văzut că zmeoiacele se prefac în livadă cu pere sau cu prune, în viță, în fântână, în nor roșu. O zmeoaică ia chip de oștean. Un zmeu se preface în taur; altul în balaur (Ret., *Măr și Păr*), precum se preface în om (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*). Altul se face buștean (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Un zmeu se duce zilnic la vânătoare. O fată îi dă unsprezece capete ca să aibă în total douăsprezece și i le taie când se întoarce, lăsându-l cum a fost (T. Pamfile, *Tudorel*). Zmeul din palatul de topaz se face flacără galbenă și se luptă cu Făt-Frumos prefăcut în flacără roșie. Văzând un corb, îl

roagă să meargă la zahana, să-şi înmoaie o aripă în seu şi alta în apă, seul pentru el, apa pentru Făt-Frumos. Îi făgăduieşte pe Făt-Frumos şi pe calul său, morţi. Făt-Frumos făgăduieşte corbului trei stârvuri de zmei şi trei de cai, corbul îl ajută, voinicul taie zmeul (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Potrivit mentalităţii primitive, principiul vital al omului, „puterea", stă într-un punct oarecare, în grăsimea de la rinichi de pildă. Dacă cineva fură grăsimea de la rinichi, individul moare. Sufletul poate să rezide în umbră care şi ea furată, pricinuieşte moartea, sau în orice apartenenţă a individului (unghii, păr) sau, în fine, în animale, precum crocodilul, legate printr-un fir misterios de individ. Orice atinge punctele în care se ascunde principiul vital vulnerează individul.[1] Acesta este cazul şi cu zmeii. Chestiunea e de domeniul sociologiei, din punct de vedere psihologic, deci literar, e de notat grija pe care o are un zmeu de a se feri de moarte, ascunzându-şi cu grijă „puterea". Făt-Frumos pune fata de boier care slujeşte pe zmeu să-l întrebe în ce-i stă puterea. Zmeul îi dă întâi o palmă „ca la urlaţi", apoi spune că în stâlpul porţii. Făt-Frumos nu crede. A doua zi, întrebat din nou, zmeul spune altă minciună. Fata se face bolnavă şi întreabă din nou. Zmeul trage fetei „o calcavură de auzi câinii în Giurgiu", dar îi spune, în fine, drept că puterea îi stă „într-o scroafă care se tăvăleşte cât e ziulica într-o lăcoviştе de lapte dulce". „În scroafă este un iepure, în iepure o prepeliţă şi în prepeliţă sunt trei viermi" (Ispirescu, *Poveste ţărănească*). Feciorul găseşte scroafa, o spintecă, scoate iepurele din care scoate prepeliţa, din rărunchii căreia scoate trei viermi. Suceşte puţin gâturile viermilor şi zmeul se îmbolnăveşte. Când le suceşte de tot, zmeul crapă (*ibid.*).

Un mod de a întări puterea sau de a prezerva de moarte, nu numai al zmeilor, e de a avea o rezervă de suflete. Baba-Cloanţa, mama zmeilor, are o cadă cu suflete după uşă. Când cineva îi taie capul, se repede la cadă şi soarbe alt suflet (*ibid.*).

Îndeobşte zmeul e o fiinţă violentă şi cruntă, având o repulsie congenitală pentru oamenii de pe tărâmul nostru al căror miros îl irită. „Cum de-ai cutezat, spurcatule, să ne calci casa?" se răsteşte zmeul la voinic. De altfel, fobia lui este motivată, oamenii au gânduri rele,

[1] L. Lévy-Brühl, *L'Âme primitive*, Paris, F. Alcan, 1927, p. 147, 155, 167, 213 şi passim; v. şi acelaşi, *La mentalité primitive*, quatorzième édition, Paris, Presses universitaires, 1947, p. 53.

voinicul în chestiune culcă la pământ cu toporul pe doi din zmei, iar al treilea scapă pierind ca o nălucă şi ascunzându-se în pivniţă (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Pogan zmeul iese în calea lui Crâncu şi-l omoară, repetând omorul încă de două ori după învierea voinicului (Ret., *Crâncu*). Un zmeu a furat o fată şi fratele mai mare al acesteia vine după ea. Fata îl ascunde. Însă zmeului îi miroase a om. Scoate pe cumnat afară din ascunzătoare, îl omeneşte poftindu-l la masă şi-i aruncă ciolanele în cap, aşa fiind obiceiul în casa lui ca acel care gată mai iute de mâncat să arunce oasele în capul celuilalt. Apoi pofteşte pe cumnat la larg, îl întreabă dacă vrea să meargă „pe horn ca mâţele sau pe uşă ca şi câinii". Feciorul spune că pe uşă ca oamenii. Însă zmeul iese pe horn ca mâţele, îi taie capul, îl îngroapă sub un gard, iar inima i-o pune într-un blid (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*). La fel păţesc fratele al doilea şi al treilea. Un zmeu scăpat din cercurile de fier se duce de-a dreptul la un băiat urcat în pom şi-l pofteşte să se dea jos ca să-l mănânce (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Alt zmeu găseşte pe voinic, trântit de oboseală, la umbra unui trandafir. Îl face bucăţi cu paloşul, pune bucăţile în desagă pe cal, dă bice calului şi-l scoate pe poartă (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*).

Cu toate acestea, zmeii au accente de umanitate. Întâi de toate omoară fără ipocrizie, primind întotdeauna lupta dreaptă. Se poartă cu multă atenţie şi afecţiune nu rareori faţă de fetele furate. Unul îşi pierde repede capul când i se fură Ileana Simziana, care îi ceruse să-i aducă herghelia de iepe năzdrăvane. Zmeul umblă ca un besmetic, neştiind cum să aducă herghelia, şi, aflând că mă-sa plesnise, răcneşte ca un leu şi cheamă pe fata-voinic, care tocmai se ivise, la luptă. Fata, călare, loveşte cam pieziş cu paloşul, îi taie capul şi-i lasă stârvul ciorilor şi coţofenelor (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Tudorel merge la un castel păzit de patruzeci şi doi de zmei vânjoşi, într-o ogradă cu fântână şi iarbă, împrejmuită cu ziduri. Zmeii, zărindu-l lângă fântână dormind, se sfătuiesc dacă trebuie să-l omoare cu foc, cu şteang, cu paloş. Însă „mai-marele lor zice că numai voinicia e semnul dreptăţii şi voia cea sfântă, şi că ar fi ruşine pentru ei să umble cu lucruri necinstite". Hotărăsc luptă şi fiindcă sunt bătuţi se fac slugile lui. Şi cum sunt naivi, când Tudorel şi Ileana Cosânzeana, care e sora lor de cruce, se drăgostesc în cerdacul castelului, ei se simt cu inima în lanţuri, îi lasă în pace (T. Pamfile, *Tudorel*). Un băiat şi o fată, copiii unui văduv, nimeresc la curţile unui zmeu. În lipsa acestuia, fata deretică în palatul zmeului,

pune lucrurile la locul lor, găteşte bucate, mănâncă cu frate-său, apoi se ascunde cu el într-o cămară. Vine zmeul: „Cine mi-a făcut ăst bine să-i fac şi eu lui". Copiii ies la iveală. „Şi aşa bine ce-i păru zmeului, cât nu se poate spune". Mănâncă, se culcă. A doua zi băiatul pleacă cu căţeii lui la vânat. Zmeul aşişderea. Seara „găsiră mâncărică şi fierturică gata". Se întâmplă însă că fata, intrând în dragoste cu zmeul, să vrea să scape de frate. Ea îl face să-şi lase câinii acasă pe care îi închide într-o văgăună de munte. Atunci, zmeul devenind brusc antropofag, se duce la băiatul urcat într-un pom şi-i strigă: „Dă-te jos, vrăjmaşule, că am să te mănânc". Vin însă câinii, iar băiatul, omorând zmeul, orbeşte pe soră-sa cu inima şi ficatul acestuia (Ispirescu, *Copiii văduvului şi iepurele, vulpea, lupul şi ursul*). Într-un codru întunecat, fata cu mamă geloasă dă de nişte „curţi mai frumoase decât cele împărăteşti". Curtea are poartă, casa are multe chilii, în ele sunt mese, scaune, e şi un cuptor. Fata face curăţenie. Zmeii merg la vânătoare şi sunt fiinţe de treabă. Recunoscători, numesc pe fata harnică sora lor. Când mama geloasă vâră degetul în gura fetei încât aceasta cade ca şi moartă, o plâng, o pun în coşciug, o aşază într-un paltin s-o legene vântul. Când învie, izbită din întâmplare în cap de feciorul de împărat care ceruse să i se dea voie s-o coboare din paltin ca să se joace cu ea (ceea ce are drept efect că un măr sare din grumaz şi sufocaţia încetează), zmeii se bucură. „Vă puteţi închipui bucuria zmeilor şi a feciorului de împărat; toţi o sărutau de toate părţile" (Ret., *Mama cea rea*). Zmeii se fac fraţi de cruce cu Ileana Cosânzeana (T. Pamfile, *Tudorel*). Trei zmei întâmpină noaptea o fată de împărat, o duc acasă la ei, îi dau un ospăţ şi joacă după aceea cu ea (G. Cătană, *Pătru Pipelea*).

Pe de altă parte, zmeii în ciuda forţei lor fizice sunt fricoşi, lipsiţi de raţionament, chiar de-a dreptul nătângi, putând fi uşor păcăliţi şi omorâţi de un om isteţ. Adaptarea lor ca şi a animalelor inferioare e unilaterală şi lipsită de fantezie. Când cineva a descoperit puterea lor, ei nu pot inventa nimic spre a face faţă agresiunii. De aceea ei şi sunt într-o permanentă aprehensiune de a nu da ochi cu voinicii notorii şi care în cazul cel mai bun îi va pune într-o bute cu cercuri tari de fier. Tudor află de la o fată că zmeul are un cap al lui şi unsprezece adăugate şi-i taie cu buzduganul cele unsprezece. Zăpăcit, zmeul se zdrobeşte cu capul cel bun într-o stană de piatră, iar trupul cel fără cap, de necaz, pocneşte aşa tare că toate zăvoarele curţilor se descuiară şi voinicul intră la Ileana Cosânzeana, pe care o găseşte culcată „într-un leagăn de mătase" (T.

Pamfile, *Tudorel*). Agheran Viteazul sfărâmă sub brânca lui poarta de aramă a cetății de aramă, zdrobește porțile de argint ale cetății de argint, lovește cu pumnul poarta cetății de aur și o face toată dărabe, ia un turn mare de diamant și-l izbește în gura căscată a bătrânei zmeoaice Sbârcea, de se fac praf și turnul și baba. La jumătatea drumului către curtea lui Salcotea, împăratul zmeilor, Agheran vede „un nor de praf, care pe ce mergea să tăt apropia de el". Aghemant, craiul zmeilor, cu oaste „mai multă decât frunza și iarba" venea turbat. Agheran pune la ochi o pușcă ce nu trebuie încărcată, căpătată de la Dumnezeu și Sf. Petru, și trage foc în grămadă. „Așa picau zmeii ca iarba dinaintea coasei". Nu mai rămâne decât Aghemant. „Cu ăsta încă iute o isprăvi: îi trase o sfântă lovitură cu patul puștii în numele tatălui, de o dată amuți Aghemant pentru totdeauna". Cu aceeași ușurință, Agheran împușcă „armadia" lui Aurar și pe aceea a lui Argințan, pe aceea a lui Aram. O zi întreagă trebuie să treacă tot peste zmei morți, atâția omorâse cu flinta. Când ajunge la curțile lui Salcotea-împărat, Salcotea văzându-l „pe loc plesni de frică", nu se alese nimic din el. Agheran face din barba lui o scară mai lungă decât buricul pământului, ca să poată ieși pe tărâmul celălalt (Frâncu și Candrea, *Agheran Viteazul*). Când, după omorârea zmeoaicei, zmeul vede pe Făt-Frumos cu calul său năzdrăvan, „i se taie mâinile și picioarele" de frică. Voinicul îl bagă în pământ până-n gât și-l întreabă de frații fetei și de oști. Zmeul, crezând că va fi iertat, spune (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Frica îl face pe zmeu să se umilească și să fie disimulator. Zmeul care a scăpat în pivniță se milogește la mama voinicului, adusă în castelul zmeiesc, să-l primească la curte, fiind un nenorocit care s-a rătăcit după vânat. Voinicul nu-l cunoscu că este zmeu când îl văzu, atât de bine știu procletul a se schimba (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Mama lui Urmă-galbină se mută și ea la curțile zmeului. Acestea sunt niște curți mari cu o poartă mare de fier, iar înaintea lor e un tău de lapte dulce. Zmeii nu ies decât când se bate de trei ori cu buzduganul. Scot capetele pe care voinicul le retează pe rând. Înspăimântat, tatăl zmeilor, care tocmai bea sânge de om dintr-o glajă, scapă sticla din mână. Întrebat ce moarte dorește, Mamonul, resemnat și viclean totodată, cere să fie înfundat într-o bute și băgat într-o chilie. Mandalina, soția lui Urmă-galbină, mergând în lipsa bărbatului la chilia din fund, deschide ușa. Cercurile buției plesnesc și iese „un voinic mândru și frumos de să mai ai doi ochi să te uiți la dânsul". Mamonul sfătuiește pe Mandalina să fure paloșul lui Urmă-galbină. Cu paloșul,

Mamonul vine la Urmă-galbină, îl deşteaptă şi leal în felul său îl întreabă ce moarte îşi doreşte. Urmă-galbină zice: „Taie-mi capul şi mă aruncă în tău, că văd că m-au părăsit puterile..." Prudent, Mamonul pleacă la altă curte cu Mandalina (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Cutare zmeu n-are pic de intuiţie. Băiatul şi fata, care au fugit, se metamorfozează în păcurar şi în turmă, în călugăr şi în mânăstire, şi el stă de vorbă cu păcurarul şi cu călugărul şi nu-şi dă seama cu cine are de-a face. Zmeoaica bătână îl ceartă; el plânge de frică să nu fie bătut (Ret., *Făt-Frumos zălogit*). Ion Buzdugan, văzând că o sumă foarte mare de zmei se certau pentru trei lucruri năzdrăvane, le ia lucrurile zicând: „Dacă le voi lua eu... n-o să mai aveţi pentru ce vă certa" (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Un voinic intră la o fată de împărat păzită de un cocoş şi un clopoţel, apoi cheamă şi pe zmeii cu care venise: „Zmei, zmei, de voinici, voinici; dară se vede că erau cam nătăfleţi, de ascultară la gura băiatului". Intrară după el, unul câte unul, iar el cu paloşul le lua capul. Zmeul al şaptelea simţi în fine şi fugi (Ispirescu, *Poveste ţărănească*). Un voinic mistifică zmeul în chipul cel mai ignobil, înfăţişându-se fanfaron, ca „Stan Bolovan, care mănâncă pietri şi carne de zmeu". Stoarce zer din caş, zicând că e o piatră, ameninţă că va arunca buzduganul cale de trei zile, aşteptând totuşi să treacă luna să nu nimerească în ea, căci are acolo un frate faur (de frică să nu rămâie fără buzdugan, zmeul îl împiedică să-l zvârle) (Ret., *Stan Bolovan*), face cu cuţitul din şerpar brazdă în jurul fântânii, zicând că vrea s-o scoată s-o aducă acasă (zmeul îl roagă s-o lase pe loc), pretinde că va lua dintr-o dată toată pădurea acasă. Zmeoaica învaţă pe zmeu să lovească pe voinic cu buzduganul în frunte, când doarme. Stan ascultă la uşă, dar nu se înspăimântă, ştiind că „zmeul e prost ca miezul nopţii". Culcă în pat un butuc mare de lemn, îl acoperă cu ţolul, se bagă sub pat, şi astfel zmeul loveşte în butuc şi e foarte mirat când, dimineaţa, Stan mărturiseşte că a visat ca şi când l-ar fi pişcat nişte purici, iar peste frunte i-ar fi trecut un şoarece (Ret., *Stan Bolovan*). Trei fraţi sfătuiţi de zmei să se culce cu capul la margine şi să nu supere fetele sale peste noapte, dorm, mutaţi de fratele cel mic la marginea patului cu căciulile în cap. Zmeul vine la miezul nopţii cu o sabie lată, taie capetele fetelor şi iese plin de sânge şi vesel, crezând că a omorât pe cei trei fraţi. Cel mic intră în odaia zmeului care sforăie, ia dintr-un cârlig biciul, plesneşte din el, uşa se deschide, mai plesneşte încă o dată, râul de foc se desface (N.D. Popescu, *Cei trei fraţi şi zmeul*). Silit de împărat să aducă pe zmeu într-un buriu, Făt-Frumos vine cu

unelte de dogar într-un bunget întunecos din preajma palatului zmeiesc, prefăcut într-un bătrân cu barba albă. Zmeului care îl vede, îi spune că vrea să se răzbune pe Făt-Frumos şi să-l vâre într-un butoi. Zmeul îl ajută să facă buriul, ba chiar îl probează, intrând în el şi umflându-se. Când a treia oară cercurile nu mai plesnesc şi zmeul nu mai poate ieşi, Făt-Frumos ia buriul la spinare şi-l duce împăratului. „Se vede – observă povestitorul – că zmeii erau răi, puternici, dar glagorie n-aveau nici cât negru sub unghie" (*ibid.*).

Mitologic, deci simbolic şi poematic, zmeul reprezintă o expresie a naturii anorganice impetuoase, a lumii minerale (aramă, fier, argint, aur, topaz, diamant), a bogăţiilor de pe tărâmul celălalt, precum şi a forţelor telurice latente, a focului în primul rând şi de asemenea al dezlănţuirilor meteorologice, precum ploaia cu vijelie. Din punct de vedere psihologic, zmeul este individul dotat cu o mare putere de intimidare ce nu rezidă în inteligenţă, gladiatorul, tiranul sanguinar, încurcat în faţa geniului şi a oricărei operaţii intelectuale. Totodată, el are mentalitatea fiinţei rebarbative, dizgraţiate de natură, pe care oamenii nu-l iubesc, fiind suspicios faţă de orice voinic şi preferând să-l extermine preventiv sau tânjind după graţia fetelor de oameni pe care le fură, suferind de a nu fi iubit de ele. Totuşi zmeul găseşte adesea femei slabe sau perverse, cucerite de forţa brutală şi tenebroasă a acestor fiinţe grandios telurice.

ŞERPI

Bibliografia mitologiei şarpelui este enormă.[2] Biblia (Facerea 3, 1) pomeneşte de la început de el: „Ci şarpele era cel mai viclean dintre toate fiarele câmpului..." Isaia (27, 1) vorbeşte de Leviatan: „În ziua aceea, Domnul se va năpusti cu sabia sa grea, mare şi puternică, împotriva Leviatanului, a şarpelui care fuge, împotriva leviatanului, a şarpelui încovoiat". Ophioneus e divinitatea haotică rezidând în fundul Oceanului. Gnosticii ofiţi sau naaseni au întemeiat o întreagă doctrină

[2] E. Hoffmann-Krayer, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, VII, art. *Schlange*; Oswald A. Erich u. R. Bellen, *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*, Leipzig, Kröner Verlag, art. *Schlange*.

pe ideea lui Okeanos, înconjurând ca un şarpe uriaş întreaga lume.[3] Indra, din imnurile vedice, trăsneşte pe Vrtra, demon cu înfăţişare de şarpe sau de balaur care a închis apa într-un munte.[4] În buddhism, se pomeneşte de un rege al şerpilor, Săgara, şi de un altul - Mucilinda.[5] Un mit asemănător îl aveau assiro-babilonezii. Tiamat care are formă de şarpe este monstrul primordial al apelor din care se nasc vipera şi alte animale.[6] Apollo ucide pe şarpele Python, doi şerpi enormi ieşiţi din mare sufocă pe Laocoon, fiul lui Priam, care îndemnase pe troieni să nu vâre în cetate calul de lemn. Esculap apare în templul de la Epidaur în chip de şarpe (P. Ovidii Nasonis, *Metamorphoseon*, lib. XV, v. 669-670):

Vix bene desierant, cum cristis aureus altis
In serpente Deus praenuntia sibila misit.

În Edda, e vorba de asemenea de şarpele din Midgard. Şi aşa mai departe. Tot ce putem reţine aci este că şarpele e un produs al umidităţii. În basm, în afară de sugestia prolificităţii şi promiscuităţii în mediul umbros, mitologia se dezvoltă în jurul ideii de şarpe familiar. Faptul apoi că şarpele se insinuează în găuri, că are o privire metalic fascinantă, a putut să nască gândul că este în comunicare cu tărâmul celălalt, plin de bogăţii minerale.

Uneori, şarpele e confundat cu balaurul şi cu zmeul, totuşi, moralmente el are caractere specifice. Trei păcurari la o stână aud strigături puternice. Petru, cel mai tânăr, ia ciomagul cel mare, cojocul în spate şi, plecând, găseşte într-o vale „un şarpe uriaş, cu un cerb în gură" pe care nu-l putea înghiţi din cauza coarnelor. Cerbul imploră pe păcurar să omoare şarpele „că doar şi eu îţi voi fi bun la ceva". Şarpele îl roagă să taie coarnele cerbului ca să-l poată înghiţi „că-ţi voi da tot ceea ce ceri tu". Păcurarul, interesat, loveşte cu ciomagul coarnele cerbului. Şarpele îl înghite şi „se linge pe buze de dulceaţa şi grăsimea ce fu în cerb". Recunoscător, şarpele se dezvăluie ca „Vizor, craiul şerpilor", şi-l poftеşte pe păstor la el. Craiul are moşii, gospodărie în regulă, deoarece păcurarul se întâlneşte cu stăvarul, cu văcarul şi cu porcarul şarpelui şi aceştia îl îndrumează spre o gaură în pământ. Porcarul destăinuie că

---

[3] H. Leisegang, *Die Gnosis*, Leipzig, Kröner Verlag, 1924.

[4] Dr. M. Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur*, I, p. 73, Leipzig, 1909.

[5] Dr. Hermann Beckh, *Buddhismus (Buddha u. seine Lehre)*, I, p. 56, 63, Berlin, Göschen, 1919.

[6] Giuseppe Finlani, *La religione babilonese-assira*, Bologna, Zanichelli, 1928, I, p. 344.

Vizor are în chilie mult aur, argint şi pietre scumpe, că are o fată frumoasă ca şi „ruptă din soare", bună „ca o bucată de pâine albă". Când vine cineva la el, Vizor o face şerpoaie, ca să nu i-o ceară „căci îi este foarte dragă". Porcarul învaţă pe păcurar să pretindă craiului fata căci, devenind ginere, „toată blaga lui va fi a ta". Când păstorul ajunge la groapa şarpelui, acesta, auzind paşi, ridică în sus capul şi îl pofteşte să intre. Păstorul se slobozeşte înăuntru, intră „în o casă (odaie) foarte frumoasă, în alta plină cu aur, argint, diamanturi şi alte pietre scumpe". Petru nu vrea bogăţie, zice: „nu mi-e frică de sărăcie". Pretinde doar lădiţa de după uşă. Vizor îi arată că în lădiţă e un pui de şarpe. L-a găsit îngheţat şi l-a adus să-l crească. (O poveste ironică despre dragostea între studentul Anselmus şi o şerpoaică, Serpentina, fata arhivarului Lindhorst care e o salamandră, este *Der goldine Topf* de E.T.A. Hoffman). Păcurarul stăruie şi Vizor consimte: „Bine, eu îţi dau lădiţa, ia-o şi să fii sănătos". Păcurarul merge la mama lui bătrână şi cere de mâncare pentru el şi pentru şarpe. Miercuri, el mănâncă doar castraveţi acri, şarpelui îi dă lapte pe un taler. Şarpele se dă de trei ori peste cap şi se face „o nevastă frumoasă, care n-avea seamăn în lume", „chip îngeresc". Cei doi se îmbrăţişară şi se sărutară ca doi căsătoriţi de curând. Nevasta se pune „pe lucrate", aduce apă, face foc, spală rufele, vasele, curăţă în casă, ca o găzdoaie bună. Pregăteşte cina, mănâncă, pe urmă îmbracă din nou pielea de şarpe şi intră în lădiţă. Aşa o săptămână. Mama păcurarului spune moaşei cum stau lucrurile, moaşa o sfătuieşte să arunce pielea de şarpe pe foc când nevasta e dusă după apă, la fântână. Nevasta-şarpe joacă la gazda cu fântâna, care făcuse ospăţ, apoi se duce acasă cu apa. Nu găseşte pielea de şarpe. Mama păcurarului o lămureşte că fiind vineri, e obiceiul să se arunce gunoaiele pe foc. Nevasta merge plângând la tată-său şarpele, care spune: „N-am ce-ţi face... aşa e soartea". De obicei, fiinţele care îşi părăsesc pielea de animal sunt oameni metamorfozaţi printr-un blestem. Aci, dimpotrivă, şerpii par a fi şerpi adevăraţi, iar fata regretă ipostaza sa reptiliană. De aici încolo, ea va rămâne femeie, lipsită de puteri miraculoase. Este de observat că un şarpe poate avea fete de formă umană sau că, invers, fetele pot fi de origine animală. Un domn de pământ (Grundheer) pune pe păcurar la tot felul de munci absurde. De dragul fetei lui, şarpele Vizor îi dă ajutor convocând zmeii care, prefăcuţi în şoareci, îmblătesc într-o noapte două stoguri şi, ca podgoreni, plantează într-o noapte o vie, în locul unei păduri. Zmeii apar aici ca supuşii şarpelui. Vizor pocneşte cu un bici de

foc în patru laturi ale lumii şi zmeii vin câtă frunză şi iarbă. Craiul şerpilor le porunceşte să se facă şoareci şi să scoată boabele de grâu din stoguri, să macine, să cearnă, să facă pâine, amenințându-i: „capul nu vă stă unde-i acum..." etc. Păcurarul mai capătă de la Vizor un căpăstru cu care îşi alege din stava craiului un cal năzdrăvan (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*). Există o „țară şerpească" cu „şerpi ca nişte grinzi". Feciorul de împărat blestemat să fie balaur, acum redevenit om, şuieră în degete ca păcurarii şi vin şerpii cărora le porunceşte să nu facă nici un rău fetei-fecior (Ret., *Din fată-fecior*). Când soarele ajunge pe la chindii, Făt-Frumos (spaima zmeilor) intră într-o pădure neagră şi întunecoasă. O mulțime de şerpi cu capetele ridicate până la cer, vărsând flăcări pe gură, îl întâmpină. Trăgând în ei o săgeată, şerpii de frică plecară capetele la pământ şi-l lăsară să treacă (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Copilul care a crescut un pui de şarpe se duce cu el în țara şerpilor, mergând „trei zile de vară din zi până-n seară, ş-apoi alte trei şi mai treizeci şi trei". Puiul de şarpe acum crescut mare se scutură, din solzi ies aripi şi astfel copilul se suie pe el şi zboară. Aşadar, şarpele nu este numai târâtor şi teluric, ci şi aerian, şi într-o privință poate fi şi o imagine a focului, de altfel, fără contradicție, fiindcă subsolul este locul umidității şi al căldurii. Copilul şi şarpele ajung „la curțile împăratului şerpilor" care era tatăl puiului de şarpe. De bucurie, împăratul şi împărăteasa înghit pe copil şi-l scot afară mai frumos, ceea ce în termeni magici are aerul unei purificări. Cerându-i-se mărgeaua de după măsea, şarpele se mânie şi înghite pe copil. De hatârul puiului, care se roagă cu lacrimi, îl sloboade afară şi-i dă mărgeaua, iar puiul îl trece în zbor o apă de la hotarul țării şerpilor (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Un şarpe uriaş, ieşind de sub o căpiță de fân aprinsă şi fiind cruțat de Trifon hăbăucul, laudă pe Trifon la tatăl său, care e împăratul şerpilor, şi acesta îi dă mărgeaua de sub măsea. Nu fără codire. Împăratul îl îmbie cu o turmă de oi şi cu o cireadă de boi, şi bani cât va putea duce. Şarpele e impulsiv şi la început se mânie, voind să mănânce pe Trifon. Numai la rugămintea copilului, fiind iubitor de odraslă, dă mărgeaua (Ret., *Trifon hăbăucul*). Pahon, scăpând un pui de şarpe din mâna copiilor şi crescându-l, merge călare pe şarpe spre țara şerpilor. Acolo: „şerpi şi şopârle şi bălauri de era greu pământului de atâtea jivine care de care mai mari". Şarpele fluieră o dată „de nici fluierul de la carul de foc nu l-ar fi întrecut", şi toate jivinele fac loc. Intră la tată-său, împăratul, şi-i mărturiseşte frica să nu fie mâncat Pahon. „Nu-l voi mânca, dragul

tatei". Împăratul oferă turme de oi, cirezi de boi, stave de cai, bani, Pahon nu vrea decât mărgeaua de sub limbă. Cam supărat, împăratul i-o dă (Ret., *Povestea lui Pahon*). Ezitarea este explicabilă. Mărgeaua dă lui Pahon puterea de a face minuni multiple, în vreme ce aceea a lui Trifon dă numai de mâncat şi de băut. N-ar fi exclus ca o tradiţie alchimică să se exprime în acest moment de basm. Şarpele, reprezentat ca un inel, cu capul muşcând coada, era nu numai pentru gnostici ideograma panteistică a Totului închis în el însuşi şi fără nici un factor transcendent. Şarpele e ovipar, iar oul, imagine a lumii, e considerat drept piatră. De fapt, doar piatra filozofală e sinonimică cu oul magic, piatră a pietrelor λιθον τον ου λιθον. În interpretarea psihologică pe care arta spagirică o dă universului, piatra este conştiinţa metaforică a substanţei lumii, care e spiritul imanent. Astfel, piatra devine o nutriţie vitală, o ambrozie şi un nectar (de unde, posibil ideea de hrană) şi un adevăr hermetic necesitant ce dă putere celui care-l posedă să facă schimbări în lumea fenomenală. Mărgeaua pare deci piatra filozofală însăşi în posesia şarpelui care stătuse în Paradis pe arborele vieţii.[7] Dar, evident, o asemenea presupunere genetică nu are nimic de-a face cu mitologia actuală a şarpelui care apare doar ca un posesor de mari bogăţii minerale şi ca un deţinător al unei pietre fermecate. Există de altfel o superstiţie antică şi medievală după care şarpele are în cap o piatră sau o fabrică prin răsuflare.[8] Psihologiceşte, şarpele e o fiinţă eminamente recunoscătoare şi iubitoare de oameni, în stare, în virtutea acestui sentiment, de a-şi reprima reflexele ferine. El cultivă, fără şovăire, un categoric moral, chiar când acesta contrazice interesul propriu.

BALAURI

Nu acelaşi lucru se poate spune despre balauri. Somatic, aceştia sunt adesea confundaţi cu şerpii, deşi statura lor e colosală. Harta lor mitologică este imensă. China veche e plină de dragoni ai cerului, munţilor, mărilor, cu solzi, cu aripi, cu coarne şi fără coarne. Tânărul Ma

[7] J. Evola, *La tradizione ermetica*, Bari, Laterza, 1981, p. 13 şi urm.
[8] Hoffmann-Krayer, VII, *Schlangenstein*.

Ciun, dintr-un basm chinezesc, mergând la Târgul de mare în mijlocul Oceanului în fundul căruia e condus de prințul Tun-ji la Regele balaurilor, acesta îi dă de nevastă pe fata lui. Palatul prințesei spre care ginerele merge pe cal-de-mare are chip de pom cu ciorchini de flori, ce căzând jos, sună asemenea unor clopoței. S-ar părea că e o variantă în mediul acvatic a pomului lumii și a șarpelui.[9]

După mitologia japoneză (Kojiki), Susanowo, divinitate a mării, fiind izgonit din cer se întâlnește cu un bătrân zeu terestru cu soția acestuia și o fată. Bătrânul se plânge că a avut opt fete tinere, dar că un șarpe cu opt capete i-a mâncat în fiece an câte una. Acum iar vine. Susanowo cere fata, o preface în pieptene și și-l pune în păr. Apoi, îmbată șarpele gigantic și-l taie (Raffaele Pettazzoni, *La mitologia giapponese secondo il I libro del Kojiki*, Bologna, Zanichelli, 1929, p. 71-73). Tot japonezii au basmul balaurului din puț. Preotul shintoist Mațumara Hyogo închiriază la Kyoto o casă bântuită de spirite rele, după spusele oamenilor, deoarece alți chiriași au căzut în puțul din curtea ei. Preotul însă nu crede în spirite. Obiceiul este de altfel de a lipi pe uși pe dinafară niște descântece împotriva duhurilor. Pe o mare secetă, preotul constată că puțul său e mereu plin de apă, însă un tânăr servitor din vecini se îneacă. Vrând să înțeleagă pricina, preotul se apleacă asupra puțului, zărește în fundul lui figura unei fete ca de 19-20 de ani și e cuprins îndată de amețeală. Cu greu se smulge de lângă ghizduri. Seceta trece, vine o ploaie torențială, puțul însă acum seacă. O fată pe nume Yayoi bate la ușa preotului prudent, care recunoaște în ea pe fata din puț. Fata declară că un dragon veninos a silit-o să meargă cu el în puț ca să atragă astfel oameni. Dragonul a primit ordin acum să se mute într-un lac, așa încât preotul va putea găsi în puț trupul fetei. Însă el nu găsește trup de om, ci o oglindă foarte veche. Pe urmă, dând cinstea cuvenită obiectului, se încredințează, arătându-i-se din nou fata, că Yayoi era sufletul oglinzii.[10] Cadmus, fondatorul Thebei, trimițând pe tovarășii săi să ia apă dintr-o pădure, un dragon, fiu al lui Marte și al Venerei, îi mănâncă. Cadmus omoară monstrul. Hercul ucide hydra din lacul Lerna care avea șapte, ori nouă, ori cincizeci de capete, tăiate de erou dintr-o dată,

[9] *Chinesische Geister-und Liebes-Geschichten* (h. gegeben v. Martin Bulber), Frankfurt a M., Rutten u. Loening, 1922.

[10] Lafcadio Hearn, *The Romance of the Milky Way and other studies and stories*, Leipzig, B. Tauchnitz, 1910, p. 4216.

oricâte vor fi fost. Merele din grădina Hesperidelor erau păzite de un balaur cu o sută de capete, lâna de aur era şi ea în paza unui balaur pe care îl ucise Iason. V. Pârvan presupunea că steagul de război al dacilor, reprezentând un lup cu trup de şarpe, înfăţişa un balaur, sinonim cu zmeul din basmele române, imagine prin şarpe a furtunii, demon al văzduhului, şi găsea originile în Assyro-Babylonia, având în vedere şi răspândirea în spaţiul dacic a brăţărilor şi inelelor-spirale cu cap de şarpe.[11] Literatura hagiografică e plină de omorâtori de balauri, printre care Sf. Gheorghe ţine primul loc.[12] Balaurul devine sinonim cu Dracul. Evul mediu preia tradiţia balaurilor fie în romanele de ciclu antic, unde reapare Jason ucigând dragonul din grădina Hesperidelor, fie în celelalte, până la prelucrările de Renaştere ca *Orlando innamorato* de Matteo Maria-Boiardo în care „giganţii" sunt numeroşi, unii având trup de reptilă, intrând în categoria balauri. Zambardo are păr de om, piept de leu, dinţi de lup, picioare de urs, gheare de grifon, bust, trup şi coadă de şarpe, aripi de păun (P.I.C.V.), alt dragon (P.II.C.IV), care mănâncă oameni, e un şarpe cu aripi.

Cineva a presupus că balaurul este o amintire ancestrală a monştrilor din pleistocen.[13] Un adevăr este aci în sensul biologiei primare ce înspăimântă pe omul trăind azi într-o faună mult mai raţională. Capacitatea de expansiune şi multiplicare a materiei vii fiind enormă,[14] natura se caracterizează în era terţiară şi secundară printr-o fantezie dezordonată, prin lipsa parcă a unei frenaţiuni a dezvoltării celulare în sensul cel mai util adaptării unui organism. Formele organice prezintă o disproporţie flagrantă între masa corporală şi dezvoltarea centrilor superiori, iar apărarea se face simplist prin intimidare şi fără adaptare prin reflecţie la condiţiile imediate. Balaurul e monstrul redus numai la reflexe pe care omul, înspăimântat întâi de aspectul lui străin geometriei frumosului, îl învinge uşor, cunoscându-i funcţiunea elementară şi căutând îndeosebi să oprească procesul de refacere celulară.

Balaurul se deosebeşte de zmeu prin aceea că este o reptilă gigantică cu mai multe capete. Deci, e un animal. Cu toate acestea, într-un basm ardelenesc dăm de un sat „locuit tot numai de bălauri". Un

---

[11] V. Pârvan, *Getica*, Buc., Cultura naţională, 1926, p. 161, 337, 519 şi urm., 641 şi urm.
[12] Hoffmann-Krayer, II, *Drache*.
[13] Wilhelm Bölsche, *Drachen*, Sage u. Naturwissenschaft, Stuttgart, Kosmos, 1929.
[14] Marcel Prenant, *Biologie et marxisme*, Paris, Hier et Aujourd'hui, 1948, p. 75.

voinic de şapte ani îi omoară aşa încât „pe uliţi nu puteai mere că era tot sânge închegat". Pe un balaur îl lasă viu şi-l leagă cu lanţuri de un perete, mă-sa îi dă drumul şi monstrul se duce la ea după cuptor (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Sunt balauri zburători şi balauri nezburători care stau la Sfânta Vineri (Fundescu, *Sfânta Vineri*). Un balaur se încolăceşte pe tărâmul celălalt în jurul unui pom, voind să mănânce pui de zgripsoroaică (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Altul, tot acolo, se ridică spre un cuib nemăsurat de mare cu doi pui de vultur, de trei ori mai mari ca o dropie, spre a-i mânca. Un băiat scoate cuţitul de la brâu şi taie în două trupul, apoi îl ciopârţeşte, iar cu ciomăgelul îi fărâmă capul (N.D. Popescu, *Omul de pe tărâmul celălalt*). Balaurul, ca un fel de geniu al umidităţii, stă deseori într-un puţ. Problema apei potabile e foarte acută în basm. Deci, într-un oraş, un balaur pândeşte în puţ şi cere fieştecăruia câte o fată s-o mănânce pentru o găleată de apă. E un fel de-a spune că fetele sunt mai gustoase la carne sau că taxa nu e aşa de exorbitantă întrucât fetele sunt mai puţin estimate de părinţi decât băieţii. Totuşi, când vine rândul fetei împăratului, acesta dă de ştire că hărăzeşte bogăţii nenumărate şi pe fată cui o va scăpa de iasmă. Acesta scoate capul din puţ şi strigă voinicului venit să mântuiască fata: „Dă-te la o parte să iau darul". Aşadar, un balaur poate vorbi. Voinicul îi retează capul cu o săgeată. Balaurul varsă pe gură otravă. Până seara, voinicul taie unsprezece capete şi, după ce-şi drege arcul rupt cu o şuviţă din părul fetei, retează şi ultimul cap, leşinând apoi de osteneală. Puterile balaurului sunt inepuizabile, dar unilaterale, şi monstrul are un sistem de apărare cu desăvârşire reflex şi lipsit de invenţie spontană. Faptul că moare spre seară trebuie legat de condiţia în care mor în general fiinţele telurice. Ele sunt întărite de puterea solară, răceala nopţii fiindu-le fatală (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Câmpan verde şi frumos întâlneşte în codru trei balauri, unul încolăcit de trei ori, altul de şase ori, altul de douăsprezece ori, în jurul câte unui foc, respectiv de trei, şase şi doisprezece stânjeni. Aceştia sunt stăpâni pe lighioane şi vorbesc (Al. Antimireanu, *Câmpan verde şi frumos*). Balaurul se hrăneşte adesea cu oameni. „A fost odată într-o ţară un balaur mare, nevoie de cap. El avea şapte capete, trăia într-o groapă şi se hrănea numai cu oameni. Când ieşea el la mâncare, toată lumea fugea, se închidea în case şi sta ascunsă până ce-şi potolea foamea cu vreun drumeţ pe care-l trăgea aţa la moarte" (Ispirescu, *Balaurul cel cu şapte capete*). Omorârea lui e relativ uşoară. Voinicul se

repede curajos cu sabia goală şi hârşt un cap până la şase capete. Apoi, mai făcând o sforţare, taie şi al şaptelea cap din care curge un sânge negru ce stinge focul, lucru foarte neplăcut deoarece în basm există şi problema gravă a focului. Voinicii care pândesc balaurul se leagă să privegheze pe rând, ca şi vestalele, focul, iar cel care îl va lăsa să se stingă să fie omorât (*ibid.*). Un fenomen de multiplicare nemaipomenită întâlnim la balaurul din fântână pândit de Măr. Câinii se preumblă neîntrerupt în jurul stoborului fântânii, râcâind cu picioarele în pământ şi schilăind. Din fântână ies stropi. Poporul fuge. Se iveşte un cap, Măr îl taie, se fac trei în locu-i, dar câinii apucă fiecare câte un cap, el taie vârfurile limbilor şi le pune în buzunar, din capete ies trei şerpi, câinii îi sfâşie. Retează toate capetele inclusiv al şaptelea din care se fac nouă capete şi nouă şerpi mari. El calcă cu picioarele doi, apucă cu mâna doi, mai rămân doi care sar spre capul lui. Se luptă cu ei până ce câinii termină cu ceilalţi (Ret., *Măr şi Păr*). Balaurii prin înfăţişarea lor fioroasă sunt puşi nu rareori să păzească hotare, grădini. Astfel, o „grădină foarte frumoasă, de nu te puteai mira de ea", unde sunt mere de aur, e păzită ca şi aceea a Hesperidelor de un balaur (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Un prunc de şapte ani luptă până-n seară cu el până ce trece un corb croncănind care întreabă, din proprie iniţiativă: „Către cine să ţin?" Balaurul făgăduieşte mere, pruncul stârv, corbul înmoaie aripile în mare şi le scutură deasupra voinicului care vâră balaurul până în grumazi în pământ şi-i taie capul (*ibid.*). O împărăţie este jur împrejur mărginită cu o prăpastie, dar peste prăpastie se află aruncată o singură punte la care veghează un balaur „cu trei capete, cu nişte feţe grozave, cu-o falcă-n cer, cu una în pământ". Feciorii împăratului se duc pe rând să aducă tatălui lor apă de la fântâna Zânei Zorilor. Întâiul nu se întoarce acasă, al doilea la fel, al treilea, Petru, găseşte că balaurul avea acum şapte capete. Balaurul aruncă foc din toate şi voinicul se întoarce acasă revenind pe un cal năzdrăvan. Balaurul are acum douăsprezece capete pline de văpaie. Murgul sfătuieşte pe Petru să scoată sabia, să se înţepenească în pinteni şi când va fi deasupra balaurului să taie capul cel mare, să şteargă cu mâneca sabia de sânge şi să o bage în teacă. Aşa face voinicul şi trece puntea (I. Slavici, *Zâna Zorilor*). Mult mai simplu omoară pruncul ultimul balaur rămas pe lume după exterminarea balaurilor din sat. Se schimbă în porumbel, zboară la mamă-sa, intră pe fereastră şi aruncă merele de aur ce şedeau nevăzute într-un podişor. Monstrul se apleacă să le ia,

voinicul îi taie capul cu o sabie rămasă de la tată-său pe perete (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Un voinic luptă pe tărâmul celălalt cu trei fraţi balauri. Întâiul cât butia de gros, cu capul zburând pe sus ţinut de două aripi năprasnice şi cu coada târându-se pe pământ, prăpădind tot pe unde trece. Când Făt-Frumos îi taie capul, balaurul varsă un sânge otrăvit care îneacă livada şi pe vrăjmaş şi, dacă acesta moare din pricina aceasta, balaurul învie din sângele său. Deci voinicul zboară îndată pe calul năzdrăvan. Al doilea balaur are trei capete. Din gura capului drept suflă foc uscând tot ce găseşte în cale, cu gura capului stâng îngheaţă totul, cu capul din faţă adiază tocmai cum e bine ca să crească şi să înveselească verdeaţa. Al treilea e o namilă cu şapte capete care împunge şi cu limbile. Făt-Frumos se urcă pe gâtul şarpelui şi-i retează şase capete. Rămas cu un cap, balaurul se bate cu Făt-Frumos în luptă dreaptă, voinicească, „zi de vară până în seară". Calul prefăcut într-o păsărică aduce voinicului o picătură de apă în cioc şi balaurul e băgat în pământ până la gât şi decapitat (N.D. Popescu, *Fata din dafin*). Toţi aceşti trei balauri sunt pe tărâmul celălalt. Se întâmplă ca balaurul să fie un om năzdrăvan ori blestemat, metamorfozat. Un balaur cu un cerb în gură întâlneşte pe fata-cătană. Cerbul se roagă să-l scape din gura fiarei care de trei zile nu-l poate înghiţi. Balaurul cere fetei să lovească coarnele cerbului „că eu multă bunătate ţi-oi face". Fata-cătană ascute sabia şi loveşte coarnele cerbului, pe care balaurul îl înghite (Ret., *Din fată – fecior*). Balaurul care a înghiţit cerbul este feciorul împăratului Roşu şi a fost blestemat de taică-său şi de maică-sa fiindcă nu i-a ascultat. De douăzeci de ani se necăjeşte astfel, iar acum se întoarce de trei ori peste cap şi se face „un drag de fecior de nu era pe sub soare mai frumos" (*ibid.*).

Într-o baladă, care e de fapt un basm, un voinic merge la puţul porumbului auzind că se fac banii la câmp, nearaţi, nesemănaţi. Se culcă şi visează că, bând apă, un şarpe îl înghite pe jumătate, neputându-l trage pe gât din pricina baltagelor ferecate, a cuţitelor ascuţite, a paloşelor ruginite, a pistoalelor. Ţipând în gură de şarpe, îl aude un voinic. Victima cere ajutor, şarpele îl poftеşte să îşi vadă de drum, căci voinicul pe care-l mănâncă a fost blestemat de mamă-sa când îl alăpta cu vorbele:

„Culcă-te, alină-te,
Şarpele sugă-mi-te."

Voinicul dă foc câmpului, şarpele îngrozit lasă pe cel înghiţit şi se ia după celălalt care îl taie de pe cal, în goană, în şapte bucăţi. Pe cel mântuit, voinicul îl duce la stână şi-l vindecă cu „baie" de zer, prinzându-se frate de cruce cu el şi omorând şerpii împreună, pe unde-i întâlnesc (Const. N. Mateescu, *Şarpele*, C. L. XXX, 1896, vol. II, p. 196-198). Desigur, acesta e un şarpe propriu-zis, dar, fiindcă întocmai cu balaurul-şarpe care se căzneşte a mânca un cerb e un monstru răufăcător, îl punem la acest paragraf.

Balaurul ţine de registrul hydric, dar şi cu manifestări pirice, simbolizând probabil pătura acvatică şi răbufneala vulcanică şi infernală a subsolului, fără raport la materia organizată în cristale. El este prin definiţie distrugător şi rău şi, spre deosebire de zmeu şi de şarpe, totdeauna ostil omului. Caracterologic el reprezintă vrăjmaşul eroului, piedica în drumul său, opreliştea la punte, spaima ce te face să eziţi şi să te întorci din drum.

URIAŞI

NOVAC, STRÂMBĂ-LEMNE, SFARMĂ-PIATRĂ, BATE-MUNŢII-N-CAPETE, FLĂMÂNZILĂ, SETILĂ, GERILĂ, OCHILĂ, FUGILĂ

Uriaşii, de la Goliath, până la Morgante maggiore şi Gargantua, sunt figuri mitologice prea curente ca să mai insistăm asupra lor. Geniile din *O mie şi una de nopţi* au staturi colosale.

Un uriaş, frecventând îndeosebi spaţiul oltenesc şi sârbesc, este Novacul. Acesta are „darul de a culca la pământ o oaste întreagă" făcând-o movilă pe care se aşază. George cel viteaz alege din prăvălia fierarului, la care intrase ucenic, „o sabie rămasă de la Novaci" cu care omoară Scorpia (Ispirescu, *George cel viteaz*). Novacul e antropofag. Rămânând fără iască şi amnar, un păcurar se ia după o lumină mare ce tot creşte pe un vârf de munte. Acolo, la un foc de nouăzeci şi nouă de care de lemne, găseşte un Novac de trei palme după cap din care puteai face zece ca păcurarul. Îi cere cremene şi iască sau un tăciune. Novacul „care era un mâncător de oameni" pretinde o poveste să-l adoarmă.

Dacă nu-i va spune, îl va mânca, iar pielea de pe corp „o va pune la cele o sută ce le mai avea legate pe o funie şi încins peste mijloc cu ele". Păcurarul nu poate spune minciuna, iar Novacul îl îmbucă cu poftă. „Şi pârâiau oasele în gura Novacului ca săbiile din gard". Pleacă fratele al doilea, care o păţeşte la fel. În fine, merge cel mic, Liman „viteaz mare", „un glumici şi un şăgaci de nu-i afli pereche", şi-i spune minciuna. Novacul adoarme şi voinicul îl loveşte cu toporul în frunte, apoi ia un tăciune aprins „pe umere" şi se întoarce acasă. Mai târziu, când se duce la locul unde fusese Novacul, află „un lac mare cu apă limpede de se vedea până în fundul lui. Şi văzu Liman în fundul lacului, în loc de pietri, căpăţânile de oameni pe care le belise Novacul. Iar din fundul lacului, ieşea un clocot drept în sus, apoi gemete şi suspinuri ale celor ce au fost şi nu mai sunt" (G. Cătană, *Liman Viteazul*). Novacul e aci un fenomen geologic vulcanic, explicat fabulos, aşa cum Aetna acoperă pe gigantul Enceladus (*Aeneis*, III, v. 578-580). Legendele circulând în Oltenia nu sunt mai moderate. Novac e „un viteaz mare" din Sârbia, „un jidove", „un om din Turcia", unul „din satu Novacu", un „om ţapăn şi cu coraj", „o nămetenie de om cât toate zălele", un om de demult numit Staro-Novac, „aşa de puternic încât ridica în braţe un plug cu doi bivoli", un om mare grozav, cu un fiu numit Gruia, de unde comuna Gruia, „un om năzdrăvan", cu o fată care întâlnindu-se cu un plug cu patru boi l-a luat în poala şorţului. Pe fata Voichiţa au furat-o turcii şi Gruia a omorât pe turci şi a adus pe soru-sa. Ca să scape de acest uriaş, Dumnezeu a dat potopul şi el a pus un picior în Carpaţi şi unul în muntele bulgăresc şi, vrând să bea apă, s-a aplecat şi s-a înecat, fiind şi un vânt mare pornit de Dumnezeu. Muntele Retezatului se cheamă aşa fiindcă Novac şi-a încercat pe el cuţitul să vadă dacă taie. Pe un şarpe venind de la Vârciorova pe dealul Obedinului, lângă Craiova, şi mâncând oameni, Novac l-a ochit cu harcu şi l-a lovit. În fugă, şarpele a despărţit Jiul în două, iar Novac alergând după el a răsturnat copacii din rădăcină, de unde vorba „Brazda lui Novac". Apoi şarpele intră în vizuina lui lângă Vârciorova şi a început să iasă de acolo muşte (adică aşa-zisele muşte columbace). Şarpele, zis şi balaur, se făcea om, şi seara se băga în coş şi fura o fată. Novac caută toţi munţii de la Severin până la Jii, găseşte o fată într-o peşteră, loveşte balaurul în şira spinării, acesta se bagă în Dunăre, de unde ies muşte. Novac ridică în braţe un plug cu doi bivoli şi, auzind că pământul şade pe furci, a pornit cu plugul o brazdă mergând tot spre apus, răsturnând munţii în cale, şi cât a mers

nu se ştie. Fiul său Gruia a vrut să se însoare, dar fata „mare şi voinică" n-a vrut să-l ia decât dacă o biruie în luptă. Gruia n-a izbutit, bătrânul Novac s-a luptat el şi a dovedit-o, iar fiu-său de supărare a plecat în Turcia unde a fost băgat la închisoare. Şarpele săgetat s-ar fi întors să treacă Dunărea şi a fost prefăcut de Dumnezeu în stei de piatră acolo unde „face apa săltătura".[15] Evident, şarpele antropofag cu care luptă Novacul intră în definiţia balaurului, a hidrei.

Novacul apare ca o namilă bună la suflet. La fel sunt şi alţi uriaşi. Doi băieţi în căutarea babei din smârcurile mării dau de un uriaş culcat cu capul pe marginea mării şi cu picioarele pe cealaltă margine. De somn, i se lipiseră genele şi nu putea să deschidă ochii. Băieţii îi taie genele cu foarfecele. Uriaşul, drept mulţumire, îi ţine trei zile pe mâncare şi băutură. Fiindcă nu ştiu de smârcurile mării, îi îndrumă la fratele său mai mare, căruia şi aceluia i se taie genele. Uriaşii au moşie ca oamenii. Când baba din smârcurile mării ajunge la uriaş, acesta o goneşte: „Ho! ho! zgripţuroaica dracului, c-ai călcat pe moşia mea..." (Fundescu, *Sora crivăţului*). La un foc mare, noaptea, în pădure, umblând după o presură care i-a furat un spic de aur, Parsion dă de un uriaş încolăcit pe lângă un foc ca un şarpe. Se bagă în mâneca sumanului uriaşului, adoarme ca un mort. Dimineaţa, când uriaşul se trezeşte, Parsion cade din mânecă. Uriaşul îl ia în braţe, îl duce acasă, îl pune în pat să doarmă, îl ia de suflet. Prin partea locului nu sunt fete, încât uriaşului n-are cine să-i facă de mâncare, să-i spele o haină (Ret., *Voinicul Parsion*). Crâncu întâlneşte în jurul unui foc şapte uriaşi, cărora le cere să-i dea un tăciune. Aceştia se învoiesc dacă le aduce pe cele trei fete ale lui Verde-împărat. Crâncu le scoate pe horn, însă pe uriaşi îi omoară (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*). Ajungând la Cetatea Zânei Zorilor, Petru dă de un pândar adormit de fluierul său fermecat şi aşa de lung încât oboseşte măsurându-l cu paşii. Îl trezeşte şi-l adoarme de trei ori ca să nu-l apuce cu palma uriaşul. A patra oară, îi leagă degetele mici laolaltă şi făgăduieşte năzdrăvanului să lupte cu el dacă îl trece un râu lat şi adânc, păzit de câte patru lei de o parte şi de alta. Namila jură, dar vrea să turtească cu o lovitură pe Petru. Trei zile şi trei nopţi se luptă, Petru îl vâră în pământ până la grumaz pe uriaş, care făgăduieşte să-l treacă pe punte. Petru îi leagă mâna stângă de piciorul drept, îi bagă o

[15] C.S. Nicolaescu Plopşor, *Din legendele lui Novac* în „Conv. lit.", LIII, 1921, p. 166-167; 291-293; 771-773; 872-874.

năframă în gură, merg la râu, namila păşeşte cu un picior de o parte şi cu altul de cealaltă şi trece pe Petru în palmă. Voinicul cântă din fluier şi-l adoarme (I. Slavici, *Zâna Zorilor*). Acest uriaş, deşi viclean, e totuşi un paznic credincios.

Dăm şi de uriaşi monoculari, antropofagi, un soi de ciclopi, dintre care unul e păcălit în felul cum Ulysse scapă de Polyphem (falsificaţia din partea editorului nu-i exclusă). Voinicul ajunge la un foc într-o peşteră unde trăiesc „oameni uriaşi cari aveau numai câte un ochi în frunte". Cere foc. Ei îl leagă. Pun un cazan la foc, pregătindu-se să-l fiarbă. Aud un zgomot, ies, lăsând un bătrân. Unchiaşul dezleagă pe voinic ca să-l bage în cazan. Viteazul îl orbeşte cu un tăciune şi, punându-i piedică, îi face vânt în cazan şi fuge (Ispirescu, *Balaurul cel cu şapte capete*).

Foarte frecvenţi în basm sunt câţiva uriaşi cu puteri anormale care se fac bucuroşi fraţi de cruce cu voinicul. Unul este Strâmbă-Lemne. Vişin merge în pădure să-şi taie un lemn ca să dreagă arcul. „Îndată ce s-apucă să taie, începu a se strâmba toate lemnele".

„- Căci nu găsesc eu pe acela care îmi face astfel de neajuns! zise voinicul.

- Tu eşti Vişine? - întrebă cineva.

- Eu, răspunse.

- Ieşi afară să ne luptăm..."

Vişin e vârât în pământ până la genunchi, bagă pe Strâmbă-Lemne până la umeri şi scoate paloşul să-i taie. Uriaşul cere să fie cruţat şi se face frate de cruce cu voinicul. Va să zică, namila are un anume umor, oarece laşitate în faţa morţii şi se învoieşte uşor să slujească unui voinic. Vişin merge la un râu să bea, apa începe a se tulbura, întreabă cine tulbură râul, răspunde Fărâmă-Piatră, după care urmează, ca mai sus, luptă ameninţare cu paloşul, împăcare şi frăţie de cruce (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). De obicei, fraţii de cruce sunt de folos viteazului când i se cer anume munci grele. Aci, în afară de aceea că merg la vânătoare cu Vişin, Strâmbă-Lemne şi Fărâmă-Piatră se dovedesc inutili şi lipsiţi de credinţă. Găsind trei zâne, voinicul dă pe două din ele de neveste fraţilor de cruce şi pleacă cu ei spre tărâmul celălalt, când trei zmei le fură. Vişin se lasă pe funie, găseşte zânele, le pune într-un burduf ca fraţii să le tragă sus, apoi, bănuitor când e să se urce şi el, aşază în burduf un pietroi cu căciula lui deasupra. Fraţii de cruce trag funia până la jumătate şi-i dau drumul. Vişin iese cu ajutorul unei păsări şi omoară pe

Strâmbă-Lemne şi Fărâmă-Pietre. În alt basm, fraţii de cruce sunt trei: Cârnă-Lemne, Sfarmă-Petri şi Bate-munţi-n-capete. Agheran ajunge „într-o pădure mare, mare de părea că n-avea nici început, nici sfârşit" şi în care nu era nici un lemn drept, ci toate cârne. Aude un glas văietându-se. Este năzdrăvanul Cârnă-Lemne care se vaietă că nu mai sunt lemne drepte în pădure. Cheamă la luptă pe Agheran, acesta îl bagă atât de adânc în pământ că „ar fi trecut prin pământ încolo dacă nu-l apuca mai de grabă de păr ca să-l ţie pe loc". Se fac fraţi de cruce. Mergând cei doi, le trec bolovani pe la urechi ca săgeţile. Văd un om de zece ori mai nebleznic (uriaş) decât Cârnă-Lemne. Ţinea două steanuri de piatră, unul într-o mână şi celălalt într-alta, şi le izbea până le sfărâma, iar bucăţile săreau la trei poşte depărtare. Când vede pe cei doi, se cam înfricoşează, dar nu-şi dă frica pe faţă, dă o dată cu pumnul într-un deal de piatră de se face dealul folturi, apoi pofteşte pe Agheran la luptă. Se bat două zile şi jumătate şi se fac fraţi de cruce. Mai încolo dau de doi munţi mari cât Găina din Tara Moţilor, „numai că se bat în capete". Sfarmă-Petri zice că „acele lucruri mişcăcioase îs urechile pământului" şi nu se bat de voia lor. Cineva se joacă cu ele. Într-adevăr, dau de un om de zece ori mai uriaş ca Sfarmă-Petri şi de o sută decât Cârnă-Lemne. Acesta din urmă era cât pe ce să leşine de frică, Sfarmă-Petri se ascunde în spatele lui Agheran. Năzdrăvanul Bate-munţi-n-capete se luptă trei zile şi trei nopţi cu voinicul, apoi aceştia se fac fraţi de cruce. Cei patru fraţi de cruce ajung într-o pădure frumoasă plină de tot felul de jigănii şi pe un câmp din mijlocul lor îşi fac case. Sfarmă-Petri grămădeşte piatră pentru zid, Cârnă-Lemne aduce lemne pentru acoperiş. Bate-munţi-n-capete mătură câteva dealuri să se vadă mai bine-n laturi. Totul se isprăveşte în trei zile. Încep să meargă la vânat câte trei, unul rămânând acasă să gătească. Rămâne întâi Cârnă-Lemne care, după ce sfârşeşte de gătit, ca să-i treacă vremea, se apucă să mai cârnească nişte fagi cât butia de groşi. Vine zmeul Salcotea şi-i mănâncă din prânz. A doua zi, rămâne Sfarmă-Petri ca socaciu şi face un prânz „de-ţi lasă gura apă", a treia zi rămâne Bate-munţi-n-capete care face un prânz „de şi sora soarelui putea să mănânce din el". În amândouă cazurile, Salcotea mănâncă din bucate şi Bate-munţi-n-capete se sperie atât de grozav, de nu zice nici cârc. Agheran care a rămas şi el a patra zi şi a repezit pe zmeu afară, apucându-l întâi de barba cea popească, desghirând un fag gros şi strângându-i barba în crăpături încât zmeul fuge cu fag cu tot, pleacă

spre buricul pământului cu cei trei. Cârnă-Lemne făcea cale prin pădure zvârlind în toate părțile copacii, Sfarmă-Petri ferea din cale steanurile de pietre, Bate-munți-n-capete făcea drum prin munte. Agheran se lasă în jos pe tărâmul celălalt, după Salcotea, uriașii rămân afară. Împușcând pe zmeii Aram, Arginţan, Aurar, Aghemant, iar împăratul Salcotea plesnind, Agheran ia patru fete de zmei, Potoroanca, Pițula, Galbina și Sclipicioasa, și le pune pe rând într-o corfă legată de funia de la buricul pământului. Cele dintâi fete sunt hotărâte drept neveste fraților de cruce, Sclipicioasa e a lui Agheran. Când se lasă corfa pentru voinic, acesta având îndoială asupra credinței uriașului, leagă de corfă niște bolovani și pune înăuntru calul cu opt picioare care se face praf când uriașii, văzând că Sclipicioasa e mai frumoasă, se fac că le scapă funia. Agheran, urcat sus cu ajutorul unei „bujigoaie", omoară pe cei trei frați de cruce. Nu mai puțin aceştia rămân niște eroi simpatici și comici, puternici și totodată naivi (Francu și Candrea, *Agheran Viteazul*). Fiul oii se întâlnește și el cu un om cât un deal care strâmbă toate lemnele, prinzându-le de vârf și plecându-le la pământ. „Fagii și brazii cei mai obli și mai groși îi strâmba de-i făcea gânji". E Strâmbă-Lemne care se bate cu Fiul oii și, învins, se face frate de cruce cu el. La un pârâu găsesc amândoi apa turbure, merg și mai în sus pe pârâu, apa e și mai turbure. La izvor dau de un uriaș care tot lua câte o stâncă în palme, o măcina între degete cum sfarmă cineva mămăliga la puii de găină și arunca sfărâmitura în pârâu. Urmează luptă cu Sfarmă-Piatră și frăție de cruce. De notat că uriașii jură pe crucea paloșului, semn că sunt creștini. Pe un munte în sus nu se mai pot ține pe picioare, fiindcă muntele se clatină sub ei. Văd un om cu un picior pe un munte și cu celălalt pe alt munte și spre care parte se pleca, într-acea parte se plecau și munții. Urmează lupta între Fiul oii și Scutură-munți și frăție de cruce. Și aceşti ortaci trădează pe Fiul oii, trăgând funiile când acesta se află pe tărâmul celălalt, însă fără consecințe funeste pentru ei (Ret., *Fiiuțul oii*). Într-o pădure, un băiat orfan, căutând o cracă groscioară și dreaptă ca să se apere, constată că toate crăcile „erau strâmbe și sucite" și exclamă: „Ei, ce lemne strâmbe". „Deodată, ieși din pădure un om urât și pocit, cocoșat și cu mâinile și picioarele sucite". E Strâmbă-Lemne cu care voinicul se face frate de cruce fără luptă. A doua zi la un izvoraș constată: „Îh, ce apă rea!"

„- Iată-mă, ce vrei cu mine?" zice „un om gălbinicios, cu părul roșcat și cu barba ascuțită, ieșind din izvor". Se prinde și cu el frate de

cruce. Pe seară, intrând într-un gât de munte, „începură a se împiedica la fiecare pas de o mulțime de bolovani și aşchii de piatră care acopereau toată fața unei poteci pe care treceau. „Îh, ce mai de pietre sfărâmate!" zice el.

„– Aici sunt, iată-mă că viu, răspunse o namilă de om urât ca păcatul ieşind dintr-o peşteră și alergând spre ei". Se fac frați de cruce. Și de data aceasta, uriașii trădează. Voinicul merge pe tărâmul celălalt, ia o fată închisă de un zmeu într-un palat, frații de cruce o ridică sus după ce au renunțat să se coboare ei înşişi, înăbuşindu-se, dar dau drumul pietroiului pus de încercare de băiat. Frații de cruce se dau drept mântuitorii fetei, împăratul aflând apoi adevărul le va tăia capul (N.D. Popescu, *Omul de pe tărâmul celălalt*).

Făt-Frumos dă de „un om care bea apă de la nouă scocuri de mori și se vaită că n-are ce bea", care nu-i decât clasicul Setilă; de altul care mânca pâinea de la nouă cuptoare și se văita că moare de foame (cunoscutul Flămânzilă); de un om „care sărea din munte în munte cu nouă pietre de moară legate de picior, și se plângea că n-are ce sări" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Aceşti uriaşi sunt folositori voinicului în muncile pe care le îndeplineşte și nu fac nici un act de trădare. Țugulea, trimis de împărat să-i aducă pe fata împăratului Strirlor, întâlneşte pe Flămânzilă, zis și nenea Flămândul, un om care striga că moare de foame umblând după şapte pluguri și mâncând brazda. Dă apoi de Setosul, un om în gura căruia curgea apă de la nouă fântâni și tot striga că moare de sete. Când să treacă nişte munți, dă de „un om cu două pietre de moară de picioare care sărea din munte în munte și, când fugea, iepurele pe spinare netezea și striga că n-are loc unde să fugă". Dau ochi și cu nenea Mustățea, adică de Gerilă, un om cu o mustață albă și una neagră, cu nouă cojoace, care striga că moare de frig deşi era la nămiezi și soarele ardea ca în luna lui Cuptor. Le iese în cale și Săgetătorul (sau Ochilă), un om care se uita în sus cu un arc în mână voind să doboare cu săgeata un țânțar ajuns sus la vântul turbat. Țugulea îi ia pe toți cu el și la împărat, cu ajutorul lor, îndeplineşte munci grele (Ispirescu, *Țugulea*). Petre, coborând pe cealaltă lume ca un Aeneas sau Dante, are câteva viziuni infernale. Trece pe lângă un om acoperit cu nouăzeci și nouă de țoluri noi nouțe și tremurând de frig, un om acoperit cu un țol rupt și subțire pe care ploua cu zăpadă și zicea că-i e cald, un om aşezat cu spatele pe pământ pe care două slugi îl îndopau ca pe o gâscă și se văita că e flămând (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*). Însă aici

e vorba de simple sancțiuni divine. Tudorel întâlnește și el „o namilă de om, lungă și groasă", care stă „cu un picior pe-un deal, iar cu celălalt pe alt deal, iar cu gura suge și seacă toate izvoarele din cale, și răcnește de-ți ia auzul că plesnește de sete. E Potopul apelor. Mai dau de „altă drăcie de om" stând „tolănit peste șapte văi cu urechea la pământ" și ascultând „tot ce se petrece în măruntaiele pământului și până la cealaltă parte". Un alt „tălălău gros și lung nevoie mare" ședea tologit cu pântecele în sus și se uita și râdea singur de ceea ce vedea printre stele și dincolo de dânsele. Tudorel îi pofțește pe câteșitrei în alaiul său și ei, ținându-se de mână „ca trei copilași cuminți", îl urmează fiind foarte adesea de folos. Potopul pământului soarbe apa de la nouă izvoare și potolește jăraticul pământului, astfel încât Tudorel poate să se lase pe lumea cealaltă (T. Pamfile, *Tudorel*). Petru întâlnește și el pe omul care mânca pita de la nouă cuptoare și brazda de la nouă pluguri, văietându-se că moare de foame (Flămânzilă), pe omul care bea apa de la nouă mori și tot zicea că moare de sete (Săcilă), pe acela ce avea o piatră de moară în spate și el avea numai un picior, dar pentru aceea fugea mai tare decât orice vietate și se tot văita că n-are loc unde să fugă (Fugilă), de unul cu o pușcă pe care când o slobozea se cutremura pământul și el tot zicea că nu pocnește destul de tare și că abia o aude (Pocnilă). Și aceștia sunt de folos voinicului când Împăratul Roșu îi pune la probe grele: să mănânce mult, să bea mult, să aducă apă vie și apă moartă, să doarmă într-o casă înroșită (G. Cătană, *Împăratul Roșu și Împăratul Verde*).

Varietățile pot merge la infinit, esența rămânând aceeași.

Strâmbă-Lemne (*Tord-chêne* la francezi, *Baumdreher, Holzkrummacher* la germani, *Vertodub* la ruși[16]), Sfarmă-Piatră (*Steinzerreiber, Felsenkripper* la germani, *Vertogor* la ruși), Bate-munți-n-capete (Scutură munții), Apă rea, Gerilă (*Moroz trezkum* la ruși) pot fi, mitologic, simbolizări ale forțelor și anomaliilor naturii: păduri cu copaci crispați, eroziunea stâncilor, turburare de origine calcaroasă a apei, ger, seisme, dar totodată reprezintă puteri deficiente omului care ar dori să poată smulge pădurea, pisa piatra, reteza munții, modifica temperatura. Orlando furioso produce admirație când, nebun, smulge copacii din pământ (C. XXIII, str. 135), începând cu un pin înalt:

„E svelse dopo il primo, altri parecchi

[16] Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, p. 560.

Come fosser finocchi, ebuli o aneti;
E fe'il simil di querce e d'olmi vecchi,
Di faggi e d'orni e d'ilici e d'abeti."

Dificultăţilor în înfrângerea naturii, omul le-a răspuns înaintea maşinilor prin soluţii mitologice. Flămânzilă, Setilă sunt păcate veniale ale omului pe care le-a personificat amabil Rabelais în Grandgousier, Gargantua şi Pantagruel. Numele acestuia din urmă e de fapt Setilă („car Panta en Grec, vault aultant à dire comme tout, & Gruel en langue Hagarene, vault aultant, comme altéré..."[17]). În 1532, fusese în Franţa o secetă şi numele deveni popular şi din această pricină.[18] De fapt, Setilă poate fi asimilat şi cu seceta. Ochilă (*le tireur, le bon viseur*) are acuitatea care ne lipseşte a simţului văzului. Namila care ascultă ce se petrece în măruntaiele pământului posedă o ureche fină, Fugilă (*Attrape-tout*) reprezintă un deziderat în ordinea deambulaţiei. Ei au perfecţia simţurilor unor animale care, mai puţin dotate cu operaţiile cerebrale şi recunoscând superioritatea omului, se supun. Totdeodată, toţi laolaltă demonstrează capacitatea omului de a folosi însuşirile fiinţelor inferioare.

ALŢI MONŞTRI

GHEONOAIA, SCORPIA, MUMA-PĂDURII, CIUTĂ-NEVĂZUTĂ, VÂJBABA, JUMĂTATE-DE-OM, BĂTRÂNUL-DIN-MARE, MOŞUL-ORB, BARBĂ-COT, AGERUL-PĂMÂNTULUI

Un monstru feminin este Gheonoaia. Făt-Frumos se pregătea să treacă o pădure când auzi o „ciocănitură groaznică". Cu toate că cu nume de pasăre, e o uriaşă: „Şi când venea ea, nene, dobora copacii, aşa de iute mergea". Calul se urcă deasupra ei, Făt-Frumos îi ia un picior cu săgeata şi e gata s-o lovească cu a doua, dar Gheonoaia se roagă de el s-o

[17] *Oeuvres de maître François Rabelais*, nouvelle édition, II, Amsterdam, Chez Henri Bordesius, 1711, p. 22.

[18] Jean Plattard, *État présent des études rabelaisiennes*, Paris, 1927, p. 57 şi urm.

lase în viață, făgăduindu-i că nu-i va face nimic. El, îndoindu-se, ea „îi dete înscris cu sângele său", îl ospătă. Fiindcă geme de durere, voinicul îi pune piciorul la loc. De bucurie, Gheonoaia îl ține și-l ospătează trei zile și-i oferă de soție pe una din cele trei fete ale ei „frumoase ca niște zâne". Voinicul refuză. Gheonoaia fusese cândva femeie, blestemată de părinți, pe care nu-i ascultase, să se prefacă în pasăre (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*). Există în folclorul albanez un exemplu masculin – Ghion, cu ecouri în folclorul nostru.[19] Totuși, speculațiile mitologice asupra prefacerii unui om în pasăre n-au nici o legătură cu creația acestor ființe fabuloase, deoarece Gheonoaia este un monstru. Gheonoaia noastră are moșie și e atât de rea încât nimeni nu calcă pe la ea fără să fie omorât. E grozav de mare.

O soră a Gheonoaiei este Scorpia care și ea are moșie. Vrăjmășia acestei surori e groaznică, „ele vor să-și răpească una de la alta pământ". Scorpia varsă foc și smoală, vine ca vântul de iute și, vărsând flăcări (deci se aseamănă cu balaurii), pârlește iarba pe unde trece. Are trei capete și e mai rea decât soru-sa. Făt-Frumos, ridicându-se călare deasupra ei, îi zboară un cap; ea se roagă, dându-i înscris cu sângele ei s-o ierte, și ospătează pe Făt-Frumos care-i dă capul înapoi (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*). Calfa cea mare a unui cărbunar, fiind invidios pe George cel viteaz, minte că nu sunt cărbuni în făurărie și-l trimite pe voinic la pădurea neagră să-și facă. George „cu inima furată și fără fățărnicie" își alege o sabie rasă de la Novaci, ia burdușe mari pentru cărbuni din două piei de bivol și, ajuns la pădure, taie cu sabia o mulțime de copaci, punându-i grămadă și dându-le foc. Atunci vine Scorpia care „tot sugea văzduhul, să tragă într-însa și pe bietul George". Acesta înfige sabia în pământ și se proptește în ea. Scorpia risipește focul cu coada, se repede asupra lui George, acesta smucește sabia din pământ și taie scorpia în două. Scorpia fuge către o scorbură, voinicul se ia după dânsa și-i taie capul din care curge o baltă de sânge mohorât. Viteazul se scaldă în sângele ei și rămâne invulnerabil afară de un loc pe trup, și aduce capul Scorpiei acasă într-un burduf, iar toți câți o văd mor. Aci e o reminiscență a invulnerabilității lui Achile și a însușirii petrificatoare a Meduzei, dar se pune îndată întrebarea de n-avem de a face cu o falsificație (Ispirescu, *George cel viteaz*). O Scorpie ia inima unui voinic pe nume Calomfir, împăratul florilor. Iovița făt-frumos merge la Scorpie și

[19] Tancred Bănățeanu, *Legenda Ghionului*, Buc. 1946.

o întreabă unde este inima lui Calomfir. Ea era la frate-său, peste nouă țări și nouă mări. Ioviță găsește pe fratele Scorpiei, îl despică, în el găsește un iepure, în iepure o turturică, în turturică o cutioară și în cutioară inima lui Calomfir (Șăineanu, *Basmele române*, p. 610). Sângele unei Scorpii cu trei capete vindecă un olog și un orb, dându-i ochii scoși (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Orbul așază pe olog după ușa casei Scorpiei, el ascunzându-se după sobă, ologul taie capetele Scorpiei cu sabia, își lipește picioarele cu sângele ei cald și unge cu sânge pe orb. Altă Scorpie are douăsprezece capete și stă într-o pădure. Un voinic se luptă cu ea și o omoară, sângele ei stinge însă focul (N.D. Popescu, *Iutele pământului*). O altă Scorpie își făcuse un iaz din capetele a o mulțime de oameni. Un băiat o răpune și înviază morții (Șăineanu, *op. cit.*, p. 655). O baladă-basm vorbește de o Scorpie care stă în puț, în vreme ce frate-său, Samodia, amăgește oamenii. Doi coconi de domni vin pe rând să ia apă, Samodia în chip de voinicel se vaită către primul că i-au scăpat desagii cu galbeni în puț, sau către al doilea că primul i-a scăpat galbenii. Amândoi se vâră în puț și Scorpia îi mănâncă. Al treilea cocon e avertizat de Mircea ciobănașul. Samodia se face întâi balaur, ciobanul îl taie în șapte bucăți, Scorpia alarmată se repede din fundul puțului și dând de gura paloșului se taie în două bucăți (Const. N. Mateescu, *Scorpia*, C.L. XXX, 1896, v. II, p. 82-94).

O altă figură teratologică este Muma-pădurii (*Buschgrossmutter* la germani[20]). Busuioc, fecior împărătesc, se duce la vânătoare și nu se mai întoarce. Siminoc, fiu de roabă și un fel de frate fiindcă se naște ca și cel dintâi, prin efectul unui os de pește mâncat de mamă-sa, în vreme ce împărăteasa mâncase din pește, încalecă, ia ogarii, merge în pădure, dă de „muma-pădurii", o fugărește. Ea se suie într-un copac. Siminoc descalecă, face foc, scoate merinde, dă ogarilor. Muma-pădurii zice că-i e frig și că s-ar da jos, însă îi e frică de câini. Dă lui Siminoc o viță din cosiță să lege câinii. El pune cosița pe foc, iese un miros greu. Muma-pădurii se dă jos, cere de mâncare. E antropofagă. „Eu voi să te mănânc pe tine". Siminoc asmute câinii. Ea îl roagă să-i oprească, făgăduindu-i să-i dea pe Busuioc, cu cal și ogari. Icnește și dă afară pe flăcăul mâncat, calul și ogarii. Siminoc pune ogarii să o sfâșie (Ispirescu, *Luceafărul de zioă și luceafărul de noapte*). Muma-pădurii se poartă deci la fel ca baba-zmeoaică cu trei feciori ucisă de Păr. Trei frați pleacă, pe

[20] Hoffmann-Krayer, I, *Buschgrossmutter*, Buschweibchen.

rând, cu câte trei ogărei, după o fată de împărat furată de zmei. Muma-pădurii omoară pe cei doi mai mari, le scoate inima, o aruncă într-o desagă, trupul azvârlindu-l într-o groapă. Fratele cel mic bate pe baba din pădure, scoate trupurile fraților din groapă, îi învie cu apă vie, iar pe Muma-pădurii pune câinii să o facă fărâme (Șăineanu, *op. cit.*, p. 419-420). Pipăruș Pătru și Florea Înflorit ajung într-o pădure unde nici unul nu mai fusese. Dau de o casă, intră, o babă care sta cu picioarele la foc îi cheamă să se încălzească și se urcă în pod să le aducă slănină. Cum iese baba, vine un șoarece care-i sfătuiește să plece căci baba s-a dus să-și ascută dinții ca să-i mănânce, având în pod o piatră mare de moară. Flăcăii o iau la fugă. Baba este Muma-pădurii. Negăsind pe voinici în casă, ceartă șoarecele, se suie pe cuptor și-l dărâmă, strică pereții, aleargă după feciori și-i ajunge la casa Marțolii, mătușa lui Florea. Cele două femei „se mâncară în dinți și-și smulseră părul, de gândeai că sunt două zmeoaice". Nu se știe cine a învins, căci voinicii au „mers ață" la mama lui Pipăruș (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*). Lucrurile se întâmplă, de bună seamă, pe tărâmul celălalt, de vreme ce flăcăii se întorc „în lumea noastră". Această babă antropofagă și arțăgoasă are în fond prea puțină relație cu groaza forestieră. Ea e de fapt o femeie senilă căreia îi plac flăcăii, mulțumindu-se în condiția ei să-i mănânce. Ea a fost drăguța lui Ciută-nevăzută. Se mai numește Ciuda-lumii, făcând aceleași lucruri, luând unui voinic o jumătate de inimă. „Eu am – explică ea – șapte inimi de la șapte voinici și încă jumătate și acea jumătate este a Voinicului florilor pentru că nu i-am putut-o lua toată. Aceasta îi găsi-o la mine în podul curții mele și, dacă îi muia-o în vin și îi da-o să o beie, apoi s-a prinde iarăși la loc, cum a fost" (Șăineanu, *op. cit.*, p. 616).

Ciută-nevăzută este în unele basme tatăl Ilenei Cosânzene. Pipăruș și Florea nemeresc la o casă în mijlocul codrului unde găsesc la război o fată țesând, pe „Ileana Cosânzeana, din cosiță ruja-i cântă". Voinicul începe a se drăgosti cu fata, nu fără teamă din pricina lui Ciută-nevăzută căruia „încă nici un om nu i-a ieșit în cale pe care să nu-l omoare". Cum intră în casă, monstrul se bagă după cuptor cu o ulcică de leacuri din care, bând, se întărea de bătea zece voinici. Ileana dă ulcica celor doi flăcăi, aceștia o beau și prind puteri. Sosește Ciută, se repede la cuptor, nu găsește leacurile. Văzând pe voinici, atât se turbură că-i „purta în palme ca pe niște mere". Voinicii îl fac ferfeniță (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*).

Vâjbaba trăieşte în fundul iadului, Crâncu, având nevoie de un cal năzdrăvan şi aflând de la cumnatu-său, Lupul, că Vâjbaba are caii cei mai buni, pleacă să-i slujească un an (trei zile). Baba îi arată nouăzeci şi nouă de pari cu capete de om ca să-şi dea seama ce-l aşteaptă de nu slujeşte bine. Ziua va dormi, noaptea va îngriji de-o iapă. Când răsare soarele, să fie cu ea „că eu cu lapte de la iapa aceea îmi fac cafeiul". Să n-o lase să fugă acasă la mânz că mânzul o suge şi, neavând lapte pentru cafeiu, baba îl va mânca pe voinic, iar capul i-l va pune în par. Baba are o fată care se face iapă şi, metamorfozându-se în cioară, miel, ghem, amăgeşte pe Crâncu. Totuşi, voinicul izbuteşte a căpăta un cal (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*).

Pe un munte este moşia lui Jumătate-de-om călare pe jumătate-de iepure şchiop; şi cine calcă pe ea nu scapă nepedepsit. Aleodor, devenit împărat încă de copilandru, mergând la vânătoare, păşeşte, fiind dus de gânduri, pe pământul „pocitului de om". Se trezeşte cu „pocitania pământului", cu omul „cel slut şi scârbos". Monstrul vrea să-l ia în robie, Aleodor propune luptă, slutul însă îi cere să-i aducă fata lui Verdeş-împărat. Se constată că pocitania nu-i aşa lipsită de omenie. Încredinţat că Aleodor îşi va ţine cuvântul, îi zice: „Pasă cu Dumnezeu, şi să-ţi ajute să vii cu izbândă bună". Aleodor aduce fata lui Verdeş-împărat. Aceasta, văzând „pe acea iasmă, se cutremură de scârbă, şi nu voi să rămâie la dânsul". Monstrul se dovedeşte susceptibil şi melancolic. Dizgraţiat de natură, după ce a uzat de forţă prin Aleodor, trece la umilinţă. „Sluţenia de neom se topea de dragostea fetei, se lungea cu burta pe pământ şi umbla cu şoşele cu momele să înduplece pre fată a-l lua de bărbat". În cele din urmă, crapă de necaz „cum de să fie el ocărât atât de mult de o cutră de muiere". Povestitorul ia faţă de monstru o atitudine sarcastică, ceea ce înseamnă că nu înţelege tragicul condiţiei lui, osândind orice veleitate a infirmului de a se amesteca printre oamenii normali. Pocitania are puteri supranaturale (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). După omorârea zmeilor, Făt-Frumos şi fata lui Roşu-împărat văzură pe câmp „o jumătate-de-om". Fata zice: „acest om este de la tatăl meu". Voinicul îl omoară. Când Făt-Frumos pune piciorul pe treapta dintâi a scării, omul învie şi-l cheamă iar la luptă. Făt-Frumos propune: „De vei mai învia, îţi voi da sabia mea şi mă vei tăia tu pe mine". Monstrul e din nou tăiat şi când voinicul pune piciorul în treapta a doua a scării, învie. Făt-Frumos îi dă sabia şi jumătatea-de-om îl omoară, intră în casă, ia fata şi lucrurile şi se duce la

Roşu-împărat (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşiu-împărat*). Feciorul, înviat, merge la muntele Hiriului unde, la un lac de lapte dulce, este porcul în trupul căruia se află sufletul Jumătăţii-de-om. Magic, sufletele sunt impostoare.[21] Făt-Frumos şi porcul scot buturugi din pământ şi zvârle unul în altul. Seara, porcul osteneşte. Voinicul ia repede două găleţi de lapte din lac şi merge acasă. A doua zi mai de dimineaţă, lupta urmează şi mai înverşunată, voinicul omoară porcul, îl spintecă, găseşte în el un iepure, în iepure un cocoş şi în cocoş trei gândaci. La poarta împăratului omoară gândacii. Atunci, Jumătatea-de-om care este cel mai puternic la curte şi în oştire, se îmbolnăveşte, şi împăratul e alarmat. Făt-Frumos se leagă să nu-i omoare pocitania dacă-i dă fata (*ibid.*; variante în Şăineanu, *op. cit.*, p. 673 şi urm.). Jumătate-de-om nu vrea să ofere foc la trei feciori de ciobani care-l găsesc pe rând frigând un om. Ca să nu-i frigă, le cere câte o minciună. Fratele cel mic îl ameninţă că dacă va striga că minte îl omoară. Ceea ce se şi întâmplă având în vedere că ciobanul spune nişte scandaloase baliverne. Ciobanul îi trage una în cap şi-l omoară (Fundescu, *O prinsoare*).

Uneori, fiinţa rea şi silvestră e un simplu bătrân. Aripă-frumoasă caută în pădurea blestemată un bătrân despre care i s-a spus că e mai viteaz decât el. Bătrânul îi arată o oglindă care îi ia puterile şi frumuseţea, îl doboară de pe cal şi-l închide într-o cuşcă de fier, pe cal vârându-l în grajd. A treia zi, bătrânul îi făgăduieşte puterile şi frumuseţea dacă îi va aduce de muiere pe Ileana Cosânzeana. Avea astfel de-a face cu un senil erotic, captând femeia prin şiretlic şi violenţă. Voinicul aduce pe Ileana Cosânzeana pe care o pune să întrebe în ce-i stă puterea. După ce minte, căindu-se de a fi dat un pumn fetei, mărturiseşte: „La nouăzeci şi nouă de paşi e o peşteră, în peşteră se află un urs, în urs un iepure, în iepure o raţă, în raţă două muşte. În ele e puterea". Aripă-frumoasă, scăpând din cuşcă şi redobândindu-şi virtutea prin faptul de a privi în oglindă, se suie pe cal, ia cuţitul cel mare al bătrânului, omoară ursul, iepurele, raţa, scoate cele două muşte, pe una o striveşte cu palma, alta îi scapă. O găseşte totuşi pe jos şi o ia într-o cârpă. Lângă casă, vede abia târându-se pe bătrân care îl roagă să omoare şi cealaltă muscă să nu se mai chinuiască. Voinicul omoară musca, bătrânul cade mort (Ret., *Aripă-frumoasă*).

---

[21] Sir James George Frazer, *Le rameau d'or*, édition abrégée, Nouvelle traduction par Lady Frazer, Paris, Paul Geuthner, 1923.

Un om oarecare pare moşul orb întâlnit de Vişin, însă, fiindcă el trăieşte pe tărâmul celălalt, înseamnă că este o fiinţă neobişnuită şi, într-adevăr, e un uriaş mâncău. El mănâncă obişnuit un cazan de lapte şi unul de mămăligă. Când moşul lasă lingura, Vişin o ia şi mănâncă şi el. Lingura îi scapă, moşul aude, pipăie, dă de flăcău: „Al meu să fii, mojicule". Bătrânului i-au luat ochii nişte „ele". Are stare de două mii de oi şi trei mii de bivoli păziţi de câini (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*).

Un unchiaş orb reîntâlnim într-un codru, probabil tot pe tărâmul celălalt de vreme ce sunt zmei în aceste locuri. Orbul din colibă mănâncă mămăliguţă cu lapte dulce. Un fecior de împărat mănâncă şi el din lapte cu unchiaşul; băgând de seamă că i se sfârşeşte „leguma", întreabă cine-l ajută la mâncare. Flăcăul spune. Unchiaşul îl „primeşte în slujbă", îl trimite „cu turmuliţa" de oi la păşune, cu sfatul să nu treacă hotarele moşiei lui pe locul scroafei din lăcoviştea de lapte dulce. Voinicul se duce, taie capul scroafei şi ia viermii în care se află puterea zmeilor (Ispirescu, *Poveste ţărănească*).

Un unchiaş de pe tărâmul celălalt pare o copie de editor după cei de mai sus, completaţi prin Omul-cât-cotul. El are glas „miorlăit", e o „pocitură de bătrân gârbov, cocoşat, cu barba de un cot şi cu sprâncenele de o palmă de-i acoperiseră ochii cu totul încât nu mai vedea; el era îmbrăcat în nişte trenţe murdare şi urâte, vai de om, şi sta ghemuit înaintea unei ghimirlii de bordei şi dârdâia ca cum l-ar fi găsit tremuriciu". Făt-Frumos îl tunde, îl pune la soare, îl ajută să meargă în bordei să pună masa. Apoi, amândoi se culcă. La întoarcere, Făt-Frumos găseşte pe unchiaş praf şi fărâme la uşa colibei căci Dumnezeu îi îngăduise să trăiască sute de ani ca să ajute pe cel care avea să mântuiască fata din dafin (N.D. Popescu, *Fata din dafin*).

Fiiuţul oii şi fraţii săi de cruce, Sfarmă-Piatră şi Scutură-Munţi, pleacă la vânătoare, lăsând acasă pe Strâmbă-Lemne să gătească. Acesta săgetează un ţap sălbatic, îl pune să se frigă, un om-cât-cotul cu barba, şi cât şchiopul intră călare pe un iepure şchiop cu căpăstrul la chiotoare, rezemându-se într-un pai de secară. Spune că e un drumeţ necăjit, atras de fiertură. Cere două bucăturii. Strâmbă-Lemne cugetă că „nimuricul" cât coada ţapului nu e în stare să mănânce friptura. Dimpotrivă, Barbă-cot (Omul-cât-cotul) o mănâncă cu oase cu tot şi zice: bogdaproste. A doua zi şi a treia zi, rămân Sfarmă-Piatră şi Scutură-Munţi. Păţesc la fel. Apoi rămâne Fiiuţul oii să socăcească. Prinse un cerb, „îl beli, îl spălă şi curăţi cum se cade", îl puse la frigare.

Vine o „buturugă cât o nucă", „omul cât şchiopul, cu barba cât cotul, pe un iepure şchiop călare cu căpăstrul într-o chiotoare, răzimat de un pai de secară". Flăcăul îi taie oleacă de carne. Când se repede la cerb, îl apucă de barbă, îl duce afară, crapă vârful unui stejar şi-i vâră barba în crăpătură, lasă lemnul să se îmbine. Piticul intră pe buricul pământului cu stejar cu tot (deci este o fiinţă infernală), lăsând o brazdă pe unde târâse copacul, şi Fiiuţul oii se coboară şi el după el, găsindu-l la fata de aur, unde monstrul aruncă stejarul cu barbă cu tot în cuptor ca să scape. Însă voinicul îl omoară (Ret., *Fiiuţul oii*). Aproape la fel se poartă Tarta-cot-barbă-d-un-cot din alt basm. Fiiuţul oii e înlocuit cu Dunăre-voinicul. Monstrul fuge cu copacul la o gură de munte unde este găsit cu două ulcioare, unul la cap şi altul la picior, în care se află apă vie şi apă moartă. Voinicul schimbă locul lor. Lovit, Tarta-cot bea din apa moartă şi moare, dând pe fata lui de nevastă voinicului (Şăineanu, *op. cit.*, p. 574). Un român pierde biciul fermecat cu care putea vârî vitele. În vreme ce plânge, se pomeneşte cu „Tarta-cot-barbă-d-un-cot călare p-o jumătate de iepure şchiop", care scoate dintre firele bărbii un bicişor cât degetul cel mic. Plesnind din el, toate vitele intrară în nucă. Însă rumânul trebuie să-i făgăduiască „nădejdea... d-acasă". La un puţ, rumânul se întâlneşte c-un flăcău zdravăn şi frumos care zice că se duce unde-l rânduise tată-său, la Tarta-cot. Rumânul lipsise mult de acasă şi nu ştia că nevastă-sa îi făcuse un copil. Flăcăul găseşte peste vreun an pe năzdrăvan, pe care începe „să-l iubească, să-l îngrijească şi să-i dea ce avea mai bun", între care „un armăsar turbat". Ţinuturile lui Tarta-cot erau alături de ţinuturile Dracului (Stăncescu, *Sur-Vultur*). În general, micul monstru e puternic, mâncăcios şi răstoarnă căldările. Într-o variantă macedo-română, Cot-barbă-şi-o-palmă-de-om devine cel mai mic şi mai voinic dintre trei fraţi care omoară tâlharii, care fierbeau în căldări treisprezece miei (Şăineanu, *op. cit.*, p. 572). Definiţia lui merge aci către aceea a voinicului îndeobşte.

O monstruozitate enigmatică este Agerul-pământului. Un fecior o ia spre pădure să vâneze şi nu se-ntoarce decât seara. Pierde poteca, iese la un luminiş, găseşte un foc mare şi pe foc o crăcătiţă din care ieşea un glas. Cu săgeata dă jos capacul crăcătiţii. Pădurea hăuleşte, se arată şapte zmei care se sfătuiesc să omoare pe băiat fiindcă a dat drumul Agerului-pământului. Cel mai bătrân zmeu e de părere să fie lăsat cu viaţă ca să fure fata unui împărat după care umblau zmeii. Voinicul devenit mire, merge mai târziu după mireasa furată de un zmeu scăpat:

„trecu păduri şi văi, trecu pustiuri, dumbrăvi, munţi şi vâlcele până ce ajunse la un codru mai mare fără căpătâi". Într-o poiană, isprăvindu-şi merindele, dă de cineva la un foc. Este Agerul-pământului care-i mulţumeşte că l-a scăpat de zmei şi-i dă sfatul să omoare întâi pe mama zmeului ca fiind o mare vrăjitoare (Ispirescu, *Poveste ţărănească*).

Într-un basm, Agerul-pământului e numit Iutele-pământului, e un uriaş şi e de asemenea fiert de zmei într-un cazan. Un fecior îl scoate din cazan şi îi vindecă picioarele cu nişte buruieni (Şăineanu, *op. cit.*, p. 333). Într-un alt basm (suspect), un flăcăiandru, mergând să ia un tăciune, ajunge la un foc pe care fierbea un cazan cu lapte ţinut de toarte de Iute-le-pământului. Acesta era legat de nouă ani de către zmei. După ce omorî zmeii, flăcăul dă drumul Iutelui-pământului care răstoarnă în foc cazanul cu tot ce fierbea în el (N.D. Popescu, *Iutele-pământului*).

DRACI

Dracii apar nu rareori în basm ca protagonişti secundari şi, până la un punct, umoristici. Sunt şi ei organizaţi familial ca şi zmeii, având în primul rând o mamă. La iad, un copil orfan ajunge la crăiasa iadului a cărei casă e la poalele unui munte. E o babă bătrână, părând identică cu Vâjbaba, lungă, deşirată, seacă, neagră, „cu neşte dinţi ca hecela şi cu unghii ca secerile". Băiatul intră păstor la caprele ei. Baba este rea şi sfătuieşte pe un lup să aştepte pe fecior în vatra focului şi, când vine să ia foc în pripă, să-l tragă sau să-l apuce de picior de sub prag şi să-l mănânce. Câinii feciorului prind de veste şi în cele din urmă o întind şi o hăţesc, ea cade moartă şi „se văzu ieşind din ea un fuior de fum care se făcu muscă şi zbură spre fundul iadului. Aceea aruncă duhurile cele necurate pe astă lume, duhul lenei, al beţiei, al lăcomiei, al curviei, al clevetirilor şi alte duhuri de care sunt bântuiţi oamenii cei răi" (Ret., *Lupul cu cap de fier*). Dracul are o fată, făcută cu o pământeancă. Un flăcău o fură dintre draci, o pune pe calul dăruit de Tarta-cot şi o scoate din iad (Stăncescu, *Sur-Vultur*). Dracul stă câteodată în fântână. Acolo se aruncă o muiere rea (Cătană, *Neagra de la fântână*). Dracii vin pe seară, bunăoară la orele nouă, în odaia în care un voinic doarme cu fata neagră, într-un palat, şi-l taie bucăţele în trei zile consecutive, deşi voinicul le răspunde mereu „cu Dumnezeu", fiind de trei ori înviat cu

apă vie de către fată. La miezul nopții, dracii fug „de nu le vedeai călcâile" (Frâncu și Candrea, *Petru Cenușotcă*). Dracul poate să fie aparent generos numai în scopul de a câștiga suflete. Un frate sărac, după ce fratele bogat i-a spus: „Te poți duce dracului", interpretând literal o figură literară, cere nevestei o turtă să meargă în căutarea dracului pe care crede că-l va găsi „în petri seci, în cleanțuri, că acolo îl mână vrăjitoriile". Într-o „pustânătace", „la niște cleanțuri" înalte până la nori, bate cu boata într-un cleanț. Se deschid porți mari, doi arapi cornurați îl învață să ceară punga fermecată pe care o scuturi și zici:

„Pungă, punguliță
Scoate bani pe guriță
Varsă blagă,
Bani de aur și de argint."

Arapii sună într-un corn de aur, îl iau pe om, îl pun într-un „hinceu" tot de aur, cu cai, frâie, zbici de aur și zboară cu el la casele dracului. Acolo „se minună mult de ce văzu, că atâta blagă văzu el, aur, argint, pietri scumpe, de sta să nebunească nu alta". Îl băgară în odaie, „soba lui Scaraoțchi" care ședea la masă cu prietenii. Zmeul cere punga fermecată, iar dracul i-o dă: „în schimb însă și tu să-mi câștigi oameni pentru împărăția mea!" Omului i se fură de către o birtășiță punga fermecată, merge iar la dracul, cei doi cornurați de la poartă îl învață să ceară boata ce o vede în cot după ușă. Sarsailă îi dă boata cu care bate pe birtășiță și-și ia punga (G. Cătană, *Doi frați*). Doi frați se întâlnesc cu un popă care „nu era decât dracul curat" și care se schimbase ca să fie întrebat dacă dreptatea ori strâmbătatea e mai bună. Firește, diavolul spune că strâmbătatea, și fratele care fusese de aceeași părere scoate ochii celuilalt și-l lasă în mijlocul câmpului, luându-i carul. Tartorul cel mare împărțise întreg pământul în trei împărății, dându-le la trei draci mai împielițați. La întâlnirea împărățiilor, e un lac unde vin dracii să dea socoteală de isprăvile lor. Orbul se ascunde sub o luntre dintr-o scobitură de trunchi gros de plop. Vine tartorul cel mare. Unul din draci spune cum a pricinuit orbirea unui om, leacul hotărât și neștiut de el fiind de a se spăla cu rouă. Dracul al doilea a secat toate puțurile (leacul: oamenii să slăiască fântânile în noaptea Învierii). Al treilea a îngheboșat pe fata împăratului (leac: scăldătoare cu frunze de plop în noaptea către Sf. Gheorghe). Omul se vindecă de orbire și face cele două isprăvi. Merge și fratele lui sub luntre, dracii îl dibuie și-l omoară (T. Pamfile, *Dreptatea și strâmbătatea*). Fiindcă un om a făcut ca o femeie rea și

contrazicătoare să se arunce în fântână, un drac din acel puț îl răsplătește, făgăduindu-i să iasă dintr-o fată de împărat în care va intra pentru ca el s-o poată vindeca. Omul se duce la fata îndrăcită, dracul iese, împăratul dă vindecătorului fata drept nevastă și jumătate din împărăție. Se îmbolnăvește fata altui împărat, ginerele e din nou solicitat. E chemat și la a treia fată, deși dracul îi pusese în vedere „să nu cuteze să vină că va păți rău". Ginerele spune că a venit numai să-i aducă vestea că Neagra din fântână a ieșit. Speriat, dracul fuge (G. Cătană, *Neagra de la fântână*). Există și un diavol șchiop care aține calea drumeților ca să le facă neajunsuri. Dracul scoate un cui din capul osiei de dindărăt al căruței lui Greuceanu și-l aruncă departe în urmă. Îl îndeamnă pe Greuceanu să se ducă după cui și-i fură paloșul uitat în căruță, apoi se dă de trei ori peste cap și se face stană de piatră. Greuceanu, prefăcut în buzdugan, luptă cu dracul prefăcut în stană și recapătă buzduganul (Ispirescu, *Greuceanu*).

Dracii sunt proști. Petru Cenușotcă, stând pe un deal de cremene, aude în vale larmă și înjurătură și coborând dă de trei draci care strigau „să trimeată D-zeu un înger să le împartă avuția că, dacă nu, se face moarte". Aveau o vestă, o pungă, o pereche de opinci miraculoase. Cenușotcă se oferă să le împartă. Îmbracă lecrul (vesta), pune punga în buzunar și opincile în picioare și se face nevăzut, căci vesta are această putere (Frâncu și Candrea, *Petru Cenușotcă*). Într-o vâlcea, voinicul e furat de somn. Se deșteaptă auzind o gârâială de graiuri omenești. Trei draci se certau pentru o moștenire de la tatăl lor: o pereche de opinci, o căciulă și un bici. Cu opincile treci marea ca pe uscat, căciula dă invizibilitate, biciul împietrește pe dușmani. Feciorul se leagă să le facă dreptate și-i poftește să se suie pe trei munți din față și, cine vine mai curând, la semnul lui să ia toate lucrurile. Pune opincile, căciula, și când sosesc dracii îi împietrește cu biciul (Ispirescu, *Zâna Zorilor*). Neputând trece o apă de foc, Pătru Pipelea o ia pe lângă apă la vale. Întâlnește trei copii de drac sfădindu-se pentru un bici fermecat, la a cărui pocnitură vine un cal ce te duce ca vântul, o căciulă de invizibilitate, o perie ce face o pădure impenetrabilă. Pipelea îi trimite și pe ei în vârful dealului să alerge, cu vorba că acela care va ajunge întâiul să aibă judecata. Apoi face o pădure, pune căciula în cap și pleacă pe calul năzdrăvan venit la pocnitură, trecând apa clocotită (Cătană, *Pătru Pipelea*).

SIMBOLURI METEOROLOGICE ŞI CRONOLOGICE

MAMA CRIVĂŢULUI, MAMA VÂNTULUI TURBAT, MAMA VÂNTULUI DE PRIMĂVARĂ, CRIVĂŢUL, VÂNTUL TURBAT, VÂNTUL DE PRIMĂVARĂ, VÂNTOASE, SERILĂ, MEZILĂ, ZORILĂ

Adesea apar în basme personificări ale vânturilor. Căutând pe doamna Chiralina, Dafin şi fratele lui de cruce Afin merg întâi la mama crivăţului şi bat la uşă. Ei îi e frică să-i primească să nu-i facă fiul ei sloi de gheaţă. Îi trimite deci la soru-sa mai mică, mama vântului turbat. Aceasta ştie că Dafin a plecat să caute pe doamna Chiralina s-o ia de soţie, are nevoie însă de fiul ei să afle cum ajungi la ea. Îi spune să rămână. Trebuie totuşi să se ascundă, „căci cum o simţi fiul meu că se află la mine oameni după tărâmul celălalt, vă omoară". Prin urmare, vânturile vin de pe lumea cealaltă şi un basm vorbeşte de gaura vântului pe unde trec zmeii (Stăncescu, *Zorilă Mireanu*). Muma vântului de primăvară plesneşte de trei ori din palme, o pasăre de aur cu cioc de diamant şi cu ochi de smaragd sare de pe sobă şi-i bagă sub aripă suindu-se iar la loc. Se aude „o dulce vâjâitură de vânt care aducea un miros de trandafiri şi de rosmarin, usa se deschise singură şi intră în casă un flăcău frumos cu părul lung de aur, cu aripi de argint şi cu un băţ în mână împletit cu tot felul de ierburi şi flori". „Mamă, mie-mi miroase a om de pe tărâmul celălalt" - zice el. Se aşază la masă în faţa unei străchini cu lapte dulce de căprioară şi a unei oale de marmură cu apă de micşunele. Se pune la povestit şi, fiind cu voie bună, mamă-sa îl întreabă cum ar ajunge cineva la doamna Chiralina. El răspunde că deşi e cale de zece ani, un om ar ajunge „cât te ştergi la ochi" dacă s-ar duce în pădurea neagră de lângă gârla de păcură ce aruncă cu pietre şi foc până la cer şi ar încăleca pe buşteanul Ielelor cu care s-ar putea înălţa la palatul Chiralinei. Prefăcând buşteanul în cerb, ar intra în odaia fetei, când mama crivăţului va trimite un ovrei cu cămăşi otrăvitoare, ar vindeca-o cu lacrimi de turturică. Însă, dacă cineva ar auzi toate aceste destăinuiri, una câte una, ar deveni de piatră, până la genunchi, până la

brâu, apoi cu totul (N. Filimon, *Omul de piatră*). Dafin doarme, Afin aude.

O variantă de Fundescu e aproape identică. Dafin şi Afin ajung la muma crivăţului, care-i trimite la muma vântului turbat, care-i îndrumează la „muma vântului de primăvară", o femeie înaltă, tânără şi frumoasă. Aceasta îi ascunde. Portretul vântului de primăvară e făcut cu exact aceleaşi cuvinte. La masă, vântul mănâncă o strachină de lapte dulce de căprioară şi bea apă de micşunele într-o oală de marmură. Vântul dă aceleaşi lămuriri, Afin le aude (Fundescu, *Dafin-împărat*). Alt basm aduce schimbări de detaliu. Dafir şi Afir bat întâi la poarta mumei vântului de iarnă. Iese o femeie „bătrână şi zbârcită ca oaia". Nu-i poate găzdui căci „cum miroasă fiul meu a om de pe tărâmul celălalt, vă face sloi de gheaţă". Îi trimite la sora ei, muma vântului turbat, care nici ea nu-i primeşte, căci feciorul ei „când i-ar simţi i-ar arunca în slava cerului". Îi îndrumează la muma vântului de primăvară. Aceasta îi primeşte. Bate de trei ori din palme şi sare de pe cuptor o pasăre de aur cu ciocul de diamant şi cu ochii de smaragd. Dafir intră sub o aripă, Afir sub alta şi pasărea se urcă pe cuptor. Se aude „o suflare de vânt cald, lină şi uşoară, ca glasul unor clopoţei de argint". Uşa se deschide singură şi păşeşte un fecior tânăr şi frumos, cu pletele şi aripile de argint, în mână cu un băţ împletit din tot felul de flori. Întrebat de mamă-sa asupra drumului până la Chiralina, zice că este cale de nouă ani, dar s-ar face cât te ştergi la ochi dacă cineva s-ar duce în pădurea neagră, la gârla de păcură şi aşa mai departe. Mama vântului de iarnă va trimite printr-un călugăr bătrân nişte cămăşi mai subţiri decât pânza de păianjen care o vor duce pe pragul morţii dacă nu e stropită cu lapte de turturică. Sancţiunea pentru destăinuitor: împietrirea până la genunchi, până la brâu, de sus până jos. Dafir adoarme sub aripă şi n-aude. Afir a stat treaz. „Dimineaţa, vântul a plecat că avea mult de lucru să alerge lumea şi să învie florile şi ierburile câmpului amorţite". Mamă-sa, de frica împietririi, nu spune nimic lui Dafir şi Afir din ceea ce i-a vorbit fiul său (Cătană, *Dafir-mpărat şi doamna Chiralina*).

Se vorbeşte într-un basm de I. Slavici şi de vântoase. Petru intră într-o ţară care e a sfintei Vineri, unde nu e nici cald, nici frig, „cum e colea primăvara când încep a se înţerca mieii". Dă de un pustiu numai nisip şi scai. Peste pustiu vede „o mulţime de năluci ce se goneau pe din dreapta, din stânga, pe dinaintea şi pe dindosul lui...". Sunt „fetele

vântoaselor" care se joacă prin aer aşteptând vârcolacii. Viziunea e suspectă de intervenţie literară (Slavici, *Zâna Zorilor*).

Unele figuri sunt în chip învederat personificări ale cronologiei unei durate de 24 de ore, seară, miez de noapte, zori. După ce omoară balaurul, viteazul se urcă într-un copac de unde vede departe o licărire. Luând-o înspre foc, întâlneşte pe Murgilă pe care îl opreşte ca să mai întârzie noaptea. Dă apoi de Miazănoapte (care e femeie): „trebui să o lege şi pe dânsa". O roagă să-l ajute să ia în spinare un copac pe care, zicea el, îl tăiase de la rădăcină. Miazănoapte se aşază cu spatele la copac, el o leagă cobză. Dă şi de Zorilă „şi-l puse şi pe dânsul la bună rânduială". Când se întoarce cu tăciunele, viteazul dezleagă pe Zorilă, Miazănoapte şi Murgilă (Ispirescu, *Balaurul cel cu şapte capete*). O văduvă naşte un băiat care, cum deschide ochii în lume, sare jos din pat şi cere armele tatălui său ca să plece. Îl numeşte, după ce pleacă, Decuseară. Pe la miezul nopţii, naşte pe Miez-de-noapte care şi acesta pleacă, luând alte arme din ale tatălui. Spre ziuă naşte pe Zorilă care pleacă cu armele cele mai ruginite, care sunt şi cele mai bune. Feciorii veneau acasă în toate nopţile „care pe când se născuse: Decuseară venea de când se însera; Miez-de-noapte venea pe la miezul nopţii, când cântau cocoşii, iar Zorilă când se crăpa de ziuă". Fiecare aducea vânat. Zmeii fură trei fete ale împăratului care coseau de nouă ani la o floare p-o basma fără să fi ieşit vreodată din casă. Un om bătrân spune că numai cei trei vânători, feciori ai unei văduve, ar putea găsi fetele, dar ei nu se cunosc, căci nu se pot găsi toţi odată la un loc. Împăratul cheamă pe mamă şi-i porunceşte să adune feciorii la un loc. Mătuşa cere „un colţ de prescură uscată ş-o basma uitată". Când Decuseară vine, gustând din prescură şi ştergându-se la gură cu basmaua, adoarme. Aşa se întâmplă şi cu ceilalţi doi. Mama îi leagă pe câte trei într-o pânză şi-i coase bine ca să nu se rupă lesne. Când se deşteaptă cei trei, rup pânza şi săr unul la altul să se taie. „Feţii mei, nu vă tăiaţi, ci vă sărutaţi - le spune mama - că voi sunteţi fraţi buni, copii ai mei ş-ai lui bietu Mircea, bărbatu-meu care a răposat când nu v-aţi născut voi". Fraţii se bucură, se sărută şi se duc la palat chemaţi de împărat. Zorilă, care văzuse urmă de papuc de împărătească în gaura vântului pe unde trec zmeii, cere să fie lăsaţi să jupoaie trei ani la tei ca să facă un vârzov cu care să coboare pe tărâmul celălalt. Încearcă să se lase Decuseară şi Miez-de-noapte şi nu pot, fiind beznă, coboară Zorilă. Acesta găseşte şi taie pe zmeul cel mare, pe cel mijlociu şi pe cel mic, ia fetele, se duce la vârzor şi păţeşte ca şi voinicul

cu frații de cruce. Frații se fac că scapă funia cu un pietroi. Zorilă iese cu ajutorul unei pajure, găsește pe fata cea mică găinărească, din răutatea fraților, și cu un copil. „Când îl văzură frații, doar că căzură pe jos de frică. Dar Zorilă nu le făcu nimic, ci-i zgorni din casă." Firește, ordinea astronomică nu poate fi desființată (Stăncescu, *Zorilă Mireanu*). Unui împărat, zmeii îi fură cele trei fete la jocul feciorilor. Un moș merge la împărat și-i spune că „o babă vrăjitoare aci în orașul Măriei-tale" știe poate de fete. Baba avea trei feciori născuți într-o noapte: Serilă, născut seara, care îndată ce l-a făcut s-a dus, Mezilă, făcut la miezul nopții, și Zorilă, făcut în zori și care la fel a plecat încât „nici unul n-a supt țâță de la mama lor". Împăratul se duce la babă, ea cere nouă coți de pânză de nouă ani, nouă vedre de vin de nouă ani, nouă lumini de ceară curată să-și vrăjească copiii. Baba începe să coasă o cămașă și seara gândește la feciorul cel mare și Serilă vine. O roagă să-i termine cămașa. Ea îi dă vin, îl îmbată, îl culcă în pat. La miezul nopții gândește la Mezilă, în zori, la Zorilă; îi culcă pe câteșitrei în pat. Frații încep să se bată și „mai să se omoare". Baba aruncă între ei cămașa și le spune că sunt frați. După propriile lor mărturisiri, Serilă, „când se întoarce el în călcâiul cel stâng, vede tot ce e pe pământ și sub pământ"; Mezilă „vede noaptea ca și ziua și poate să treacă peste orișice apă ca și pe uscat"; Zorilă „a învățat de la păcurari ca să se lupte și nu este om pe lume ca să se poată lupta cu el". Baba le dă vinul de nouă ani și nouă lumini să găsească pe fetele împăratului. Serilă merge înainte, ajunge la o apă mare, nu mai vede fiind întuneric; Mezilă ia pe unul în spate și pe altul în brațe, si-i trece. Întâlnesc succesiv trei fete la fântână și câte un zmeu cu care Zorilă, cel mai puternic, se luptă biruindu-i. Mezilă îi trece apa la întoarcere. Zorilă se însoară cu fata cea mai mică, Mezilă, cu cea mijlocie, Serilă, cu cea mare. Zorilă devine împărat în locul socrului, iar pe frații lui îi face „miniștri" (Cătană, *Serilă, Mezilă și Zorilă*). Unui împărat cu trei fete i se fură însă soarele, luna și stelele. O babă vine la curte și spune că ar avea trei feciori care le-ar aduce dacă i s-ar da trei pâini, pânză de trei cămăși, ață și ac să le coasă. Împăratul îi dă ceea ce cere. Baba merge acasă și naște seara un prunc, Serilă. „Cum l-a născut, s-a și dus". La miezul nopții, naște pe Mezilă, iar dimineața, pe Zorilă numit și Aripă-frumoasă. Și aceștia se duc. La apusul soarelui vine Serilă, i-e somn, se culcă, rugând pe mamă să-l scoale să nu dea Mezilă peste el că se vor bătea. La miezul nopții vine Mezilă, se culcă în pat, vine și Zorilă în al treilea. Cămășile sunt gata. Feciorii nu se scoală decât pe la prânzul cel

mare, zărindu-se, „săriră toți trei din pat și se puseră la bătaie". Mama aruncă între ei cele trei cămăși și-i împacă. Le spune că împăratul îi va lăsa împărați dacă aduc soarele, luna și stelele. Aripă-frumoasă cere împăratului, fiind săraci, cai și săbii. Li se aduc cei mai frumoși cai din grajd. Aripă-frumoasă, suindu-se pe al lui, cade cu el. „De acești cai ne dai, înălțate împărate?" Se duce singur la grajd, își alege unul slab, le alege și fraților și, de asemenea, opreşte trei săbii ruginite. La podul de aramă, Aripă-frumoasă omoară pe zmeul care a mâncat stelele, la podul de argint, pe zmeul care a mâncat luna, la podul de aur, pe zmeul care a mâncat soarele. Răsar, pe rând, stelele, luna și soarele. Mai face și alte isprăvi și în cele din urmă cei trei frați fac nuntă cu cele trei fete ale împăratului (Ret., *Aripă-frumoasă*).

Crâncu, vânătorul codrului, mergând după foc, dă și el de Decuseară, Miezdenoapte și Decătrăziuă pe care îi leagă până ce, omorând nişte balauri, ia foc și, întorcându-se, îi dezleagă (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*).

ZÂNE

Zmeii, zmeoaicele și celelalte figuri mai mult sau mai puțin teratologice aparțin lumii muritorilor, având familie și procreând. Zânele sunt obișnuit nemuritoare sau cu puteri miraculoase, atâta vreme cât nu se îndrăgostesc de oameni de rând. Oricum, ele sunt frumoase.

Un fecior de împărat, la o vânătoare, vede o turturică ce tot sare înaintea lui. Îi e milă s-o săgeteze, dar fiindcă pasărea tot sare înainte-i, întinde arcul. O răneşte puțin. Când se întoarce acasă, „era tot cam galiș". Turturica era zâna munților care se îndrăgostise de el. După vânătoare, o femeie săracă se bagă la curtea împărătesei în slujba de găinăreasă. E curată și de ispravă și împărăteasa o laudă. Feciorul împăratului merge la cotețe cu împărăteasa să vadă fata. Aceasta îi aruncă „o căutătură aşa de mângâioasă și aşa de plină de dragoste" încât băiatul simte că „obrajii îi arde". La o nuntă, la un împărat vecin, împăratul merge cu toată curtea și cu fiul. Găinăreasa se cere de la vătaf, vine și ea la nuntă ca „o fată îmbrăcată cu nişte haine cum nici una din fetele de împărat nu avea". Cosițele „împletite cu meșteșug și date pe spate îi atingeau pulpele". Joacă numai lângă fiul de împărat și piere ca

o nălucă. Feciorul rămâne zăpăcit. La o altă nuntă de fecior împărătesc, lucrurile se petrec cam la fel. Feciorul vrea să călăuzească acasă pe fată, aceasta se face nevăzută. La o a treia nuntă, împăratul merge numai de hatârul fiului. Fiul de împărat porunceşte credincioşilor săi să aibă „la îndemână câteva cazane cu smoală, să le fiarbă în ziua nunţii, şi când va fi în deseară să aştearnă pe drum smoală". Fata vine la horă cu haine „de la soare te puteai uita, dar la dânsa ba". Joacă cu feciorul, se năpusteşte în smoală şi lasă un condur în ea. Băiatul cade la pat şi zace. Urmează motivul din *Cendrillon*. Feciorul trimite pe credincioşi să umble din casă în casă cu condurul, hotărât să ia de nevastă pe aceea căreia i se potriveşte. Nepotrivindu-se nici uneia, cauză de îmbolnăvire şi mai rea, împărăteasa şi-aduce aminte de găinăreasă. Condurul e turnat pe piciorul ei. Zâna se văicăreşte, tăgăduieşte. „Asta este, mamă!", zice feciorul. În cele din urmă, găinăreasa mărturiseşte că e zâna măiastră, că e turturică şi destăinuie că dacă ia de bărbat „un om de pe pământ, toată puterea ei piere". Totuşi, îl ia de bărbat. Din examinarea acestui basm, constatăm că zâna e un soi de geniu al unei ordini fizice, în cazul de faţă al nunţii, că se poate metamorfoza, că are nostalgia dragostei cu pământeni şi că în cele din urmă renunţă la darurile ei, că, în fine, ea este aceea care umblă după flăcău (Ispirescu, *Zâna munţilor*). Copilul unui pădurar omorât de boier se face pescar. Aruncând mreaja, găseşte a doua zi în ea o mreană frumoasă pe care dă s-o spintece spre a o frige. Mreana scapă, se face „o drăguţă de fată ca ruptă din soare", îmbrăcată ca o zână cu ie albă ca laptele, cusută cu flori galbene, roşii şi vinete de mătase, cu cătrinţă „ca fetele noastre", cu pieptăruţ mândru şi cu părul slobozit pe spate. Ea se roagă de Alexandru să n-o spintece, căci este rânduită de Dumnezeu să-i fie soţie. „Eu sunt zâna apelor – zise fata – şi la porunca lui Dumnezeu am intrat în mreaja ta şi, pentru binele tău şi a altor oameni, trebuie să-ţi fiu muiere". Îl îndrumă spre casa din pădure unde se născuse. Dimineaţa se trezesc în curţi mai pompoase decât curţile domneşti. Boierul vine să vadă şi cere lui Alexandru să facă mălai într-o noapte, viţă-de-vie într-o noapte, bivoliţe cu viţei într-o noapte. Zâna face toate acestea. În cazul de faţă, ea nu şi-a pierdut puterea, însă povestitorul i-a dat, cum văzurăm, o misiune divină care, în fond, duce la desfiinţarea iobăgiei. Această zână îşi are sălăşluinţa în Dunăre.

O alta îşi are împărăţia într-un eleşteu. Trei feciori de împărat merg să-şi aducă nevestele; cel mic bălăceşte cu nuiaua în apa unui eleşteu făcând haz cum sar stropii, făcând în cădere câte un cerc împrejurul lor.

O broască-țestoasă iese pe luciul apei și se uită galeș la băiat. Unde bate el cu nuiaua, acolo țâșt și ea, și ochii de la el nu și-i mai ia. A doua și a treia zi lucrurile se petrec la fel. Băiatul și-aduce aminte că a plecat în pețit, se uită în ochii broaștei „și simți un nu știu ce, colea la inimă, parcă îl săgetase ceva". „Asta să fie logodnica mea", zise el. Atunci broasca îi răspunde: „Îți foarte mulțumesc, dragul meu iubit... Cuvântul tău a sfărâmat toate farmecele ce mă țineau înlănțuită. Tu ești ursitul inimii mele". Se dă de trei ori peste cap și se face o zână plăpândă și frumoasă. E fata unui împărat mare, avut și puternic, dar blestemele au acoperit palaturile ei cu apa cea murdară. El se duce să înștiințeze pe tatăl său că vine cu logodnica, zâna sare iar în eleșteu. Înainte de a pleca cu feciorul ca noră, intră cu el în palaturile din lac și se îmbăiază în lapte de oaie încropit, se plimbă apoi prin grădina cu flori mirositoare. Zâna poruncește și „trase la scară o căruță ferecată în aur, cu patru telegari de mâncau foc. Căruța era împodobită cu pietre nestemate, de sclipeau în fața soarelui ca cine știe ce lucru mare". Cum „se puse el lângă dânsa, un luceafăr se așează pe fruntea ei, și așa strălucea, de orbea pe cei care se uitau asupra dânșilor". Îmbrăcați „în haine scumpe și foarte frumoase", merg la curtea tatălui feciorului și toți înțeleg, văzând-o, că e „femeie de pe alte tărâmuri". Zâna are aci un tată care e împărat, dar dacă și acesta are puteri supranaturale, nu se spune (Ispirescu, *Broasca-țestoasă cea fermecată*). Un împărat pune pe cei trei feciori să tragă cu săgețile spre a se însura. Cel mic nimerește într-un copac. Mergând la pădure se urcă pe un copac înalt, gros și bătrân, și ia din vârf săgeata. Atunci se agață de spinarea lui o bufniță. „Îl înhățase drăcoaica cu ghearele, ca o gaiță spurcată, și nu-l slăbea nici cât ai da în cremene". Merge acasă cu „saxanaoa în spinare". Alte șase bufnițe se iau după dânsul. Când intră în odaia lui, cele șase bufnițe se așază „care și pe unde", a șaptea se suie în pat. Adorm amândoi. A doua zi, feciorul vede în locul bufniței o zână „așa de frumoasă, de amuțea și nu știu cine când o vedea", precum și șase roabe una mai frumoasă decât alta. Într-un colț al cămării, sunt aruncate șapte piei de bufnițe. La nunta fratelui cel mare, feciorul cel mic se pomenește cu zâna că joacă în horă lângă dânsul. „Toți nuntașii rămaseră cu ochii bleojdiți la dânsa". Se-ntoarce în cămară, zâna după el. Se culcară. Dimineața vede iar pieile de bufniță și „îl apucă un tremur de scârbă". La nunta fratelui al doilea, după horă, feciorul se ridică de la masă, intră în odaia lui, ia pieile de bufniță și le aruncă pe foc. Se întoarce la masă. O roabă strigă: Stăpână! suntem în primejdie. Alta:

Stăpână, mie îmi miroase a pârlit. Se scoală toate de la masă, se fac şapte porumbei şi zâna zice feciorului: „Ai fost nerecunoscător. Cu bine te-am găsit, cu bine să rămâi. Până nu vei izbuti să faci ce n-a făcut om pe lume, să nu dai cu mâna de mine". Şi zboară. După o întâlnire cu nişte draci, feciorul vede un stol de şapte porumbei, o ia spre locul unde s-au lăsat, care e foarte departe, la un munte al cărui vârf da de nori. Se caţără pe el până dă de o peşteră în care întrând, „rămase ca lovit de trăsnet când văzu nişte palaturi ca de domn". Logodnica lui se plimba prin grădină cu un coşuleţ în mână. Feciorul de împărat e nevăzut, căci are pe cap o căciulă năzdrăvană luată de la draci. Mănâncă la masa zânei, spre mirarea acesteia care vede bucatele sfârşindu-se aşa repede. Ridicându-şi căciula, e recunoscut, întâi de copil care nu-l văzuse niciodată, apoi de zână. Se întorc la împăratul şi fac nuntă. Mai mult despre zână nu ni se spune (Ispirescu, *Zâna Zânelor*), dar e de observat că ea trăieşte printre femei cu aceleaşi însuşiri ca şi ea. Trei feciori de împărat intră, în lipsa tatălui, într-o chilie interzisă, unde pe o „icoană era pângălit un chip de muiere atât de frumoasă, cum nu mai văzuseră nicicând; amuţiră când o văzură". Împăratul, întors, îi găseşte „slabi, îmbătrâniţi şi schimonosiţi". Ghiceşte c-au intrat la icoană. Pleacă pe rând fiecare, cei doi se întorc din drum, cel mic se îmbracă în haine feteşti şi pleacă după ce capătă de la împărăteasă trei lucruri: un inel ce răspândeşte lumină, o lădiţă din care ies cele mai bune mâncări şi băuturi, şi un ceas cu muzică. Ajunge la o apă mare ca Dunărea care e hotarul împărătesei zânelor. Un pescar-crâşmar îl sfătuieşte să nu meargă la cetăţile zânelor. Crăiasa zânelor „e de când lumea de bătrână şi tot nu îmbătrâneşte, si de nu se va mărita, nu îmbătrâneşte în veci, că numai măritându-se îşi pierde puterea de zână şi începe a îmbătrâni". În împărăţia zânelor „nu moare nimeni, nici nu se naşte nimeni; oamenii pământeni însă, cari merg de nu se mai întorc, toţi se prefac în dobitoace ori în stâni de piatră – îi prefac zânele". Acestea procedează deci ca Circe, însă defensiv. Feciorul îmbrăcat ca fată găseşte pe zâne jucându-se într-o grădină foarte frumoasă. Le roagă să-l primească. Crăiasa, crezându-l fată, îl ia slujnică cu simbrie. Anul era de trei zile. Feciorul-fată capătă o căsuţă chiar lângă palat ca să fie la îndemână. Pune inelul din traistă pe masă şi lămpile şi luminile din palatele zânelor se sting şi se vedea în ele numai de la inel, mai tare decât de la soare. Zânele se înspăimântă, crăiasa cheamă slujnica, cere inelul, feciorul i-l dă cu preţul învoirii de a-i săruta mâna. Pe urmă, dă lădiţa

pentru o sărutare. Făloasă, crăiasa cheamă la ospăţ tot „poporul de zâne din toate părţile", „de la apus, de la miazăzi şi de la miazănoapte, zâne bune şi zâne rele, dar toate frumoase, una mai frumoasă ca alta". E o adevărată republică numai de femei. Auzind şi ceasul cu muzică, crăiasa îl cere, făgăduind falsei slujnice să adune la o zi mare zânele, să o fermece şi s-o facă zână. Feciorul pretinde să doarmă cu ea. Deşi împotrivindu-se la început şi pălmuind pe îndrăzneaţă, crăiasa se învoieşte. Se deşteptară bărbat şi femeie şi crăiasa plânge de frica furiei zânelor. Palatele dispar, scufundându-se în pământ cu zâne cu tot. Crăiasa rămâne cu inelul pe mână, însă fără putere de zână, „o femeie ca toate femeile, numai mai frumoasă decât toate. De atunci, zâne nu mai sunt pe pământ". Sfârşitul e neaşteptat. Fosta zână, împreună cu soţul, cu un copil ca de doi ani, pleacă împreună cu soţul la împărăţia acestuia, se face văcsuitoare de ghete, stând pe unde trec domni, ofiţeri, generali. Feciorul cu fraţii îşi fac ghetele fără ca zâna să-i cunoască. Apoi îi cumpără un car de oale să le vândă în târg, iar el în fruntea regimentului calcă peste oale. În fine, o bagă slujnică la bucătăria împărătesei, apoi o îmbracă ca pe o zână, iar el cere veşmintele crăieşti. Domnii şi boierii înlemnesc de minunea ce le stă înainte. Urmează nunta (Ret., *Crăiasa zânelor*). Un simbol al imortalităţii e şi ţara zânelor, unde este „tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte". Făt-Frumos plânge încă din pântecele mamei după ea şi, când se face mare, îşi ia calul şi pleacă. Trece pe moşia Gheonoaiei, a Scorpiei şi de acolo, trecând peste un câmp mirositor de flori, la o pădure vede palatul strălucind. Când se apropie de scara lui, zburând călare pe deasupra pădurii şi atingând cu piciorul un copac, „toată pădurea se puse în mişcare; urlau dobitoacele de ţi se făcea părul măciucă pe cap. Doamna palatului dădea afară de mâncare puilor ei, lighionilor" care urlau mai mult de bucurie că a venit cineva, căci până atunci nu se ivise „suflet de om pe la dânsa". Sunt trei zâne surori în palat şi Făt-Frumos o ia pe cea mai mică şi trăieşte pururi tânăr. Într-o zi, călcând din nebăgare de seamă în valea plângerii, unde-i fusese interzis să intre, e cuprins de dorul celor de acasă, se întoarce, găseşte totul ruinat şi schimbat, iar în pivniţa palatului îl aştepta moartea. Ideea centrală rămâne deci că incoruptibilitatea e condiţionată de ieşirea totală din contingenţă (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*).

Zânele sunt preocupate în general de frumuseţe. Făt-Frumos intră argat la trei zâne locuind într-un palat. Zânele au o baie care la câţiva ani

într-o zi hotărâtă varsă aur, şi cine se scaldă în ea capătă păr de aur. Într-un turn, au de asemenea o legătură cu trei rânduri de haine strălucite. Zânele dau voie argatului să umble în toate odăile, să deretice, să scuture, să mături, numai în cămara cu baie să nu intre. Într-o zi, când zânele plecară la o sărbătoare la alte zâne, poruncind argatului să le vestească cu o şindrilă ruptă din streaşina casei de va auzi zgomot în odăiţa cu baia, argatul, sfătuit de calul năzdrăvan, intră şi se scaldă, apoi, luând cele trei rânduri de haine, fuge pe calul cu aripi. Zânele se iau după el. La hotar îl roagă să la arate părul. El îşi resfiră părul de aur pe spinare şi zânele se uită cu jind la dânsul, scurgându-li-se ochii (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Istoria se repetă întocmai în alt basm în care, de asemenea, e vorba de „tărâmul unor zâne" care n-au putere peste hotarul lor. Zânele se înduplecă cu greu să primească pe Făt-Frumos argat. Au şi ele o baie în care la câţiva ani într-o zi hotărâtă curge aur şi cine se scaldă i se face părul de aur. Făt-Frumos se scaldă, capătă păr de aur şi ia şi hainele din tronuri drept simbrie (Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Făt-Frumos cel rătăcit intră şi el argat la nişte zâne şi se scaldă într-o baie în care curge aur, când zânele sunt la vânătoare, şi apoi fuge luând de pe nişte poliţe nucile în care sunt haine. Zânele, întorcându-se, văd lipsa argatului şi a nucilor şi se iau după el, însă dincolo de tărâmul lor puterea le încetează. Băiatul le face cu bâz când ele îl roagă să-şi taie părul şi le arată coltucul când ele îi cer nucile. El îşi resfiră doar părul (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). Zâna Zorilor e o personificare a luminii soarelui şi a veşnicei tinereţi, un fel de Aurora, soră a soarelui şi a lunei, care punea caii la carul soarelui. (E întrebarea dacă nu intră aici o falsificaţie cultă). Într-adevăr, această Zână a zorilor are la curtea ei grajdul în care stau caii sfântului soare şi care e „mai frumos decât cetatea celui mai mare împărat din lume". Soarele însuşi e la poruncile ei. Un împărat care plânge cu un ochi şi râde cu altul zice că va râde cu amândoi dacă i se aduce apă de la fântâna Zânei Zorilor. Pleacă pe rând cei trei fii ai împăratului, dar numai cel mic, Petru, izbuteşte să urmeze drumul. Sfânta Vineri vrea şi ea un urcior cu apă de la fântâna zânei şi dă feciorului un fluieraş fermecat, sfătuindu-l să nu privească la Zâna Zorilor că are ochi care răpesc minţile, ochi de buhă, faţă de vulpe, gheare de mâţă. Petru ajunge la cetatea zânei, poarta e din flori, peste tot numai iarbă şi flori. Zânele de pază sunt adormite cu fluierul, la fel şi balaurii cu câte şapte capete. Un râu de lapte peste nisip de pietre

scumpe şi mărgăritatre curge în jurul cetăţii şi pe marginea lui dorm, din pricina cântecului fluierului, lei înghieraţi, cu păr de aur, dinţi şi gheare tot cu ferecături. Zânele care se scaldă în laptele râului adorm pe mal. În curtea palatului, vede „jur împrejur zâne împietrite, pomi cu frunzele de aur şi cu florile de mărgele şi pietre scumpe". Păşeşte înăuntru. Cele dintâi douăsprezece odăi sunt din pânză, alte douăsprezece de argint, alte douăsprezece de aur. În odaia a patruzeci şi noua, înaltă ca o biserică, găseşte pe Zâna Zorilor. În mijloc e fântâna cea vestită, cu doage din moşi strămoşi. Zâna doarme într-un leagăn de aur. De-a dreapta şi de-a stânga, douăsprezece zâne care leagănă pe împărăteasa lor sunt adormite şi ele. Între leagăn şi fântână e o masă, pe ea un colac alb şi moale frământat cu lapte de căprioară şi un bocal de vin roşu şi dulce: colacul puterii şi vinul junetii. Petru sărută pe Zâna Zorilor, aceasta deschide ochii. Voinicul suflă din fluier adormind iarăşi pe zână, pune pe fruntea ei o cunună de aur împletită într-o pădure de aur, ia o bucăţică din colac, bea o înghiţitură de vin, iar o sărută, iar ia o îmbucătură şi o înghiţitură, făcând aşa de trei ori. Umple urcioarele cu apă şi pleacă. Fraţii aruncă pe Petru într-o fântână; zâna, supărată, porunceşte soarelui să nu mai iasă pe cer până nu vine acela care a luat apă de la fântână, pe fraţii lui Petru care vin îi orbeşte, pălmuindu-i. Înviat de Sf. Miercuri, Sf. Joi şi Sf. Vineri, Petru merge la Zâna Zorilor, o sărută. Soarele iese atunci pe cer. Petru aduce şi pe tată-său şi pe mamă-sa la nuntă, iar celor doi fraţi li se dete lumina ochilor „ca să vadă şi ei fericirea lui Petru" (I. Slavici, *Zâna Zorilor*).

Zânele sunt adesea binefăcătoare. Un voinic, aşezându-se cu mamă-sa în palatul a trei zmei, din care omorâse doi, în vreme ce al treilea se ascunsese în pivniţă, şi văzând că mamă-sa lâncezeşte, se duce, îndemnat de zmeu, să aducă mărul roşu care vindecă. Prin desişurile pădurii zăreşte un palat mai frumos decât acela în care şedeau ei, locuit de o zână măiastră. Zâna îl primeşte ca pe un oaspe. E frumoasă şi gingaşă ca o floare, el e „un brad de romănaş". Zâna pricepe viclenia zmeului, îndreaptă pe voinic spre locul cu mărul roşu, culege trei merişoare pe care zâna, la întoarcere, le schimbă. Mama rămânând bolnavă, zmeul îndeamnă pe voinic să aducă apă vie şi apă moartă. Zâna schimbă apa. După câtăva vreme, băgând de seamă că mamă-sa se topeşte pe picioare, voinicul porneşte să aducă „un purcel de la scroafa de sub pământ". Zâna îl ajută cu sfaturi, dându-i un săpun, un pieptene şi o perie vrăjite. Scroafa fugăreşte pe voinic până în curtea zânei, iar

aceasta o izgoneşte: „Înapoi, scroafă ruşinoasă şi teme-te de urgia tatălui meu". Aşadar, zâna are tată. Ea schimbă şi purcelul. Când însă zmeul taie bucăţele pe voinic şi-l pune într-un desag pe un cal care e al zânei, aceasta învie voinicul cu apă moartă şi apă vie, dându-i graiul cu un măr şi auzul cu guiţatul porcului. Pe mamă o însănătoşeşte cu apă vie. Voinicul omoară zmeul şi se căsătoreşte cu zâna (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*).

O zână mai frumoasă decât toate zânele „din cer şi de pre pământ" se arată în vis unui flăcăiandru şi-i zice să se ducă la curtea împăratului că are să se procopsească. A doua zi, băiatul are acelaşi vis, iar a treia zi, zâna îl ameninţă cu boală şi cu toate ticăloşiile din lume dacă nu se duce. Intenţiile ei sunt bune, vrea să procopsească pe băiat. Într-adevăr, împăratul dă de nevastă o fată cui află unde tocesc condurii noaptea cele douăsprezece fete ale sale. Zâna sfătuieşte în vis pe băiat să taie doi pui de dafin din grădină şi să-i pună în ghivece. Întâiul dă „o floare care-l face nevăzut, cu floarea de la al doilea, se face frumos şi deştept" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul cel fermecat*). Un om sărac are o fată frumoasă. Zâna Ilina, „cea mai măiastră zână", o cere: „Dă-mi tu fata mie, eu voi avea grijă de ea ca o mamă, şi i-oi căpăta şi bărbat cinstit când va fi de măritat". Se duc cale cam de trei săptămâni la curţile zânei. „Doamne, ce mai curţi pompoase! curţile zânelor şi pace! cum nu mai putea avea nici un om pământean". Zâna dă fetei treisprezece chei cu opreliştea de a intra în chilia a treisprezecea. Fata, curioasă, intră, se reazămă de un scaun, degetul se face aur, curţile ţiuesc. Zâna o întreabă dacă a intrat, fata zice nu, zâna o amuţeşte şi o izgoneşte. Fata trăieşte trei ani în codru. Apoi, zâna îi trimite un fecior de împărat care o ia de nevastă. Face un copil, vine zâna şi o întreabă dacă a intrat în odaie. Fiindcă face de trei ori din cap semn că nu, zâna răpeşte copilul din leagăn. Aşa se întâmplă şi la al doilea copil. La al treilea, „senatul" hotăreşte ca mama să fie arsă pe rug. De frică, ea mărturiseşte şi recapătă de la zână şi pe ceilalţi doi copii (Ret., *Nu minţi!*).

În alte basme, zâna e o simplă fată frumoasă, uneori cu puteri miraculoase, şi care nu urmăreşte ea însăşi pe fecior fiind uneori victimă a zmeului. Într-un tău de lapte dulce, la cruce-amiază, se scaldă trei zâne. Venite în chip de porumbiţe, şi-au lăsat aripile la ţărm. Parsion ia o pereche de aripi. Două zâne fug. Una rămâne cu chip de fată şi se roagă de fecior să-i dea aripile. El n-o ascultă şi nu priveşte îndărăt, fiindcă aşa

fusese sfătuit. Mergând după el, zâna capătă haine muiereşti, iar Parsion îşi coase aripile în pieptar. Zâna e vicleană. Făcându-se petrecere în satul lui Parsion, se pune pe hori şi pe cântat. Ar cânta mai bine, zice, dar glasurile îi sunt cusute în pieptarul lui Parsion. Cumnatele, „poftăreţe ca toate femeile", trag pieptarul de sub capul lui Parsion şi-l dau zânei. Aceasta se face îndată porumbiţă şi zburând strigă: „Să spuneţi lui Parsion dacă s-a scula că de vrea să mă vadă, să mă caute la cetatea nevăzută şi neauzită, că numai acolo mai mă poate afla". Acolo o găseşte Parsion ca porumbiţă. Ea se dă de trei ori peste cap şi devine nevastă (Ret., *Voinicul Parsion*).

Vişin prinde în bordeiul în care trăieşte cu fraţii săi de cruce, Strâmbă-Lemne şi Sfărâmă-Pietre, „trei zeiţe" care le dereticau prin casă. Îşi iau fiecare câte una de nevastă. Trei zmei le fură. Vişin omoară zmeii şi scapă din mâinile lor zânele (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Un împărat porunceşte lui Făt-Frumos să-i aducă pe Zâna Crăiasă. Voinicul cere ajutor lupului năzdrăvan, căruia îi făcuse un bine. Lupul ia în braţe pe Zâna Crăiasă când aceasta vine cu roabele sale la un stuf de trandafir, şi o predă leşinată în braţele lui Făt-Frumos, care se pierde cu firea. De altfel, nici lupul nu rămăsese insensibil şi „p-aci, p-aci era să uite pentru ce venise şi să se dea de gol". „Căci era aşa de frumoasă, cât nu s-a mai văzut şi nu se va mai vedea pe faţa pământului. Avea un păr nene, cu totul şi cu totul de aur. Cosiţele ei erau lungi şi stufoase de-i băteau pulpele. Când se uita la cineva cu ochii ei aceia mari şi negri ca murele, îl băga în boale; avea nişte sprâncene bine arcuite de pare că erau scrise, şi o pieliţă mai albă ca spuma laptelui". Făt-Frumos, îndrăgostit, nu dă pe Zâna Crăiasa; lupul, prefăcut în zână, merge la biserică să se cunune cu împăratul în vreme ce Făt-Frumos fuge cu adevărata zână (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos*).

Ion Buzdugan, mergând cu caprele la păscut prin pădure, vede un pârâu limpede ca cristalul unde se scăldau trei „zeiţe". Ia hainele celei mai mari şi fuge, lăsând caprele. „Ioane! Ioane! – strigă zâna. Ia uite-te la mine de vezi ce frumoasă sunt! Ce fugi aşa de mine care te iubesc?" Băiatul stă, ea îi trage o palmă şi-şi ia hainele. Lucrurile se repetă întocmai cu zeiţa mijlocie. Când a treia zi ia hainele celei mici şi zeiţa strigă: „Ioane, Ioane, Făt-Frumos, vino să te sărut că tu eşti acela ce iubesc cel mai mult în lumea asta!", băiatul merge de-a dreptul acasă, cum fusese sfătuit de tată-său care vâră hainele fetei în lacră şi găseşte pe zeiţă în podul grajdului, învelită într-un cearceaf. Bătrânul

făgăduieşte să-i dea hainele în care stă toată puterea zânei „cu condiţia să ia pe fiul său de bărbat". Se face nuntă şi zeiţa se îmbracă cu haine de aur făcute de mire. Ea joacă aşa de frumos de n-atinge pământul şi ar juca – zice – şi mai frumos, dacă socrul i-ar da hainele ei. Femeile se roagă de bătrân care îi înapoiază hainele, atunci zeiţa se înalţă puţin câte puţin, ajunge în tavan şi zboară. „Ioane, Ioane! Tu m-ai făcut să viu după tine, acum să vii şi tu după mine în cetatea de aer, dacă mă vei putea găsi!" Luând de la nişte zmei nişte lucruri năzdrăvane (batistă, coroană, papuci), Ion Buzdugan zboară în aer şi ajunge drept în palatul zeiţelor, care e pe tărâmul celălalt. Voinicul, făcându-se văzut, întreabă pe zeiţe care şedeau la masă de ce nu-i pun şi lui un tacâm. Atunci, zeiţa cea mică se hotăreşte să vină cu el pe pământ unde-şi face un palat frumos (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Zâna este chiar Ileana Cosânzeana. Împăratul bătrân sfătuieşte, înainte de a muri, pe fiul său să nu se scalde în lacul zânelor, că va plăti cu lacrimi. Tocmai asta face tânărul împărat şi atunci, pe când el doarme pe mal după ce s-a scăldat, iese din valuri o femeie cu părul lung de aur, o zână care se aşază lângă el şi-l sărută de multe ori fără ca împăratul să simtă; după care se face nevăzută în apă cu ochii înlăcrimaţi. A doua zi, întâmplarea se repetă. Însă vizitiul care văzuse spune totul împăratului, şi a treia oară merge hotărât să rămână treaz. Dar adoarme. Îndată, zâna scoate de pe deget un inel şi-l schimbă cu al împăratului spunând: „De vei dori să afli de mine şi să mă vezi, caută-mă tu de acum înainte că venirea mea s-a sfârşit". Pe inel era scris: „Ileana Cosânzeana, din cosiţă floarea-i cântă, nouă-mpărăţii ascultă". Împăratul porneşte la drum cu un toiag de oţel şi opinci de fier. Când opincile şi toiagul sunt aproape tocite, ajuns la marginea pământului, intră pe gura unui vârtej de vale neguros şi dă în fund de o moară c-o singură roată, ce se învârtea mânată de un râu cu apa neagră ca cărbunele. Întâlneşte un bătrân, care se miră a vedea om pământean acolo. Moara e a Ilenei Cosânzene, zâna care a biruit puterea zmeului ce o ţinea de nevastă şi trăieşte acum singură. Opt pajuri cărau câte patru saci de făină la două săptămâni o dată, din moară la palat. Ionică-Făt-Frumos, intrând într-un sac, se lasă dus la palat unde intră ucenic la pitărie, prilej de a face pită şi a pune inelul într-una. Zâna recunoaşte pe feciorul de împărat. Ea are palat de topaz, sfetnici, soldaţi, gealat, oraşe, sate, împărăţie în toată regula. Ţine divan. Dă o masă la care vin zânele mai de frunte şi sfetnicii şi boierii mari din ţară. Se face nuntă. Ionică intră într-o odaie cu uşă de oţel şi descuie, deşi fusese

sfătuit să nu facă acest lucru, dă de un zmeu într-un butoi cât un stog de fân împresurat cu două lanțuri groase și legat cu sfori de mătase împletite în șase. Înghițind aer, zmeul se umflă și sparge butoiul, apoi slobozește și calul năzdrăvan. Pe Ionică îl cruță. Învățată de o vrăjitoare, zâna se face bolnavă și cere zmeului înduioșat să-i spună în ce-i stă puterea. Naiv, zmeul mărturisește că în cal. Ionică se vâră argat la Mama-Ciumei și agonisește un cal năzdrăvan cu care fură pe Ileana Cosânzeana (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana din cosiță floare-i cântă, nouă-mpărății ascultă*). Într-o variantă, lui Ioniță-Făt-Frumos, fiul împăratului, îi plac caii și merge cu ei la pășune împreună cu stăvariul. Se culcă lângă lacul zânelor. „Din acest lac ieșea câte o zână când și când și se arăta oamenilor". Pajurile sunt în număr de nouă, restul în esență este identic (Frâncu și Candrea, *Ileana Cosânzeana*). Și Rozuna, doamna florilor, trebuie să fie o zână vegetală, deși denumirea de zână nu-i pomenită. Istoria ei seamănă parțial cu a Ilenei Cosânzene. Un copil plânge în pântece și nu se potolește decât când i se făgăduiește Rozuna, doamna florilor. Când îi vine vremea însurătoarei, pleacă în lumea largă după ea. Dă de un moș de o sută de ani, de unul de două sute, de altul de trei sute de ani, care îi dau haine frumoase și cai năzdrăvani; ajunge apoi la o apă mare înconjurând grădinile caselor Rozunei. Vin slugile, apoi Rozuna care se îndrăgostește de el „încât l-ar fi mâncat de drag". Îl trece peste apă, îl călăuzește în palatele sale „numai din aur și pietre scumpe și înconjurat de niște grădini pline de flori de tot felul ce te îmbătau cu mirosul lor". Plecând pe la grădinile ei, Rozuna lasă cheile lui Petru, rugându-l să nu intre în odaia din fund cu cheia ruginită. Petru deschide. Într-un vas mare, încins cu trei cercuri, un „omănoni" mare cât o namilă, un om năzdrăvan urât ca noaptea, îi cere picături de apă pe o gaură. Petru i le dă, năzdrăvanul rupe cercurile și, recunoscător, îi dăruiește trei suflete. Omul năzdrăvan declară că Rozuna e muierea lui „și să nu te mai atingi de ea că-i vai de tine". Se duce la vânătoare că de mult „nu mai văzuse pădurile și sălbăticiunea". Petru încearcă de trei ori să răpească pe Rozuna, pe caii lui, namilei, dar năzdrăvanul, urmărindu-l, îi ia câte o viață, lăsându-l numai cu viața lui. Scăpând un mânz năzdrăvan de un lup, fuge în fine cu Rozuna (Cătană, *Rozuna, doamna florilor*).

Paradoxal este cazul zânei rele. Un măsar harnic, sărac și bețiv e trimis de împărat, fiindcă zice că nu știe ce e frica și urâtul, la o cetate unde, oricâte cătane sunt puse de pază, cineva le face stane de piatră.

Ioaneş merge în cetate, joacă singur cărţi, bea, mănâncă şi când încep cocoşii să cânte de miezul nopţii, aude zgomot în pod. E zâna (vâlva) care prefăcea cătanele în piatră. Ea lasă un picior, alt picior, tot corpul, capul. Ioaneş îi leagă corpul cu un drot, o pune pe un scaun, îi întinde de mâncare şi fiindcă ea nu vrea îi dă o palmă. Vâlva îl pune să ia nişte chei din perete, el nu se mişcă. Atunci ea ia cheile şi-i spune să-l urmeze în pivniţă unde îl îmbie cu bani de aramă, argint, aur, cu „diamanturi" şi „petri scumpe". Ioaneş nu se atinge de ele şi, când cântă cocoşii de ziuă, zâna cade jos moartă şi se face nevăzută. Toate cătanele se despetrifică şi fac exerciţii. Unele au trei sute de ani (Ret., *Ioaneş măsarul*). Într-un basm suspect de invenţie şi de dezvoltare, o zână rea de pe tărâmul celălalt, „o scorpie de zână, să dai să fugi", se răzbună pe un împărat care s-a iubit cu fata ei, prefăcându-l în dafin, şi îngăduind ca fata fetei să stea într-un palat pe sub pământ în care şi tatăl, în chip de om, să poată să aibă grijă de ea, iar fata lui să împietrească pe oricine s-ar apropia de ea. Când Făt-Frumos săruă pe Fata din dafin, se scorneşte un vânt cumplit şi din frunzele dafinului iese o zână într-aripată care zboară în slava cerului, plângând şi izbindu-se cu mâinile peste ochi. Aceeaşi „zmeoaică" strigă tinerilor când sar pârâul: „Aţi biruit, împieliţaţilor, dragostea voastră cea adevărată şi neprihănită a spart toate vrajele..." (N.D. Popescu, *Fata din dafin*).

Zâna este antiteza zmeoaicii, de ordinar bătrână, duşmănoasă, bilioasă sau, când e tânără şi frumoasă, vindicativă şi cu sângele otrăvitor şi fetid. Ea simbolizează tinereţea splendidă şi incoruptibilă, ademenitoarea tinerilor, fiind obiect de nostalgie pentru flăcăul nubil. Aspectele urâte (broască-ţestoasă, bufniţă) pot să sugereze şi prestigiul iraţional exercitat prin efectul dragostei de unele femei asupra adolescenţilor. Fiind mai puţin o generoasă, „fée", zâna din basmul românesc, are cu omul relaţii precumpănitor erotice.

SF. MIERCURI, SF. JOI, SF. VINERI, SF. DUMINICĂ, MARŢOLEA, SF. LUNI

Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri şi Sfânta Duminică răsar des în cale voinicului, uneori câteşitrei şi la anume distanţe, câteodată numai Sfânta Vineri. Petru-păr-frumos, pornind după Ileana Cosânzeana, dă de nişte

curți mândre și frumoase. În ele ședea Sfânta Miercuri. Intră în casă. Nimeni. Sfânta era la biserică. Ia mătura de după ușă, curăță prin casă, se pitulează sub pat. Vine sfânta: „Cine să-mi fi așezat așa frumos prin casă? De l-aș ști io, cu mare dar l-aș dărui". Petru iese de sub pat: „Io-s acela". O roagă să-i spună unde locuiește Ileana Cosânzeana. Sfânta Miercuri nu știe, îi dă un frâu de aramă la scuturarea căruia vine un cal de aramă și-l trimite la Sfânta Vineri. La Sfânta Vineri lucrurile se petrec la fel, sfânta îi dă un frâu de argint, respectiv un cal de argint, și-l trimite la Sfânta Duminică. Sfânta e și ea la biserică, de Ileana Cosânzeana a auzit numai din poveste. Îl roagă să aștepte până la amiază „când fiul meu Soarele stă în loc și vine la mine". Soarele stă pe loc, Sfânta Duminică merge cu el în pivniță „să nu se topească", îl întreabă de fată. Soarele zice: „Ileana Cosânzeana locuiește într-un munte de glajă (sticlă) unde om pământean nu poate să calce!" Iese din pivniță și pleacă. Sfânta dă lui Petru un frâu de aur, respectiv un cal de aur (Frâncu și Candrea, *Ileana Constănțeana*). Un mire fuge călare de acasă de frica unui lup care i-a interzis să se însoare. Iese din lumea aceasta și dă de „lumea cuvioșilor". Vede o casă, o ia într-acolo, leagă calul de gard, intră în tindă. Sfânta Miercuri îl cheamă în casă și-l liniștește. Are un cățeluș cu trupul de fier și dinții de oțel care zărește cale de o zi; când va lătra, să plece. Sfânta Miercuri dă mirelui două cocuri de pâine, unul să-l mănânce când l-o lovi foamea, altul să-l pună în traistă, și-l trimite la soru-sa, Sfânta Vineri. Câinele latră, mirele sărută mâna Sfintei Miercuri, se suie pe cal și pleacă. Sfânta Vineri nu-l poate ajuta, îl trimite la Sfânta Duminică. Totuși îl omenește, îl lasă să doarmă. Are un cățeluș cu fălcile de oțel care zărește cale de două zile și latră de două ori. Ia două cocuri de pâine albă, să mănânce unul pe cale, de altul să nu se atingă decât în vreme de necaz. Câinele latră de două ori, mirele pleacă. Sfânta Duminică îl pofterște în casă, îl ospătează. Are un cățeluș de fier cu fălcile de oțel care adulmecă lupul cale de trei zile. Când va lătra de trei ori, să plece. Îi dă și ea două cocuri, cu același sfat ca si surorile ei, îi mai dă și un brâu să-l scuture peste apă spre a-și face punte. Astfel, mirele merge la iad, însoțit, dintr-un loc unde doarme, de cei trei câini (Vede-bine, Aude-bine, Ușor-ca-vântul greu-ca pământul) trimiși de cele trei sfinte (Ret., *Lupul cu capul de fier*). Căutând pe Zâna Zorilor, Petru trece prin împărăția Sfintei Miercuri unde e frig de îngheață vițelul în vacă. Pe marginea căii sunt din loc în loc focuri și lângă ele oameni care îl ademenesc pe Petru să vină să se încălzească. Petru se stăpânește și

capătă, intrând în coliba sfintei, o cutie mică, scoasă dintr-un scrin, cu care „când o deschizi îți vine vestea de unde tu numai vrei și știre adevărată din țara ta". Petru intră în împărăția Sfintei Joi, unde este o căldură de se topește și măduva în oase, și în văi răcoroase cu izvoare reci, niște fete frumoase îl îmbie. Se stăpânește, ajunge la coliba sfintei care îi făgăduiește la întoarcere „o treabă care-ți va prinde bine" și-l roagă să spună Sfintei Vineri „sănătate și voie bună". În împărăția celei din urmă, nu-i nici cald, nici frig, „cum e colea primăvara, când încep a se înțerca mieii". Printr-un pustiu de nisip, vântoasele așteaptă vârcolacii. Sfânta Vineri, păzită de vântoase, primește cu greu pe flăcău și se îmbunează numai când acesta arată o cunună de aur. Sfânta era bătrână, cu multe crețuri pe față și foarte supărată pe oameni. Se născuse când nu era ce este, părinții ei au zămislit lumea ca să fie cine să se minuneze de frumusețea ei. Lumea a deochiat-o și de atunci, pe fiece sută de ani, câte un creț se ivește pe fața ei. Tată-său fusese împărat mare și puternic și se învrăjbise cu Zâna Zorilor, vecina lui, pe care Sfânta Vineri o vorbește de rău. Ar voi și ea un urcior de apă din fântâna zânei, în care scop dă lui Petru un fluier fermecat. Este vădit că această Sfântă Vineri e Venus păgâna, motiv de a presupune o falsificație. La întoarcere, Petru dă sfintei un urcior cu apă de întinerire, însă aceasta de bucurie joacă și-l sparge. Sfânta Joi îi dă niște sfaturi și o năframă de pânză năsădită și vrăjită care ferește trupul de lovire. Frații îl întâlnesc și-l aruncă într-o fântână. Fiindcă Zâna Zorilor oprise soarele și era întuneric, Sfânta Vineri pune vântoasele să izbească vălul cel mare de la marginea împărăției să curgă lumina în lume. De trei ori lovesc vântoasele, vântul rămâne țeapăn. Ele caută în toate părțile la porunca sfintei pe Petru. „De trei ori scoaseră copacii din rădăcină, de trei ori scoaseră râurile din cursul lor" etc. Vine vântul cel de primăvară și spune că a găsit pe Petru într-o fântână seacă împreună cu Murgul. Cele trei sfinte sunt în acest basm expresii meteorologice. Sfânta Vineri cheamă pe Sfânta Joi și Sfânta Miercuri să vină întâia cu tigaia de aur și a doua cu apa vieții. Petru e numai os și cenușă. Sfânta Miercuri încleie oasele, vântoasele aruncă pulberea din fântână în sus și adună cenușa lui Petru. Sfânta Joi face foc, culege rouă de pe frunze în tigaia de aur, o fierbe cu trei vorbe privind către răsărit, apus, miazăzi și miazănoapte, aruncă iarba vieții în apa fiartă. Tot așa face Sfânta Vineri cu cenușa lui Petru. Sfânta Joi numără unu, doi, trei și ia tigaia de pe foc. Din cenușă și rouă se face o unsoare mirositoare, vântul de primăvară suflă peste ea și

se sleieşte. Cu ea, sfintele ung oasele de şapte ori jos, de şapte ori în sus, de şapte ori cruciş, de şapte ori curmeziş. Petru sare în picioare. Basmul e însă suspect (I. Slavici, *Zâna Zorilor*).

De multe ori, Sfânta Vineri apare fără celelalte. Fata moşului, oropsită de baba maşteră, intră slujnică la Sfânta Vineri care o întreabă la început dacă e om bun sau nu căci are o căţeluşă cu dinţii de fier şi cu măsele de oţel ce face mici fărâme pe omul rău. Fata are de dereticat prin căscioară şi de dat, în vremea când sfânta e la biserică, de mâncare puilor ei din curte (balauri, şerpi, nevăstuici, ciuhurezi, şopârle, năpârci şi guşteri). Mâncarea nu trebuie să fie nici caldă, nici rece. Puii mărturisesc sfintei mulţumiţi: „că n-au băgat de seamă ca a lipsit ea de acasă: aşa de bine au fost căutaţi". Fata îşi ia răsplata, o cutie mică de pe o gârlă în care găseşte mărgăritare, pietre nestemate. Fata babei, pizmaşă, intră şi ea la Sfânta Vineri, opăreşte gâtlejurile lighionilor cu mâncare, face harababură prin casă, ia de pe gârlă lada cea mai mare şi mai frumoasă din care ies balauri ce mănâncă pe babă şi pe fată (Ispirescu, *Fata moşului*). Altă dată, Sfânta Vineri trăieşte într-un palat dintr-o pădure întunecoasă. Are mereu o căţeluşă cu dinţii de fier şi cu măselele de oţel care face mii de fărâme pe omul rău. De asemenea, sfânta are lighioni „şerpi, broaşte, şopârle, guşteri, nevăstuici, balauri zburători şi nezburători" cărora le dă de mâncare târâte nici fierbinţi, nici reci. Într-un chelar, are tot felul de lăzi pe care le dă ca simbrie fetelor care au slujit-o. Uneia harnice care i-a slujit „mai multe luni de zile" îi propune însăşi să ia lada cea mai urâtă şi să n-o deschidă până acasă. Ajunsă acasă la unchiaş, fata deschide lada găsind în ea toate lucrurile pentru o mireasă, cusute numai cu fir de cel mai bun şi toate de borangic şi de arnici. Cele mai frumoase erau „o rochie cu luna în spate şi soarele în piept, o brăţară cu totul şi cu totul de aur şi şase rânduri de mărgăritare" (Fundescu, *Sfânta Vineri*). Şi de data asta, sfânta e răzbunătoare. Fetei babei, care i-a fript lighionile cu mâncarea prea fierbinte şi care cere ce a căpătat şi fata cea harnică, îi recomandă a lua „o ladă care va fi mai frumoasă". Pe drum ies din ladă lighionile opărite şi mănâncă pe fată. Sfânta are obiceiul de a se duce la biserică şi a pune slujnica să-i caute-n cap (*ibid.*). Se poate vorbi de un „complex al Sfintei Vineri" care prezintă notele maniacale ale bătrânei: evlavia, curăţenia excesivă şi pasiunea pentru lighioni. După ce scapă de Muma-pădurii care voia să-l mănânce, Pipăruş merge în casa Marţolii, mătuşa lui Florea-nfloritul. Marţolea (Marţi seara) iese afară, se încaieră cu

Muma-pădurii: „se mâncară în dinți și-și smulseră părul ca două zmeoaice". Nu se știe cine a învins, căci voinicii au mers ață la mama lui Pipăruș (Ret., *Pipăruș*). Unele basme introduc și pe Sfânta Luni. Astfel, o fată de împărat, căutându-și bărbatul, trece pe la Sfânta Luni care îi dă o furcă ce toarce singură, pe la Sfânta Miercuri de la care capătă o vârtelniță ce deapănă singură, și pe la Sfânta Vineri care-i dăruiește o stativă ce țese singură (Șăineanu, *op. cit.*, p. 254). Altă fată, în căutarea bărbatului, trece pe la Sfânta Luni, Sfânta Vineri, Sfânta Sâmbătă, căpătând respectiv o cloșcă de aur cu pui, un purcel de aur, doi porumbei de aur (Stăncescu, *Șarpele moșului*). Un fecior de împărat, mergând după fântâna Doamnei Sticlișoarei a cărei apă întinerește pe om, capătă de Sfânta Luni un pieptene, de la Sfânta Sâmbătă o gresie (Stăncescu, *Fântâna Sticlișoarei*). Pe Lumea neagră locuiesc Sfânta Luni, Sfânta Vineri, Sfânta Duminică. Fiecare are o fată de măritat (Șăineanu, *op. cit.*, p. 575-576). Pipelcuța e sfătuită să se bage „fată în casă" la Sfânta Luni. Sfânta Luni o trimite la Sfânta Marți, aceasta la Sfânta Miercuri, aceasta la Sfânta Joi și aceasta la Sfânta Vineri care o tocmește pe un an și-i dă drept simbrie un tron (N.D. Popescu, *Pipelcuța*). Sfânta Luni devine în alte cazuri Sfânta Lună, îndrumând femeia care-și caută bărbatul la Sfântul Soare (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). Aceste figuri sunt de distribuit în altă clasă.

URSITOARE

Despre ursitoare se pomenește des în basme, dar intervenția lor ca protagoniste e mai rară și limitată la misiunea lor. Astfel, un boier, cerând găzduire unui țăran a cărui nevastă a născut un copil, aude după cântatul cocoșilor pe ursitoare venite la fereastră, menindu-i. Una îi prezicea că va trece prin multe necazuri, a doua: „Voinic și frumos se va face și foarte cuminte, dar și norocul i se arată". A treia zise: „Va moșteni toată averea boierului ce azi e-n casa noastră". Boierul cumpără copilul cu o sută de galbeni și-l părăsește într-o scorbură (Ret., *Aflatul*). Unui prunc, născut de o împărătească, ursitoarele îi urează a nouă zi la miezul nopții. Una zice: „Pruncul aiesta s-o face om ficior zdravăn ca un stiag". A doua: „Când a împlini copchilu douăzeci de ani, va peri lovit die trăzniet". A treia zice așa: „Die va scăpa atunci die primejdie, s-o

face un împărat vestit care va aduce în lume legi cum nu mai sunt" (Ret., *Psaltirea, Lui Titu Maiorescu, omagiu,* 1900). Altui copil al unei babe, dintr-o variantă, ursitoarele îi menesc să fie răpit de duhurile rele la doisprezece ani, iar dacă va scăpa, va ajunge împărat (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână născut*). Şi aşa mai departe.

IELE

Ielele, fiinţe răufăcătoare, sunt mai degrabă indicate drept cauza unor rele. Astfel, un moş mâncău de pe tărâmul celălalt este orb fiindcă „i-au luat ochii nişte ele" (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Ielele locuiesc într-un munte. Vişin se duce acolo, cântă cu un fluier fermecat, ielele încep să joace, le prinde, le ia ochii furaţi şi-i duce moşului (*ibid.*). Dafin, în căutarea doamnei Chiralina, se duce în pădurea neagră la buşteanul ielelor, care se schimbă în căruţă cu doisprezece cai de foc şi se înalţă la palatul Chiralinei. Afin preface apoi buşteanul în cerb şi Dafin, vârându-se în el, pătrunde în odaia Chiralinei. Apoi, din nou buşteanul e făcut în car, cu care Dafin, Afin şi Chiralina fug (Fundescu, *Dafin împărat*). Şi Dafir, dintr-o variantă, face la fel. În pădurea neagră de lângă gârla de păcură găseşte buşteanul (cocia) ielelor, încalecă pe el şi, lovindu-l în burtă, îl preface în căruţă cu doisprezece cai de foc şi trece dincolo. Izbind buşteanul în burtă, Dafir îl face şi cerb (Cătană, *Dafir-împărat şi doamna Chiralina*). Printre muncile la care e pus Ţugulea de împăratul Stririlor, e şi aceea de a aduce apă în goană de la fântâna ielelor (Ispirescu, *Ţugulea*). Ielele iau inima lui Mogârzea, care plecase la lacul cu lapte dulce să se însoare cu o zână, fiindcă a trecut peste hotarul lor (Şăineanu, *op. cit.*, p. 326). La muntele de marmură se scaldă ielele. Acestea au cămăşi, şi Perpiliţă, schimbat în cerb de către zâne, trecând prin cele trei cămăşi redevine om (Şăineanu, *op. cit.*, p. 282). Lia, plecând în lume, nimereşte într-o colibă plină de păinjeniş. Deretică, curăţă. După înnoptat, se porneşte un viscol, se aud zbierete. Lia se ascunde în cuptor. Pe uşă, pe fereastră, prin crăpăturile pereţilor dau năvală ielele, nebunele. Sunt frumoase, subţiri. Se prind în horă, cântă: „Ieşi, Limir, ieşi, Limir-împărat, ieşi să bem şi să mâncăm..." Limir, un împărat tânăr, chipeş, blond, dar încrezut, încăput pe mâna ielelor, iese. Cu el aduce şi palatul său cu o sală întinsă şi împodobită tot cu aur şi pietre

scumpe, cu mătăsuri şi catifele. Pe masă ard lumânări de-ţi iau vederea. Lia se piteşte într-un dulap de cristal. Limir joacă trist cu ielele. „Zânele" se veselesc, beau, mănâncă numai cu închipuirea. Spre miez de noapte, luminile se sting una câte una, se porneşte vântul, palatul se scufundă, iar ielele se dau valvârtej unele peste altele şi se depărtează. Lia cheamă şi ea de trei ori pe Limir. Acesta o învaţă cum să se vindece de muşcăturile lui. Lia pleacă la mama ielelor şi o găseşte într-o colibă. E o hârcă bătrână şi colţată, cu nasul făcut cârlig, care îndreaptă pe Lia la bunica ielelor. Bate în pământ, ies dulăii care nu muşcă pe fată ci-i fac potecă. Bunica ielelor îi făgăduieşte o alifie cu care un şarpe sfătuieşte pe fată să nu se ungă, căci o lasă puterile. Baba o pune pe Lia să deretice prin casă, nădăjduind că va supăra muscoii, păianjenii, găinile, broaştele-ţestoase, şopârlele-râioase. Fata se unge cu alifie numai după ce a scuipat în deget şi cu ea redă oilor şi câinilor chipul de fete şi voinici (Slavici, *Limir-împărat*).[22]

STRIGOI

Strigoii fiind produse ale superstiţiei fără caracter hieroglific nu dau ca atare intrigă de basm, ci numai teme de istorii sepulcrale. Un om sărac, Toader, îşi scoate ochii ca să capete de mâncare şi nimereşte la „stâlpul vâjilor (strigoii) dintre hotare". Se aude pe rând câte o vâjâitură şi se ivesc trei vâje. Una se aşază în vârful stâlpului, apoi spune veştile. Cea mică împărtăşeşte că oamenii n-au apă de băut (deci mereu problema apei potabile), cea mijlocie că împăratul e bolnav, cea mare păţania lui Toader, adăugând că dacă acesta s-ar spăla în tăul porcului din dealul boului şi-ar dobândi puterea. Ea se arată compătimitoare. Celelalte două vâje spun şi ele leacul la boala împăratului şi la lipsa de apă (Frâncu şi Candrea, *Povestea lui Toader flămândul*). O fată frumoasă dintr-un sat doreşte un ibovnic de pe lumea cealaltă. Întorcându-se acasă înainte de miezul nopţii, aude ciocănitoarea la fereastră. Întreabă cine este şi un glas necunoscut îi răspunde: „Iată, am venit la dorinţa ta să-ţi fiu ibovnic". Maria îl pofteşte înăuntru. E un tânăr chipeş, zdravăn,

[22] Cf. Lazar Sainéan, *Les fées méchantes d'après les croyances du peuple roumain*, în *Mélusine*, X, 1900-1901, p. 218 şi urm., 243 şi urm.

şi cu mustaţă subţire şi neagră ca pana corbului. La cântatul cocoşilor pleacă. În a doua noapte, strigoiul, sărutând pe Maria, îi dă un inel de aur cu pietre scumpe. În a treia seară, fata înfige în haina strigoiului un ac de care e prins firul unui ghem de aţă. Dimineaţa se ia după fir şi vede că el duce pe o gaură jos în groapă. De frică, scoate inelul de pe deget şi-l aruncă pe gaură în mormânt. Revenind, strigoiul întreabă cine a aruncat inelul, ameninţă cu omorârea tatălui ei. Într-adevăr, acesta moare. Strigoiul repetă întrebarea, ameninţând cu omorârea mamei fetei şi a fetei înseşi. Mama moare şi ea, iar strigoiul se aruncă asupra fetei şi o omoară. Fata e înmormântată după dorinţa ei „la hotar, lângă drumul mare". Un fiu de împărat trece pe lângă mormânt, de unde-i vine miros plăcut de floare, scoboară, smulge o floare de pe mormânt care îi scapă. Cu floarea în mână, lângă el în căruţă, şedea „o fată atât de frumoasă de credea că e ruptă din soare". O duce la împăratul care sare într-un picior de bucurie. Înserându-se, strigoiul vine şi la curţile împărăteşti şi pune iarăşi întrebarea cu inelul. Feciorul de împărat, căruia fata îi povesteşte întâmplarea, adună toţi covacii din împărăţie şi-i pune să facă o casă de fier fără nici o deschizătură. Acolo se bagă Maria şi feciorul de crai. Când vine strigoiul, în trei nopţi consecutive, neputând intra, plesneşte ca o pivă la cântatul cocoşilor, şi crapă în două şi casa. Înaintea ei, văd „un hoit mare şi împuţit" (Cătană, *Strigoiul*). Un „ghinărar", Petru, se îndrăgosteşte de Amfineta, fata împăratului. Pârât de un ghinărar bătrân, Petru e trimis de împărat la curtea fratelui său. Amfineta slăbeşte, cade la pat, moare şi e îngropată „cu păragie mare", iar împăratul îi zideşte pe mormânt o biserică poleită toată cu aur şi pe dinafară şi pe dinăuntru. Trei nopţi în şir, străjile sunt găsite moarte. Un călugăr explică moartea străjilor prin lipsa de odihnă a strigoaicei. Numai ghinărarul Petru ar fi în stare s-o răpească. Acesta se aşază sub icoana Precistei şi, deşi chemat de Amfineta, nu se scoală până după cântatul cocoşilor. Fata trage clopotele de ciudă, blestemă pe tată-său şi spre miezul nopţii se duce să se culce în sicriul ei. În a doua noapte, lucrurile se petrec la fel. În cea de a treia, Petru stă cu faţa în jos sub icoana Maicii Preciste şi, când Amfineta pune mâinile pe el, se apucă cu amândouă mâinile de candela de la icoană, tăcând mâlcom. Amfineta sparge tot prin biserică şi aruncă la pământ, neizbutind să-l clintească. Cocoşii cântă. Petru ia pe Amfineta în braţe şi nu o mai lasă să se pogoare în mormânt. Fata rămâne vie şi se cunună cu ghinărarul, care e fiu de femeie săracă (Cătană, *Strigonea*). Strigoii exprimă oroarea morţii

şi n-au semnificaţie caracterologică întrucât ei sunt oameni cu firea modificată stereotip în rău, de vreme ce toţi obsedează pe cei vii.

DUMNEZEU ŞI SFÂNTUL PETRU

Nici Dumnezeu, nici Sfântul Petru nu sunt protagonişti ai basmului propriu-zis, apărând fie ca arbitri morali, fie ca dăruitori de lucruri miraculoase. Un copil bătut de un spân capătă de la Sf. Petru un corn din care ies bogăţii (reminiscenţă a cornului abundenţii), dar care, privit prematur, scoate lighioni (Ret., *Lupul cu cap de fier*). Dumnezeu şi Sf. Petru, venind la o văduvă săracă cu prunc „de vro câteva luni" pe care nu vrea să-l boteze popa, îl botează ei şi-i dau în dar o puşcă ce nu trebuie încărcată (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*). Pe Dumnezeu îl doare capul şi fumul de tămâie rămas de la nişte negustori de mirodenii pe care-l aprinde Bobiţă îi face bine. Dumnezeu dăruieşte băiatului, la cerere, un fluier fermecat care face să joace oile şi pe oricine (T. Pamfile, *Povestea lui Bobiţă*). Dumnezeu şi Sf. Petru sunt rău primiţi de un baci şi. miluiţi cu lapte de oaie şi cu carne de miel de băiat. Dumnezeu îi dă acestuia să semene oasele mielului şi se face o turmă mai mare decât aceea la care slujise. Oiţa era năzdrăvană (Ret., *Fiiuţul oii*). Pe un vânt cu ploaie, tunete şi fulgere, doi oameni, Dumnezeu şi Sf. Petru, intră în curtea unui om sărac care-i bagă în casă fără a-i cunoaşte, îi pofteşte la cină şi-i culcă. Dimineaţa, gazda le dă lapte cald. Casa arde, nevasta se îneacă în Dunăre, copiii sunt unul luat de val, altul furat de lup, omul ajunge porcar şi, Dumnezeu, prin norocul coroanei aruncate în sus, îl alege împărat. Apoi îşi găseşte copiii (Ret., *Omul de omenie nu piere*). Un văduv însurat a doua oară, îmboldit de maşteră, îşi părăseşte copiii în pădure. Dumnezeu preface balega în pâine albă şi dă băiatului un arc să prindă păsările, învăţându-l cum să-l mânuie (Ispirescu, *Copiii văduvului şi iepurele, vulpea, lupul şi ursul*). Unui ţigan cu şase copii care merge să bată pe Dumnezeu fiindcă nu-i dă de mâncare, Dumnezeu îi dă o masă vrăjită pe care i-o înlocuieşte moşul.

Ţiganul pleacă iar să bată pe Dumnezeu, acesta îi dă un cal care face bani şi pe care i-l schimbă moşul. În fine, Dumnezeu îi dă o jiloveaţă vrăjită cu care bate pe moş şi-i ia înapoi masa şi calul (Ret., *Ganul Ţiganul*). Dumnezeu, călătorind prin lume cu Sf. Petru, dă unui tăietor

de lemne sărac, cu muiere şi cinci copilaşi, o oală plină de taleri pe care tăietorul o găseşte într-o scorbură de copac. De când găseşte banii, omul nu mai lucrează, se îmbată şi când altă dată Dumnezeu şi Sf. Petru sunt poftiţi de muiere să se odihnească în pat, omul îi bate cu un lemn (Cătană, *Dumnezeu şi Sf. Petre*). Doi fraţi vând lui Dumnezeu şi Sf. Petru mere din creanga fratelui cel mic care omeneşte pe drumeţi din creanga lui. Fratele cel mare ar voi o turmă de oi, cel mijlociu pământ şi boi, cel mic o luntre pe Dunăre să scape pe cei în primejdie. Străinul cel bătrân, care e Domnul Hristos, le împlineşte dorinţa. Drumeţii cer de mâncare şi cu Sf. Petru merg la Dunăre la fratele cel mic, cer de mâncare ce are el mai drag la casă, acesta ia copilul din leagăn şi-l pune pe vatra fierbinte, acoperindu-l cu spuză şi cărbuni. În vatră creşte iarbă verde, iar copilul se joacă cu nişte mere de aur. Luntraşul recunoaşte pe Hristos şi pe Sf. Petru. La plecare, moşnegii dau foc cu un tăciune la un stog căpătat de la oameni. Grâul rămâne vrav la mijloc. Fratele mijlociu aprinde şi el stogul şi-i arde toată casa. Dumnezeu mai face şi alte minuni ce n-au însă semnificaţie mitologică (Ret., *Azima mergătoare*). Dumnezeu trimite de soţie unui fiu de păcurar o zână. Când stăpânul pretinde să-i aducă pe Dumnezeu la masă şi face invitaţia, Dumnezeu vine, scoate pe om din obezi şi desfiinţează iobăgia (Ret., *Zâna apelor*).

Fiind nişte abstracţiuni, Dumnezeu şi Sf. Petru nu reprezintă caracterologic figuri proeminente, afară de aceea de a fi nişte bătrâni cu purtări adeseori absurde şi nepotrivite cu demnitatea lor.

CAL NĂZDRĂVAN

După Făt-Frumos, calul năzdrăvan este un protagonist adesea mai important decât zmeul. Fără cal, orice faptă eroică este imposibilă. Mitologia hipică e vastă, în fond se reduce la ideea străbaterii fulgerătoare a spaţiului. Calul înoată în apă şi coama, trupul lui au ondulaţii acvatice. El saltă, făcând arc asupra solului, de unde a putut veni sugestia zborului. Mitologia explică metaforic aceste însuşiri. Gemenii Açvin din Vede, simbolizări ale luminii, îşi trag numele din *açva* care înseamnă cal, şi ar însemna „stăpâni de cai", dar se

îmbrățișează ipoteza că ei înșiși sunt cai.[23] Poseidon, prefăcut în armăsar, avu cu Demeter, prefăcută în iapă, un copil, Arion, care e cal. Pegasos, însuși calul întraripat, ar fi - după legendele corintiene - o odraslă a sa zămislită cu Meduza. Aurora e trasă de doi cai, Lampos și Phaeton, sau de cai albi; Helios e reprezentat mânând un care cu patru cai întraripați, care sunt stelele, cai pe care încearcă să-i țină în frâu Phaeton în *Metamorphoses* de Ovidiu; Dioscurii, formând pe cer constelația Gemenilor, sunt înfățișați călare sau ținând de frâu câte un cal. La carul furtunii, Marduk înhamă patru cai.[24] Odin este - după o tradiție - zeu al morților în chip de cal cu opt picioare și mortul intrând călare pe el în Walhall.[25] În toate cazurile, calul traduce ideea de iuțeală (a luminii, a furtunii, a aerului). Bineînțeles, moartea însăși călărește pe un cal, și dăinuia încă în secolul trecut în Germania legenda unui cal al vânătorului nopții ("das Pferd des Nachtjägers", numit și „der wilde Jäger".[26])

În basm, calul e înfățișat ca un animal dotat cu însușiri intelectuale excepționale, un sfătuitor al omului și un inițiat. Caii prevesteau moartea lui Ahile (c. XIX):

„Ba te-om scăpa noi și-acuma pe tine, puternice Ahile,
Dar ți s-apropie ceasul și vina doar nu e a noastră..."

De unde Gr. M. Alexandrescu al nostru:

„Și caii lui Ahil care prooroceau,
Negreșit că au fost de vreme ce-l trăgeau."

Totuși, calul rămâne în această ipostază un animal funerar. Ideea de „învățător" este conținută în definiția centaurilor și știm că Chiron, născut din iubirea dintre Saturn metamorfozat în cal și nereida Philyra, a fost învățătorul lui Ahile. Strânsa înțelegere muschiulară între omul ingenios și calul furtunos în mers a putut să nască ideea simbiozei dintre cele două ființe. Nu mai puțin în basm, calul e întâi de toate un aparat la care se poate renunța îndată ce se găsește alt mijloc de străbatere a

---

[23] Carlo Formichi, *Il pensiero religioso nell'India prima del Buddha*, Bologna, Zanichelli, 1925, p. 34 și urm., p. 99, nr. 49; v. și Max Müller, *Nouvelles études de mythologie*, Paris, Alcan, 1898. Cf. de asemenea I. Chițimia, *Fauna în basmul românesc* în *St. și cerc. de istorie literară și folclor*, V, nr. 3-4, 1956.

[24] F. Furlani, *op. cit.*, II, p. 8.

[25] Hoffmann-Krayer, *op. cit.*, VI, *Pferd.*

[26] Hoffmann-Krayer, *op. cit.*, VI, *Nachtjagd.*

spațiului (șarpe zburător, zgripțor sau chiar mașină). El satisface în imaginație dezideratul de a rezolva problema distanțelor. În *O mie și una de nopți* (*Istoria calului fermecat*), un indian arăta regelui Persiei un cal artificial ce zbura la atingerea unor manivele. Aparatul a trecut apoi în *Don Quijote* al lui Cervantes cu numele de „el famoso cavallo Clavileño".

Împărații, voinicii au cai năzdrăvani, care pe măsură ce îmbătrânesc stăpânii și nu mai sunt folosiți, îmbătrânesc și ei, dacă nu e la mijloc un mimetism al decrepitudinii, o disimulație spre a încerca inteligența sau modestia voinicului sau spre a scăpa de o nouă servitute. Un împărat cu trei feciori are grajd cu cai frumoși, însă fata-voinic alege pe cel mai răpciugos și mai bubos, zăcând pe coaste, și care e calul tatălui său din tinerețe. Calul, care, ca orice cal năzdrăvan, vorbește, cere să-l spele în toate zilele cu apă neîncepută, să-i dea orz fiert în lapte dulce ca să-l poată roade, apoi în fiece zi o baniță de jăratic. La a zecea zi calul se scutură și se face „frumos, gras ca un pepene și sprinten ca o căprioară" (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Alt împărat bătrân cu trei fete are un cal din tinerețe numai oase. Fata cea mică e sfătuită de o babă să meargă la grajdul cailor, să spargă pământul, să sape până va găsi oase de cal și căpățână. Să dea cu ea de trei ori pe pământ spunând: „Ție! cal de hadă, câinii carnea ți-o roadă, poartă-mă și pe mine cât ai purtat pe taica!" Acesta învie și se numește Dalbul d-ochilor (Ret., *Din fată-fecior*).

La popoarele primitive, oasele mortului și îndeosebi craniul sunt elementele în care s-a concentrat spiritul individului, care de altfel e considerat și după deces ca o ființă vie.[27] În general, în basm oasele sunt materia minimă din care se poate învia un om. Caii metalici rezistă și morții, deși aci trebuie să fie vorba de o traducere a ideii legendare de statuie de bronz din excavațiuni. Voinic de plumb propune împăratului căruia i s-au furat soarele, luna și stelele să dezgroape din partea de apus a cetății trei cai de aramă îngropați în vremile vechi, să-i pună pe fiece cal câte trei perechi de desagi de galbeni și să-i dea și hainele și paloșul din tinerețe (V. Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*). Spaima zmeilor află de la mamă-sa împărăteasa văduvă că armăsarul tatălui său paște iarbă verde în livadă. Învățat de un vrăjitor, băiatul ia frâul calului și sună de trei ori, adică în cele trei părți ale livezii. Vine „o mârțoagă de cal chior, olog și plin de bube". Făt-Frumos îi dă un picior în piept și

[27] Lucien Lévy Brühl, *L'âme primitive*, Paris, Alcan, 1927, p. 306 și urm.

calul se duce de-a berbeleacul câte nouă zile şi nouă nopţi. Sună frâul a doua şi a treia oară. Vine acelaşi cal. Voinicul ridică paloşul să-l înfigă în pieptul calului. Calul se roagă: „Făt-Frumos! Făt-Frumos! Nu mă omorî". Îi cere să taie trei sute de viţei de la trei sute de vaci şi să-i dea lui laptele să-l bea. Aşa face Făt-Frumos şi peste trei zile, sunând frâul, vine un cal de zmeu. Acesta îl învaţă cum să-l încalece, cum să-l atingă de trei ori cu scările. Calul deschide douăsprezece aripi şi zboară până la vântul turbat. După ce a zburat de probă, calul pretinde, ca să-l slujească cumsecade, să taie şase sute de viţei şi să-i dea să bea laptele de la câte şase sute de vaci. Peste trei zile, îmbrăcat în zale şi încoifat, Făt-Frumos sună frâul şi vine calul care a făcut o aşa mare consumaţie de lapte (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Feciorul de împărat care s-a hotărât să meargă după tinereţe fără bătrâneţe merge la grajd să caute un cal printre „cei mai frumoşi din toată împărăţia". Cum punea însă mâna şi apuca pe câte unul de coadă îl trântea şi astfel toţi caii căzură. Dibuie „un cal răpciugos şi bubos şi slab", pune mâna pe coada lui, acesta înţepenindu-şi piciorul rămâne „drept ca lumânarea". Calul îl sfătuieşte să ceară de la împărat paloşul, suliţa, arcul, tolba cu săgeţile şi hainele ce le purta el când era flăcău, iar pe el să-l îngrijească şase săptămâni cu mâna lui şi să-i dea orz fiert în lapte. Când armele şi hainele sunt curăţate şi pregătite, iar calul hrănit, acesta „se scutură şi el, şi toate bubele şi răpciuga căzură de pe dânsul şi rămase întocmai cum îl fătase mă-sa, un cal gras, trupeş şi cu patru aripi" (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). Întrând slugă la Vâjbaba din fundul iadului, Crâncu îşi cere simbria, un cal. Intră în grajd, în fund vede o gloabă de cal, roşu, numai pielea, de-i vedeai coastele. Vâjbaba îl îmbie să ia unul mai frumos. „De-ai ales din mintea ta – observă gloaba – bună minte ai, iar de te-a învăţat cineva, îi poţi mulţămi, că bine te-a învăţat". Într-o pădure, calul cere voinicului să-i facă un foc mare să se adune jar mult, să se sature odată. Voinicul doboară treizeci de stejari de cei mari „şi după ce trecu focul tot, apoi vântură spuza cu pălăria de pe jar ş-aduse calul să mănânce". Calul se scutură, îi sar toate floacele, şi rămâne ca uns cu unt. Crâncu se roagă să-l ducă ca gândul (Ret., *Crâncu*). Un vâj sfătuieşte pe Pipăruş Pătru să se întoarcă la curtea zmeului pe care-l omorâse şi să ia un cal sfrijit şi urât de sta să moară, care nu mâncase şi nu băuse nimic de la moartea zmeului. Pipăruş găseşte calul, căruia îi numărai coastele cale de o poştă, şi îl dezleagă din lanţuri. Acesta răsuflă bine, paşte oleacă, vorbeşte: „Cum vreai, domnul meu, să te duc, ca vântul ori ca

gândul?" (Ret., *Pipăruş*). Tudorel merge la „grajdul părăsit", găseşte un cal „aşa de slab şi de păcătos, că-i numărai coastele", care nu mâncase, nici nu băuse de ani, îi dă „oleacă de jăratic" să prindă suflet, cum ceruse acela, pune pe el şaua şi frâul purtate de împărat în tinereţe şi porneşte după ce calul îl întreabă dacă trebuie să meargă „ca vântul" sau „ca gândul" (T. Pamfile, *Tudorel*). Făt-Frumos, dintr-un basm dubios, găseşte în grajd un cal bătrân, costeliv şi pintenog, cu dinţii cât palma în gură şi cu părul năpârlit, care-l întreabă de ce e trist şi, destăinuindu-se a fi calul din tinereţe al tatălui său, îi cere să-l hrănească cu orz pisat şi să-l perie trei zile de câte trei ori. Cu astfel de îngrijire se face negru ca pana corbului, gras şi lucios ca oglinda (N.D. Popescu, *Fata din dafin*). Ioniţă-Făt-Frumos merge la o babă cu o iapă care are mânji şi, sfătuit de o pasăre şchioapă, alege „calul cel mai urât", mai râios din fundul grajdului, care însă scos în curte rânchează o dată şi se face cal mândru. Are paisprezece aripi (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*). Şi Petru, după ce doarme în podul casei sfintei Vineri, îşi hrăneşte cei patru cai năzdrăvani cu jăratic. Murgul mănâncă „câte de trei ori trei", ceilalţi câte trei trocuri pline de jar (I. Slavici, *Zâna Zorilor*). Împăratul şerpilor dă lui Petru, care are de îndeplinit o muncă grea, un căpăstru şi un vătrai, poftindu-l să se ducă la stava lui să ia calul cel mai slab, să-i arunce căpăstrul în cap, şi când ajunge călare pe el la o groapă, să coboare şi să-l lovească în frunte cu vătraiul. Calul se va face stană de piatră. Să intre apoi în groapă pe cealaltă lume şi, după ce va ieşi cu izbândă, să învieze calul cu vătraiul (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*).

Legătura tehnică între cal şi frâu ia în basm colorit magic. Cine capătă frâul unui cal năzdrăvan are în puterea sa şi un cal care la scuturarea frâului vine nu se ştie din ce zonă. Sfânta Miercuri dă lui Petru-Păr-Frumos un frâu de aramă la scuturarea căruia vine un cal de aramă, Sfânta Vineri îi dă un frâu de argint, respectiv un cal de argint, Sfânta Duminică îi dă un frâu de aur, respectiv un cal de aur. Petru-Păr-Frumos scutură frâul de aramă şi vine calul de aramă. „La potcoave cuiele erau de o palmă de lungi". Voinicul suie călare pe muntele de glajă. De la un timp cuiele de la potcoave se rod şi calul se poticneşte. Voinicul scutură frâul de argint, vine calul de argint cu cuie la potcoave de „un cot de lungi". Urcă până la jumătatea muntelui. Scutură şi frâul de aur, vine calul de aur, în vreme ce calul de argint se face nevăzut. Cuiele la potcoave sunt de un stânjen. Când e aproape de

vârful muntelui, cuiele se tocesc şi voinicul se lasă-n coate şi genunchi şi ajunge aşa pe culme (Frâncu şi Candrea, *Ileana Constănţeana*).

În grădina unui om sărac vin noaptea nişte cai fermecaţi care târfelesc tot trifoiul. În noaptea întâia merge să pândească fiul cel mare, care însă adoarme din cauza unui vânt căldicel şi îmbătător ce-l slobozeau pe nări acei cai. Fiul cel mare adoarme, cu al doilea se întâmplă acelaşi lucru, în noaptea a treia feciorul cel mic, Petru Cenuşă, punând lângă sine spini din gard, izbuteşte să rămână treaz. Vin atunci trei cai ca trei munţi şi încep să alerge prin trifoi. Ei erau blânzi ca mieii şi-i putea prinde oricine dacă dădea ochii cu ei. Petru pune mâna pe ei, iar ei se roagă să-i sloboade „că tot cu noi n-ai ce face că noi nu suntem cai ca şi ceilalţi, dar dacă ne slobozi, noi ţ-om fi de mare folos îndată". Erau caii zânelor. Ei îi dau un căpăstru de aramă, unul de argint şi altul de aur să le scuture când va avea un necaz, apoi pier (Cătană, *Petru Cenuşă*). Sihastrul care a crescut pe Făt-Frumos moare. Voinicul se suie în pod, găseşte un frâu, îl scutură, vine un armăsar cu şase aripi, care întreabă: „Ce porunceşti, stăpâne?" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). La fel face alt Făt-Frumos crescut de un pustnic. Se urcă în pod, găseşte un frâu, îl scutură şi atunci vine un şoimulean aripat (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Lucrul se repetă întocmai într-o variantă (Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Feciorul de împărat, îmbrăcat feteşte, intră în ţara zânelor. Calul îl sfătuieşte să-i ia frâul din cap şi să-l scuture numai atunci când are nevoie de el (Ret., *Crăiasa zânelor*). Petru se urcă în podul casei, care „era plin de frâie, de şele şi de curele". Alege pe cele mai roase, mai ruginite şi mai neîngrijite. Baba Borşa zice peste ele „o zicală din cuvinte mărunţele" şi le afumă cu tămâie, apoi Petru izbeşte cu frâul de propta casei. Un cal se iveşte „de cât care lumea n-a văzut mai frumos, cu o şa plină de aur şi pietre scumpe, cu nişte frâne la care să nu priveşti că-ţi piere lumina ochilor". Baba Borşa, care l-a sfătuit pe voinic, face cruce peste cal şi călăreţ şi spune câteva cuvinte. Murgul vorbeşte: „Să te ţii bine, stăpâne, c-avem cale lungă şi trebuie să mergem iute" (Slavici, *Zâna Zorilor*). Calul lui Tudorel vine atunci când voinicul scutură trei fire de păr smulse din coama lui (T. Pamfile, *Tudorel*).

Originea cailor năzdrăvani nu este de bună seamă banală, împăratul bătrân trebuie să-i aibă, ca şi voinicii tineri, de la vreun zmeu biruit, vreo cuvioasă ori fiinţă infernală. Că tărâmul celălalt e locaşul acestor cai este teoretic de admis, având în vedere şi tradiţia calului ca zeu al morţii. Există în basm, undeva, într-un loc puţin accesibil, o

herghelie de iepe cu un armăsar, sau numai o iapă care generează caii năzdrăvani. Prezența unui mascul nu-i absolut necesară procreației, după mentalitatea primitivă și magică. Într-un basm avem de-a face cu un armăsar trăind într-un soi de colonie liberă cu iepele generatoare de cai năzdrăvani. Galben-de soare, calul năvan al voinicului, fără îndoială armăsar, învelit cu nouă piei de bivol cătrănite, întâlnește, la locul unde paște, herghelia armăsarului plin de spume și sforăind de mânie al iepelor. Acesta se repede la Galben-de-soare, luptă, mușcă însă din pielea de bivol, în vreme ce Galben-de-soare mușcă din carne vie. Armăsarul „răzbit și biruit" se târăște după herghelia răpită și în cele din urmă se supune. Iată, în treacăt fie zis, un mod de a prinde caii sălbatici într-o pampa din basme. Iepele duse la împărat sunt nărăvașe, ca să poată fi mulse intervine Dumnezeu invocat de Ileana Simziana. Dă anume o ploaie cu găleata care ajunge la genunchii iepelor, apoi, îngheț, încât iepele nu se mai pot mișca și sunt mulse (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Niște jivine pasc peste noapte ogorul cu grâu de aur al împăratului. Feciorul cel mare, „îmbrăcat din cap și până-n picioare, cu buzdugan greu în mână și tolbă cu săgeți înveninate la șold", merge în mijlocul ogorului, își dezbracă cojocul, se întinde jos pe iarba moale, aude un țârâit și vede un șoricel pe care-l crede mâncătorul ogorului. Adoarme. Așa pățește și feciorul al doilea. Al treilea dă de mâncare și vin șoricelului, află pricina și stă treaz. Vin douăsprezece iepe ale văzduhului călăuzite de un armăsar năzdrăvan, stârnind vânturi dulci care adorm pe păzitor și pasc ogorul. Voinicul capătă de la armăsar căpăstrul și, mai târziu, având nevoie, îl scutură și calul vine (T. Pamfile, *Șperlă voinicul*). Petru dă de o pădure de aramă cu copaci, pomi și poame de aramă, cu frunze de aramă, cu tufișuri, iarbă și flori care de care mai frumoase, tot de aramă. Florile îl îmbie să le rupă și să facă cunună din ele. Deși sfătuit de murgul lui să nu se atingă de florile blestemate, face totuși cununa. Adie atunci un vânt ușor, se iscă vifor, întuneric și noapte. Apare vâlva: „Cap n-are... dar nici fără cap nu e... Prin aer nu zboară... dar nici pe pământ nu umblă... Are coamă ca și calul, coarne ca cerbul, față ca ursul, ochii ca dihorul și trupul e de toate... numai de ființă nu...". Petru luptă o zi și-o noapte cu vâlva, care propune o odihnă. Însă murgul îl îndeamnă să nu stea. A treia zi în zori, Petru aruncă frâul în capul vâlvei care se face „cel mai frumos cal din lume". Vâlva era fratele murgului blestemat de Sfânta Miercuri acum câteva sute de ani. În pădurea de argint, voinicul face iar cunună, iarăși vine „o

grozăvie de şapte ori mai mare". După o luptă de trei zile şi trei nopţi, vâlva e înfrântă şi devine cal. La pădurea de aur e o vâlvă de şaptezeci şi şapte de ori mai puternică. E şi ea învinsă şi se face cal. Aceşti trei cai sunt între ei fraţi (Slavici, *Zâna Zorilor*). Vâjbaba antropofagă din fundul iadului are caii cei mai năzdrăvani. Crâncu se bagă slugă pe un an de trei zile şi are îndatorirea să ducă noaptea la păscut o iapă care nu e decât fata Vâjbabei şi care noaptea se preface în cioară, miel, ghem. E probabil că iapa fată în fiecare noapte câte un murg, fiindcă după trei zile are trei mânji. Crâncu găseşte întotdeauna iapa cu ajutorul cumnaţilor săi, Rărăul, Vulturul, Lupul, şi o aduce acasă. Drept răsplată îşi alege calul cel mai urât (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*). Ioniţă-Făt-Frumos intră şi el slugă la o babă cu o iapă, tot pe tărâmul celălalt. Iapa se preface în pasăre, iepure, stejar bătrân în mijlocul pădurii, şi e scoasă afară de voinic, care îşi alege din grajd un cal râios cu paisprezece spline (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânziana*). Pătru văzând că nu o poate scăpa pe Rozuna, doamna florilor, de zmeu, vrea să se-mpuşte. În pădurea unde se duce dă de o iapă care fătase pe jumătate un mânz, şi de un lup care sta cu gura căscată să îmbuce fătul. Iapa roagă pe Pătru să împuşte lupul, lupul îl roagă să împuşte iapa. Pătru împuşcă lupul, iapa fată mânzul, si acesta merge îndată cu voinicul căci, zice el, „nici ţâţă nu voi suge până nu vă voi vedea scăpaţi". Mânzul care nu are de loc splină, e frate cu Paraleu, calul zmeului. Paraleu roagă pe frate-său, mânzul, şă aştepte până-l ajunge. „Nu te aştept - zice acesta - până nu-ţi zvârli stăpânul în vineţia cerului, să te-ntorci cu potcoavele în sus şi praf şi pulbere să-l faci". Ceea ce Paraleu şi face (Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). Ionică, văzând că zmeul care i-a luat pe Ileana Cosânzeana are un cal cu şapte inimi, se duce la Muma-Ciumei la care se află mama calului şi intră în slujbă. Zmeoaica se hrăneşte cu carne de om pe care o ia de la aceşti argaţi. Iapa paşte numai nopţile. Baba locuieşte pe o coastă de munte pleşuv, într-o casă uriaşă ce părea alcătuită din lespezi şi bârne de stâncă risipite. Pe acoperiş sunt pari cu puzderii de „scăfârlii de om". Voinicul adoarme în trei seri consecutive, iar iapa se preface în pasăre, mreană, se ascunde în inima pădurii şi e scoasă de acolo cu ajutorul unei păsări, a unui peşte şi a unui beţişor vrăjit, dăruit de Sf. Duminică. Dintre paisprezece armăsari sirepi, voinicul nu alege nici unul şi se opreşte la un cal chior tăvălit în gunoi şi mocirlă. Cei paisprezece n-aveau inimi, toate erau băgate de zmeoaică în calul păcătos. Aceeaşi Mama-Ciumei a vrăjit pe calul zmeului cu şapte

inimi, ungându-l în toată ziua timp de trei ani de zile cu untură de urs (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana, din cosiță floarea-i cântă, nouă-mpărății ascultă*). Miazănoapte, mâncătoare şi ea de oameni, are o iapă care face trei mânji în trei nopți. Făt-Frumos se vâră argat, merge cu iapa s-o pască, adoarme. Iapa se ascunde cu un mânz în munți, a doua oară cu doi mânji în nori, a treia oară cu trei mânji în fundul mării. Un lup, un vultur şi un peşte, cărora voinicul le făcuse bine, o găsesc. Făt-Frumos ia un cal urât şi-l hrăneşte cu trei cofe de jar. Calul face nouă aripi (C. Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*). Ionică merge la baba hodoroagă, nevăzută, neauzită, din smârcurile mărilor, din adâncul zărilor, să capete o iapă. Şi aci sunt pari cu capete de oameni. Băiatul păzeşte iapa trei seri de-a rândul după apusul soarelui. Bătută de babă, iapa se preface în mioară albă, în stancă vânătă, în mreană, venind cu un mânz, cu doi şi cu trei mânji. Deşi adoarme, ajutat de un lup, de o cioară şi de un peşte, flăcăul găseşte iapa şi mânjii. Baba intră în grajd, spintecă toți mânjii, le scoate inimile şi le pune în iapă pe care o face ogar. Fata babei sfătuieşte pe voinic să ia ogarca (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*). Un fecior de împărat vrea să-şi ia şi el nevasta de la zmeu şi aflând că puterea acestuia stă în cal şi că bunica tatălui său are o iapă care fată astfel de mânji, pleacă într-acolo, după ce face bine unui corb, unui lup, unui şoarece, unei mrene. Ajutat de aceştia, găseşte iapa, care se face corb cu un pui, mreană cu doi pui şi lupoaică cu trei pui. Când intră pe poartă, baba o schimbă în cloşcă cu trei pui şi o pune sub pat. Şoarecele învață pe flăcău cum s-o aducă la înfățişarea de iapă. Feciorul îşi alege drept simbrie un mânz jerpelit cu optsprezece inimi, şase ale lui şi douăsprezece vârâte în el de babă. Mânzul îl roagă să mai sugă la mă-sa încă nouă zile ca să capete puteri (Al. Vasiliu, *Carpăn Mare*).

Pescăruş găseşte într-o odaie în care împărătița i-a interzis să intre trei cai în lanțuri ce se reped să-l omoare şi care stau închişi de doisprezece ani. Ei cer să le aducă şeile, să încalece pe ei, ca să iasă odată la aer. Pescăruş îi scoate, se înalță cu ei în slavă. Atunci îl apucă dorul de părinți (C. Rădulescu-Codin, *Pescăruş-împărat*).

Caii vorbesc cu voinicul, ştiind limba lui. Însă este şi o limbă a cailor şi în acest sens unii cai sunt bilingvi. Astfel calul zmeului Pogan se roagă de calul lui Crâncu „în limba lor": „Frate, frate, mai înceată-ți paşii că de nu - plesnesc". Acela îi răspunde tot pe limba cailor: „Bucuros îmi mai domolesc paşii dacă vei arunca o dată în sus pe zmeul în slava

cerului, apoi să faci cu el zup în fundul pământului ca nici de nume să nu-i auzim" (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*).

Am văzut că sunt cai de aramă, de argint, de aur, sunt şi cai de sticlă înhămaţi la o carâtă de sticlă (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Un basm face aluzie la vremurile care au fost „cu mult înainte de a să fi născut caii cei de fer cari mâncă numai foc..." (Frâncu şi Candrea, *Povestea lui Teodor flămândul*). Dar se pare că aci e vorba de locomotive.

De cele mai multe ori, calul are aripi al căror număr este variabil. Unul are patru aripi (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*), alţii câte şase (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*), nouă (Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*), douăsprezece (Fundescu, *Spaima Zmeilor*), douăzeci şi patru şi un corn în frunte (G. Pitiş, *Un ochi plânge, unul râde*). Puterea le mai vine şi de la inimi, unii având mai multe (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*) sau trei (Al. Vasiliu, *Curpăn Mare*), şapte (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana* etc.), cincisprezece, adică paisprezece inimi ale armăsarilor vârâte în calul slăbănog şi inima hârţoagei (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana* etc.), optsprezece inimi (Al. Vasiliu, *Curpăn Mare*).

Există cal cu opt picioare (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*), ca şi calul lui Sleipnir-Odin, cal de şapte poşte care calcă şapte poşte deodată (Cătană, *Prinţesa „Nu ştiu"*).

Caii năzdrăvani au în ureche felurite obiecte folositoare. Galben-de ţine-soare ţine în urechea stângă o gresie care se face la nevoie munte de piatră, iar în urechea dreaptă o perie care se face pădure deasă (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Când, fiind în nevoie, Petru Cenuşă scutură căpăstrul de aramă, vine un cal „de aramă, roşu ca para focului şi sprinten ca caii arăpeşti". Calul îi dă haine, sabie şi pinteni ce strălucesc „ca para focului, bătând în roşu-galben". Calul suflă pe nări şi împinge de trei poşte înainte cocia în care merg fraţii lui Petru. Scuturând căpăstrul de argint, vine un cal de argint, care-i dă haine, sabie, zale de argint. Când scutură căpăstrul de aur, vine un cal de aur, care-i dă frâu, şa, haine, sabie, zale şi pinteni „cu totului tot de aur" (Cătană, *Petru Cenuşă*). Copilul crescut de pustnic fiind gol, scoate – sfătuit de cal – veşminte din urechea stângă a acestuia, se îmbracă şi porneşte călare la oraş (Ispirescu, *Făt-Frumos cu păr de aur*). La fel face copilul gol dintr-o variantă (Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Tot haine găseşte în urechea stângă a calului Făt-Frumos aflat în sicriu smolit (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Făt-Frumos caută în urechea dreaptă a

calului şi găseşte un arc cu săgeţi cu care trage în şerpi şi-i sperie. Iarăşi din urechea dreaptă scoate o bucată de săpun, o perie şi o gresie din care face obstacole în calea zmeului (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Un cal învaţă pe un fecior de împărat să-i dea cu căpăstrul în cap, să-l facă o căpăţână de cal uscată. Feciorul ia căpăţâna şi o pune sub pat, la crâşma unde se bagă argat. Povăţuit mereu de animal, feciorul loveşte cu căpăstrul căpăţâna care se face un cal cu douăzeci şi patru de aripi şi cu corn în frunte. Din urechea dreaptă a calului, feciorul scoate frâie şi înfrână calul, iar din cea stângă, haine. Astfel luptă împotriva vrăjmaşilor tatălui său (Pitiş, *Un ochi plânge, unul râde*). Dumnezeu dăruieşte unui ţigan un cal care, când i se spun anumite cuvinte, varsă galbeni pe care-i strânge cu alt descântec (Ret., *Ganul ţiganul*).

Calul este inteligenţa călăuzitoare a voinicului care nu face nimic fără sfatul lui. De la un zmeu din munte, fata-voinic capătă un „telegar fără splină", pe Galben-de-soare. De aci încolo, calul împăratului declarându-se bătrân, fata încalecă pe Galben-de-soare care fiind năzdrăvan are darul divinaţiei. Astfel, când fata-voinic găseşte o cosiţă de aur şi îl întreabă dacă trebuie s-o ia, răspunde printr-o dilemă: „de o vei lua te vei căi; de nu o vei lua, iarăşi te vei căi; dară mai bine este să o iei" (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Sfătuită de feciorul de împărat, o altă fată-voinic cere Împăratului Roşu, drept răsplată că i-a mântuit băiatul de blestemul de a fi balaur, o ladă în care este Galben-de-sub-soare care se află în odaia lui, la fereastră. Fata-voinic găseşte într-o pădure o peană de raţă. Întrebând pe Dalbul d-ochilor dacă s-o ia sau s-o lase, acesta răspunde şi el printr-o dilemă: „De cumva o vei lua, de mare năcaz ne-ar fi, însă de nu o vei lua, vei bănui după ea". „Aşa zice calul – comentează povestitorul – că pe-acelea timpuri ştiau şi caii vorbi". Când fata-voinic ajunge la mare şi vede pe tărâmul dimpotrivă raţa clocind pe ouă, întreabă pe Dalbul d-ochilor cum va trece. Acesta o sfătuieşte să deschidă lădiţa şi să întrebe pe calul Galben-de-sub-soare, care şi iese şi, întrebând: „Ce-i dragul meu şi domnul meu?", e de părere că isprava e „lesne" de făcut. Suflă cu nările în apă şi apa îngheaţă cu raţa pe ouă. Fata-voinic merge pe mare ca pe pod, ia raţa şi o vâră în sân. Dalbul d-ochilor o sfătuieşte să ceară împăratului ca să-i aducă pe Ileana Cosânzeana, o căruţă cu două roate şi merinde. Dalbul d-ochilor e înhămat la căruţă. Dalbul d-ochilor se preface în negustor, iar calul Galben-de sub-soare într-o boltă cu negoţ de tot felul, nu cum sunt în vremile noastre, ci tot fiind suflat cu aur şi cu argint. Venind Ileana

Cosânzeana, mânioasă că papucii nu se potrivesc între ei, bolta se închide, făcându-se cât o ladă. Dalbul d-ochilor sfătuieşte pe fata-voinic să ceară de la împăratul Negru nouă piei de bivol, nouă de cal, un car de fuioare şi o majă de răşină. Fata pune pe cal o piele de bivol, o pătură de răşină, un rând de fuioare, iar o piele, iar răşină şi fuioare, până când acoperă calul în aşa chip „de cugetai că-i un munte". Aşa merg lângă Marea Roşie, unde în ostrovul mării se află iepele Ilenei Cosânzene, albe ca lebedele. Fata sapă o groapă la ţărmurile mării, intră în ea, iar Dalbul d-ochilor rămas afară rânchează „de pământul se cutremură". Iepele ies de sub apă, dar nu văd nimic, calul fiind îmbrăcat cu cojoacele lui. Se cufundă din nou. Dalbul d-ochilor rânchează din nou „de se clătina şi cerul şi pământul". Ies cele şapte iepe şi armăsarul. După o nouă scufundare la un nechezat „aşa că nu numai cerul şi pământul, dar şi marea s-a tulburat până în adâncurile ei", iepele şi armăsarii ies, iar armăsarul se luptă cu Dalbul d-ochilor, din care nu poate muşca, în vreme ce acela muşcă în carne vie. După o tocmeală, armăsarul şi iepele merg la Împăratul Negru unde se lasă închise în obor. La cererea Ilenei, împăratul porunceşte fetei-fecior să mulgă iepele. Dalbul d-ochilor se pleacă cu nasul în pământ şi suflând îngheaţă iepele. Fata mulge cinci vedre de lapte. Călare pe calul Galben-de-sub-soare, fata-fecior se înalţă în cer şi fură un feredeu de la Dumnezeu şi o ştergătoare de la sfântul Soare, să se scalde în lapte clocotit şi să se şteargă cu ştergătoarea. Ileana Cosânzeana nu vrea să se coboare de pe stâlp până ce Împăratul Negru nu se scaldă în laptele clocotit. Fata-fecior se dezbracă şi intră. Dalbul d-ochilor trage vreo trei răsuflări şi laptele rămâne tocmai bun pentru scaldă. Împăratul Negru aduce şi el calul lui, care se dă înapoi în faţa dogoarei. Pe clipită, împăratul îşi dă sufletul (Ret., *Din fată-fecior*). Armăsarul pe care îl prinde fata-voinic din toată herghelia sa de iepe din celălalt basm suflă şi el pe o nară aer răcoros spre Ileana Simziana şi aer înfocat pe altă nară spre împărat, când aceştia se îmbăiază împreună. Împăratul moare opărit (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Calul pe care pleacă voinicul crescut de sihastru îl probozeşte mereu spunându-i: „cum să apuce lucrurile ca să meargă la izbândă, la dor de copilă blândă". Îndemnându-l să meargă la oraş, zburând cu dânsul şi oprindu-se pe un dâmb, îl pune, legat la ochi, să caute pe jos cu frâul în mână şi cu ce-o găsi să-şi umple sânii. Dacă s-ar dezlega ar muri. Când în fine are voie să se dezlege la ochi, feciorul văzu numai pietre nestemate, fără a şti ce sunt (reminiscenţă din *O mie şi una de nopţi*). Calul îl sfătuieşte să

schimbe câteva la neguțători, să plătească hanul, să cumpere ce-i este de trebuință și să ducă împăratului câteva pietre din cele mai mari și mai frumoase. Încântat, împăratul cheamă pe fecior la orice *țârmonie* la curte, la orice paradie, alai, serbare. Feciorul face astfel cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri, învață de la ei toate obiceiurile. Când Făt-Frumos întreabă calul „nu e chip a scoate pe fată din mâna zmeilor", calul se arată optimist: „Ce nu se poate pe lumea asta?" Deci, cu toate că fata împăratului este în puterea mamei zmeului, o vrăjitoare care îngheață apele, și că nu izbutise novacul împăratului care avea darul de a culca la pământ o oaste întreagă sau arapul care sorbea odată o oștire oricât de mare și o dădea afară ca și mistuită, Făt-Frumos pleacă. După omorârea zmeoaicei, când voinicul crede că a terminat isprava, calul filozof îi spune: „O, o, cine se pripește se pârlește". Trebuia omorât zmeul și sculați din mormânt fiii de împărat și oastea. Deci calul duce pe voinic înapoi la palaturile zmeoaicei unde văzându-i zmeul „i se taie mâinile și picioarele" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*).

Făt-Frumos pleacă în lume cu un murg care într-un fel este fratele său patern fiindcă e născut din același agent generator, un măr. De la o vreme băiatul plânge, cere să se întoarcă. Mânzul se duce să caute pentru el vreo căpătuială și-l pune să se încingă cu frâul lui pe care să-l scuture la nevoie. Calul îl duce la niște zâne care îl primesc ca argat și acolo îl învață cum să se scalde în baia de aur și să fure nucile cu veșminte. Intrând argat la grădinarul unui împărat, Făt-Frumos se însoară, spre părerea de rău a împăratului, care-l oropsește cu fata cea mică a acestuia. Pe urmă împăratul având război, se înduplecă a primi pe argat în oaste, dându-i o mârțoagă de cal și o rugină de paloș. Voinicul se înnămolește într-o lăcoviște, oastea râde de el. După ce aceasta trece, voinicul scutură frâul, vine calul, cere povață, încalecă și pleacă. Toată isprava e a calului. Acesta se urcă de trei stânjeni deasupra oștilor, de trei ori, încât toți cred că s-a ivit îngerul domnului. Voinicul taie degetul cu inelul împăratului și-l ia cu sine ca probă (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). La fel face și Făt-Frumos cu păr de aur. De data aceasta, dându-i-se un bordei într-un colț al curții și slujba de sacagiu, calul cel cu aripi aduce înăuntru frumusețile lumii: „nu era în palaturile împăratului, ceea ce era în bordeiul lor". Voinicul merge la război ca sacagiu, făcând cu ajutorul calului aceleași fapte (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). De astă dată, împăratul dă voinicului pe care-l crede înger o năframă să se lege la mână. Mânzul cu patru aripi sfătuiește pe

voinic să ceară împăratului paloşul, sulița, arcul, tolba cu săgeţile ce le purta el când era flăcău (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). Feciorul care vrea să plece la crăiasa zânelor, merge învățat de o babă la stavă cu o troacă de ovăz şi una de jar, şi laudă pe voinic: „Drag domnul meu, ştiu ce gândeşti, dar nu te teme că bun e Dumnezeu şi bună minte ți-a dat de m-ai căutat". Feciorul dă calului încă un vrav mare de jar. Calul sforăie odată „de tot scântei îi ieşiră pe nări". Îi cade părul, şi rămâne cu „păr luciu galben ca aurul" (Ret., *Crăiasa zânelor*).

Pe puntea unei ape şade un balaur cu douăsprezece capete, pline de văpaie. Murgul sfătuieşte pe Petru să scoată sabia, să se înţepenească cu pintenii în el, şi când va fi deasupra balaurului cel mare să şteargă cu mâneca sabia de sânge şi să o bage în teacă (Slavici, *Zâna Zorilor*). Calul are şi acţiune neagră sau măcar violentă, mai ales din devotament pentru stăpân. Lângă o cruce vin vulturi năzdrăvani care spun ce se petrece în lume. Un orb i-aude. Află că iapa popii a fătat un mânz şolomonar şi atunci a secat izvoarele. La fiece casă e acum o fântână fără apă, afară de vremea ploilor. Dacă s-ar urca cineva pe cal şi cât stă popa duminică în biserică ar înconjura satul, calul ar cădea mort la tragerea clopotelor de ieşit, pierzând puterea de şolomonar şi fântânile ar curge (Ret., *Dreptatea şi strâmbătatea*). Când Făt-Frumos a ucis pe zmeul din palatul de argint, Calul său năzdrăvan omoară pe cel al zmeilor făcând la fel şi cu calul zmeului din palatul de aur (Fundescu, *Spaima zmeilor*), care e tot timpul foarte didactic: „Să ştii, stăpâne, că această flacără este mama zmeilor şi a zmeoaicelor şi nu ştiu cum vom scăpa de dânsa. Ţine-te bine de coamă, că am să ocolesc lumea cât te ştergi la ochi" etc. Ţugulea se întoarca acasă la părinți, iar frații, care îl tăiase, sunt „bătuți de Dumnezeu". Calul îi omoară cu picioarele, apoi vine Ţugulea şi-i linge mâinile" (Ispirescu, *Ţugulea*). Făt-Frumos deschide uşa grajdului împăratului să fure o iapă, pune mâna pe căpăstru şi o trage după dânsul. Iapa rânchează o dată de hăuieşte văzduhul (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan*). Metamorfozele calului sunt foarte obişnuite. Am văzut din exemplele date că iapa se preface în cioară, miel, ghem (Ret., *Crâncu, vânătorul codrilor*), pasăre, iepure, stejar bătrân (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*), corb, mreană, lupoaică, cloşcă cu pui (Al. Vasiliu, *Carpăn Mare*), mioară, stancă (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*), negustor şi prăvălie (Ret., *Din fată-fecior*), căpățână (Pitiş, *Un ochi plânge, altul râde*). Caii rezultați din vâlve au înainte de metamorfoză aspecte monstruoase (Slavici, *Zâna Zorilor*). Suspectă de invenţie cultă e

metamorfoza calului într-un voinic care loveşte cu sabia într-o fântână ce nu este decât fata cea mare a unei zmeoaice şi în buturugii de viţă în care s-a metamorfozat fata a doua a zmeoaicei (N.D. Popescu, *Vasilică Viteazul*), sau prefacerea calului într-o păsărică ce aduce lui Făt-Frumos o picătură de apă în cioc ca să poată birui balaurul (N.D. Popescu, *Fata din dafin*). Acesta e de obicei rolul unui corb.

CAII MORŢII

Un împărat foarte vânător în tinereţe îşi sfătuieşte cei trei feciori să nu vâneze pe un anume munte. Băiatul cel mic se duce chiar acolo. Către miezul nopţii aude prin pădure trompa, trompa, trompa, trompa şi vede o căruţă mare la care sunt înhămaţi doi cai mari cât pădurea. În căruţă era o mătăhală. Căruţa mergând prin pădure trece peste copaci îndoindu-i ca brazii. Ajungând la voinicul cu oamenii săi la foc îi dă vânat. Apoi se dă jos din căruţă, ia o mână de om mort şi înconjură oamenii de trei ori. A treia oară, pune mâna de om mort jos, scoate un paloş, îl trage printre dinţi, făcând să scapere scântei din el, dar voinicul trage cu puşca în mătăhală, care, picând jos, stinge focul cu sângele. Vizitiul mătăhalei întoarce repede căruţa (Al. Vasiliu, *Carpăn Mare*).

Nu-i greu de văzut că aci avem de a face cu „der wilde Jäger". Trei feciori de om sărac, cel mai mic numit Tudorică sau Toderaş, vânători pătimaşi, cutreierând pădurile cu puşca în spate, fiind prinşi de noapte se trag lângă un copac şi unul, cel mare, stă de strajă. Către miezul nopţii vine o căruţă cu patru cai negri. Feciorul o opreşte ameninţând cu puşca de trei ori. Un om din căruţă strigă: „Nu trage cocoşul, că pe la tine stau în loc". Şi-i dă un corn din care când va suna vor ieşi „verde de cătane de va fi greu pământului de ei", şi prin care, suflând pe partea cealaltă, oştile vor dispare. Al doilea. fecior, în noaptea următoare, văzând căruţa cu cai negri, strigă: „Halt!" „Oamenii" din căruţă îi dau o pungă în care banii nu se gată niciodată. În a treia noapte stă de strajă Toderică. În căruţă sunt doi oameni şi-i dau un clop (o pălărie), prin care, punând-o pe cap, putea fi unde gândea, nevăzut. Fraţii nu spun unul altuia de întâmplare (Ret., *Doftorul Toderaş*). Vânătorul este o reprezentare a morţii, comună în spaţiul mitologic germanic, şi l-a cântat

G.A. Bürger în *Der wilde Jäger*, colorându-l cu motive sociale şi făcând din el efectul unui blestem.

„Das ist des wilden Heeres Jagd,
Die bis zum jüngsten Tage währt."

Adeşea, demonul morţii ia formă strict cavalină, fiind Wodan însuşi în chip de cal.[28] Într-un basm românesc se face cal mormântul însuşi. Constantin, neavând odihnă în groapă fiindcă mamă-sa îl blestemase că a îndemnat pe soru-sa să se mărite în ţara a noua, se scoală noaptea şi cântă:

„Dragul meu, mormântul meu,
Fă-te tu căluţul meu,
Iară tu pânzuca mea
Să te faci o cărărea,
Să mă duc la sora mea,
S-o aduc la maica mea,
Că de nu – m-a blestema...
Pământul nu m-a răbda."

Mormântul se face armăsar năzdrăvan, pânza cărare luminoasă şi lungă până la casa Mariei, care nu se culcase încă. Mortul strigă: „Sorioară, mama moare de dorul tău!" (Ret., *Săraca mamă*).

BOUL NĂZDRĂVAN

Bovinele capătă în basm un rol profund şi aparent neaşteptat. Să nu se uite însă că boul e animalul agrar prin excelenţă, că ale sale coarne evocă luna, că muţenia inspiră hermetismul iniţiatic, că vaca e uberitatea, deţinătoarea laptelui ca hrană elementară, şi totdeodată mama. De aici o întreagă serie de metafore şi analogii. Şen-non, unul din primii stăpâni zişi auguşti ai Chinei, era considerat ca având cap de bou.[29] Enlil, zeul babiloneano-assir al vântului, ar fi fost adorat originar în chip de taur. Soţia sa, Ninlil, era numită „marea vacă", fiindcă mamă a zeilor nutrea cu laptele ei pe regii ce urmau să se nască.[30] Taurul a

[28] Hoffmann-Krayer, *op. cit.*, VI, Pferd.
[29] M. Graner, *La civilisation chinoise*, Paris, 1929, p. 11.
[30] G. Furlani, *op. cit.*, I, P. 116 urm., p. 359.

trecut apoi în cultul solar al lui Mithras, foarte răspândit şi în părţile noastre, unde sunt numeroase reprezentările sale înjunghiind taurul al cărui sânge îl linge un şarpe. Ideea dominantă este a permanenţei şi circulaţiei vieţii şi a regenerării ei. La indieni, bovinele sunt, mitologic vorbind, foarte frecvente, dar ne mărginim a observa că în Atharvaveda, boul e considerat ca şi creatorul şi purtătorul lumii.

„Boul susţine pământul şi cerul,
Boul susţine spaţiul cel întins..."

Fiind animalul obişnuit de sacrificii, i se atribuie ceea ce se pare a avea în cea mai mică măsură: „Vaca este mama războinicului, sacrificiul este arma vacii, din ea se naşte gândul". Sau: „Vaca singură se numeşte nemurirea, vaca singură se cinsteşte ca moartea; vaca a fost acest univers, zeii, oamenii, demonii, părinţii şi proorocii (toţi sunt vaca)".[31] Ori, în fine:

„Zeii trăiesc din vacă şi oamenii de asemeni din vacă,
Vaca este toată lumea aceasta, că vreme soarele luminează."

Cât despre egipteni, se ştie importanţa boului Apis. Acesta era de fapt simbolul lui Osiris, zeu identificat în cele din urmă cu Dionysos, şi care, împreună cu Isis, un fel de Ceres, juca o dramă a reînnoirii vieţii şi a fertilităţii. Osiris era omorât de fratele său Seth şi înviat de Isis. După altă variantă, cadavrul aruncat într-un sicriu în mare era găsit de Seth care îl tăia în paisprezece bucăţi. Isis le găsea afară de phallus. Pe urmă s-a ivit cultul lui Serapis (Osor - Hapi = Osiris - Apis), prin care mortul Osiris era identificat mistic cu boul Apis, una din manifestaţiile sale terestre. Important este că, atunci când murea un bou Apis, egiptenii îl înmormântau cu mari funeralii. Boii sunt îngropaţi cu un corn sau cu amândouă afară din pământ, spre a se cunoaşte locul, şi după putrezirea lor, oasele sunt scoase şi adunate într-o insulă.[32] Isis e reprezentată şi ea cu coarne de vacă.

Mitologia greacă cunoaşte bine bovinele. Jupiter însuşi luând chip de taur răpeşte pe Europa (Ovid, *Metamorfose*, II, 8). Jupiter preface pe nimfa Io într-o vacă pe care, din porunca geloasei Junona, o păzeşte Argus (Ovid, *Metamorfose*, I, 8). Pasiphae, fata Soarelui, se drăgosteşte cu un taur alb ieşit din mare, intrând într-o vacă de bronz. Din această împreunare s-a născut Minotaurul, monstrul antropofag cu chip de bou

31 Dr. M. Winternitz, *op. cit.*, I, p. 134.
32 Herodot, II, § 51.

din Creta, căruia atenienii îi trimiteau tribut, la şapte ani o dată, şapte băieţi şi şapte fete. Cariera mitică a boului şi vacii se continuă şi mai încoace în forme superstiţioase.[33]

În basmul românesc, bovinele păstrează sensul profund de reînnoitoare ale vieţii. Un băiat de cincisprezece ani care „se obcinuia a trage cu arcul şi a umbla călare", pierde din ochi săgeata ce zburase la depărtări incomensurabile. Atunci băiatul cere bani şi calul cel mai bun spre a o căuta. Într-un „câmp mare plin numai cu flori" găseşte săgeata înfiptă în pământ. Descalecă, o trage şi se face o groapă mare. Coboară în ea şi dă de un bou pe spinarea căruia se afla un paloş şi o scrisoare precum că cine va lua boul, să-i dea zilnic trei baniţe de grâu să mănânce şi câte o vadră de vin să bea şi, dacă va urma aşa, boul va învia pe omul care-l va lua de câte ori va muri. Fi-va vreo amintire vagă a cultului lui Mithras în care taurul joacă un rol atât de central în simbolizarea permanenţei vieţii în natură sau o legătură cu împrejurarea că Iisus s-a născut în staul la suflul boilor? Băiatul se duce cu boul la oraş şi când ţiganul îl taie bucăţele, ca să se dea drept omorâtorul balaurului din puţ, boul nu vrea să mănânce şi să bea, cere să fie dus la fântână cu un bulgăre de sare. Acolo, găsind bucăţile băiatului, linge sare, linge pe băiatul întocmit din bucăţi şi suflând asupra lui îl înviază. Băiatul e tăiat a doua oară de fiul împăratului Roşu care îl împietrise cu un paloş năzdrăvan. Boul simte moartea stăpânului, pune pe babă să-l ducă unde sunt bucăţile lui, suflă asupra lor, le linge şi înviază pe voinic. Apoi îl face cal cu stemă în frunte (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Într-un basm, boii sunt înlocuiţi cu bivoli albi, năzdrăvani, cum arată şi culoarea lor insolită. Dan e ciopârţit de ibovnicul nevestei lui, fată de împărat. Bivolii, vestiţi de tatăl voinicului, merg la locul unde este îngropat, sapă cu coarnele şi cu copitele, până scot toate bucăţile. Apoi le aşază bucăţică lângă bucăţică, unul d-o parte şi altul de alta şi-l fac om la loc. Bivolii se prefac după aceea în doi unchiaşi bătrâni, cu bărbi albe şi lungi până la pământ, iar Dan, care e şi el năzdrăvan, într-un armăsar frumos, şi merg la un bâlci din împărăţia socrului. Ibovnicul cumpără armăsarul. Urmează răzbunarea voinicului (D. Stăncescu, *Dan şi bivolii ăi albi*).

La o şezătoare, o fată îndeamnă pe celelalte să povestească fiecare câte ceva, iar cea care nu va povesti „aceea să afle dimineaţă pe mamă-sa

[33] Hoffmann-Krayer, *op. cit.*, V, Kuh, VI, Ochse.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

vacă neagră". O fată mai ruşinoasă nu vrea să spună, şi dimineaţa când se scoală, „ce să vadă? Mai mare groaza o cuprinse pe biata fată, în loc să vadă pe mă-sa, văzu o vacă neagră". Bărbatul, rămas singur, se însoară la câteva luni cu o văduvă care are trei fete şi ţine la ele mai mult decât la a bărbatului. Văduva ocărăşte, bate pe fata vitregă, o pune să facă toate lucrurile casnice, pe când fetele ei trăiesc ca nişte cucoane. O trimite de pildă cu vaca cea neagră la păşune şi cu patru caiere de lână să le toarcă. Fiindu-i peste putinţă, fata plânge. Vaca vorbeşte: „Ia tu caierii aceia de lână şi-i pune la mine în coarne ş-apoi poţi să te culci aci la umbră până-n deseară". Seara caierele sunt toarse. A doua zi mama vitregă îi dă cinci caiere şi trimite fata cea mare să pândească, a treia zi merge fata mijlocie, a patra cea mică. Fata cea mică, năzdrăvană, vede în fond cine toarce caierele. Văduva cere bărbatului să taie vaca. Aceasta sfătuieşte fata să păstreze cornul drept prin care când se va uita va scăpa de necaz. Vin casapii, dar când vor să căsăpească vaca, piere dintr-o dată carnea şi oasele rămân goale pe care le îngroapă în pământ. Mulţumită cornului, fata alege repede grâul din cenuşa venindu-i sute de porumbei într-ajutor, se îmbracă în haine frumoase şi iese în calea feciorului de împărat care îi ia un papuc din picioare şi o descoperă apoi cu ajutorul lui ca în basmele ştiute (Cătană, *Vaca neagră*). Aceeaşi idee se găseşte într-un basm muntean (Stăncescu, *Vaca neagră*), cu deosebirea că fetele se prind pe un caier de lână să găsească pe mama vacă neagră dacă nu l-ar isprăvi. Cam la fel se petrec lucrurile într-un alt basm, decât că vaca năzdrăvană nu este ieşită din metamorfoză, ci e o vacă, Bălaia, lăsată fetei de mamă-sa. Maştera se duce cu fata ei la horă şi-i dă, pe rând, să toarcă o baniţă de caiere, să aleagă o baniţă de grâu, să numere o baniţă de mei. Vaca face toate aceste munci. Maştera pune pe unchiaş s-o taie, şi vaca spune fetei: „Să nu plângi, să nu te îngrijeşti, că eu sunt năzdrăvană şi nu mă prăpădesc; ci mai bine ascultă ce să faci după ce m-or tăia: să-mi alegi oasele, unghiile şi coarnile şi să le înveleşti în băligar noaptea, când nu te-o vedea nimeni şi, când ăi avea trebuinţă de ceva, vino la locul unde le-i înveli şi spune locului tot, că eu am putere mare în cornul drept". Cu ajutorul cornului, fata capătă veşminte frumoase şi joacă la horă cu feciorul împăratului, care o găseşte după pantof, deşi maştera murdărise fata cu tărâţe şi funingine (D. Stăncescu, *Fata unchiaşului*).[34] Într-o variantă, vaca năzdrăvană toarce la fel lână

[34] Într-un basm francez asemănător, vaca e înlocuită prin taur, care însă nu e mama (*Le*

după ce suflă asupra fetei şi o adoarme. Ea sfătuieşte pe fată să-i ia oasele şi să i le îngroape într-o scorbură de copac unde sunt şi „straiele mă-tei". Oamenii mănâncă din carnea vacii, iar fata aruncă oscioarele pe fereastră şi le ascunde în scorbură. Neluată la horă, fata merge la „mormântul mă-sei, la rădăcina copacului scorburos". Un glas îi zice: „Îmbracă-te cu straiele maică-ti de fată mare şi du-te la horă". Pe urmă, sfătuită de ciolanele vacii, se duce la horă cu straiele mă-si de logodnă, iar a treia oară „îmbrăcată în straiele mă-sei de nuntă şi încălţată cu conduri bătuţi numai în pietre nestimate şi mărgeluşe alese, cum nici la curţile mai-marilor împăraţi n-ai fi putut afla!" Oricum, este o confuzie între scorbura cu straiele mamei şi cu oasele vacii, indiciu al unei identităţi originare uitate (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*). De altminteri, vaca poate naşte oameni. O vacă rea, care alerga peste nouă hotare şi se băliga nouă care (ceea ce aminteşte de boii lui Augias, fiul Soarelui, ale cărui grajduri le curăţă Hercule, în vreme ce aci doi băieţi săraci) se duce la poalele munţilor şi naşte un voinic numit Craiovisin pe care îl botează într-un pârâu. Îi dă să sugă şase luni şi-l pune să întoarcă un pom cu rădăcina în sus. Cum voinicul nu poate deocamdată decât dezrădăcina copacul, vaca îi mai dă de supt şase luni şi Craiovisin pune un copac mare cu vârful în pământ (un basm săsesc *Ioan Viteazul* e aproape identic[35]). Voinicul pleacă în lume, se bate cu zmeii şi e omorât împreună cu fraţii săi de cruce Strâmbă-Lemne şi Freacă-Chetre. Vaca vine, învie pe Craiovisin şi, rugată de el, dă celelalte două suflete pe care le mai are fraţilor săi de cruce, murind (*Craiovisin* în *Graiul nostru*). Un basm vorbeşte de împărăţia boilor. Un băiat, orfan de mamă, cătă de la naşul său un viţeluş bălţat care se face Bou-bălănel. Oropsit de mama vitregă, băiatul e trimis fără mâncare cu boul la păşune, pândit de cele trei fete ale maşterii, dintre care una cu trei ochi şi care vede că băiatul scoate din urechea boului un şervet plin cu tot felul de bucate şi vin într-o ploscă de aur, iar rămăşiţele le pune din nou în ureche, închinându-se la răsărit. Maştera cere să se taie boul. Auzind aceasta, Bou-bălănel fuge cu copilul într-o pădure unde trăieşte din vânat, în vreme ce băiatul vede „de treburile gospodăriei". Într-o zi, orfanul aude un muget, iese afară, vede un bou gras. Acesta îi pune în vedere că a

---

taureau bleu în P. Sébillot), *Contes populaires de la Haute-Bretagne*, Paris, G. Charpentier, 1880.

[35] L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 565.

intrat în împărăția lui, stârpindu-i dobitoacele și că vrea să se bată cu Bou-bălănel la podul de aramă. Lupta se dă în fața curții și a oștenilor, împăratul e ucis, frate-său mijlociul e ales împărat. Noul împărat cheamă pe Bou-bălănel la podul de argint și e omorât cu coarnele. E ales în locu-i fratele cel mic, „o slăbătură de bou", care îl cheamă la podul de aur. Bou-bălănel se simte slab în fața vârtosului, deși slăbănogului împărat, și pune pe voinic să-i smulgă cornul din cap, care e plin cu averi peste averi (T. Pamfile, *Bou-bălănel*). Motivul luptei la poduri cu trei tauri este în *Tăleruș* de Ispirescu.[36] Un taur mare cu părul sur și cu două coarne de câte jumătate de stânjen trăiește într-un codru, zbierând urât și fiind spaima locuitorilor, dar acesta este un zmeu (Ret., *Măr și Păr*). Are un ochi, pe care Măr îl scoate cu săgeata. Măr spune oamenilor să ardă capul și să-l îngroape în pământ (*ibid.*). Un bou gras, născut dintr-un pieptene aruncat de Pipăruș, slujește drept obstacol în pădurea lupilor, căci lupii lasă pe voinic și se aruncă asupra animalului, care se ilustrează și aci prin sacrificiu (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*). Cât despre bivol, el simbolizează urâtul. Ioaneș, care nu știe ce e frica și urâtul, iese din lumea albă și ajunge la pădurea cea mare din lumea neagră. Dă de o căsuță, intră, se așază la foc, se ivește un bivol mare, care, cu cât se apropie, se mărea și țipa așa de urât încât era să-l asurzească. Lui Ioaneș îi e frică și fuge. Bivolul este „dracul care-l alungă dindărăpt, lovindu-l cu o lopată în dos (Ret., *Ioaneș măsarul*).

SGRIPSOROAICĂ, PAJURĂ, VULTUROAICĂ

Pe tărâmul celălalt, întâlnim des un cuib cu pui de sgripsor într-un copac și un balaur încolăcit pe pom stând să mănânce puii. Aceștia sunt așa de mari încât ascund pe voinicul care a tăiat balaurul într-o pană. Sgripsoroaica e foarte impulsivă și lacomă, Și întâia ei mișcare e aceea de a înghiți ființa pe care o are înainte, plăcându-i cu deosebire carnea de om. E recunoscătoare, iubindu-și mult puii și scoate pe voinic pe gura groapei. Însă ca să nu-l înghită, pretinde să i se pregătească o sută de oca de carne făcută bucățele de câte o oca și o sută de pâini. Aproape de ieșire, sfârșindu-se merindea, voinicul își taie carnea din coapsă și o dă

[36] Alte variante cu boul în Șăineanu, *op. cit.*, p. 721 și urm.

sgripsoroaicei care însă, simțind-o dulce, n-o înghite și i-o pune la loc cu scuipat (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*). Altă dată, sgripsoroaica e numită pajură. O pajură cere lui Făt-Frumos, ca să-l scoată pe lumea albă, douăsprezece care cu buci, douăsprezece care de carne și douăsprezece cuptoare de pâine (Șăineanu, *op. cit.*, p. 41). Zorilă Mireanu dă de un copac mare în care era un cuib cu niște pui de pajură. Un balaur cu trei capete se urca spre ei cu gurile căscate. Puii se roagă de Zorilă să-i scape; acesta face cu paloșul ciopârți, ciopârți balaurul și-l împarte în trei grămezi. Puii îl ascund într-un tulei de la aripă. Seara vine pajura, se miră că puii sunt în viață, făgăduiește puilor că nu va face nimic lui Zorilă, în fine se învoiește cu el să-l scoată pe tărâmul celălalt. Cere nouă bivoli și nouă butoaie cu apă. Peste nouă zile, voinicul pune toate acestea pe spinarea pajurei care, zburând pe tărâmul nostru, înghite o dată câte un bivol și apa dintr-un butoi, și rămânând fără mâncare, capătă o bucată din piciorul lui Zorilă. „Și iată, d-atunci a rămas secul piciorului jos la talpă (Stăncescu, *Zorilă Mireanu*). Altă pajură de bucurie înghite și scuipă de trei ori afară pe voinic și cere pentru ascensiune două care de carne și douăsprezece buți de apă. Voinicul trebuie să-și mai taie și o bucată din pulpa lui. Dar capătă în schimb și un frâu, pentru îndeplinirea oricărei dorințe (Șăineanu, *op. cit.*, p. 433). În alt caz, pajura e vulturoaică și voinicul îi pune pe spinare „nouă burdufe de bivoli pline cu cenușă" și-i aruncă în gură și un sac și câte o felie de carne din pulpele piciorului (N.D. Popescu, *Omul după tărâmul celălalt*). Agheran rămas în lumea zmeilor face o scară din barba lui Salcotea mai lungă decât buricul pământului și prinzând un pui de bujigoaie, venit să mănânce hoiturile zmeilor, crescându-l mare, îi leagă de picioare scara. Bujigoaia îl trage pe buricul pământului, iar sus se încâlcește cu scara pe după niște copaci. Agheran descâlcește scara și sloboade bujigoaia mai moartă de foame (Frâncu și Candrea, *Agheran Viteazul*). Sgripsoroaica slujește, într-un cuvânt, drept ascensor din lumea neagră pe lumea noastră.[37] Funcția aceasta o îndeplinește și un corb (Șăineanu, *op. cit.*, p. 421, 579).

Pajura mai apare și în alte ipostaze, însă păstrându-și lăcomia. Busuioc, plimbându-se printr-o grădină mare, cum deschide poarta, sare asupră-i o pajură care sta mereu pe poartă și-l înghite pe nemestecate. Frate-său Musuioc, fiind înștiințat de o năframă din care picură trei

[37] Cf. și Șăineanu, *op. cit.*, p. 573, 577.

picături de sânge, vine, vede pajura pe brânci, gata să se arunce şi asupra lui, îndată ce ar face un pas în grădină. Pune mâna pe ea, o taie şi scoate pe Busuioc teafăr din burta ei (Stăncescu, *Busuioc şi Musuioc*). Mai miloasă este altă pajură care are o curte şi o fată. Sora unei împărătese, fugind la curţile ei ca să nu se mărite cu frate-său, e înghiţită de pajură care, însă, înduioşându-se de întâmplarea ei, o scoate afară (Şăineanu, *op. cit.*, p. 702-703). O pajură fură pe fata unui împărat şi o suie în cuibul său, pe vârful unui arbore ce atinge bolta cerului. O scapă Cenuşotcă. (Şăineanu, *op. cit.*, p. 717).

VULTUR

Vulturul este ca şi şarpele o vietate recunoscătoare faţă de om. Astfel, când Ţugulea dă să omoare un vultur cu săgeata, acesta îl roagă să-l cruţe făgăduindu-i „că mult bine ţi-oi prinde când vei fi în nevoie şi te vei gândi la mine". Fraţii omoară pe Ţugulea, însă tremurându-le mâna nu i-au retezat capul cu sabia, şi voinicul scapă cu o fărâmă de viaţă. Îşi aduce aminte de vultur şi de un urs pe care la fel îl cruţase. Cere apă vulturului, care îi aduce în guşă de la fântână. Ursul îi aşază oscioarele, iar vulturul roagă pe urs să-i caute două ciuturele şi să i le lege de picioare, şi aşa se duce la apa Iordanului de unde aduce din două fântâni apă vie şi apă moartă. Turnând apa moartă peste răni, încheagă carnea, apoi vărsând de două-trei ori apa vie îl înzdrăveneşte. Vulturul dă ajutor mai departe lui Ţugulea, mergând la fraţii săi şi dezlegând cu ciocul calul acestuia din coşar (Ispirescu, *Ţugulea, fiul unchiaşului şi al mătuşei*). Un vultur cere învoire lui Trifon să-i mănânce un bou şi, căpătând-o, îi mănâncă cu alţi vreo douăzeci de vulturi amândoi boii, apoi, drept răsplată, îl duce călare la împăratul Şerpilor şi-l învaţă să ceară mărgeaua de sub măsea (Ret., *Trifon hăbăucul*). Pantilie leagă la picior cu o cârpă un vultur împuşcat, iar acesta îi dă o pană fermecată, cu care omul capătă căruţă cu boi, două vaci, apoi casă, slugi şi altele. Deşi fusese sfătuit să nu spună nimic nevestei, Pantilie are slăbiciunea să-şi dezvăluie puterea, iar nevasta şi cu ibovnicul luându-i pana, îl preface în câine şi-l izgonesc. Vulturul, care acum e „o dihanie mare, cu ciocul de aramă, cu aripi de fier şi cu ghiare de oţel", furase unui împărat doi copii şi venea, stingând lampele, să fure şi pe al treilea.

Câinele îl recunoaşte, recapătă copiii spre folosul ciobanului care îi are. În sfârşit, Vulturul ajută pe Pantilie să redobândească pana ascunsă în grinda casei, spărgând geamul cu ciocul şi speriind pe nevastă şi pe ibovnic (Cătană, *Povestea lui Pantilie*). Trei fraţi, printre care Crâncu, au trei surori măritate, una cu un vultur, alta cu un hărău, şi a treia cu un lup năzdrăvan. Jupânul Pogan, un zmeu, întâlneşte pe Crâncu şi pe nevasta lui întorcându-se de la nuntă, omoară pe voinic şi fură nevasta. Vine cumnatul lui Crâncu, Vulturul, îi aduce apă vie şi-l învie, apă tare şi-l întăreşte, bagă în el puterea de la trei bivoli, apoi zboară. În căutarea nevestei, Crâncu trece pe la soru-sa mai mare, măritată cu Vulturul. Această ia apă tot de la o fântână cu Poganul. În fine, soseşte cu două fedeleşe mari pline cu apă, făcându-se în tindă un fecior zdravăn şi frumos. Mai târziu, Vulturul ajută cumnatului să găsească pe fata Vâjbabei din fundul iadului, prefăcută în iapă (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*). Un golan dă merindea unui om de treabă în schimbul scoaterii celor doi ochi. Lângă o cruce vin des vulturii năzdrăvani de la care orbul află, nevăzut de nimeni, cum să se vindece cu rouă şi să se procopsească. Golanul pune şi el pe un ţigan să-i scoată ochii, socotind că va avea acelaşi folos. Vulturii îl sfâşie şi-l omoară (Ret., *Dreptatea şi Strâmbătatea*).

CORB

Corbul, mâncător de mortăciuni, slujeşte omului fie din interes, fie din recunoştinţă. El apare, de pildă, pe tărâmul celălalt, când se bate voinicul cu zmeul, prefăcuţi în focuri, şi le dă târcoale, croncănind famelic cu gândul la stârvuri. Zmeul făgăduieşte stârvul lui Prâslea dacă aduce seu în unghie şi pune peste el. Prâslea făgăduieşte trei stârvuri. Corbul îi aduce seu lui (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Zmeul, care se luptă cu Greuceanu, văzând un corb legănându-se în văzduh, îl roagă să-i aducă un cioc de apă, făgăduindu-i de mâncare un voinic cu calul lui cu tot. Greuceanu îl îmbie cu trei leşuri de zmeu şi trei de cal. Firește, corbul aduce un cioc de apă lui Greuceanu care îşi astâmpără setea şi bagă pe zmeu în pământ până la gât (Ispirescu, *Greuceanu*). Tot aşa, zmeul din palatul de topaz, prefăcut în flacără galbenă solicită corbului să-şi înmoaie o aripă în seul de la zahana şi alta în apă, să pice apa pe flacăra roşie (Făt-Frumos) şi seul pe el,

făgăduindu-i stârvul voinicului şi al calului său. Corbul face invers, Făt-Frumos făgăduindu-i trei stârvuri de zmei şi trei de cal (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Şi Aripă-frumoasă, bătându-se cu zmeul care a furat Soarele, se face el roată de lemn şi zmeul roată de fier, apoi el pară vânătă şi zmeul pară galbenă. Zmeul vede mai mulţi corbi şi-i roagă să toarne apă pe para vânătă, pentru care lucru îi va mulţumi cu carnea dintr-un om. Aripă-frumoasă cere corbilor să scoale pe fraţii săi adormiţi în şanţ, ca aceştia să aducă apă în pălării, iar ei, corbii, s-o ia în ciocuri şi s-o toarne peste flacăra galbenă în schimbul a trei stârvuri de zmei şi a trei de cai. Corbii fac întocmai (Ret., *Aripă-frumoasă*). Pruncul de şapte ani, luptând cu balaurul pentru merele de aur, un corb croncănind se întreabă spontan: „Către cine să ţin?". Balaurul îi promite merele, Pruncul, „trei stârvuri." Corbul moaie aripile-n mare şi le scutură deasupra voinicului care, răcorit, vâră în pământ balaurul până în grumazi şi-i taie capul (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*).

Mergând să aducă pentru tatăl său, împăratul, pasărea de aur după tărâmul de sus, Făt-Frumos capătă de la una din trei fete o batistă cu care dacă s-ar fi şters la ochi şi-ar fi izbândit orice dorinţă. Fraţii, care îl aşteptau pe tărâmul ăsta, iau pe cele trei fete, dar lui Făt-Frumos îi taie frânghiile. Atunci voinicul se şterge cu batista la ochi şi se pomeneşte cu un corb care face, într-un fel, slujba sgripsoroaicei, însă invers, descinzându-l pe pământ. Totuşi, ajutorul lui e mai larg. Însurându-se fraţii şi un ţigan cu cele trei fete, corbul, la porunca lui Făt-Frumos, omoară calul de sub fraţii săi, făcându-i mii şi fărâme, şi face fărâme pe ţigan şi pe cal (C. Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*).

Un corb cu aripa ruptă cere lui Aleodor-Împărat să nu-l omoare. Mai târziu, îl face pui de corb şi-l vâră într-un stol de corbi ce se urcă până la vântul turbat, ca să nu-l vadă fata lui Verdeş-împărat (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). Un fecior se poartă milos pe drum cu un corb care la rându-i îl ajută să găsească iapa Babei Relea (Şăineanu, *op. cit.*, p. 463). Un corb bătrân şi unul tânăr se ceartă pentru un hoit de cal. Corbul bătrân roagă pe feciorul de împărat să-i facă dreptate, fiind gonit de celălalt. Feciorul taie hoitul în două, trage o jumătate mai moale şi învaţă pe corbul cel bătrân să mănânce din stârvul corbului tânăr dacă acesta vine la partea lui. Drept răsplată, corbul strânge toţi corbii de pe lumea aceasta şi găseşte iapa babei, la care slujeşte, ascunsă tocmai după torţile cerului, c-un pui lângă dânsa (Al. Vasiliu, *Carpăn mare*).

Într-un basm ardelenesc întâlnim corbul care fură un inel, ecou poate al legendei Corvinilor. Dan cu copilul în braţe şi cu Crăiasa zânelor, oprindu-se la un râu să se scalde, lasă copilul pe ţărm. „Un trăznit de corb" fură inelul de la copil. Feciorul fuge gol cu paloşul după corb, aruncă paloşul în aer, nimereşte corbul în inimă, iar acesta scapă inelul din clonţ Ret, *Crăiasa zânelor*).

ÎMPĂRĂŢIA PĂSĂRILOR

Numeroase sunt vietăţile ce se perindă prin basm, notabile sunt acelea constituite în împărăţii cu care oamenii au, ca să vorbim astfel, relaţii politice. Păsările sunt cele mai organizate. O pasăre smulge un spic de grâu de aur din grămada păzită de Parsion. El strigă la fraţi să aibă grijă de grămada lui şi se ia după pasăre care zboară sus, spicul fiind greu. Spre ziuă, într-o pădure mare, zvârlind cu o zburătură de lemn, îi rupe o aripă, o află şi se întoarce cu ea. Mai târziu, mergând şapte zile şi şapte nopţi, ajunge la Crăiasa păsărilor ale cărei curţi sunt între nişte stânci, pe un vârf de munte. E „o urieşiţă groaznică cu un cap mare ca buhele, dar cât o bute de cincizeci de vedre de mare. Urieşiţa cheamă Vu-ha ca buhele, munţii tremură de groază, se adună vulturi, ulii, găi, vrăbii, porumbi, pajuri cu două capete. Împărăteasa întreabă de cetatea nevăzută şi neauzită unde vrea să meargă Parsion. Vine o presură ostenită, numai cu o aripă şi cu un spic de aur în gură. Îi spune că a întârziat din pricina hoţului de Parsion (Ret., *Voinicul Parsion*). Ion Buzdugan, căruia i-a fugit zâna cu care se cununase în Cetatea din aer, stând în pădure sub un copac foarte înalt şi mare, omoară cu săgeata zmeul cu douăzeci şi patru de aripi care venea în zbor cutremurând pământul şi voia să ia din pom unul din puii împărătesei păsărilor. Unul din puii împărătesei ascunde pe Ion sub o aripă spre a-l apăra de mama lor, căreia când soseşte îi miroase a carne de om. Primind făgăduiala că Ion nu va fi vătămat, puiul scoate pe voinic. Totuşi, împărăteasa îl înghite şi apoi îl scoate „mai viteaz după cum a fost". Îl întreabă dacă vrea comori sau să fie împărat. Ion se mulţumeşte să afle unde este Cetatea de aer. Împărăteasa sună cu cornul şi vin toate păsările, dar numai un piţigoi ştie unde e zâna, fiindcă tocmai a mâncat nişte fărâmituri de la masa ei (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Făt-Frumos,

rătăcindu-se cu fata lui Roşu-împărat, se lasă pe covorul fermecat într-o pădure. Apucând pe o potecă vede case în care erau tot soiul de păsări, cântând „tot felul de cântece". Mirându-se, un papagal îi spune că au avut odată un stăpân care a murit de trei ani. Dus la mormânt, Făt-Frumos îl învie cu bastonul care înviază morţii de şapte ani. Drept răsplată, îi cere să-l ducă acasă. Numai un ciocârlan ştie de casa lui Făt Frumos, de la care venise în acel ceas. Se duc la covor şi merg acasă (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşu-împărat*). Luându-se după Arăpuşca, o femeie a cărei putere stă într-un buzdugan, feciorul de împărat merge călare peste dealuri şi văi şi ajunge în împărăţia sticleţilor care „era într-o pădure, pe un vârf de munte". Acolo o pierde din ochi. Întreabă sticleţii, aceia nu ştiu unde stă. Sticleţii îl duc până la hotare, feciorul trece în împărăţia corbilor, vulturilor şi a cocorilor, apoi a ciocârlanilor, grangurilor şi cocoşarilor. Împăraţii ciocârlanilor, grangurilor şi cocoşarilor pun pristav să strige pe toţi supuşii, dar nici unul nu ştie de Arăpuşca afară de un ciocârlan şchiop care îi dă lămuririle trebuitoare, atingându-l cu aripa pe obraz şi zicându-i să se dea de trei ori peste cap. Feciorul se face muscă, se urcă pe spinarea ciocârlanului care se ridică până la vântul turbat şi coboară la casa Arăpuşchii (Stăncescu, *Împărăţia Arăpuşchii*). Este şi un împărat al porumbeilor în ţara căruia e foamete şi care pentru merinde dă poruncă unui porumbel să rupă o cracă verde de la pomul din mijlocul raiului, cerută de un împărat fiului unui vânător ca să lumineze ziua şi noaptea un palat din oase de fildeş (Ispirescu, *Fiul vânătorului*).

În general, vietăţile pe care voinicul le cruţă de la moarte şi care îi promit ajutorul la nevoie sunt împăraţi. Un om arând se pomeneşte cu o pasăre năzdrăvană, cât un cărăbuş, care îi cere de mâncare, îndemnându-l să taie boii de la plug. Zburătoarea, care e împăratul Pasărea neagră, creşte mâncând mai mare decât casa şi dă omului trei pene cu care să vină la ea. Cu penele, omul se apără de jivine. Sfătuit de Sfânta Duminică, cere păsării cele două scândurele din cutia de argint din care, binecuvântate de Sfânta Duminică, ies o masă încărcată cu de toate şi un arap care întreabă: „Ce porunceşti, stăpâne?" (Şăineanu, *op. cit.*, p. 865).

Un împărat ridică o mănăstire al cărei turn se surpă şi visează că numai pasărea măiastră de pe tărâmul celălalt va opri năruirea. Fiul cel mic, după insuccesul fraţilor mai mari, ia pasărea de la nişte zmei sfătuit de o fată frumoasă, „de pare că era făcută de zahăr", furată. Fraţii cei

mari ologesc pe cel mic, îi iau pasărea măiastră care pusă în biserică opreşte năruirea. Însă nu mai cântă. „Toată lumea se mira de frumuseţea acelei păsări care era cu mii de mii de vopseli, penele ei străluceau ca oglinda la soare, iar turnul bisericii nu se mai surpa". Venind fiul cel mic în chip de cioban şi intrând în biserică, pasărea începe să cânte „de să se spargă" (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Unui împărat i se fură merele de aur. Făt-Frumos, aflând că hoaţa e o pasăre, merge la cetatea unde se află şi unde un împărat o ţine într-o colivie de aur. Sare zidul în grădină, dar când să pună mâna pe colivie, pasărea ţipă şi voinicul se vede înconjurat de o mulţime de păsări, care mai mici, care mai mari. Slujitorii se deşteaptă şi-l găsesc cu colivia în mână, împăratul drept pedeapsă îi dă o sumă de munci grele de îndeplinit (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos*). Mama vântului de primăvară are şi ea după sobă o pasăre de aur cu ciocul de diamant şi cu ochii de smaragd (N. Filimon, *Omul de piatră*).

Lăsăm la o parte păsările rezultate din metamorfoze. Păsările simbolizează inaccesibilul aerian şi, prin lărgire a metaforei, imposibilul şi himericul.

ÎMPĂRĂŢIA PEŞTILOR, A BROAŞTELOR, A RACILOR

În spaţiul acvatic trăieşte împăratul peştilor cu supuşii săi, totdeauna recunoscători omului şi binefăcători. Un pescar prinde cu năvodul un peşte mare şi frumos ce „avea nişte solzi de luceau parcă erau pietre scumpe". Peştele se roagă de fiul pescarului să-i dea drumul: „Băieţaş, băieţaş, aruncă-mă-n apă că eu sunt împăratul peştilor şi de mi-ei face binele ăsta şi eu mult bine ţi-oi face ţie". Băiatul aruncă peştele în eleşteu, însă e atât de bătut de pescar încât îşi ia lumea în cap. Dă de un pitic cu care se face frate de cruce şi care îl îmbogăţeşte, dându-i averea unuia care, jertfind slugile, lua dintr-un copac pietrele scumpe vărsate într-un coş de către un balaur. Îl însoară cu fata de împărat care se măritase de nouăzeci şi nouă de ori, şi toţi ginerii se prăpădeau fiindcă din ea ieşea un balaur. Piticul pleacă, mărturisind băiatului că el e peştele pe care l-a prins tată-său şi căruia i-a dat drumul în apă (Stăncescu, *Împăratul peştilor*).

Ionică Făt-Frumos, întâlnind pe țărmul mării un peşte mare şi gras zvârcolindu-se în nisip, se gândeşte să-l mănânce, când peştele îi vorbeşte: „Voinice, voinice, opreşte-te şi nu da! Ci mai bine du-te şi taie cu paloşul o prăjină din copacul acela şi mă rostogoleşte cu ea în valurile mării, că ți-oi prinde şi eu bine când va fi mai rău de tine." Ionică, milos, face precum i se cere. Mai târziu, când iapa Mamei-Ciumei se face o mreană şi se ascunde în fundul mărilor albastre, la bocetele flăcăului iese împăratul peştilor care, aflând pricina, pune toată semințiа peştilor să caute mreana băgată de doi stânjeni în nisipul adâncului. Chiții pornesc spre ea cu fălcile căscate şi o silesc să iasă la mal şi să se prefacă în iapă (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana* etc.). Alt Făt-Frumos întâlneşte şi el un peşte mic numai cât deştiul care se perpelea pe uscat, fiind aruncat din apă. Îl azvârle, rugat, în valuri. Peştele îi aduce drept recunoştință, din fundul mării, pe iapa Miezei Nopți, cu trei mânzi lângă ea; nu se spune dacă prefăcuți în peşti (C. Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*). La marginea unui eleşteu, Aleodor vede o ştiucă zbătându-se pe uscat şi care îl roagă s-o arunce în apă. Îi dă un solzişor. Într-o împrejurare grea, lovindu-l cu coada, ştiuca face pe Aleodor un cosăcel că să nu-l vadă fata lui Verdeş-împărat (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). Împăratul peştilor, văzând că hârcele şi rugacea plâng ca şi copiii mici că le-a picat mărgeaua fermecată în mare, cheamă toți peştii şi capătă de la unul din ei mărgeaua pe care o înapoiază (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Un fecior de om sărac intră la un pescar, merge la gârlă cu hălăul şi prinde o mreană, cât să ajungă două zile. O spintecă, şi în loc de lapți găseşte o covățea mititică de piatră. Când să bea, covățeaua se umple de galbeni (Ispirescu, *Cei trei frați împărați*). Un băiat născut bubos, luând apă din puț, vede un ghigorț în ciutură. Acesta îl roagă să-l arunce în puț că-i va prinde bine. Băiatul se uită în puț şi zice: „Peşte, peştişor, ghigorțule dragă, mi-ai zis că ai să-mi prinzi bine odată, odată, rogu-te scapă-mă de bubele astea uricioase şi împuțite." Îndată îi cad bubele şi rămâne curat, luminat, ca un pui de brad (Ispirescu, *Băiatul cel bubos şi ghigorțul*).

Este şi o țară a broaştelor, prin care trece feciorul Împăratului Roşu şi fata-fecior (Ret., *Din fată-fecior*).

Făt-Frumos din lacrimă aruncă în mare un rac ars de soare, care e împăratul racilor, şi acesta îl ajută prin racii lui să scoată din mare cele şapte iepe ale babei (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*).

ȚARA ȘOARECILOR, A SOBOLILOR, A RÂMELOR

Eroii trec și printr-o țară a șoarecilor (Ret., *Din fată-fecior*). Pahon călare pe un șarpe, străbate și el țara șoarecilor. „Și erau șoareci și cloțani (șobolani) grozăvenie, mulți câtă frunză și iarbă și cu dinți ascuțiți (Ret., *Povestea lui Pahon*). Un hârce (șoarece), scos din mâna unor copii, ajută din recunoștință pe Furga-Murga să recapete mărgeaua fermecată ce se afla furată de un arap și de soția voinicului în ostrovul mării (G. Cățană, *Povestea lui Furga-Murga*). Tot în chestiunea mărgelei sunt de folos alți șoareci. Câinele și motanul feciorului babei pornesc la drum în căutarea harapului și a fetei împăratului care furase mărgicuța. Pe malul unei ape dau de o nuntă de șoareci. Motanul, impenitent, se pune la pândă și prinde tocmai pe mireasă. Șoricioaica se roagă de motan să-i ierte și să dea drumul miresei că vor face ce li se va cere. Motanul pretinde ca unul să fure din gura harapului mărgica ce ține sub limbă. Un șoricuț șchiop și cu mustăți mai mari decât el îi însoțește, se furișează în casa harapului adormit, trece peste gura lui, îl înțeapă în nas, acesta strănută și, scuipând, cade jos și mărgicuța (M. Lupescu, *Mărgicuța de sub limbă*). Niște animale necunoscute pasc ogorul împăratului, pe care crește grâu cu pai de aur și spicele cu boabe de pietre nestemate. După ce frații mai mari păzesc în zadar, Șperlă merge singur în anul al treilea, vede un șoricel, căruia îi dă câteva fărâmituri de mămăligă și-i dă din pahar și trei picături de vin. Șoricelul îl învață, căci vorbește, ce are de făcut. Vin cele douăsprezece iepe ale văzduhului cu armăsarul lor (T. Pamfile, *Șperlă Voinicul*). Un șoarece sfătuiește pe Pipăruș și pe Florea să fugă din casa Mamei-Pădurii căci aceasta se suise în pod nu ca să le aducă slănină, ci să-și ascută dinții spre a-i mânca. Totdeodată, însă, trecând prin țara șoarecilor, scapă de ei, aruncând o cute dăruită de un vâj (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*). De asemenea, un șoarece năzdrăvan înștiințează pe voinicul care păzise iapa babei din ostrovul mării că baba tăiase iapa și-l învață cum s-o învieze și cum să aleagă mânzul cu trei inimi (Șăineanu, *op. cit.*, p. 373).

On a toujours besoin d'un plus petit que soi.

Pahon trece și prin țara sobolilor unde era „negru pământul de ei" (Ret., *Povestea lui Pahon*). Lia găsește în pădure o cărtiță orbită de lumina zilei și care nu-și găsea puișorii. O duce la mușuroi. Cărtița o sfătuiește să se oprească „unde ți se va sfârși poteca" (Slavici, *Limir-împărat*).

Aceeaşi Lia, văzând că o râmuliţă se zbate de arşiţa soarelui neputând intra în pământ din cauza locului bătătorit, scurmă pământul dintr-un muşuroi şi o acoperă. Cârtiţele şi râmele îi fac potecă prin pădure (Slavici, *Limir-împărat*).

ÎMPĂRĂŢIA FIARELOR PĂDURILOR

Parsion merge la un uriaş şi-l întreabă de cetatea nevăzută şi neauzită. Acesta, după ce îi dă merinde, îl trimite la fratele său cel mai mare, „împărat peste toate fiarele pădurilor". După trei zile şi trei nopţi de mers, voinicul dă de un „uriaş groaznic de mare, cu cap ca de urs". Uriaşul răcneşte, urşi, lupi, dihori, soboli, şoareci, iepuri, cerbi, căprioare se adună. Întrebaţi unde este cetatea, răspund că nu ştiu. Atunci uriaşul trimite pe Parsion, dându-i merinde, la soru-sa, crăiasa peste păsări (Ret., *Voinicul Parsion*).

URSUL, LUPUL, VULPEA

Ursul apare şi el recunoscător faţă de voinicul care i-a cruţat viaţa. Ţugulea în loc să omoare un urs, rugat de el, îi scoate un steap intrat în labă şi-l leagă la bubă. Devenind frate de cruce al voinicului, când acesta e ciopârţit de fraţii săi, îl pune pe picioare cu apă moartă şi apă vie adusă de vultur (Ispirescu, *Ţugulea, fiul unchiaşului şi al mătuşei*).

La fel face un băiat cu alt urs care îi dă, drept recunoştinţă, un pui. Acesta împreună cu alţii scapă pe băiat de a nu fi mâncat de un zmeu, ibovnic al surorii sale (Fundescu, *N-aude, N-avede*[38]). Alteori, intervenţia ursului e numai anecdotică, fără interes fantastic.

Lupul este şi el printre aceia care, ajutat de voinic, îi dă un pui (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Făt-Frumos, mergând să caute pasărea care fură merele de aur, întâlneşte un lup năzdrăvan, groaznic de mare şi cu fruntea de aramă, de la care, cruţându-l, capătă un merişor. Lupul spune voinicului că hoţul merelor este împăratul păsărilor cu împărăţia la

[38] Variante în Şăineanu, *op. cit.*, p. 651, 654.

marginea pădurii şi care adună păsările cele mai agere la zbor. Toată megieşia se vaietă de furturile ce face poamelor de prin grădini. Având a găsi pe zâna crăiasă, Făt-Frumos scoate merişorul şi se gândeşte la lup. Acesta vine îndată, fură pe zână luând-o în braţe, când aceasta vine cu roabele la un stuf de trandafiri, şi o dă leşinată în braţele voinicului, nu fără semne de sentimentalism. Când văzu pe zâna crăiasă „p-aci, p-aci era să uite pentru ce venise şi să se dea de gol, dară se stăpâni. Căci era aşa de frumoasă, cât nu s-a mai văzut...". Fiindcă Făt-Frumos se îndrăgosteşte de crăiasă şi nu vrea s-o mai dea împăratului pentru care o furase, lupul născoceşte o şiretenie. Se dă de trei ori peste cap şi se face întocmai ca zâna crăiasă şi aşa se duce cu împăratul să se cunune, dar fuge din uşa bisericii. De asemenea, ia chipul iepei sirepe, furate pentru acelaşi împărat care, mulţumit, scoate oastea şi pe mai-marii împărăţiei la câmp să le arate iapa. Venea împăratul „de nu-i da picioarele de pământ, ci parc-ar fi zburat". Însă iapa se dădu de trei ori peste cap şi se făcu lup (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos*). Astfel, cu ajutorul lupului, Făt-Frumos aduce acasă colivia cu pasărea, iapa sireapă, şi se cunună cu zâna crăiasă. Ion vede pe cale un lup cu piciorul rupt, se repede cu baltagul să-l omoare, lupul se roagă cu grai omenesc să-i lege mai bine piciorul în lopăţele şi să-l ungă cu unsoare că va veni vremea când se va gândi la el. Intrând slugă la o babă să păzească o iapă în schimbul unui mânz năzdrăvan, şi aceasta prefăcându-se în mioară albă, lupul îl ajută s-o prindă (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*). În variante, un lup flămând, ajutat cu de mâncare (de fapt un vrăjitor), destăinuie voinicului că hoţul merelor e o pasăre de aur din palatul împăratului învecinat şi îl ajută să aducă pentru acesta pe zâna apelor cea de aur, făcându-se luntre pe sine şi măruntaiele, mărfuri. Apoi învie pe voinicul ucis de fraţi (Şăineanu, *op. cit.*, p. 433-434). Un lup, cruţat, ajută pe voinic să găsească iapa Babei Relea (Şăineanu, *op. cit.*, p. 462-463). Altul îi dă un pui ce scapă împreună cu alţi pui pe voinic de zmeul, ibovnic al surorii, care voia să-l mănânce, şi-l învie cu trei picături de sânge de coţofană când soră-sa îl omoară (Ispirescu, *Copiii văduvului şi iepurele, vulpea, lupul şi ursul*). În alt basm, ibovnica zmeului e mama, şi căţeii, printre care puiul lupului cruţat, vin la strigătele lui şi-l scapă de zmeu (Stăncescu, *Busuioc şi Musuioc*). Pitică, un voinic mic cât un deget, înghiţit de un lup care mâncase maţele de vacă în care băiatul se afla, iese din foalele lui numai după ce acesta îl duce la casa hoţilor a căror avere o ia. La isprava aceasta, se asociază şi un urs

(Cătană, *Pitică*). Un lup este cumnatul lui Crâncu, ținând pe sora lui mai mică. Vine cu două fedeleşe mari de apă după cap, iar înaintea uşii se face un fecior frumos. Are o casă lângă pădure (Ret., *Crâncu*).

Lupul este un personaj infernal. Căpătând de la Sf. Petru un corn în care să nu privească decât la el în bordei, un copil, nerăbdător, priveşte mai curând şi se vede înconjurat de lighioni. Vine un lup cu capul de fier: „Băiete - zice el - ce-mi dai să te mântuiesc de bidigăniile astea proaste?" Şi-i cere să nu se însoare niciodată. „Şi numai o dată se rânji lupul către fiarele cele urâte şi toate o luară încătrău". Acasă, băiatul scoate bogății din corn şi rudele îl hotărăsc să se însoare. La nuntă, vine lupul şi-l amenință, şi mirele fuge călare şi iese din lumea asta intrând în aceea a cuvioşilor, apoi trece la iad, la crăiasa iadului. Trei câini, Vede-bine, Aude-bine, Uşor-ca-vântul greu-ca-pământul, trimişi de sfintele Miercuri, Vineri şi Duminică îl apără. Vine lupul cu coada scurtată fiindcă vrând să treacă din țara cuvioşilor la iad peste o apă, s-a strecurat printre munții care se bat în capete ca berbecii la amiază când aceştia se odihnesc o clipă. De aci l-a scos mă-sa, crăiasa iadului. Bătrâna îi spune că feciorul e la ea şi-l învață să se bage sub masă, făcându-şi o groapă, şi să-l apuce de picior. Greu-ca-pământul îl înăbuşă. Lupul se bagă sub prag, intră în vatra focului, câinii îl împiedică să facă rău stăpânului. Lupul aduce pari de fier ca grinzile de groşi şi nuiele de fier ca mâna de groase, face un staul şi acoperă totul cu fier şi închide în el câinii tot cu uşi de fier. Apoi aleargă să mănânce pe fecior. Acesta strigă: „Câinişorii mei, nu mă lăsați, că mă prăpădeşte lupul!" Câinii rup zăbrelele şi fac bucăți pe lupul cu cap de fier şi pe crăiasa iadului (Ret., *Lupul cu cap de fier*).

Un băiat ia cornul stâng al lui Bou-bălănel, răpus de al treilea împărat al boilor. Uitându-se prematur în el, rămâne cu averea risipită. Căinându-se, vine un lup care se prinde viclean să-i strângă lucrurile, cerându-i în schimb „ce n-ai acum şi-i avea mâine". Voinicul primeşte, lupul, adună cu un descântec avutul în corn. În urmă se însoară, face nuntă cu pistoale şi cu lăutari vestiți. Deodată slugile strigă: „Stăpâne, stăpâne, ia-ți mireasa şi pleacă repede pe cale, că lupul te-apucă acasă şi-i greu de tine!" Lupul, care e împăratul lupilor, venea să-i ia mireasa. Mirele cu nevasta şi cu cornul lui Bou-bălănel pleacă în pribegie. Lupul urlă, cheamă toți supuşii săi, care sug balta născută dintr-o năframă albă trasă din corn. Aruncând alte obstacole scoase din corn (o perie ce se face pădure, doi urşi cu coada lungă şi păroasă, pe care o pierd cu acest

prilej, un mânz mort), mirele răpune lupul (T. Pamfile, *Bou-bălănel*). Fugind pe calul zmeului Pipăruş, aruncă în pădurea lupilor un pieptene care se face bou şi-l scapă de fiarele ce se aruncă asupra acestuia (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*).

Vulpea e mai des obiectul unei metamorfoze. De pildă, Pescăruş ajută o vulpe să iasă dintr-o văgăună astupată cu nişte pietre straşnic de mari. Vulpea îi destăinuie că e fata Împăratului Verde, ajunsă în acest hal prin farmecele unor zmei, în vreme ce părinţii şi supuşii au devenit stane de piatră (Rădulescu-Codin, *Pescăruş*). Doi fii de împărat pleacă succesiv după pasărea măiastră, dau de o dumbravă măreaţă, fac foc. Un vulpoi îi roagă să-şi lege ogarul, să-i dea un codru de pâine, un pahar de vin şi voie să se încălzească la foc. Dimpotrivă, feciorii dau drumul ogarului. Vulpoiul îi împietreşte împreună cu caii şi ogarii. Feciorul cel mic în schimb se poartă cu milostenie, vulpea se dă de trei ori peste cap şi se face voinic. Era însurat, avea copii, locul era moşia lui, şi fusese blestemat să aibă trup de vulpoi până ce un om va avea milă de el (Ispirescu, *Pasărea măiastră*).

O vulpe adevărată, cruţată de un băiat care voia să dea cu arcul în ea, dă acestuia un pui care, împreună cu puiul de urs şi puiul de lup, mântuie pe voinic de zmeu (Fundescu, *N-aude, N-avede* şi Ispirescu, *Copiii văduvului*). Vulpea este de asemenea obiect de naraţiuni anecdotice (Cătană, *Mârtanul cu clopoţei la grumaz*). Ea se mărită cu un motan.

LEUL

Leul intră în basm, probabil prin izvoare hagiografice, acolo unde este un pustnic. Un astfel de pustnic murind, vine un leu groaznic răcnind şi, văzând pe bătrân mort, îi sapă groapa cu unghiile sale, iar fiul de suflet, venit pe apă într-un sicriaş, îl îngroapă (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). La fel se întâmplă cu un alt sihastru (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Un leu recunoscător dă voinicului un frâu fermecat cu care posesorul, scuturându-l, capătă ceea ce doreşte (Şăineanu, *op. cit.*, p.664). Alţi doi lei, într-o groapă în care e aruncat un fecior împărătesc căruia tată-său îi scosese ochii, nu fac nici un rău orbului, dimpotrivă, unul îi dăruieşte viaţa şi celălalt graiul

păsărilor. O păsărică îl duce apoi pe feciorul împărătesc la o apă cu care își recapătă vederea (T. Pamfile, *Tudorel*). Lei înghețați, cu păr de aur și dinți și gheare cu ferecători, stau de pază la râul de lapte ce împrejmuiește palatul Zânei zmeilor (Slavici, *Zâna Zorilor*).

PORCUL

Porcul ca atare și cu puteri miraculoase apare în câteva basme. Astfel, mama voinicului fără tată fiind bolnavă, la îndemnul zmeului, voinicul se duce la scroafa de sub pământ să-i fure un purcel. Intră într-o pădure deasă și întunecoasă, de abia putea să răzbească. Vizuina scroafei era înconjurată de bușteni încât nu putea ajunge la ea nici pasărea măiastră. Voinicul sapă un șanț adânc, ajunge sub culcușul scroafei. Aceasta vine la culcare. Toți purceii sug. Înainte de răsăritul luceafărului porcilor, când toți porcii se deșteaptă, voinicul vâră binișor mâna și apucă un purcel de bot să nu guițe, trăgându-l afară. Scroafa simte că o țâță se răcește, se deșteaptă, se ia după voinic, dă să-l înhațe cu colții. Voinicul aruncă un săpun care se face noroi cleios și puturos de ți se scutură carnea pe tine. Scroafa scapă de nomol. Voinicul aruncă un pieptene. Se ridică un zid de-a curmezișul drumului. Scroafa îl sparge cu colții, făcând gaură atât cât trebuie ca să treacă. Voinicul aruncă o perie ce se face pădure înaltă și deasă, de nu se putea strecura nici pasăre. Scroafa roade copacii, își face drum. Din fericire, ajunși la curtea zânei, aceasta zice: „Înapoi, scroafă rușinoasă, și teme-te de urgia tatălui meu". Scroafa se poartă deci ca o zmeoaică (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Un purcel de la scroafa sălbatică cu dinții de fier, învățat de un călugăr, aduce și pruncul ca să vindece pe mamă-sa, bolnava prefăcută, ținându-se cu un balaur (Frâncu și Candrea, *Pruncul și călugărul*). În trei viermi dintr-o prepeliță, vârâți într-un iepure dintr-o scroafă, stă puterea unui zmeu. Feciorul se duce pe moșia scroafei, ca argat la oi al unui orb. Scroafa dă năvală la el să-l sfâșie. Feciorul de împărat ia paloșul în mână și se luptă cu scroafa. Obosesc amândoi. Scroafa zice: „Dac-ar fi cineva să-mi dea nițel lăstar de trestie și un ciob de lapte din lăcoviștea mea de lapte dulce, ți-aș arăta eu cum să cutezi a-mi călca hotarele!" Feciorul îmbucă colac și bea apă de izvor și prinzând putere taie capul scroafei (Ispirescu, *Poveste țărănească*). Puterea lui jumătate-de-om stă și ea în trei

gândaci dintr-un cocoş, dintr-un iepure, dintr-un porc. Făt-Frumos se bagă cioban la un popă, care îi interzice să meargă pe muntele Hiriului, la un lac cu lapte dulce. Tocmai acolo se duce Făt-Frumos şi cheamă porcul la luptă. Scot buturugi din pământ şi zvârle unul în altul. Seara porcul osteneşte. Făt-Frumos ia repede două găleţi de lapte din lac şi merge acasă. A doua zi mai de dimineaţă, într-o luptă înverşunată omoară porcul, scoate iepurele, din el cocoşul, din cocoş gândaci (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşiu-împărat*). Puterea lui Aman Cătcăun stă în doi gândaci, dintr-un chiţoran mare dintr-o scroafă mistreaţă ce se tăvăleşte cât e ziulica în smârcurile bălţilor (Şăineanu, *op. cit.*, p. 673). Cine se scaldă în tăul porcului din dealul boului recapătă vederea (Frâncu şi Candrea, *Povestea lui Toader flămândul*).

Altădată însă porcul nu-i decât un fecior de împărat prefăcut în porc prin blestem. Cazul lui intră la metamorfoze (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*).

CERBUL

Cerbul este şi el în basm mult mai des un om metamorfozat. Însă I. Creangă în *Povestea lui Harap Alb* vorbeşte de cerbul cu o piatră în frunte care străluceşte ca soarele şi de care nimeni nu se poate apropia căci este solomonit şi nici un fel de armă nu-l prinde; care, când se uită la cineva, îl lasă mort pe loc. Ajutat de Sfânta Duminică, Harap-Alb merge în pădurea Cerbului şi sapă o groapă lângă izvorul din care bea apă acesta. Pe la amiază, vine cerbul boncăluind, bea apă şi aruncă ţărâna după cap ca buhaii şi, şcurmând de trei ori cu piciorul în pământ, se întinde şi adoarme. Harap-Alb, cu un obrăzar pe faţă, retează cu paloşul capul cerbului şi se aruncă repede în groapă. Sângele cerbului curge gâlgâind şi se răspândeşte în toate părţile, iar capul strigă la Harap-Alb să iasă afară să-l vadă. Voinicul tace şi, după asfinţitul soarelui, cerbul moare. În alt basm, Chiralina, îmbolnăvindu-se de dragoste, o babă sfătuieşte pe împărat să caute „cerbul de aur care cântă ca toate păsările şi să-l aducă în casă numai trei zile". E adevărat că n-avem aci de-a face cu un cerb autentic, ci cu unul ieşit dintr-o metamorfoză şi care pare un automat. Însă în tot cazul nu este un om vrăjit. Afin şi Dafin merg în pădurea neagră, la buşteanul ielelor. Afin loveşte de trei ori în buştean

cu pintenii, acesta se face o căruță cu doisprezece cai cu care ajung pe tărâmul celălalt la Chiralina. Afin loveşte însuşi buşteanul de trei ori şi-l face cerb de aur frumos, bagă în el pe Dafin şi-l pune înaintea palatului. Împăratul îl vede, Afin închiriază cerbul cu o mie de bani de aur pentru trei zile. Cerbul e băgat în odaia doamnei Chiralina şi aci începe „să cânte un cântec de dor de plângeau lemnele şi pietrele". Chiralina adoarme, feciorul iese din cerb şi sărută pe Chiralina. În cele din urmă, Afin, Dafin şi Chiralina fug prefăcând cerbul în căruță (N. Filimon, *Omul de piatră*). Istoria se repetă întocmai într-un basm de Fundescu (*Dafin-împărat*) şi într-unul de Cătană (*Dafir-împărat şi doamna Chiralina*). Un cerb, intrat pe jumătate într-un şarpe uriaş care nu-l poate înghiți din pricina coarnelor, se roagă de un păcurar să omoare şarpele „că doar şi eu îți voi fi bun de ceva". Este prin urmare un cerb năzdrăvan şi, desigur, împăratul cerbilor. Însă păstorul ajută pe şarpe să mănânce cerbul (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*).

CÂINELE

Câinii nu trăiesc în împărății proprii, rămânând paznici ai omului. Pot fi însă năzdrăvani. Împăratul însurat a doua oară are un străjer, rămas din crai în crai, de pe vremurile când umblau cai verzi pe pereți. Acesta avea chip de câine, „dar sufletul îi era de voinic mare". Împărăteasa înşală pe împărat, însă împăratul ştie că „cutare a sărit în mijlocul nopții zidurile castelului şi i-a bătut în geam", fiindcă-i spune câinele. Când împăratul, otrăvit de nevastă, moare, dulăul cel bătrân latră tânguitor şi cheamă pe feciorul împărătesc din țările străine. Văduva, trimițând feciorului viteaz mâncare otrăvită, câinele sparge blidele şi mănâncă el mâncarea, apoi sfătuieşte pe băiat să mai ceară bucate „ca şi cele de ieri". Împărăteasa se mânie. Feciorul, numit Copil-sărac (care n-are putere în brațe), pleacă de la curte cu câinele şi merge la curțile unui împărat, cerând slujbă de la cel mai mare peste ceata slugilor. Fecior-sărac se îndrăgosteşte de fata împăratului, iar aceasta naşte doi feți logofeți cu părul de aur creț. De urgia împăratului, tatăl îi ia şi se duce în pădure cu ei şi cu câinele.

După un timp, părăseşte pe seama câinilor copiii, iar el pleacă în lume şi ajunge împărat. Câinele dă copiilor educație, învățându-i seara

la lună viersul unei păsărele măiestre care cântă (T. Pamfile, *Copil-sărac*). O fată are şi ea o căţeluşă năzdrăvană de la care află tot ce pune la cale tată-său (Şăineanu, *op. cit.*, p.535).

Pahon scapă un căţeluş din mâinile copiilor şi-l creşte. Acesta e năzdrăvan, cere să fie luat de Pahon când acesta merge în ţara şerpilor. În ţara sobolilor moăie şi sileşte pe soboli să le facă drum. Mai târziu, când Pahon îşi caută nevasta fugită cu un arap şi cu mărgeaua lui fermecată, câinele înoată în mare cu mârtanul în spate şi-l trece la curţile nevestei (Ret., *Povestea lui Pahon*).

Sfânta Vineri are de obicei o căţea cu dinţii de oţel (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*) şi cu măsele de oţel (Ispirescu, *Fata moşneagului cea cuminte*), sau un căţeluş de fier cu fălcile de oţel care zăreşte cale de două zile şi latră de două ori. Sfânta Miercuri are şi ea un căţeluş cu trupul de fier şi cu dinţii de oţel care zăreşte cale de o zi şi latră o dată, iar Sfânta Duminică are un căţeluş de fier cu fălcile de oţel care adulmecă lupul cale de trei zile şi latră de trei ori. Afară de aceasta, cele trei cuvioase trimit mirelui trei câini mari albi, Vede-bine (de la Sf. Miercuri), Aude-bine (de la Sf. Vineri) şi Uşor-ca vântul greu-ca-pământul de la Sfânta Duminică, ce ajută pe voinic să scape de lupul cu cap de fier, fiul crăiesei iadului (Ret., *Lupul cu capul de fier*). Năzdrăvanul are şi el o căţea, Gudra, care spune stăpânului său când Pătru fuge cu Rozuna (Cătană, *Rozuna, doamna florilor*).

MOTANUL

Pahon scapă un pisic din mâna copiilor şi-l creşte. Acesta e năzdrăvan, vorbeşte, cere să meargă şi el în ţara şerpilor unde Pahon urmează să capete mărgeaua de sub limba împăratului şerpilor. În ţara şoarecilor, mârtanul aruncă o labă şi şoarecii fug şi lasă pe Pahon să treacă.

Un arap, furând mărgeaua şi fugind cu ea, cu curţile şi cu nevasta lui Pahon la mare în ţara arăpească, mârtanul, călare pe câine, trece marea, sare în curte pe poarta din leţi de brad, intră sub patul arapului care se juca cu mărgeaua, vorbind cu nevasta, o durigă pe masă. Mărgeaua cade jos, podeaua fiind lucioasă, se durigă sub pat, mârtanul o ia şi fuge (Ret., *Povestea lui Pahon*).

Unul din basmele lui Ispirescu cuprinde ideea esențială din *Le chat botté* a lui Ch. Perrault. Doi oameni înfiază un cotoi. Născându-li-se un copil, acesta se face prieten cu motanul. „Amândoi se jucau, amândoi mâncau la masă, amândoi se culcau". Părinții mor, copilul se alege cu cotoşmanul, care, vorbind, îmbărbătează pe copil. „Pasă-mi-te, cotoşmanul era năzdrăvan". Cei doi pleacă împreună, îşi fac locuință într-o scorbură mare, cotoiul face băiatului culcuş de fulgi de păsări, îi dă de mâncare şi de băut, îi spune basme şi snoave. Îi dă şi învățătură, punând probleme: „Ce va să zică cântatul greierilor?"; „Ce însemnează săritura lăcustelor prin iarbă?"; „De ce cocorii umblă înşiruiți în trâmbă?"; „De ce rândunelele se duc şi vin?"; „De ce privighetorile cântă aşa de frumos, iar ciuhurezii te apucă răcori de groază când îi auzi?". Pe urmă, vestindu-l că i-a venit vremea însurătorii, îl pune să se numească Mătăhuz-împărat (le marquis de Carabas în *Le chat botté*), se duce la palaturile unui boier mare şi, dându-se peste cap de trei ori se face om şi cere fata boierului pentru Mătăhuz, pe care-l aduce gol, zicând că l-au jefuit haiducii. Se face nuntă, Mătăhuz cu mireasa şi cotoiul pleacă în „căruță"; cotoiul, amenințând şoarecii pe care îi întâlneşte în drum, îi pune să spună că tot ce se vede e al lui Mătăhuz-Impărat, în fine ajung la palaturile zmeilor pe care îi sperie că vine Ilie Pălie, şi după ei Luciflendera să-i prăpădească, îi îndeamnă să se ascundă în şira de paie şi le dă foc (În *Le chat botté*, motanul ambiționează pe zmeu să se facă şoarece şi-l mănâncă). Nunta intră pe poartă, slugile învățate de Cotoşman spun că palaturile şi moşiile sunt ale lui Mătăhuz-Împărat (Ispirescu, *Cotoşman năzdrăvan*). Povestit de un soldat, acest basm rămâne suspect, deşi tema o găsim şi în Straparola,[39] erou fiind Constantino fortunato, iar animalul, o pisică.

COCOŞUL

Cocoşul e adesea denunțătorul celor răi. Când vine feciorul de împărat la mama vitregă să caute pe fata căreia i-a luat papucul drept

[39] *Le tredici piacevolissime notte di M. Gio*: Francesco Straparola da Caravaggio. În Veneția, Appresso Zanetto Zanetti, M. DC. IV, Libro secondo, notte undecima, p. 440 şi urm.

semn, cocoşul, ştiind că fata a fost ascunsă de maşteră în podul casei, după coş, strigă, bătând din aripi: „- Fârtate împărate, fata moşului e în pod după obod, ţ-o spune un cocoş că e după coş!" Maştera zvârle după el cu un lemn din vatra focului, cocoşul strigă înainte, până ce oamenii feciorului de împărat se suie în pod (Cătană, *Vaca neagră*).[40] Într-o variantă, cercetaşii sunt pe cale să plece, condurul nepotrivindu-se pe piciorul fetei babei („picior ca acela cerea nu un condur, ci o piele de vacă întreagă ca să fie încălţat"), când cocoşul bate din aripi şi strigă (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*):

„Cucurigu ga,
Fecior, nu pleca,
Ci fă-te-a căta
Colo după uşă
În sac cu cenuşă!"[41]

Şapte zmei trimit un fecior de împărat să le aducă pe fata de împărat ascunsă într-o casă păzită de un cocoş şi un clopoţel (Ispirescu, *Poveste ţărănească*).

Un cocoş năzdrăvan face însă isprăvi mari neobişnuite. Gonit de moş din pricina babei, cocoşul trece prin faţa curţii împărăteşti şi strigă cucurigi gagu, „scoală-te-mpărate, de îmi dă ceva să duc moşului că mă bate". Împăratul porunceşte unui slujitor să-l prindă. Slujitorul pune mâna pe el şi-l aruncă în lac. Cocoşul înghite toată apa şi iar strigă. Prins din nou, e aruncat într-un cuptor înroşit pe care-l stinge vărsând apa din lac. Apoi, cocoşul merge în găinărie şi înghite toate găinile, cu cocoşi, claponi şi pui. Prins şi aruncat în haznaua de bani, înghite toţi galbenii. Astfel se duce acasă şi varsă ceea ce a agonisit pe zăblaie (Stăncescu, *Cocoşul moşului*). I. Creangă a dat o variantă aceluiaşi basm în *Punguţa cu doi bani*. Acum avem de-a face cu un boier care pune să se ia din pliscul cocoşului o punguţă cu doi bani găsită pe drum. Cocoşul se ţine după trăsura boierului şi reclamă punguţa. Vizitiul îl aruncă în cireadă, cocoşul înghite buhai, boi, vaci, viţei, toată cireada, făcându-şi pântecele mare cât un munte şi venind la fereastra boierului să-şi ceară punguţa. Aruncat în haznaua cu bani, cocoşul înghite totul lăsând lăzile goale. Ca să scape de el, boierul îi dă punguţa.

---

[40] Cf. Şăineanu, *op. cit.*, p. 719 şi urm. (Stăncescu, *Vaca neagră*), p. 735; (Sbiera, *Fata babei şi fata moşneagului*).

[41] Cf. Şăineanu, *op. cit.*, p. 737 (S. Fl. Marian, *Porumbii Ilenei Cosânzenei*).

OI, BERBECI

Oaia nu apare des în basm cu o funcție fabuloasă specifică. Odată, o oaie naşte un copil (Ret., *Fiuțul oii*). Un basm unde e vorba de lâna de aur trebuie privit până la proba contrarie, cu circumspecție pentru posibila insinuare cultă a ideii mitologicei lâne de aur. Un mocan e trist că n-are nici o oaie albă, toate fiind negre ca pana corbului. Cumpără berbece alb şi oi albe, dar oile din amestecătură „behăiau o dată, de două ori, închideau ochii şi se culcau la pământ pe o parte". Sfătuit de o babă, aduce joi o mână de iarbă dintr-o grădină mare şi suflă în ea de la sfântul apus spre răsărit de trei ori. O oaie gârgâită o mănâncă şi naşte „un mieluț subțirel, cu pielea strălucitoare ca o poleială de aur". „Mițele mielului erau de aur curat şi creşteau văzând cu ochii". Un fecior de împărat se îndrăgosteşte de o fată de popă, „bălăioară ca un spic de grâu în vreme de sloată". Popa nu vrea să dea fata. Mocanul făgăduieşte împăratului că va vindeca pe crăişor. Se duce cu berbecul să se mărturisească la popă. Acesta zice: „Aista-i sărindarul meu". Fata, vrând să taie din lâna berbecului măcar trei firişoare de lână de aur, merge cu foarfecele şi se lipeşte de berbec. Preoteasa venind, se lipeşte de fată, popa de preoteasă. Mocanul nu-i dezlipeşte decât când popa făgăduieşte să dea fata după feciorul de împărat (T. Pamfile, *Berbecul cu lâna de aur*).

ALTE VIEȚUITOARE

PORUMBEL, RAȚĂ, TĂUNE, ȚÂNȚAR, RUGACE ETC.

Şi alte viețuitoare intervin în basm, înlocuind de obicei pe altele în aceeaşi funcție. Porumbeii ajută fetei oropsite de maşteră să curețe şi să numere sămânța de cânepă, îi aleg gunoiul din sacul de păsat, din sacul cu sămânță de in (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*). Trei zâne iau chip de porumbițe (Ret., *Voinicul Parsion*).

În rățoi se prefac voinicul sau copiii, urmăriți de maşteră. Există şi o rață rară. Fata-fecior găseşte o pană de rață în margine de drum, în pădure. O ia. Împăratul Negru îi porunceşte să-i aducă rața de la care

căzuse pana. Aceasta vieţuia la marginea mării „sub ţărmuri", unde şedea şi clocea (Ret., *Din fată-fecior*).

Aleodor cruţă un tăune pe care se pregătea să-l strivească cu piciorul. Tăunul îi dă pufuleţ din aripioare şi-l ajută să nu fie văzut de fata lui Verdeş-împărat, prefăcându-l într-o lindină în părul ei (Ispirescu, *Aleodor-împărat*).

Făt-Frumos ridică din nisipul cel fierbinte pe împăratul ţânţarilor. Acesta îl ajută să găsească cele şapte iepe ale babii, punând un roi nemărginit de ţânţari să le alunge din pădure (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*).

O rugace, scăpată de răutatea copiilor şi crescută de Furga-Murga, îl ajută pe voinic să recapete mărgeaua fermecată, furată de un crap şi dusă în ostrovul mării (Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*).

METAMORFOZE

Interpretând paragrafele de până aci, înţelegem îndată că eroul activ, numit de cel mai multe ori Făt-Frumos, pornind să săvârşească o ispravă grea, întâmpină în calea sa fiinţe hotărât vrăjmaşe (balaurii), altele invidioase şi rivale (zmeii), altele, în fine, prin firea lor şi mai ales prin purtarea cuviincioasă şi miloasă a eroului, binevoitoare. Eroul singur, fără concursul altora, de la Dumnezeu şi Sfânta Duminică până la umilul ţânţar, nu poate izbândi nimic.

Un proces care îngreunează situaţiile sau rezolvă dificultăţile este metamorfoza. Identitatea indivizilor nu se poate stabili strict după aparenţa lor corporală şi fiziognomică. Un balaur poate fi împărat, un cal, un voinic, un cerb, un fecior de împărat, un negustor, un cal, un om, un cotoi, un fecior frumos, un vultur, un hărău sau un lup. Eroul trebuie să dejoace vicleniile metamorfice ale duşmanilor şi să le folosească şi el împotriva lor.

Trebuie să facem deosebire între metamorfoza propriu-zisă şi proteism. Metamorfoza este schimbarea unui om într-o fiinţă sau un lucru, în urma unui blestem sau a unei hotărâri de sus. Astfel, feciorul de împărat se face porc, iar zâna se preface în peşte ca să poată fi prinsă de pescar şi să devină soţia lui. Proteismul este capacitatea liberă a fiinţelor năzdrăvane sau în puterea unor obiecte năzdrăvane de a se

preface în ceea ce voiesc. Astfel, zmeii, zmeoaicele se transformă în tot felul de aparenţe (fântână, grădină, viţă, iapă, mreană etc.). Dar şi voinicul poate căpăta această însuşire, de ordinar dându-se de trei ori peste cap, spunând sau nu unele cuvinte magice. Proteu, paznicul cirezilor lui Neptun (peşti mari, foci, viţei de mare), se metamorfoza în leu, în balaur, în leopard, în mistreţ, în copac, în foc, dar dacă era ţinut strâns bine în braţe, îşi relua forma originară şi răspundea la întrebări. Voinicul din basm trebuie să fie în stare la nevoie să se disimuleze, metamorfozându-se. Aspectul magic, care fascinează pe unii cercetători, este de foarte puţină importanţă. Unei dificultăţi i se răspunde îndată, în lipsa altor mijloace tehnice, cu o soluţie de aparenţă fantastică, dar necesară spre a se verifica definiţia caracterologică a protagoniştilor ostili ori ingenioşi.

Cazurile de metamorfoză în basm sunt infinite şi de fapt aproape nelipsite în orice naraţiune cu caracter fabulos, cum s-a putut vedea din paragrafele de până aci. Dăm totuşi câteva specimene.

Metamorfoze prin blestem sau dintr-o pricină obscură:

Balaurul cu un cerb în gură pe care îl întâlneşte fata-fecior nu e decât un fecior de împărat blestemat de părinţi pe care nu i-a ascultat. Acum, după douăzeci de ani, balaurul se dă peste cap de trei ori şi se face „un drag de fecior de nu era pe sub soare mai frumos" (Ret., *Din fată-fecior*). Purceluşul pe care îl creşte baba din *Povestea porcului* de I. Creangă e şi el un fecior de împărat vrăjit care noaptea îşi lasă pielea şi redevine un flăcău frumos. Acelaşi e cazul din *Porcul cel fermecat* de P. Ispirescu. Porcul era fiu de împărat şi el, şi la un război al tatălui său cu vecinii zmei care erau foarte răi şi-i tot călcau moşia, a omorât pe cel mai mic. Zmeoaica bătrână îl blesteamă să poarte pielea de porc ca să nu poată lua pe fata de împărat, dorită de zmeu. Un cal năzdrăvan, pe care Băiet sărac îl agoniseşte de la o babă cu herghelie, se preface deodată într-un Făt-Frumos, fiind feciorul Împăratului Roş (I. Slavici, *Băiet sărac*). În *Crăişorul şerpilor* de I. T. Merea, voinicul s-ar părea că este într-adevăr crai peste şerpi în ostrovul şerpilor. Dar şi el, crescut în chip de şarpe, rămâne în cele din urmă cu făptură de om. Balaurul care cere împăratului în schimbul unei flori „uitatul", adică pe fata lui, căreia era mai să uite să-i aducă un dar, e şi el un fecior de împărat, căruia şi lui tânăra soţie îi aruncă pielea pe foc (G.I. Pitiş, *Uitatul*). O broască-ţestoasă, pe care un flăcău de împărat şi-o alege de nevastă, se dă de trei ori peste cap şi se face o zână gingaşă. Titlul basmului însuşi

Broasca-țestoasă cea fermecată (Ispirescu) arată că operează o vrajă. Un vulpoi, care preface pe oameni şi animale în stane de piatră nu-i decât un fecior de împărat, însurat şi cu copii, blestemat să aibă această înfăţişare până când un om va avea milă de el. Un alt fecior de împărat îl cruţă şi-şi leagă ogarul, îi dă de mâncare şi de băut, blestemul încetează, vulpea se dă de trei ori peste cap şi redevine om (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Şi fata Împăratului Verde a fost prefăcută în vulpe prin farmecele unor zmei, în vreme ce părinţii şi supuşii s-au făcut stane de piatră (Rădulescu-Codin, *Pescăruş împăratul*). Un tâlhar pedepsit şi spăsit intră într-o piele de urs care se lipi de trupul său ca şi când ar fi fost de acolo şi devenit urs e luat de lanţ de împărăteasa pe care o ţine captivă (Ispirescu, *George cel viteaz*).

Metamorfoză printr-un aliment magic:

Un fecior năzdrăvan mănâncă întâmplător din nişte smochine şi se face măgar, apoi găseşte nişte roşcove pe care mâncându-le redevine om. Cum o măiastră din ostrov îl jefuieşte de tot ce are, îi dă smochine să mănânce şi o preface în măgar (Ispirescu, *Cei trei fraţi împăraţi*).

Metamorfoza prin băut:

Cine bea apă din urmele unui lup sau ale unui cerb se face lup ori cerb (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*). Trifon bând apă din urmă de cerb se preface în cerb. Tiriana, sora lui, îl împiedicase să bea din urmă de bou, de lup, ca să nu se facă bou ori lup (Ret., *Cerbul*).

Metamorfoze în virtutea faptului de a fi năzdrăvan:

Împăraţii bătrâni au adesea această putere. Împăratul cu trei fete se face zmeu şi-şi ameninţă fetele la podul de aramă, de argint şi de aur. Apoi se dă de trei ori peste cap şi redevine om (Ret., *Din fată-fecior*). Împăratul din *Povestea lui Harap-Alb* a lui Ion Creangă îşi încearcă feciorii, prefăcut în urs. Un împărat se face un balaur mare cu douăsprezece capete şi se ascunde sub podul de aur, ieşind înaintea fetei celei mici, „plesnind din coadă şi încolăcindu-se; din gurile lui ieşea văpaie de foc, şi limbile îi jucau ca nişte săgeţi arzătoare". După luptă de un ceas, fata izbuteşte să rănească pe balaur. Acesta se dă de trei ori peste cap şi se face om (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Mai înainte o întâmpinase la podul de aramă şi cel de argint, prefăcut în lup şi în leu.

Zmeii, zmeoaicele, dracii, zânele, feciorii năzdrăvani, chiar animalele au uneori această putere. Un zmeu, ca să scape de lighioane, se face buştean (Fundescu, *N-aude, n-avede*). Alţi zmei se prefac în şoareci şi, spre a ajuta pe Petru, merg la stoguri, macină, cern şi coc pâine din

grâu într-o noapte (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*). Prâslea se luptă cu zmeul cel mic până la amiază, când se fac amândoi două focuri, apoi două roți, apoi oameni (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Zmeul din palatul de topaz se face flacără galbenă, în vreme ce Făt-Frumos se face flacără roşie (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Surorile zmeilor din palatele de argint, aur, topaz, se prefac ca să otrăvească pe Făt-Frumos, în grădină cu peri, în fântână şi în viță cu struguri; Zmeoaica, mama lor, în flacără cât gămălia acului de mică (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Fetele unei zmeoaice, în acelaşi scop, devin fântână otrăvitoare, loc cu flori adormitoare, păr cu pere omorâtoare (V. Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*). Alte trei zmeoaice, spre a-l pierde pe Aripă-frumoasă, se schimbă în fântână, cuptor şi păr cu pere de aur, toate otrăvitoare (Ret., *Aripă-frumoasă*). Fata unei babe zmeoaice se preface, dându-se peste cap, în iapă. Crâncu încalecă pe ea şi o duce noaptea la păscut. Iapa se metamorfozează în cioară (Ret., *Crâncu*). Fata şi crăişorul şerpilor, urmăriți de mama şi surorile craiului, se metamorfozează în bostănărie şi păzitor, moară de apă şi morar, două turturele, plop şi iederă (I.T. Merea, *Crăişorul şerpilor*). Fata pajurei şi fata unui împărat, urmărite de un zmeu, se prefac în mânăstire şi popă, holdă şi fată voinică, rață şi lac (Gr. Sima, *Pajura*). Un sihastru îşi petrece viața citind cărțile sfinte în coate şi în genunchi. Dracii țin sobor şi cel mai mişel dintre ei e trimis să seducă pe sihastru. Dracul se dă peste cap şi se face fată frumoasă, iar sihastrul, rugat, o primeşte peste noapte, fără a înceta lecturile din cărțile sfinte, din care pricină fata se preface în cioară şi sihastrul o aruncă într-un copac (Ret., *Tămâia dracului*). Trei zâne care se scaldă în tăul de lapte au, obişnuit, chip de porumbiță. Voinicul Parsion ia uneia aripile de pe țărm şi ea rămâne fată. Recăpătându-le prin viclenie, redevine porumbiță şi voinicul o regăseşte în cetatea nevăzută şi neauzită, unde zâna, dându-se de trei ori peste cap, se face nevastă (Ret., *Voinicul Parsion*). O bufniță se agață cu ghearele de spinarea unui voinic şi merge cu el până acasă. Alte şase bufnițe se țin după dânsul. Bufnița e zâna zânelor şi voinicul o găseşte în pat ca o fată frumoasă. Face nuntă cu ea. Aruncând pielea bufnițelor pe foc, acestea fug, prefăcute în şapte porumbei (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Zâna munților apare ca turturică (Ispirescu, *Zâna munților*). Iapa măiastră pe care o duce la păscut Ioniță Făt-Frumos se transformă în pasăre, iepure şi copac (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*). Un cotoi, dându-se de trei ori peste cap, devine om (Ispirescu, *Cotoşman năzdrăvan*). Un cal se face boltă cu negoț şi altul

neguțător, și când vine Ileana Cosânzeana să cumpere papuci, bolta se micșorează ca o ladă și prinde pe fată (Ret., *Din fată-fecior*). De asemenea, Urmă-galbină, făcându-i-se dor de soția sa Mandalina, se face un cal frumos și, însoțit de fratele său, ca neguțător, merge la târg unde un bătrân cu haine domnești, care nu-i decât mamonul (tatăl zmeilor) și iubitul Mandalinei, cumpără calul (Ret., *Urmă-galbină și Pipăruș Pătru*).

Metamorfoza se întâmplă uneori prin opera binevoitoare a altcuiva. Aleodor-împărat e prefăcut în pui de corb (de către un corb), în cosăcel (de către o știucă) și într-o lindenă (de către un tăun), ca să nu fie văzut de fata lui Verdeș-împărat (Ispirescu, *Aleodor-împărat*).

Motivul poate să fie de asemenea defensiv. Voinic de plumb preface în tăciuni pe frații săi, simțindu-i dușmănoși, ca să nu vadă cum el se bate cu zmeul în chip de roată și de flacără și cum, fiind năzdrăvan, se dă de trei ori peste cap și devine porumbel (Vasile Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*).

Altă dată este efectul unui obiect miraculos. Ursitoarea cea bună dă lui Țugulea, căruia o zmeoaică i-a furat vinele de la picioare, un chimiraș, mulțumită căruia poate lua orice înfățișare voiește. Țugulea se face albină și află unde sunt vinele (Ispirescu, *Țugulea, fiul unchiașului și al mătușii*). Nevasta lui Pantilie pune mâna pe o pană fermecată a acestuia și cu ea îl preface în câine și în pupăză (G. Cătană, *Povestea lui Pintilie*).

În unele cazuri e de ajuns ca eroul să se dea de trei ori peste cap și eventual să spună câteva cuvinte magice. Greuceanu, învățat de un faur, se dă de trei ori peste cap și se face porumbel, așezându-se într-un pom în fața caselor zmeilor, porumbelul dându-se iarăși de trei ori peste cap devine muscă și, intrând în cămara zmeilor, se ascunde în crăpătura unei grinzi (Ispirescu, *Greuceanu*). Tot el, dându-se de trei ori peste cap, se face buzdugan. O babă roabă din pivnița zmeului sfătuiește pe un băiat și o fată de împărat luați de zmeu să se dea peste cap că se vor face orice voiesc. Dar îi și unge cu o unsoare fermecată. Copiii se fac păstori și turmă, călugăr și mânăstire, rățoi și lac (Ret., *Făt-Frumos zălogit*).[42]

Cu o simplă palmă, sfătuită de sora crivățului, o fată preface o babă rea în baston (Fundescu, *Sora crivățului*).

---

[42] Despre această serie de metamorfoze cf. M. Gaster, *Cucul și turturica*, studiu comparativ în *Convorbiri literare*, XIII, nr. 6 din 1 sept. 1879 și Adaos în *Convorbiri literare*, nr. 8 din 1 noiembrie 1879.

Metamorfozele se datoresc în anume basme persistenței spiritului vital şi dorinței intime a naratorului de a izbăvi de moarte nedreaptă pe victime şi a aplica sancțiuni. Îngropați în bălegarul cailor de o roabă, un băiat şi o fată de aur se metamorfozează în brazi de aur. Scândurile lor fiind aruncate pe foc, o scânteie sare în nişte tărâțe pe care le mănâncă o oaie. Aceasta fată doi miei de aur. Tăiați din porunca roabei, mațele lor sunt duse la gârle spre a fi spălate. Două mațe scapă în apă şi se fac iarăşi copii de aur (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Brazii se înlocuiesc cu doi meri de aur ce, tăiați, devin scânduri de pat, apoi scântei, busuioc, miei de aur, copii cu două mere de aur (Ispirescu, *Înşir-te mărgăritari*).

În alt basm, pomii sunt peri plini de pere galbene ca aurul, din scândurile lor sar două scântei pe hornuri şi se fac doi mieluşei cu lână şi coarne de aur, din mațele lor ies un băiat şi o fată cu păr de aur (Ret., *Cei doi copii*). Într-altul, copiii trec prin fazele paltini, paturi, scântei, miei, peştişori de aur, copii (I. Slavici, *Doi feți cu stea în frunte*). Într-un basm intervine şi un factor extern. Un băiat e tăiat în bucăți de fiul lui Roşu-împărat. Un bou suflă asupra bucăților adunate şi înviază pe voinic pe care apoi îl preface în cal. Roşu-Împărat îl cumpără şi-l taie. Din două picături de sânge puse de o fată, la rugămintea lui, de o parte şi de alta a porții, răsar doi meri de aur, ce sunt tăiați la îndemnul unei țigănci. Fata ia câte o coajă de la amândoi şi le aruncă în gârlă. Ies doi rățoi. Împăratul vine cu buzduganul şi băiatul, ieşit din cei doi rățoi, îl împietreşte (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Fata babei aruncă într-o fântână pe sora ei vitregă şi goneşte de la curte băiatul acesteia făcut cu un fecior de împărat. Băiatul, devenit păstor, merge cu oile la fântână, din care răsărise o mlădiță de răchită. Îşi taie din ea o tilincă. Aceasta cântă şi spune singură istoria fetei unchiaşului (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*). Zâna dintr-o rodie, omorâtă de o țigancă cu un ac, se preface în păsăruică, prinsă şi tăiată, din trei picături de sânge ale ei iese un brad, din bradul tăiat, o babă ia o surcea şi face un capac la o oală, din oală iese zâna (Ispirescu, *Cele trei rodii aurite*).

Se metamorfozează şi lucrurile. Dafin încalecă pe buşteanul ielelor din pădurea neagră, îi dă trei pinteni, şi acesta se preface în căruță cu doisprezece cai de foc cu care ajunge la palatul Chiralinei, pe tărâmul celălalt. Aici preface buşteanul în cerb de aur si pe urmă iar în căruță (N. Filimon, *Omul de piatră*; Fundescu, *Dafin-împărat*).

OBIECTE NĂZDRĂVANE

Când un erou nu poate ieşi din impas pe căi naturale sau prin puteri magice inerente fiinţei lui, recurge la obiecte năzdrăvane, pe care nu le vom numi talismane, spre a nu insinua în chip exagerat mentalitatea primitivă. De fapt, fiinţele şi obiectele năzdrăvane nu sunt atât dovezi de credinţă în forţele supranaturale, cât mijloacele de satisfacere ale unei necesităţi legitime printr-o soluţie repede şi de imaginaţie. Eroul fabulos se află, ca şi eroul unui roman de aventuri, în faţa unei probleme: de a învinge un duşman colosal, de a scăpa de o urmărire, de a se urca în aer sau a se coborî în mare. Atunci, el recurge la mijloacele tehnice pe care i le oferă ingeniul popular şi care, dacă sunt de ordin fantastic, simbolizează totuşi un deziderat al umanităţii, rezolvat astăzi în multe cazuri pe cale ştiinţifică.

Zmeii, precum ştim, au toţi buzdugane. Unul are un buzdugan care aruncat cale de un conac loveşte în uşă, în masă şi se pune în cui. Al doilea aruncă buzduganul cale de două conace, al treilea, de trei conace (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Zmeii din palatele de argint, aur şi topaz au buzdugane care bat de trei ori în poartă şi se aşază singure în cui (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Serilă, Murgilă şi Zorilă întâlnesc una din fetele de împărat la o fântână, scoţând apă cu vadra. Puterea zmeului e în buzdugan pe care îl aruncă de la trei mile. Acesta izbeşte de trei ori în poartă, se bagă în casă, se învârte de trei ori şi se pune în cui (Cătană, *Serilă, Murgilă şi Zorilă*).

Împăraţii bătrâni posedă pe lângă cai năzdrăvani, haine şi arme din tinereţe, miraculoase, care fie se prăfuiesc şi se ruginesc prin lăzi, fie sunt îngropate, spre a nu fi găsite. În orice caz, ele se pot regenera. Împăratul cu trei fete are în pod zdrenţe din hainele de tinereţe, puşcă şi sabie, care lovite în pământ se fac mai frumoase (Ret., *Din fată-fecior*). Spaima zmeilor află de la mamă-sa, împărăteasa, că armele tatălui său sunt îngropate la rădăcina unui plop, în grădină (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Făt-Frumos, cu învoirea împăratului, răscoleşte „trei zile şi trei nopţi" tronurile cu haine şi găseşte în fundul unui tron vechi armele şi hainele lui tată-său, dar foarte ruginite. Cu mâna lui le curăţă de rugină şi în şase săptămâni armele lucesc ca oglinda (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). N.D. Popescu dezvoltă: "... unde mi se puse băiatu pe căutat, scotoci cămări, dezgoli tronuri, cătă prin toate dulapurile, găsi fel de fel

de haine scumpe şi mândru nevoie mare, dar ca să dea de hainele de război cu nici un chip, căci de multă vreme nu se mai războise împăratul nostru. Tocmai când îşi luase nădejdea şi se pregătea să se întoarcă la cal spre a-i spune pățania, se împiedică de un tron vechi şi odorogit, aruncat după uşa unei cămări ponosite, zor să cadă, şi îl trânti peste cap de se făcu praf şi fărâme. Atunci se auzi un zgomot de fierărie veche şi se văzu printre putregaiul de scânduri nişte haine de zale ruginite şi nişte arme vai de lume de ponosite să nu pui nici mâna pe ele". Le freacă şi le lustruieşte şi le face „de se răsfrângea cu drag soarele în luciul lor (N.D. Popescu, *Fata din dafin*). Feciorul mai mic din *Povestea lui Harap-Alb* a lui I. Creangă cere şi el calul şi armele din tinerețe ale împăratului. Alt fecior, plecând în căutarea balaurului care fură portocale, vrea armele tatălui de când fusese mire (I. Marin, *Portocalul şi balaurul*). Cenuşotcă reclamă de la Împăratul Roşu, căruia i se furase soarele, luna şi stelele, pe lângă trei cai de aramă îngropați în partea de apus a cetății, hainele de mire ale împăratului (Vasile Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*).

Dintre armele arhaice, buzduganul, paloşul, mai puțin sabia, sulița, arcul sunt cele obişnuite. Gheorghe cel viteaz şi le fabrică singur. Întâi îşi face o sabie, care se rupe în două când loveşte într-un drug de fier, şi un buzdugan, care aruncat în slava cerului, căzând jos, se turteşte. Le leapădă. În codrul în care crescuse era un fier gros, înfipt în pământ. Trage de el, era o vână din munți. Rupe vâna şi face din ea o sabie. „Balmut ajutorul meu" şi un buzdugan „Omorâtorul duşmanilor mei". Asta aminteşte de Durandal, spada lui Roland (Ispirescu, *George cel viteaz*). Mai adesea, eroul le primeşte în dar. Dumnezeu şi Sf. Petru dăruiesc copilului născut, prin concepție miraculoasă, de fata lui Verde-împărat, un paloş (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Tuliman are un paloş care se ridică la o înălțime considerabilă şi luptă singur cu o oaste întreagă, făcând-o mii de fărâme (Rădulescu-Codin, *Tuliman*). Şi lui Pipăruş viteazul „doi moşnegi", care sunt desigur tot Dumnezeu şi Sf. Petru, îi dăruiesc un paloş (*ibid.*). Copil-sărac, pe cale de a fi omorât de doisprezece oameni puşi de mama vitregă, se roagă lui Dumnezeu şi acesta îi dă o sabie, „care singură ieşea din părete, tăia în dreapta şi în stânga, tot singură şi apoi pierea". Cu ea omoară pe cei doisprezece (T. Pamfile, *Copil-sărac*). Un om cu o sabie ruginită propune lui Trifon să-i dea mărgeaua fermecată în schimbul săbiei care omoară singură. Trifon face schimbul, porunceşte săbiei să taie capul omului şi rămâne şi cu

mărgeaua (Ret., *Trifon hăbăucul*). Dumnezeu ia o viță de păr din capul unei fete, face lațuri și un arculeț și le dă fratelui fetei să prindă păsările (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Un călugăr dă unui prunc o suliță ascuțită să arunce cu ea în purcelul de la scroafa cu dinții de fier (Frâncu și Candrea, *Pruncul și călugărul*). Trebuie adăugat că nu totdeauna o armă își păstrează funcția originară. Astfel, un fecior de împărat are un paloș, găsit într-o groapă, a cărui proprietate este de a împietri. Cu acest paloș împietrești oști întregi. Feciorul Împăratului Roșu i-l fură, dar îl recapătă printr-un șiretlic (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*).

Pușca este foarte folosită în basm, agonisită nu din industria curentă, ci mai ales de la Dumnezeu, și posedând puteri excepționale. Agheran capătă de la Dumnezeu și de la nănașul său Sf. Petru o pușcă cu care doboară atâtea sălbăticiuni încât soții lui abia le pot duce acasă. „Apoi cum să nu fi putut pușca cu o așa pușcă mirurată?! Asta era mai a zmeilor cu mult decât puscile cele cu repeziș și repetiș cari s-ar fi aflat acuma și despre cari ne vorovise dascălul nostru mai dăunăzi că poți să omori pe om și de 30 de ori într-o clipă, nu mai mult"; „nu trebuia umplută niciodată și tot era plină totdeura" (Frâncu și Candrea, *Agheran voinicul*). Și lui Urmă-galbină, pe lângă paloș, Dumnezeu și Sfântul Petru îi dăruiesc o pușcă (Ret., *Urmă-galbină și Pipăruș Pătru*). Fata-fecior capătă de la Împăratul Roșu, pe lângă lada cu un cal, o pușcă ce pușcă la patru mile de loc în pătrat (Ret., *Din fată-fecior*). Călugărul dă pruncului „o pușcă cum n-o mai văzut ochi de om", care s-ar părea că prinde, căci băiatul trage spre păsăruța de unde se întâlnesc vântoasele, și călugărul, luându-i pușca de pe umăr, găsește păsăruța (Frâncu și Candrea, *Pruncul și călugărul*). Vizor, craiul șerpilor, dă lui Petru o pușculiță cu apă care împietrește. Cum Domnul, care îl trimisese pe lumea cealaltă să-i aducă coroana cu care fusese înmormântat tată-său, pune slugile să-l bată cu nuielele, Petru îi stropește cu pușculița, iar domnul și slugile se prefac în stane de piatră (Ret., *Vizor, craiul șerpilor*).

Ca instrument coercitiv, mai ales pentru aceia care n-au știut să se folosească de alte unelte năzdrăvane, este bâta. Un om sărac cere dracului o boată de după ușă și cu ea merge la birtășița care-i furase punga fermecată. Zicându-i-se:

„Sări boată botoanie
Și dă-i la fundoanie."

Boata sare la birtăşiţă şi o face „vânătă ca pruna". Omul recapătă punga (G. Cătană, *Doi fraţi*). Un ţigan, în condiţii asemănătoare, capătă de la Dumnezeu o jiloveaţă care se porneşte la bătaie când i se spune:

„Jiloveaţă
Legată cu aţă
Să te-ntorci şi să te suci
Şi mintea la loc s-o duci."

Ţiganul obţine astfel restituirea din partea naşului a unei mese vrăjite şi a unui cal care face bani, însă bate şi pe executorul de dări şi pe Dumnezeu şi pe Sf. Petru, de unde pierderea darurilor, afară de cal, rămas fără puteri miraculoase (Ret., *Ganul ţiganul*). Un om cu un băţ mare de-a umăr şi cu o cârjă mică cere lui Trifon mărgeaua fermecată. Dacă ar fi poruncit - lămureşte el - bâtei să bată pe cineva, „apoi nici grindina nu-ţi fleceşte mai tare cucuruzul decum ţi-i dobzază aceste beţe şi cu deosebire că cea mică e bună de desmierdat muieri". Trifon face schimbul, apoi pune sabia să taie capul omului (Ret., *Trifon hăbăucul*). Bineînţeles, bâta nu este o armă potrivită pentru un viteaz.

Cele mai curente arme magice defensive în toate basmele din lume sunt acelea care, aruncate, se prefac în obstacole în calea urmăritorilor. Făt-Frumos găseşte pe fata furată de zmeu în palatul de sticlă, o urcă pe cal şi, urmărit de zmeoaică, aruncă o perie, o basma cu chenar pe margine şi o gresie luată de fată, din care răsar pădure, apă înconjurată cu foc, munte de piatră lustruită (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Fata-voinic scoate din urechile calului năzdrăvan o gresie şi o piatră ce se fac munte de piatră atingând cerul şi pădure deasă, iar de pe degetul Ilenei Simziene trage un inel ce devine zid de cremene până la cer (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Făt-Frumos din lacrimă al lui M. Eminescu aruncă înaintea babei care-l urmăreşte o perie, o cutie şi o năframă, ce devin, respectiv, pădure, stâncă, lac. Băiet sărac al lui I. Slavici, urmărit de babă, aruncă pieptene, perie, ţesală din care ies gard, stuf, pădure de cuţite şi săbii. O cutie, o perie, o năframă luate din casa pajurei se transformă, aruncate de o fată, în munte, codru, lac de lapte (Gr. Sima, *Pajura*). În urechea dreaptă a calului năzdrăvan, Făt-Frumos găseşte o bucată de săpun, o perie şi o gresie. Urmărit de zmeu, voinicul aruncă săpunul care se face loc alunecos. Zmeul îl trece. Peria se face pădure deasă, gresia munte mare şi înalt (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Roaba din pivniţa zmeului dă băiatului şi fetei un pieptene, o năframă, o perie şi un amnar, spre a scăpa de „bătrâna haranca, mama zmeului", iar acestea

se fac zid, râu, pădure şi munte de oţel (Ret., *Făt-Frumos zălogit*). Un băiat scoate din cornul lui Bou-bălănel o năframă albă, o perie, care aruncate în calea lupului năzdrăvan se fac baltag şi pădure (T. Pamfile, *Bou-bălănel*).

Un mijloc excelent de a scăpa de urmărire ar fi de a deveni invizibil. Basmul găseşte o soluţie magică şi pentru această problemă. Dracii au un lecru (vestă) cu care nu te mai poate vedea nimeni (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). O babă intră în curtea Împăratului Galben, nevăzută, mulţumită unei batiste pe care pune amândouă mâinile (Rădulescu-Codin, *Tuliman*). În cetatea de aer, zmeii se ceartă pentru împărţirea mai multor obiecte miraculoase, printre care coroana cu care devii nevăzut (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Toderaş primeşte de la un om care venea noaptea împreună cu altul într-o căruţă trasă de patru cai negri un clop (pălărie) ce face pe posesor invizibil, transportându-l totodată unde doreşte. Zicând deci: „Să fiu la împăratul la masă", se trezeşte la ospăţul împărătesc unde nu-l vede nimeni (Ret., *Doftorul Toderaş*). Alţi draci se ceartă pentru o căciulă de invizibilitate (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Tot pentru o astfel de căciulă se ceartă nişte copii de draci (G. Cătană, *Pătru Pipelea*). În altă împrejurare, procedeul e mai complicat. Flăcăul argat de grădinar găseşte, învăţat în vis de o zână, în unghiul grădinii dinspre răsărit, un pui de dafin cireşiu, altul trandafiriu, o săpălugă de aur, o năstrapă de aur şi un ştergar de mătase. Pune puii de dafin în ghivece, îi sapă cu săpăliga, îi stropeşte cu năstrapa. Când dafinii ajung de un stat de om, le spune:

„Dafine, dafine,
Cu săpăluga de aur săpatu-te-am,
Cu năstrapă de aur udatu-te-am,
Cu ştergar de mătase ştersu-te-am,
Dă-mi darul d-a mă face oricând voi voi eu,
Să nu fiu văzut de nimeni."

Răsare un boboc de floare cireşiu, creşte, se deschide, argatul îl rupe şi îl pune în sân, devenind nevăzut (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*).

Dezideratul de a fi invulnerabil, satisfăcut parţial prin hainele de tinereţe ale împăratului, greu penetrabile la săgeţi, se soluţionează printr-o năframă vrăjită. O astfel de năframă de pânză năsădită şi vrăjită capătă de la Sfânta Joi Petre. Cine-o poartă, fulgerul nu-l ajunge, sulița

nu-l pătrunde, sabia nu-l taie şi gloanţele sar de pe trupul lui (Slavici, *Zâna Zorilor*).

Problema deplasării vertiginoase, dezlegată în general prin calul năzdrăvan, are şi alte soluţii magice şi chiar mecanice. De pildă, mecanic este turnul zburător. Un băiat de împărat, ajutat de o slugă credincioasă, aduce scânduri, stinghii, drugi, otgoane, pânze, clădeşte un foişor, se urcă în el, învârteşte nişte şuruburi şi nişte vârtejuri la nişte meşteşuguri ce avea foişorul, pluteşte în aer, se tot urcă şi lasă pe toţi cu gura căscată (Ispirescu, *Hoţ-împărat*). Mecanică ori magică este propulsiunea unui cărucior al zânei munţilor care vine „fără să fie trasă de cai" (Ispirescu, *Zâna munţilor*). E de văzut dacă în amândouă cazurile, Ispirescu, obsedat de automatele moderne, n-a introdus născociri proprii.

„Les bottes de sept lieues" au drept corespondent în basmele noastre papucii cu care treci orice apă ca pe uscat (Fundescu, *Ion Buzdugan*), opincile cu care treci marea ca pe uscat (Ispirescu, *Zâna Zânelor*), perechea de şole (opinci) cu care poţi păşi trei miluri (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Însă o fată neagră dă lui Cenuşotcă un inel care, când acesta se gândea la părinţi, îl şi ducea acasă (*ibid.*). Dracii se mai ceartă şi pentru batista care când o legi de mâna dreaptă zbori (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Biciul fermecat, la plesnetul căruia soseşte îndată un cal, care te duce ca vântul, trebuie considerat mai curând ca un semnal pentru cal, aşa precum e frâul (G. Cătană, *Pătru Pipelea*); ca de pildă, acelea pe care Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri şi Sfânta Duminică le dau lui Petru Păr-Frumos şi care, când le scuturi, vine câte un cal de aramă, de argint şi de aur (Frâncu şi Candrea, *Ileana Constănţeana*).

Făt-Frumos găseşte la împăratul zmeilor, pe lângă căciula ce te face nevăzut şi papucii cu care treci marea fără să te uzi, covorul ce te duce oriunde (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşu-împărat*).[43] În altă împrejurare, existând calul, călătoria miraculoasă se face cu ajutorul unui inel. Un călugăr dă pruncului o verigă de aur în deget care sucită, face ca iapa să sară dincolo de mare (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*).

O problemă în basm, unde distanţele între eroi sunt adesea incomensurabile, este comunicarea reciprocă a ştirilor bune şi mai ales rele. Aparatul cel mai simplu este năframa. Busuioc dă lui Siminoc o batistă. Când trei picături de sânge se vor ivi pe ea, e semn că a murit

43 Vezi şi *Fata cu trei peţitori*, apud Şăineanu, *op. cit.*, p. 776.

(Ispirescu, *Luceafărul de zioa şi luceafărul de noapte*). Bisioc, din alt basm dă lui Siminog o năframă: „Na, mă... iea năframa asta a mea şi dă-mi şi tu p-a ta. Şi tu să ştii: când îi vedea sânge pe năframa mea, atunci m-am prăpădit" (Rădulescu-Codin, *Siminog şi Bisioc*). Greuceanu şi frate-său îşi împart câte o basma, când vor fi rupte la mijloc să ştie fiecare că celălalt a pierit (Ispirescu, *Greuceanu*). Păr dă lui Măr o maramă pe care când se vor vedea trei picături de sânge semn, e semn că Păr a murit (Ret., *Măr şi Păr*). Sfânta Miercuri dăruieşte lui Petru o cutie vrăjită din care când voinicul o deschide se aude un glas: „Ce e porunca?" Petru întreabă despre tată-său şi află că acesta e supărat, fiindcă Costan şi Florea, feciorii mai mari, îi cer împărăţia. Mai târziu, după ce a luat apă de la Zâna Zorilor şi a trecut şi pe la Sfânta Vineri, lăsându-i un urcior, consultând cutia află că zâna e supărată că i s-a furat apa, iar Sfânta Vineri, din pricină că, sărind în sus de bucurie, i s-a spart urciorul (Slavici, *Zâna Zorilor*). Zâna Stelina lasă în odaia hoţilor o floare. Când aceasta s-ar fi ofilit trebuiau să o caute căci era în primejdie de moarte (T. Pamfile, *Zâna Stelina*). Oglinda pe care o posedă o crâşmăriţă are o explicaţie mai limitată. Ea spune care este mai frumoasă pe lume (Slavici, *Floriţa din codru*). O astfel de oglindă are şi zâna numită Frumoasa lumii (T. Pamfile, *Zâna Stelina*). Aşa-zisul „ochian năzdrăvan" al fetei lui Verdeş-împărat nu mai produce acum mare uimire. Cu el, fata vede până la vântul cel turbat şi, ce-i drept, până în fundul mării (Ispirescu, *Aleodor-împărat*).

Hrana, fiind o condiţie esenţială a vieţii, e o preocupare firească a eroilor, mai ales săraci. Agonisirea ei fără nici o muncă intră în spiritul multor basme. În palatul în care douăsprezece fete joacă, iese – după danţ – o masă ca din pământ, încărcată cu toate bunătăţile „şi ce este pe lume şi ce nu este" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Trifon capătă de la împăratul şerpilor mărgeaua de sub măsea. Fiindu-i foame şi neştiind ce să facă cu mărgeaua, ocărăşte în gând pe vultur care l-a învăţat să ceară. „Dă-mi acum de mâncat, tu mărgea." O aruncă jos ca pe un lucru fără preţ, „iar acolo se întinde o masă cu fel de fel de mâncări şi băuturi, cu muzicanţi şi cu veselie de tot să trăieşti" (Ret., *Trifon hăbăucul*). Fata popii a cu stem se trezeşte într-o casă ce se învârtea după soare. „Masa se punea singură, lingurile, furculiţele au fost vorbit ca oamenii pământeni..." (D. Stăncescu, *Fata popii a cu stem*). Ceva asemănător se întâmplă şi în alte case la care nimereşte o fată de împărat şi un fiu de văduvă. Stăpânul casei porunceşte să se pună masa. Aceasta

vine singură, talerele, lingurile şi celelalte tacâmuri vin cu vătaşii lor (Ispirescu, *Fata împăratului şi fiul văduvei*). Dar aci e vorba de un animism, există bucătării unde se găteşte, dar unde oalele şi toate sculele vorbesc. În palatul zmeului pe tărâmul celălalt, băiatul şi fata de împărat, furaţi, gândindu-se la mâncare, „iată că ieşi deodată din pământ o masă încărcată cu fel de fel de bucate îndestulătoare pentru doi inşi cu două tacâmuri" (N.D. Popescu, *Omul după tărâmul celălalt*). Dumnezeu dăruieşte flămândului Ganul ţiganul o masă vrăjită. Când ţiganul îi spune: „Scumpă masă / De mătasă / Ia aminte, / De te-ntinde" etc. aceasta se umple de bucate. Naşul i-o fură, substituindu-i una de rând (Ret., *Ganul ţiganul*). O împărătească da feciorului ei o lădiţă strălucitoare ca un soare din care ies cele mai bune mâncări şi băuturi. El, îmbrăcat ca o femeie, o dă crăiesei zânelor, în schimbul unei sărutări (Ret., *Crăiasa zânelor*).

Lipsa de bani se acoperă agonisind, ca Toderaş, punga în care banii nu se gată şi pe care fata împăratului i-o fură (Ret., *Doftorul Toderaş*). Un om capătă de la Scaraoţchi o pungă fermecată care varsă blagă, bani de aur şi argint, când îi zici: „Pungă punguliţă / Scoate banii pe guriţă." O birtăşiţă i-o fură. Scaraoţchi îi dă atunci o boantă, şi astfel, bătând pe birtăşiţă, recapătă punga (G. Cătană, *Doi fraţi*).[44] Un băiat găseşte într-o mreană o covăţică ce se umple cu galbeni (Ispirescu, *Cei trei fraţi împăraţi*).

Mult mai practică este mărgeaua de după măseaua împăratului şerpilor cu care voinicul poate dobândi orice, suflând asupra ei de trei ori. Când o capătă, copilul unei babe se gândeşte să aibă o casă mare, plină cu tot felul de bunătăţi. Casa se face, copilul mănâncă şi lasă totul aşa şi pentru alţii. Doreşte apoi ca mamă-sa să aibă haine frumoase ca muierea chinezului din sat. Astfel îmbrăcată, o trimite în peţit la împărat. Acesta cere minuni pe care băiatul le îndeplineşte cu ajutorul mărgelii: să-i clădească peste drum case ca ale lui până dimineaţa, să-i învie o slujnică pe care a omorât-o la mânie, să-i facă două poduri, unul de aur şi unul de argint, de la palatul împărătesc până la casa ginerelui şi înapoi, tot până în zori, şi în fine să-i facă o grădină minunată, visată de slujnica moartă. Feciorul le săvârşeşte pe toate cu ajutorul mărgelei (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Un vultur, fiindcă a fost legat de Pantilie la o aripă împuşcată, îi dă o pană fermecată cu care poate face ce

[44] V. şi Şăineanu, *op. cit.*, p. 670, 868.

gândește. Întâi omul face o probă la marginea pădurii. „Dă-mi Doamne un car cu boi să nu mai duc lemne cu croșa din pădure." Răsare un car cu doi boi lungi în coarne „ca d-un stânjen". Cere apoi două vaci frumoase cu doi viței după ele. Acasă dorește o pungă mare plină cu galbeni. Apar „putere de galbeni noi nouți ce străluceau de-ți luau vederile". Mai râvnește „o casă cu două rânduri ca la spăii, cu grădină mare, cu grajduri pentru vite, cu cai și cu căruță, cu slugi și slujnice, ca spăia din satul lor" (G. Cătană, *Povestea lui Pantilie*). O fată pe care tată-său vrea s-o ia de nevastă, spre a tărăgăna lucrurile, cere daruri imposibile: „o căruță numai de argint, cu cai de argint și un rând de haine pentru ea numai de argint". După aceea îi pretinde o căruță de aur și celelalte asemeni, pe urmă una de diamant. Totuși, împăratul, având un inel fermecat pe deget, săvârșește toate aceste isprăvi (G. Cătană, *Prințesa „Nu știu"*). Voinicului cu cartea, făcându-i-se dor de pământ, împărăteasa îi dă un inel din moși-strămoși, cu puterea ca atunci când îl scoate din deget, uitându-se la el și dorind - să facă un palat cum seamăn pe lume n-are. Un moșier, văzând palaturile, pofțește pe Făt-Frumos la masă, îl amețește cu buruieni adormitoare puse în vin și-i fură inelul. Vizitiul, care însoțea pe voinic, îi dă alt inel (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână născut*). Unui copil orfan, Sfântul Petru îi dă un corn, sfătuindu-l să nu privească în el decât în bordeiul lui. Întâi, curios, nu urmează sfatul. Când, în fine, scăpat de o primejdie, vine acasă și privește în corn, ies din el bogății nenumărate. La fel face și alt voinic cu cornul lui Bou-bălănel. Deschise cornul „și ce văzu, nu-și crezu ochilor, în toate părțile s-au fost înșiruit mărite curți împărătești, cu frumoase grădini pline de păsări cântătoare, cu porți de aur și slugi fără număr, și bogății și vite, și de toate (T. Pamfile, *Bou-bălănel*).

Moartea voinicului prin viclenia vrăjmașilor, fiind potrivnică ideii morale a basmului, se caută un mijloc de a-l învia. În mod curent, aceasta e apa vie, uneori împreună cu apa moartă. Moartea prin euthanasie nu stârnește regretul naratorului și prin urmare nici dorința de a-l mântui. Apa vie și cea moartă sunt greu de agonisit și câteodată voinicul e trimis după ele numai spre a fi pierdut. Mama care a dat drumul balaurului se preface bolnavă și cere pruncului de șapte ani să-i aducă „apă vie și apă moartă, de unde se bat munți-n capete". Pruncul merge la pădure, întâlnește un călugăr sfânt, îi dă bineț, îl întreabă de apă. Călugărul îi dă o iapă pe care suindu-se pruncul ajunge în locul unde munții se băteau în capete, și când aceștia se hodinesc, iapa, cu

iuțeala fulgerului, se bagă între ei şi ia apa moartă şi apa vie (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Cu apă vie, nu se spune de unde e luată, fata neagră învie pe Petru Cenuşotcă, făcut de trei ori bucățele de către draci (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Lui Țugulea, frații cei răi îi retează capul cu sabia, însă nu atât încât să nu-i rămână o fărâmă de viață. Voinicul şi-aduce aminte de un vultur şi un urs cărora le făcuse bine. Ursul îi aşază oscioarele. Vulturul roagă pe urs să-i lege două ciuturele de picioare şi cu ele merge la apa Iordanului de unde din două fântâni ia apă vie şi apă moartă cu care înzdrăveneşte pe Țugulea (Ispirescu, *Țugulea*). Şi Crâncu, vânătorul codrului, fiind omorât de jupân Pogan zmeul, vulturul, cumnatul său, îl înviază cu apă vie şi apă tare, băgând în el puterea de la trei bivoli. Pogan omoară pe Crâncu a doua oară. Hărăul, cumnatu-său, îl învie cu apă vie şi apă tare, dându-i putere de şase bivoli. A treia oară, îl înviază cumnatu-său, lupul (Ret., *Crâncu*). Voinicul cel fără tată e tăiat bucățele de către un zmeu, pus într-o desagă de pe un cal şi scos afară pe poartă. Calul se duce la stăpână-sa, zâna, care adună bucățică cu bucățică şi os cu os, aşezându-le la locul lor. Toarnă peste ele apă moartă, pielea se face ca piftia; toarnă apă vie, voinicul se însufleţeşte, însă e mut. Zâna îi dă să mănânce un măr roşu, voinicul capătă grai. Un purcel năzdrăvan, de la scroafa de sub pământ, îi guiță în ureche şi începe să audă (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Omul de flori, cu barbă de mătase, făgăduieşte lui Făt-Frumos pe fata lui dacă îi va aduce apă vie şi apă moartă de unde se bat munții în capete. Voinicul ia apa în chipul ştiut, călare, strecurându-se la fântână, înainte de a se lovi munții în capete (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Pruncul, tăiat bucățele de un balaur şi dus la călugăr de o iapă, e înviat cu apă vie şi cu apă moartă. Însă, lipsind inima luată de mama cea rea, călugărul dă pruncului un fluier la care joci. Mama dă, ostenită de săritură, inima băiatului, iar pasărea de unde se bat vânturile i-o vâră acestuia cu ciocul pe gură (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Pescăruş e făcut „harcea parcea, mii şi fărâme" de doisprezece zmei. Din fericire, zmeii aveau, fără să ştie, o strachină cu apă vie, şi când s-au luptat cu Pescăruş, a sărit o picătură de sânge în apa din strachină şi flăcăul a răsărit şi mai voinic (Rădulescu-Codin, *Pescăruş-împăratul*). Aci avem de-a face cu o regenerare dintr-un element. Făt-Frumos omoară trei zmei. Zmeoaica cea bătrână toarnă apă vie peste ei şi-i învie (Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*). Câmpan verde şi frumos e tăiat bucățele de un zmeu, ciorile iau fiecare câte o bucățică.

Stăpâna lor, sora flăcăului, le porunceşte să le aducă înapoi, întocmeşte pe Ionică punând bucăţică lângă bucăţică, îl spală cu apă moartă şi-l stropeşte cu apă vie. „Atunci a sărit în picioare feciorul de împărat, de trei ori mai frumos de cum fusese mai înainte!" (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*). Zânele, identificate cu ielele, au luat unui unchiaş ochii. Un fecior de împărat merge la ele, ia ochii moşului de pe o poliţă şi două sticle, una cu apă vie şi alta cu apă moartă. Întors acasă, voinicul scoate ochii din batistă, îi pune la loc şi toarnă peste ei apă moartă şi apă vie (G. I. Pitiş, *Un ochi plânge, unul râde*). Şi „puterea" din butoi e tot o varietate de apă vie. Făt-Frumos se bate cu Mama-Pădurii care are două butoaie, unul cu apă şi altul cu putere. Voinicul le mută unul în locul altuia şi el bea putere, în vreme ce baba numai apă (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*). Dunăre-voinicul găseşte pe Tartacot Barbă-d-un-cot dormind într-o gaură de munte cu un urcior de apă vie la cap şi altul cu apă moartă la picioare. Schimbă locul urcioarelor şi omoară monstrul (P. Ispirescu, *Dunăre-voinicul*). Un orb îşi redobândeşte vederea spălându-se cu rouă (T. Pamfile, *Dreptatea şi strâmbătatea*). Tudorel cade, orb, de pe un mal înalt într-o apă vâjâitoare, înoată cum poate şi, când ajunge la celălalt mal, simte că are vederea sănătoasă (T. Pamfile, *Tudorel*). Altă apă ajută la creştere, având totuşi puteri mai mari. Pitică ajunge la un munte mare lângă o piatră. Fiindu-i sete, zice:

„Ieşi apă din piatră sacă
Şi vin la noi de ne adapă."

Din piatră curge apă ca dintr-un „şpriţ". Bea cu lăcomie şi de ce bea „de aceea creştea; se făcea mare, şi când fu sătul de apă şi era mare d-ajuns, era ca Pantilie de la noi, mare şi frumos, dros şi osos". Izvorul fermecat ţâşnea la nouă ani, la amiaz, cam un ceas şi împlinea orice dorinţă celui ce bea din el (G. Cătană, *Pitică*). Păr învie pe Măr în chipul următor: îi face un trup de pământ în jurul inimii, pe care o găsise ascunsă într-un buştean căci trupul îl mâncase o zmeoaică, şi-l stropeşte cu apă din lacul zânelor (Ret., *Măr şi Păr*).

Sângele, ca substanţă vitală, e şi el în stare de a învia un om. Afin, spunând, spre a se dezvinovăţi faţă de Dafin, ce auzise la vântul de primăvară şi ce făcuse spre a mântui pe Chiralina, împietreşte. Dafin taie copilul şi unge cu sânge omul de piatră, care învie. La rându-i, Afin înviat, învie copilul cu sânge de la un deget (N. Filimon, *Omul de piatră*). Acelaşi lucru se petrece în variantele *Dafin-împărat* de Fundescu şi *Dafir-împărat şi doamna Chiralina* de G. Cătană. Nişte căţei de iepure,

vulpe, lup şi urs îşi înviază stăpânul omorât de sora lui cu sânge de la o coţofană (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Un orb şi un olog merg la casa scorpiei, îi taie cele trei capete şi cu sângele ei cald îşi recapătă întâiul vederea şi al doilea îşi lipeşte picioarele (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Un om are un „sbici grozav" cu care învie orice morţi, oameni ori dobitoace (Ret., *Trifon hăbăucul*).

Mai poate fi înviat un om punându-i-se un suflet. Pipăruş viteazul a primit de la Dumnezeu şi Sfântul Petru şi o traistă cu trei suflete. Cu unul învie pe frate-său Urmă-galbină pe care îl zăreşte ciopârţit de zmei în tăul cu lapte. Cu al doilea îl învie pe acelaşi decapitat sub formă de cal. Cu al treilea înviază pe Mandalina, soţia lui Urmă-galbină din care a scos, tăind-o cu paloşul, zmei (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Slobozind dintr-o odaie un „omănoni", Pătru capătă în dar trei suflete pe care apoi monstrul i le ia în trei urmăriri. Însă voinicul a scăpat astfel cu sufletul său (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*).

Sunt şi obiecte malefice. Trifon agoniseşte o pălărie cu care, când şi-o ia din cap, împietreste pe cel dinainte. Din fericire, tot el are sbiciul care înviază (Ret., *Trifon hăbăucul*). Un negustor vinde Chiralinei două cămăşi „mai subţiri decât pânza păianjenului". Chiralina se îmbolnăveşte. Afin intră în miezul nopţii în odaia ei, o stropeşte cu lacrimi de turturică şi o vindecă (N. Filimon, *Omul de piatră*). Acelaşi lucru se întâmplă în variantele *Dafin-împărat* de Fundescu şi *Dafir-împărat şi doamna Chiralina* de G. Cătană, cu deosebirea că în ultimul basm, cămaşa o aduce un caălugăr, iar leacul e lapte de turturică. Floriţa, vrăjmăşită de o crâşmăriţă fiindcă e mai frumoasă şi aciuiată la doisprezece hoţi şi un ghebos, e omorâtă printr-o babă cu un inel, care însă n-are putere decât atâta vreme cât stă pe degete. Când hoţii i-l scot, fata înviază. Crâşmăriţa trimite o rochie. Fata o îmbracă şi moare. Scoţându-i-se rochia, înviază. Pieptănată, fata moare. Fiind însă despletită şi scoţându-i-se „firul morţii din păr", fata înviază (Slavici, *Floriţa din codru*). O zână, geloasă şi ea, îşi goneşte fata şi o omoară întâi, vârându-i în tâmplă o undrea, apoi dându-i, prefăcută în babă, o cămaşă, un fel de tunică a taurului Nessus. Ca şi mai sus, înlăturându-se undreaua şi cămaşa, fata înviază (T. Pamfile, *Zâna Stelina*).

Fluierul fermecat (*Zauberflöte*) sau alt instrument muzical prin care se obţine un efect, îndeobşte adormitor sau excitant asupra altora, e foarte comun în basme. Sfânta Vineri dă lui Petru un fluier fermecat cu care acesta, cântând, adoarme jivinele ce păzesc pe Zâna Zorilor (Slavici,

Zâna Zorilor). Vişin cântă dintr-un fluier, ielele încep să joace, le prinde şi le ia ochii furaţi de la un moş (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Un voinic capătă de la un călugăr un fluier cu care făcând să joace pe mamă-sa şi pe balaurul cu care aceasta se ţinea, recapătă inima ascunsă de mamă într-o ladă (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Dumnezeu dăruieşte lui Bobică un fluier pe care i-l ceruse acesta astfel: „Când oi cânta cu dânsul să joace şi pietrele dinaintea mea!". Intră la stâna unui popă, face oile să joace, popa de frica fluierului îi dă fata de nevastă (T. Pamfile, *Bobică*). Petrea prostul capătă de la Sfântul Petru un cimpoi de ţânţar care de abia se putea vedea printre degete. Când cântă din el, joacă lupii, joacă caprele, joacă şi popa, stăpânul caprelor, împreună cu preoteasa. Popa îi dă fata de nevastă (Slavici, *Petrea prostul*). Un împărat are două fluiere. Când simţea că i s-a furat ceva, sufla dintr-însul şi hoţul plesnea, de mai sufla şi din celălalt, paguba i se aducea înapoi (T. Pamfile, *Tudorel*). Un om dintr-o căruţă cu patru cai, ivită noaptea în pădure, dă fratelui mai mare al lui Toderaş un corn. Când va suna din el, vor ieşi „verde de cătane de va fi greu pământului de ei". Suflând pe partea cealaltă, vor dispare (Ret., *Doftorul Toderaş*). Douăsprezece fete de împărat fug noaptea de acasă într-un palat fermecat unde jucau din pricina unei orchestre magice, a unei „muzici care, vrând-nevrând te făcea să dănţuieşti. Fetele se repeziră ca fulgerul şi se puseră pe joc". Un argat de la grădini, care le urmărise, „Sărea şi el tontoroiul de colo până colo, fără să vrea; căci nu era chip să stea la un loc fără a se sălta când cânta muzica asta. Până şi şfeşnicile şi mesele şi lăviţile din casă săltau" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Un fecior capătă de la împărăteasă un ceas care cântă, ceea ce nu e nimic extraordinar, şi care răspândeşte lumină în acelaşi timp. Soarele părea „ca o umbră pe lângă acel ceas strălucitor", „gândeai că toate curţile sunt ocolite cu sori". Când începe să cânte, zânele rămân mute de admiraţie (Ret., *Crăiasa zânelor*). Şi cerbul de aur, care e un obiect neînsufleţit, cântă „un cântec de dor de plângea lemnele şi pietrele" (N. Filimon, *Omul de piatră*). Alt fluier (tilincă, trişcă), ce cântă singur, nu-i decât sufletul denunţător al unei fiinţe ucise. Astfel, dintr-o împărătească aruncată în fântână iese o răchită şi din ea crăişorul îşi face o tilincă ce cânta „singură-singurică" povestea mamei (T. Pamfile, *Fata unchieşului cea fără noroc*). Într-o variantă, planta crescută lângă fântână e un soc din care băieţelul îşi face o trişcă (D. Furtună, *Nu cânta băiete*, Ant. I.I.L.F.)

O unealtă năzdrăvană utilă este aceea prin care eroul poate transporta un lucru de proporții mari (palat, scule, veşminte) într-un volum minim. Palatul unor zmei e prefăcut într-un măr, plesnindu-se de trei ori dintr-un bici, apoi îşi recapătă dimensiunile prin efectul aceluiaşi bici (Ispirescu, Pasărea măiastră). Tot plesnind din bici de câte trei ori, Făt-Frumos vâră trei palate de zmei în trei nuci pe care le bagă în sân. Ajungând acasă, plesneşte de trei ori cu biciul, şi cele trei nuci se desfac în trei palate frumoase în care se găsesc şi cele trei surori ale sale (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Nişte zâne ţin în trei nuci pe nişte poliţe trei veşminte minunate (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). Un zmeu are trei bice. Când plesneşte dintr-unul, toate turmele lui se fac o nucă. Plesnind dintr-al doilea, toate cuprinsurile lui se fac un măr (Ispirescu, *Poveste ţărănească*). Tei legănat vâră palatele a trei zmei în trei mere, plesnind din bici (Şăineanu, *op. cit.*, p. 573). O zână fugind cu un voinic îşi vâră palatele într-o portocală (Al. Antemireanu, *Zâna de pe tărâmul florilor*). Exemplele sunt fără număr.

Printre obiectele năzdrăvane putem să citäm desaga din care ies cătane câtă frunză şi iarbă (Ret., *Trifon hăbăucul*), biciul care împietreşte duşmanul (Ispirescu, *Zâna zânelor*), inelul vrăjit fosforescent care pus în deget de o femeie o arată de zece ori mai frumoasă (Ret., *Crăiasa zânelor*), baia în care curge aur şi în care scăldându-se cineva capătă păr cu totul de aur (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*), biciul cu care plesnind în spatele cuiva îl schimbi în stană de piatră şi plesnindu-i în faţă îl readuce în starea dintâi (Ispirescu, *Poveste ţărănească*), furca cu caierul şi fusul cu totul de aur care toarce singur (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*), şi altele de soiul acesta.

Sunt câteva lucruri şi vegetale care vorbesc ca şi fiinţele năzdrăvane, la care se alătură şi unele animale şi care de fapt reprezintă pretexte de a demonstra hărnicia ori lenevia eroului, lucrurile în chestiune neputând fi utile omului decât îngrijite de el. Astfel, fântâna opreşte din cale pe fata unchiaşului şi-i zice; „- Fată mare şi frumoasă! Ce treci aşa de iute, fără să mă bagi în seamă? Vino de mă curăţă de noroi şi mă sleieşte că la întoarcere îţi voi da şi eu apă rece să bei." Un ogar într-un crâng roagă fata să-i scoată din picior un ghimpe. Un cuptor o roagă să-l lipească, să-l cureţe, să-i dea foc. Un păr o roagă să-l cureţe de frunze şi de omida zisă pisica popii. O viţă îi cere s-o cureţe, s-o plivească, să-i rupă toate frunzele uscate. La întoarcere, fata unchiaşului capătă de la viţă struguri şi vin, de la păr pere, da la cuptor

pâine caldă, de la ogar iepure fript, de la fântână apă rece. Drept sancțiune, fata leneșă a babei, care a refuzat să ajute pe cei de mai sus, capătă aguridă, e înțepată de păr, arsă de cuptor, muşcată de ogar, iar la fântână găseşte noroi (Fundescu, *Sânta Vineri*). În *Fata babei şi fata moşneagului*, harnica şi leneşa întâlnesc în calea lor o cățeluşă bolnavă, un păr, o fântână şi un cuptor, şi cea dintâi capătă apă, plăcinte, pere şi o salbă de galbeni.

Tot o demonstrație este până la un punct şi fenomenul talerelor şi tacâmurilor vorbitoare. Împăratul şi-a gonit fata fără să fie vinovată, şi acum, poftit de ea la masă, o lingură automată intră în cizma împăratului care, învinovățit de furt, se face roşu ca sfecla de ruşine. „ – Cum nu ştii dumneata – zise şi gazda – despre lingură, asemenea nu ştiu nici eu până în ziua de azi cu cine am făcut copilaşul acesta" (Ispirescu, *Fata de împărat şi fiul văduvei*). Într-o variantă, vătaful lingurilor, intrând în carâmbul cizmei feciorului de împărat, lingurile de pe masă încep să țipe: „ Ne-a furat vătaful, nu-l lăsa să plece" (D. Stăncescu, *Fata popei a cu stem*). Dar în alt basm, înrudit, demonstrația etică nemaiavând loc, fiind cel mult redusă la o umilire a împăratului care a izgonit pe cei doi îndrăgostiți, animismul e bătător la ochi. Vrând să lege căpăstrul calului de propteaua porții, aceasta strigă: „De, mă, neghiobilor; de ce, aici legați voi caii? Locul cailor este în grajd". În casă, lucrurile mergeau singure şi-şi făceau slujba. Masa se punea în linişte şi cu bună rânduială. Toate şi aveau vătaful lor dintre ele, tacâmurile mesei, trăncănăile de la bucătărie, aşternuturile, măturile de casă şi de curte, grajdurile, curtea. Toate lucrurile din palatul din pădure vorbeau ca nişte năzdrăvane (Ispirescu, *Băiatul cel bubos*).

În roman, eroul este în raport cu ființe raționale, romanul are drept eroi numai oameni, iar când unul din ei, ca om de ştiință sau ca spirit aventuros, este pus în fața naturii, nu revelațiile despre natură ne interesează, ci personalitatea eroului în fața vieții. În basm însă, care constituie în parte şi o fenomenologie a naturii, o arhivă de ştiință a poporului, natura reprezintă un tovarăş sau un adversar al omului şi e simbolizată în ființe morale. Astfel, de la vântul turbat şi de la zmeu care este hieroglifa marilor forțe naturale, şi până la lingură ca şi corp fizic, există o lume întreagă, capabilă de colocviu cu omul. În chipul acesta, în basm, chiar relațiile ştiințifice de la subiect la obiect devin materie de ficțiune literară, traducându-se în raporturi de ordin psihic. Literatura

cultă a păstrat acest chip de comunicare între om şi lumea fizică numai în poezie:

„Oh! lucrurile cum vorbesc,
Şi-n pace nu vor să te lase;
Bronz, catifea, lemn sau mătase,
Prin grai aproape omenesc."

PROCREAŢIA

Voinicul numit Făt-Frumos sau altcum este în basm eroul principal care e aşteptat şi urmărit încă din faza concepţiei. Într-adevăr, preocuparea capitală a soţilor, oameni de rând sau împăraţi, până la bătrâneţe şi mai ales atunci, este de a avea un copil şi supărarea cea mai mare pentru o femeie este de a fi stearpă. Cutare împărat, ajuns „la căruntețe" fără copil, se topea d-a-n picioarele „să aibă şi el măcar o stârpitură de fecior". În fine, la bătrâneţe îl capătă (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). „Era odată, cică, un moşneag şi o babă. Copii nu avusese, ş-aşa ar fi voit să aibă, de se dedeau în vânt după ei. Baba, mai ales, veşnic se ruga lui Dumnezeu să se milostivească de ea şi să-i dăruiască un copil" (M. Lupescu, *Tei legănat*, Ant. I.I.L.F.). Un împărat şi o împărătească „trecuţi cu anii", fără progenitură, „plângeau ca nişte copii mici" că n-au cui lăsa scaunul împărătesc şi avuţiile, „căci avea împăratul multă blagă; multe scumpeturi, din care să fi mâncat cu lingură şi tot nu s-ar fi gătat în veci" (Ret., *Păr şi Măr*). „A fost odată o păreche de oameni, muncitori, de! cum dă Dumnezeu. Toată nădejdea lor era într-o iapă cu care se hrăneau. Şi ar fi voit şi ei să aibă un copilaş, dar fu peste poate" (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). „A fost odată ca niciodată, a fost un unchiaş ş-o babă. Ăst unchiaş, şi a lui babă n-aveau nici un copil, ş-ar fi dat, bieţii oameni, bieţi n-ar mai fi fost, mult cu multu, să aibă vrun pic de prăsilă; dar care o fi fost sterp, moşu ori baba, nu se ştie, ci se povesteşte numai că n-aveau copii, neam" (D. Stăncescu, *Şearpele moşului*). Un om „cu stare şi cu socoteală" are necaz dintr-aceea că e lipsit de copii. Se ruga „în coate şi în genunchi să-i dăruiască Dumnezeu copii" (Ret., *Stan Bolovan*). „Babă ş-un moşneag zice că era odată ce aveau stare mare, dar copii nici unul, căci nu se milostivise Dumnezeu şi asupra lor ca să le deie un sprijin, o mângâiere la

bătrâneţe. Să socotesc ei şi hotărâră să se ducă la Dumnezeu să ceară darul ista..." (E. Sevastos, *Părintele pentru copil să dă în foc*).

Mijloacele de a căpăta un copil sunt felurite. Unul este acela de a se ruga de Dumnezeu. O babă şi un unchiaş pleacă de acasă, fiecare în altă parte, prevăzuţi, în scopul comunicării, ea cu basmaua moşului, din ziua de cununie, el cu ştergarul cel vărgăţel adus de zestre şi care prin trei picături de sânge, vor vesti fiecăruia când să se întoarcă acasă, moartea apropiindu-se de unul din ei. Unchiaşul se întâlneşte cu un moş, fleoş de bătrân, care-l vesteşte că Dumnezeu le-a ascultat rugăciunea. După câtăva vreme, baba rămâne îngrecată şi face un copil (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână născut*). În alt basm, moşul şi baba fac o adevărată expediţie. Pornesc şi apoi se întorc să ia, sfătuiţi de o babă, opinci de fier şi cârjă de fier de două ori mai înaltă decât ei. Ajung la un pod de argint unde o babă îi sfătuieşte să se întoarcă să ia propele de gene şi de sprâncene ca să poată vedea. Pornesc din nou, iar la un pod de aur sunt sfătuiţi să se întoarcă să ia cutea şi peria. Neputând trece o apă, consultă pe baba de la podul de aur, care e mama dracilor. Aceasta le cere pe nepoata lor pentru feciorul ei. Zvârlind cutea se face un pod peste apă, zicând: „învârteşte-te, cute", podul se strânge. La împărăţia lui Dumnezeu, îngrădită cu foc nestins, aruncă peria în foc, se face o pădure şi bătrânii trec prin ea. O căţeluşă cu dinţii de argint şi ochii de rubin goneşte pe baba „nevrednică" din grădina lui Dumnezeu, fiindcă de uimire amuţise. Vine moşul şi Dumnezeu îi dă un măr să-l pună cu coada în sus, să-l taie în două, şi partea din dreapta, înspre care se va apleca coada mărului, s-o mănânce el, iar partea din stânga s-o mănânce ea. Însă baba, lacomă, mănâncă partea dreaptă ce se nemerise mai mare şi se face tânără, iar moşneagul, mâncând partea din stânga, se face un voinic ca de douăzeci de ani, trupul rămânându-le de bătrâni (E. Sevastos, *Părintele pentru copil se dă în foc*). Puterea generatoare depăşeşte sfera sexualităţii, ea rezidă adesea în agenţi exteriori. În cazul de sus, mâncând jumătatea cea din stânga mărului care e feminin generatoare, conţinând ovulul, moşul şi nu baba dă naştere unui „fecior frumos ca soarele şi voinic ca un zmău". Şi altă femeie stearpă e sfătuită de un vrăjitor să mănânce un măr. „Dară bagă de seamă să n-apuce din el nici o făptură cu viaţă din lumea asta." Ea curăţă în pragul casei mărul şi face un băiat, dar iapa ronţăie cojile şi face un mânz (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). O împărătească numai visează că a mâncat un merişor şi naşte o fetiţă (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ sau ţurloaiele*

blendei). Alta visează ierburi, îmbrățișându-se și sărutându-se, și o porumbiță gonită de un balaur, refugiindu-se în sânul ei. Naște un copil, Gheorghe (Ispirescu, *George cel viteaz*). Un arap buzat dă împăratului buruieni pentru naștere. Împărăteasa și bucătăreasa beau fiertura și nasc pe Dafin și Afin (N. Filimon, *Omul de piatră*). Un unchiaș dibaci dintr-un sat dă unui împărat fără copii, care umblase pe la vraci și filozofi ca să caute la stele și să ghicească de va avea ori nu copii, niște leacuri cu care împărăteasa face un băiat (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*). Un împărat merge, în urma unui vis, la pescuit, cu undița la gârlă și prinde un pește de aur. Împărăteasa mănâncă din pește, gătindu-l singură, roaba suge și ea un os. Nasc, una ziua pe Busuioc, iar alta noaptea pe Siminoc (Ispirescu, *Luceafărul de zioa și luceafărul de noapte*). Și alt împărat vede în râu de pe pod un pește. Cere să i se aducă unul. Mănâncă împărăteasa, gustă bucătăreasa țigancă, oasele le roade cățeaua. Împărăteasa face pe Măr, Bucătăreasa pe Păr și cățeaua șase căței. Copiii fiind aidoma, împărăteasa înseamnă pe Măr cu fierul ca să-l cunoască (Ret., *Măr și Păr*). Peștele e altădată o mreană de aur (Ispirescu, *Ioviță-Făt-Frumos*, apud. Șăineanu, *op. cit.*, p. 609).

Un spermatozoid frecvent este bobul de piper, de natură a explica și temperamentul fătului. Mama lui Urmă-galbină, rămasă fără fiu, mătură prin casă, vede pe jos un fir de piper, îl pune pe masă, acesta alunecă iarăși jos, femeia îl culege încă o dată, și când acesta „se durdulică" iar jos, mâniată, îl bagă în gură. Curând după aceea, rămâne însărcinată. Aci, agentul generator a intrat pe cale gastrică (Ret., *Urmă-galbină și Pipăruș Petru*). Tot dintr-un bob de piper naște o văduvă pe Pipăruș Petru, după ce pierde pe cei doi băieți mai mari (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*). Dintr-un bob de piper, o babă rămâne îngreunată cu Pescăruș (Rădulescu-Codin, *Pescăruș împăratul*). Ceva asemănător se întâmplă împărătesei văduve căreia zmeii îi furase cele trei fete. Împărăteasa „se apucă să mături prin casă, dar pe când mătura, îi sări un bob de piper în poală; ea luă bobul și-l puse pe sobă; dar el sări iar de acolo în poala împărătesei". Aceasta îl înghite, rămâne grea și naște un copil cu părul de aur (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Făt-Frumos se naște dintr-o lacrimă a icoanei Maicii Domnului suptă de împărăteasă (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*). O fată rămâne împovărată dintr-o floare de trandafir (Gr. Sima, *Busuioc și Magheran*, apud. Șăineanu, *op. cit.*, p. 612). O bătrână înghite o așchie și face pe Petre-Păr-Frumos (Frâncu și Candrea, *Ileana Constănțeana*).

Nu întotdeauna copiii sunt odrasle ale oamenilor. O iapă a unui om fuge în pădure şi fată peste noapte un băiat care capătă numele de Făt-Frumos, fiul iepei (I. Creangă, *Făt-Frumos, fiul iepei*). O oaie Ocheşica naşte un prunc (Ret., *Fiiuţul oii*). Naşte de asemenea un băiat o vacă vrăjită (Obert, *Fiul vacii vrăjite*). Tot o vacă naşte pe voinic (*Craiovisin*, Ant. I.I.L.F.).

În alte împrejurări, copilul nici nu este un produs obstetrical, ci al unei metamorfoze. Un pustnic găseşte într-un coş, venit pe gârlă, un copil de lemn, pe care îl însufleţeşte Dumnezeu, însoţit de Sfântul Petru. Copilul ia numele de Dunăre voinicul (Ispirescu, *Dunăre voinicul*). O babă, neavând copil, îşi face un leagăn şi pune, în loc de băiat, un lemn de tei înfăşat şi îmbrobodit. Legănând albia, vede în locul lemnului „un băiat mândru şi frumos cum altul nu mai era în lună şi în soare. Îl botează Tei Legănat (*Tei Legănat*, Ant. I.I.L.F.). Lui Stan Bolovan, Dumnezeu îi umple ograda cu o sută de copii (Ret., *Stan Bolovan*). Un om, rugându-se lui Dumnezeu, găseşte acasă o mie şi unu de feciori, pentru care, spre a-i însura, află un popă cu o mie şi una de fete (Al. Vasiliu, *Ion Milea*).

Întâmplarea fetei care naşte un copil înainte de a fi căsătorită a dat origine în basm ideii concepţiei imaculate sau prin agenţi miraculoşi. Nu departe de curţile Împăratului Verde este o „grădină fermecată": „de cumva cel ce trecea pe lângă ea era tânăr, se făcea bătrân, de era bătrân, se făcea tânăr, de era fată sau nevastă, devenea împovărată". Împăratul are o fată pe care o ţine închisă în chilie, afară de împrejurarea când merge şi el cu ea. Într-o zi însă, ducându-se la biserică, uită chilia fetei deschisă, iar fata intră în grădină, unde nu vede nimic deosebit. Dar când ajunge acasă, se simte grea şi, de frică, îşi ia merinde în desagă, hăinuţe, vreo doi bani şi porneşte la o pădure unde sub un stejar mare naşte un copilaş. Dumnezeu şi Sfântul Petru îl botează (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Petru*). Într-o zi, o fată de împărat stă la fereastră. Vede un flăcău ducându-se cu donițele la apă şi îndată cade grea. După câtăva vreme, împăratul bagă de seamă, trimite vizitiul s-o omoare în pădure, vizitiul nu se îndură şi fata dă naştere la doi prunci, Busuioc şi Musuioc (D. Stăncescu, *Busuioc şi Musuioc*). Tot astfel, un june fluieră-vânt ţinteşte ochii asupra unei fete de împărat care şedea la fereastră. Ea simte „un fior, apoi ca o scânteie de foc o arse la inimă". Nu trecu mult şi se simte rău. „Pasă-mi-te luase în pântece, fără ştirea lui Dumnezeu" (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). O fată de împărat, păzită în

aşa chip că nici soarele nu-i văzuse feţişoara, nici vântul nu-i bătuse perişorul, petrece pe frate-său mort până la biserică. „Atunci veni un vântişor lin şi uşor, de-i resfiră pletele". Rămâne însărcinată. „În zadar se jura fata că nu ştie la sufletul ei nimic cu prihană". Împăratul hotărăşte ca „fata cu moarte să se omoare". Ca de obicei, fata va scăpa şi va naşte copilul într-o poeniţă (Ispirescu, *Fata de împărat şi feciorul văduvei*). Pomenim numai în treacăt de copiii prin adopţiune, şarpe, purcel, pisoi etc., sau de cei veniţi pe gârlă într-un sicriaş şi crescuţi de un pustnic.

PRECOCITATEA PRE- ŞI POSTNATALĂ A VOINICULUI

Voinicul este de o precocitate excepţională, manifestată uneori chiar înainte de a se naşte. El refuză de a ieşi pe lume sau plânge în pântecele mamei dacă nu i se făgăduieşte ceea ce-şi doreşte. Mai înainte de a veni ceasul naşterii, unul se pune pe un plâns „de n-a putut nici un vraci să-l împace". Împăratul îi promite fel de fel de lucruri şi în fine zice: „Taci, fătul meu, că ţi-oi da tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte". Atunci copilul tace şi se naşte (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*). Cu şase săptămâni înaintea facerii, împărăteasa se pomeneşte că-i plânge copilul în pântece. Ea-i zice că dacă va tăcea, îi va da bani mulţi, un cal cu aripi, armele cele mai bune şi pe fata împăratului vecin. Copilul plânge mereu. Atunci mama îi făgăduieşte că-i va da pe Sanda Lucsandra de peste nouă mări şi nouă ţări (Fundescu, *Fata din dafin*). Altul, născut prin concepţie imaculată dintr-o domniţă care miroase o floare, plânge în pântece şi nu se potoleşte până ce nu-i făgăduieşte că i se va da de nevastă Floarea Florilor, minunea frumuseţilor (Stăncescu, *Floarea şi Florea*, apud. Şăineanu, *op. cit.*, p. 371). Altul cere pe „fiica a nouă mame" (Şăineanu, *op. cit.*, p. 372). Unei femei îi vine să nască pe mormântul unei muieri însărcinate. Copilul începe să plângă în pântece. Îi făgăduieşte ciopor de oi, boi, vaci, în fine: „când vei fi mare ţ-a da maica de muiere pe Rozuna, doamna florilor". Atunci pruncul încetează din plâns (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). Cât stătuse în pântecele mamei, Tudorel „nu făcuse altceva decât să plângă şi să ţipe toată ziulica", nu tinichia „decât atunci când împăratul îi

făgăduia că-i va da de nevastă pe Ileana Cosânzeana" (T. Pamfile, *Tudorel*). O împărătească de şaizeci de ani rămâne îngreunată, însă la nouă luni pruncul nu se năştea: „Doar se auzea cât îi ziulica de mare, ba şi noaptea, din pântecele împărătesei un plânset şi o jale de ţi se rupea inima". Numai când o vrăjitoare îi spune: „Ieşi, mamă, din pântecele mă-tii, că ţi-oi da de nevastă pe Fata-născută-din-piatră", copilul iese (Rădulescu-Codin, *Tuliman*).

În aproape unanimitatea cazurilor, precocitatea este de natură sexuală deoarece voinicul în curs de naştere se gândeşte la viitoarea lui soţie. De altfel, dacă părinţii vor să aibă aşa de ardent copii, voinicul este obsedat la rându-i de preocuparea însoţirii. Făt-Frumos este expresia instinctului erotic.

Remarcabilă este la unii voinici viteza creşterii. Urmă-galbină, născut prin concepţie imaculată, creşte după botez vertiginos, astfel încât seara merge la vânat şi vine cu o căprioară la bordei. Naşul, care e probabil Dumnezeu, i-a dat o puşcă şi un paloş. Zilnic pruncul aduce câte un mistreţ, un cerb, o căprioară, un iepure. Când împlineşte patru zile, îl ajunge dorul de însurat (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Petru*). De altfel e năzdrăvan. Se numeşte astfel fiindcă unde calcă se face urmă într-aurită. Pipăruş-viteazul, frate-său, devine şi el fecior holtei a patra zi, merge la vânat şi e mai viteaz şi mai priceput decât Urmă-galbină. El e aşa de puternic încât ridică cu degetul mic talpa curţilor zmeieşti (*ibid.*). E năzdrăvan, ştie limba păsărească şi a dobitoacelor. De la ele află că a mai avut un frate (*ibid.*). O femeie naşte un copil după moartea bărbatului. Copilul abia deschide ochii pe lume şi sare jos din pat, cerând armele lui tată-său, „că-i e grab să plece". „Mă-sa că: stai cu maica, băeţaş; că cum o să umbli tu cu armele, c-o să ţi se întâmple cine ştie ce...". Băiatul se urcă în podul casei, alege armele şi lasă pe mamă-sa plângând. Cu alţi doi copii născuţi unul pe la miezul nopţii şi altul despre ziuă, se întâmplă la fel. Însă ei sunt De cu seară, Miez de noapte şi Zorilă, simboluri cronologice (D. Stăncescu, *Zorilă Mireanu*). Copilul cu părul de aur, născut dintr-un bob de piper de împărăteasa văduvă, creştea „în trei zile cât cresc alţi copii în treisprezece ani şi se făcu voinic ca brazii munţilor şi ca stejarii câmpilor" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Unul, când „era d-un an parcă era de cinci, iară când fu de cinci, parcă era de cincisprezece" (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). Un prunc „creştea într-o zi ca-n două, în două ca-n nouă şi tot mai tare era". La şapte ani, mamă-sa îl trimite la pădure. El „merea fără secure şi fără

nici o armă la el. Pe care lemn punea mâna, cum îl smulgea şi zicea: cu lemne d-astea mi-i ruşine să mă duc acasă, că m-ar râde oamenii". Smulge un lemn tare şi-l duce acasă pe urmă. Tot la şapte ani merge într-un loc „locuit numai de balauri". Aceştia sar să-l omoare, pruncul se roşeşte de mânie, ia un lemn de-un capăt şi-i turteşte pe toţi. „Pe un bălaur care era mai de a firea şi mai tare, l-a legat tot cu lanţuri de un părete de casă şi acolo l-a lăsat" (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Agheran creştea „într-o zi ca-n două, în două ca-n nouă, în nouă ca-n nouăzeci şi nouă, că tăţi oamenii se mirurau de el. Apoi când fu de doui ani nime nu să mai cuteza să se apuce cu el la luptă, aşa era de-a zmeilor" (Frâncu şi Candrea, *Agheran viteazul*). Feciorul care plânsese pentru Rozuna „creştea ca din apă, creştea într-o zi ca-n nouă, şi-n nouă ca-n nouăzeci şi nouă" (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). „Tei Legănat creştea văzând cu ochii; cât creştea un băiat de azi într-un an, el creştea numai într-o zi. Peste vro doi ani, el era cogeamite milian, ca toţi flăcăii cu care se lua la trântă şi pe care-i dovedea pe un cap" (M. Lupescu *Tei Legănat*, Ant. I.I.L.F.). Aceşti voinici sunt, după toate aparenţele, nişte uriaşi. George intrând ucenic la un fierar ajunge a săvârşi într-o jumătate de an lucrări de trei ani. „Barosul cel mare pe carele nici trei oameni nu-l putea ridica, el se juca cu dânsul" (Ispirescu, *George cel viteaz*). El aruncă buzduganul în slava cerului şi trage o vână de fier din munţi. Feciorul Împăratului Roşu a fost blestemat să devină balaur şi rămâne astfel douăzeci de ani. Însă când fata-fecior, care l-a mântuit, merge cu el la tătâne-său, acesta refuzând să dea darurile cerute, fata de pe cal ia pruncul de vârful capului şi dă să plece. „No, rămas bun, înălţate împărate, că eu îţi duc pruncul de unde l-am adus". Ori fata-fecior e uriaşă, ori voinicul e pitic (Ret., *Din fată-fecior*).

Facultăţile lor intelectuale nu sunt mai prejos de cele fizice. Un copil de împărat creşte într-o lună cât alţii într-un an. „Când fu de opt ani, părea că este de optsprezece". Împăratul îl dă la carte. După ce învaţă filozofia şi citirea pe stele de la cei mai iscusiţi dascăli, îl dă la cel mai mare meşter vraci să înveţe şi meşteşugul leacurilor. Copilul are o „ţinere de minte grozavă" şi ia în cap uşor cele ce i se arată (Ispirescu, *Hoţ-împărat*). Pe copilul care ceruse tinereţe fără bătrâneţe îl dădură „pe la şcoli şi filozofi, şi toate învăţăturile pe care alţi copii le învăţau într-un an, el le învăţa într-o lună, astfel încât împăratul murea şi învia de bucurie (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). Şi de un altul se mirau dascălii „cum de învăţa aşa de repede". Ceea ce învăţau ceilalţi copii într-un an,

„el învăța numai într-o săptămână". Nu mai aveau dascălii ce să-l învețe. Tată-său scrie carte la „niște filozofi vestiți ca să vie să ispitească cu învățăturile lor pe fiul său" (Ispirescu, *Zâna munților*).

Se întâmplă ca voinicul să fie și invulnerabil. George cel viteaz se scaldă în sângele scorpiei. Din păcate, o frunză se lipește de spinarea lui, acel fiind singurul loc supus la metehne (Ispirescu, *George cel viteaz*). E cazul lui Ahile, și se pune întrebarea dacă culegătorul n-a infiltrat aci mitologia greacă, câtă o știa.

FRATELE MAI MIC

Când sunt mai mulți copii (de obicei trei), cel mic e întotdeauna mai voinic și mai isteț. Cei mari, fiind incapabili, sunt și invidioși, și nu rareori criminali. Cei doi feciori mai mari ai împăratului păzesc noaptea mărul cu merele de aur și adorm. Al treilea, Prâslea, ingenios, bate, în apropierea pomului două țepușe, una înainte și alta la spate, și astfel, când e pe cale de a adormi, se lovește fie cu bărbia, fie cu spinarea. De altfel, și-a luat și „cărți de citit". Frații merg apoi la prăpastie după urmele de sânge ale zmeului hoț. Cei doi frați mai mari, coborâți cu funia, o scuturară înainte de vreme, voind a ieși. Numai Prâslea merge până la fund (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*). Alt împărat are și el un măr cu totul și cu totul de aur și care, înmugurind, înflorind și scuturându-se ziua, rodea spre seară. Însă cineva venea și fura merele. Cei doi feciori mai mari se roagă să pândească, dar se întorc, pe rând, „cu nasul în jos". Până la miezul nopții, o dusese cum o dusese, dar după aceea nu se mai putură ține pe picioare de piroteala ce-i apucase. Fratele cel mic ia tolba cu săgețile, arcul și paloșul și se duce în grădină la un loc singuratic și depărtat de orice pom și ziduri și se așază pe un trunchi de pom tăiat. Căzu de vreo două ori și speriindu-i-se somnul rămase treaz. Spre ziuă, aude un fâlfâit ca un stol de păsări. Cineva jumulea pomul de mere. Trase o săgeată, două, trei. Hoțul necunoscut fuge fâlfâind, neavând vreme să ia toate merele (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan și Făt-Frumos*).

Trebuie observat de pe acum că isteția celui mic e ascunsă în multe cazuri sub un aer de stupiditate și indolență. În vreme ce toți ceilalți copii ai unui om sărac erau sprinteni și iuți ca furnicile, copilul cel mic,

pe nume Petru, era din fire moale, leneş, neplăcându-i lucrul şi stând toată ziua în vatra luminii, în îngheţul cu cenuşă, şi mâncând cărbuni. Pe urmă se dovedeşte a fi cel mai isteţ. Nişte cai ai zânelor terfelesc trifoiul, fraţii mai mari pândesc şi adorm, Petru îi prinde (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Lui Şperlă, feciorul cel mai mic de împărat, îi place „să se scalde în baltă cu gâştele şi cu raţele şi să se tăvălească apoi în glodărie, alături cu purceii!" Cei doi fraţi mai mari „atâta aduceau cu Şperlă, cât aduce ziua cu noaptea şi nici atâta. Aceia erau brazi nu altceva, voinici să frângă pământul în două şi mintoşi să-ţi spuie pe degete tainele lumii." Şi cu toate astea, când douăsprezece iepe ale văzduhului împreună cu armăsarul lor pasc peste noapte ogorul cu grâu, cei doi fraţi nu sunt în stare să dea de urma lor, adormind, şi numai Şperlă, în al treilea an, prinde armăsarul (T. Pamfile, *Şperlă voinicul*). Împăratul Roşu are trei feciori. „Doi feciori ca altă lume, iar al treilea nu plătea doi bani". De mic până a crescut de 19 ani a şezut tot în gura cuptorului, cerând cenuşă şi jucându-se cu cărbuni, de unde numele de Petru Cenuşotcă. Cei trei feciori pleacă în lume şi la drumul care duce în trei părţi se despart, cu învoiala să se întâlnească peste 21 de ani. Cenuşotcă merge la Sfânta Lună să ceară o fată frumoasă, găseşte o fată neagră, e omorât de draci de trei ori şi înviat de fata neagră, se poartă în chipul cel mai inteligent posibil (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*).

Semnificaţia acestui portret al fratelui celui mic, ca şi în cazul calului năzdrăvan cu înfăţişare disimulată de mânz slăbănog, este că geniul e modest, simplu şi chiar dizgraţiat la vedere, abstras şi neconformist, inspirând neîncredere în cei din jurul său. La acestea se adaugă părerea comună că meritul nu e în raport cu vârsta şi nici cu proporţiile individului. Un împărat are nevoie de pasărea măiastră ca să nu i se surpe o mânăstire. Pleacă fratele cel mai mare, apoi cel mijlociu, amândoi sunt împietriţi de un vulpoi. Fratele cel mic izbândeşte, înviază şi pe fraţii săi şi ajunge împărat (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Trei feciori ciobani se duc după foc, dau de o jumătate de om care le cere o minciună credibilă. Cei doi mai mari nu pot spune minciuna, al treilea spune, omoară monstrul şi slobozeşte fraţii (Fundescu, *O prinsoare*). Acelaşi lucru se petrece cu un Novac, care mănâncă pe cei doi fraţi mai mari fiindcă nu-i pot spune o poveste de adormit (G. Cătană, *Liman viteazul*). Un împărat pune pe cei trei feciori să tragă cu săgeata, spre a se însura. Cel mic nimereşte într-un copac, se însoară cu o bufniţă, dar aceasta e zână (Ispirescu, *Zâna Zânelor*). Alt fecior, al treilea, ia de

nevastă, spre râsetele fraților, o broască-țestoasă, care și ea e fată de împărat (Ispirescu, *Broasca-țestoasă cea fermecată*). Nici Florea, nici Costan, fiii mai mari ai unui împărat, nu-s în stare să aducă apa de la fântâna Zânei Zorilor. Petru, fratele cel mic, ia și apă și pe zână de nevastă (Slavici, *Zâna Zorilor*). Trei feciori se îndrăgostesc de Crăiasa zânelor, văzându-i icoana într-o odaie. Însă cei mari se sperie la un pod de un urs și numai cel mic găsește pe crăiasa (Ret., *Crăiasa zânelor*).

Și printre fete, a treia este mai isteață. Un împărat, fiind îndatorat să-și trimită feciorul să slujească zece ani unui împărat mai tare, fetele cer să se ducă. Cea mare și cea mijlocie se sperie la un pod de un lup (care e împăratul), a treia face isprăvi mari (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Mari fapte savârșeste și fata mai mică a unui împărat supărat că n-are moștenitor, în vreme ce fetele cele mai mari se sperie de o babă, la un pod de aramă și unul de argint (Ret., *Din fată-fecior*).

Din ideea de mai mic a rezultat și aceea de voinic, mic de stat, microscopic chiar. Voinicia, rezidând mai ales în inteligență, implică o concentrație fizică, hieroglifică bineînțeles, ce n-are nimic de-a face cu monstruozitățile naturii. Copilul ca neghina, ca bobul de mazăre, cât o șchioapă, cât un deget, intrând în animale, speriind pe hoți, *le petit Poucet*, în fine, are o circulație universală.[45] Unele versiuni fiind indecente, citățm numai una în care eroul face cariera unui Făt-Frumos. Pitică „era atât de mic, de nu-ți venea a crede că e ființă omenească; era numai de jumătate de <<șuc>>, o țâră mai mare decât un deget". Copilul e supărat că nu crește. Mergând cu tată-său la țarină, un bou dejugat de la plug îl înghite cu frunza sub care se ascunsese de ploaie. Omul taie boul, auzindu-l pe copil strigând; un lup înghite mațele cu Pitică cu tot, lupul se vaietă că s-a așezat copilul călare pe rădăcina limbii lui, acesta nu sare din gura lui decât când îl duce la casa hoților unde intră pe tureacul cizmei „harambașei". Hoții plănuiau să fure pe fata împăratului. Pitică iese din tureatcă strigând: „De fată să nu vă atingeți că vă omor!" Hoții fug din palat, Pitică, scoțând inelul de pe degetul fetei, merge în odaia împăratului, îl trage de barbă, îl scutură, îl vestește despre întâmplare. Străjerii prind hoții și-i omoară. Împăratul se leagă cu jurământ către mulțime că va da fata aceluia care i-a mântuit casa de hoți și-l va face împărat. Pitică merge călare pe lup, însoțit și de un urs, care vine cu un car cu șase urși și încarcă aurul și argintul

[45] Șăineanu, *op. cit.*, p. 177 și urm.

hoților. Bând dintr-un izvor vrăjit se face mare și frumos. Arată împăratului inelul și acesta îi dă fata și jumătate din împărăție (G. Cătană, *Pitică*). Prin urmare, eroul renunță la condensarea corporală, după ce s-a folosit în chip inteligent de ea, conformându-se noțiunii curente de făt-frumos.

BINEFACERILE. AUXILIILE LUI FĂT-FRUMOS

Este indiscutabil că poporul acordă voinicului capacitatea de a săvârși fapte mari și voința și curajul de a le întreprinde. Cu toate acestea, și frații cei mari doresc să împlinească lucruri neobișnuite, fără a izbuti. Explicația stă nu atât în ingeniul eroului, cât în însușirile lui morale. Aleodor pleacă în lume să aducă jumătății-de-iepure-șchiop pe fata lui Verdeș-Impărat. Isprava e grea și n-ar izbuti, după cum vom vedea, fără puternice auxilii. Aleodor dă de un tăune pe care, rugat („Cruță-mi viața, Aleodor-Impărat"), nu-l striveşte cu piciorul. Tăunul îi dă un pufuleț din aripioară. Întâlneşte un corb cu aripa ruptă şi-n loc să-l vâneze, îi leagă aripa. Corbul îi dă „o peniță". La marginea unui eleşteu vede o ştiucă zbătându-se pe uscat. De foame, vrea s-o ia. „Nu mă omorî, Făt-Frumos – zice ştiuca –, ci mai bine dă-mi drumul în apă că mult bine ți-oi prinde când cu gândul n-ăi gândi." Cruțată, ştiuca îi dă un solzişor. Obiceiul la curtea lui Verdeș-împărat este ca pețitorul să se ascundă unde va voi, trei zile de-a rândul. Dacă fata îl va găsi, i se va tăia capul şi i se va înfige într-un par. Din o sută de pari unul aştepta fără cap. Daca feciorul izbândea să nu fie găsit, „cu cinste împărătească" putea lua fata. Se face legământ, scriindu-se carte cu întărire. Aleodor nu are idei singur. Luând însă solzul, vine ştiuca şi, făcându-l cosăcel, îl ascunde printre cosăcei în fundul mării. Cu un ochean năzdrăvan, fata îl zăreşte. Aleodor cheamă atunci corbul care îl vâră într-un stol de corbi până la vântul turbat. Fata îl dibuie. Tăunul, chemat, face pe Aleodor o lindină şi-l ascunde chiar în coada fetei. Fata îl simte pe aproape, dar nu-l poate vedea cu ocheanul. Astfel, Aleodor capătă fata fără nici o ingeniozitate din parte-i (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). Copilul unei babe, căpătând de la mamă-sa trei bani să cumpere pită de la pitar, văzând pe copii jucându-se cu o „rugace" cu coarne, de milă o răscumpără: „Nu chinuiți biata goangă, că nu v-a făcut nici un rău, mai bine dați-mi-o mie

că vă dau un ban pe ea." La fel face cu un „hârce" (şoarece) şi cu un pui de şarpe. Se întoarce acasă fără bani, iar baba, văzând „bidigăniile", îl ocărăşte. Pune pe fiecare într-o oală pe o scândură a fărgaşului ce era deasupra ferestrelor, şi ziua când e cald le scoate la soare.

Şarpele, crescând, nu mai încape în olcuţă, e pus într-un ciubăr, apoi într-o cadă mare. Într-o zi, şarpele spune copilului că i-e dor de tată-său şi-l roagă să vie cu el să-l răsplătească tată-său şi mamă-sa. Ceea ce, cum ştim, se şi întâmplă, băiatul căpătând mărgeaua de după măseaua tatălui şarpelui. Rugacea şi hârcele mai ajută pe Furga-Murga când acesta a rămas fără mărgea, furată de nevastă-sa şi de un arap. Şoarecele încalecă pe rugace şi zboară în ostrov. Roade uşă după uşă, până ajunge în odaia unde fata împăratului dormea cu arapul. Se suie în pat. Mărgeaua era legată de cheutoarea arapului şi fata era cu capul baş pe ele. Hârcele o muşcă oleacă de frunte, fata se scarpină şi se suceşte, întoarce capul, şoarecele roade cheutoarea, ia mărgeaua cu gura. Rugacea se urcă şi ea în pat şi-i mânjeşte şi morceleşte cu baligă pe obraz şi pe la gură, apoi zboară peste apă. Râzând amândoi de ce făcuseră celor doi, mărgeaua le cade în apă şi văzură cum o înghite un peşte mare. Rugacea şi hârcele plâng la ţărm „ca doi copii mici". Vine împăratul peştilor şi-i întreabă ce-i. „Nu plângeţi, că de loc vă voi da eu mărgeaua". Dă poruncă la toţi peştii şi unul vine cu mărgeaua în gură (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Tot norocul eroului se datoreşte deci unor fapte bune, isprăvile sunt îndeplinite, din recunoştinţă, de alţii. Un moşneag bătrân, fără avere, numai cu un bordei şi o vacă, are un băiat „frumuşel şi sprintenel, dară şi fără obrăzel", pe care îl trimite să se bage slugă, dându-i trei bănuţi. Băiatul, pe nume Pahon, întâlneşte nişte copii chinuind un căţeluş. Le dă bănuţul şi ia căţeluşul; vede alţi copii canonind un pisic. Face la fel. Dă de copii chinuind un pui de şarpe, face acelaşi lucru şi se întoarce acasă cu vietăţile. Se pune pe muncă şi-i ţine pe toţi. Într-o zi cu soare, şarpele zice: „Drag domnul meu, destul ai avut cu mine până m-ai crescut, acum nu mai şed la tine, mă duc în ţara mea, iară tu vino cu mine să-ţi răsplătească tatăl meu binele ce mi-l-ai făcut...". Moşneagul observă: „E năzdrăvan, dragul tatii", şi-l sfătuieşte să ceară mărgeaua de sub limbă. Câinele, motanul vorbesc şi ei, şi cer să meargă cu băiatul. Motanul alungă şoarecii şi şobolanii din ţara şoarecilor, câinele sperie sobolii din ţara sobolilor. Împăratul şerpilor dă lui Pahon mărgeaua. Cu ea întors acasă, Pahon face curţi ca ale împăratului în locul bordeiului, un pod de aramă, un lac

de argint, un deal cu viță cu struguri în locul unui șes, în câte o noapte. Câinele și motanul îl ajută să recapete mărgeaua furată de nevastă și de un arap (Ret., *Povestea lui Pahon*). Trifon merge la pădure cu carul cu boi să ia lemne. Un vultur mare se așază pe car: „Frate, nu mai pot de foame, dă-mi un bou să-l mănânc, că de mare folos ți-oi fi la vreme de lipsă". Trifon se învoiește, milos. Vulturul vine cu mai mult de douăzeci de vulturi și mănâncă amândoi boii, mulțumindu-i. Într-o poiană, aprinzând o căpiță de fân, Trifon vede o mulțime de șerpi adăpostiți peste iarnă. Ieșind unul câte unul din pricina fumului, îi lovește cu securea și-i omoară. Un șarpe uriaș îl roagă: „Frate, cruță-mi viața și mă lasă slobod, că-ți dau avere cât îi putea duce, îți dau turme de oi, ciurde de boi și bani câți-i putea duce-n spate. Trifon îl cruță. Pierde din vedere șarpele, vulturul îi spune că era fiul împăratului șerpilor și să nu ia de la el decât mărgeaua de sub măsea. Călare pe vultur, într-o minută, Trifon ajunge la curțile împăratului șerpilor, unde șarpele cel tânăr îl recunoaște. Capătă mărgeaua și pleacă, încălecând pe vultur (Ret., *Trifon hăbăucul*). Un băiat vrea să săgeteze un iepure. „Nu mă săgeta, voinicule, că ți-oi da un pui din ai mei, carele îți va fi de mare folos." Băiatul ia puiul. Lucrurile se petrec la fel cu o vulpe, un lup și un urs, și băiatul se alege cu patru cățeluși care îl scapă de un zmeu ce voia să-l mănânce (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Frații mai mari ai lui Șperlă voinicul nu izbutesc să vadă cine păștea ogorul cu grâu de aur fiindcă se poartă cu indiferență față de un șoricel, ba chiar vor să-l ucidă sub cuvânt că el mânca holdele. Adorm. Șperlă însă întinde șoricelului câteva firimituri de mămăligă și-i toarnă în palmă și trei picături de vin din ploscă. Atunci, recunoscător, șoricelul îl pune la cale (îl învață probabil cum să rămână treaz). Vin armăsarul și cele douăsprezece iepe. Armăsarul se roagă și el de băiat să nu-l omoare. „Na-ți căpăstrul și dă-mi drumul, că m-oi duce cu iepe cu tot, de unde am venit, iar ogorul ți-o rămâne întreg. Pe urmă, când oi avea nevoie de mine, scutură-l și eu ți-oi fi slugă credincioasă." Călare pe armăsar, Șperlă prinde o pasăre cu penele de aur, care se face în brațele lui o fată frumoasă, cu care se cunună (T. Pamfile, *Șperlă voinicul*). Trecând peste țări și mări, un voinic nimerește la o grădină ocolită numai de trandafiri. Intră înăuntru și dă peste mărul roșu, sădit chiar în mijloc. Încearcă să se apropie de pom, dar pomul zice: „Nu te apropia de mine, voinice, că îți vei pierde viața și e păcat de dânsa". Învățat de o zână, voinicul spune: „Nu te teme, pom oropsit, că te voi curăța de omizi și de uscături". Într-adevăr îl curăță, culege trei

merişoare ca cele din rai şi se întoarce înapoi. Zâna îi opreşte merele, şi când un zmeu îl taie în bucăţele şi-l pune într-un desag, zâna îl învie cu apă moartă şi apă vie şi-i dă graiul cu un măr (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Aşadar, eroul îşi datoreşte viaţa binefacerii către măr, dar în ultimă analiză ocrotirii unei zâne. Un băiat se pomenise de la naşterea lui bubos. Băieţii şi fetele îl huiduiau la horă şi fugeau de el ca de o lepră. „Nici tu joc, nici tu veselie, nici tu dezmierdare." În ciutura unei fântâni zăreşte un ghigorţ. Peştele îl roagă: „Flăcăule, aruncă-mă iară în puţ şi nu-ţi face păcat cu mine că mult bine ţi-oi prinde şi eu vrodată". Băiatul îi dă drumul în puţ. Peştele îl vindecă de bube şi face din butoiul în care fusese pus împreună cu fata împăratului un palat la mare. De asemenea, ghigorţul strămută palatul, la dorinţa băiatului, de la mare într-o pădure (Ispirescu, *Băiatul cel bubos şi ghigorţul*). Un fecior de împărat îşi datorează în mare măsură succesele purtării sale pline de amenitate şi binefacerilor. Dând de „un balaur cu o buză în cer şi cu alta în pământ, îl salută cu: „Bună ziua, frate". Balaurul îi răspunde nu mai puţin gentil: „Noroc bun, frate". Ajungând la o fântână mucegăită, plină de nomol, voinicul o curăţă, primeneşte apa. Dă de nişte porţi încuiate, pline de praf şi păianjeni, curăţă păianjenii, scutură praful, dă poarta de perete. O brutăreasă ştergea un cuptor cu ţâţele sale. Îi dă bună ziua, taie o bucată din hainele sale. „Ţine asta, leiculiţă, de şterge cuptorul". La spatele cuptorului e o grădină ca în rai, trei rodii atârnă de o cracă într-un pom. Băiatul scoate un cuţitaş şi le taie, apoi o tuleşte la fugă. Grădina ţipă chemând într-ajutor brutăreasa, porţile, fântâna, balaurul. Acestea, recunoscătoare faţă de voinic, nu se mişcă, ba chiar balaurul zice: „Acest om ne-a scăpat de urgia ce era pe noi; şi ne-om căta de treabă". În rodii sunt trei zâne, cu una se cunună voinicul (Ispirescu, *Cele trei rodii aurite*). De adăugat că două mătuşi sihastre dau îndrumări caritabile băiatului, cea din urmă îndeosebi pentru faptul de a fi avut şi ea un fecior care, umblând după blestematele rodii, s-a întors şchiop şi în cele din urmă şi-a rupt capul după ele. Tudorel îndeplineşte sarcinile puse de tată-său, a înverzi o rădăcină, a semăna şi ara într-o zi, prin Irina împărăteasa (T. Pamfile, *Tudorel*).

Fetele izbândesc şi ele în viaţă prin binefaceri. Fata unchiaşului sleieşte fântâna, scoate ogarului ghimpele din picior, aprinde cuptorul, curăţă părul de omizi, pliveşte viţa, fiind răsplătită după cum s-a văzut (Fundescu, *Sânta Vineri*). Intrând în inimă de codru, Zâna Stelina dă de un bordei pustiu care e al unor hoţi. Găseşte toate hârdaiele răsturnate şi

pline de muşte. Le ia pe rând şi le curăţă aşa cum era deprinsă de acasă, le pune la locul lor în blidar, mătură. Hoţii, venind acasă, şi-o fac soră de cruce (T. Pamfile, *Zâna Stelina*). Fata cu degetul mic tăiat din porunca mamei sale geloase, mergând prin codrul întunecat, dă de curţile unor zmei. Intră, nu găseşte pe nimeni în nici o chilie, le curăţă, aduce apă, udă, mătură prin casă, şterge scaunele şi mesele de praf, apoi se vâră după cuptor. Sosesc zmeii, se bucură, unul zice: „că aceea nu poate fi decât ori mama lor, ori sora lor". O caută, o găsesc, o numesc sora lor (Ret., *Mama cea rea*).

Câtă importanţă au Sfintele Miercuri, Vineri, Duminică sau alte sfinte hebdomadare în reuşita carierei unui voinic e prea cunoscut. O babă poate decide totul prin buna sau reaua ei voinţă. Fata mai mare a împăratului, plecând în lume călare, îmbrăcată cu veşminte cătăneşti, se întâlneşte în sat cu o hârcă. „Sănătate bună, cătană cu glas de fată...", zice baba. „Fire-ai a dracului, mamă, de unde ştii d-ta că sunt fată?" Cu fata mijlocie se petrece la fel şi la amândouă le iese rău, speriindu-se de o babă. Fata cea mică, deşi mâniată, vorbeşte mai cu cuviinţă, baba o învaţă cum să învie calul din tinereţe al tatălui său. De aci încolo, acest cal, Dalbul d-ochilor, şi un altul, Galben-de soare, sfătuiesc şi călăuzesc pe fata-fecior care este mai tot timpul o docilă executantă (Ret., *Din fată-fecior*). Doi feciori de împărat, porniţi şi ei în lume, nu miluiesc o babă şi se întorc speriaţi de un urs la un pod. Feciorul cel mic miluieşte trei babe, ultima îl învaţă cum să-şi aleagă calul, hrănind o mârţoagă cu jar. Însuşi calul mărturiseşte: „Drag domnul meu, ştiu ce gândeşti, dar nu te teme, bun e Dumnezeu şi bună minte ţi-a dat de m-ai căutat" (Ret., *Crăiasa zânelor*). Petre, pornind spre ţara Zânei Zorilor, primeşte sfaturi de la Baba Bârşa, apoi de la cal („Să te ţii bine, stăpâne, c-avem cale lungă şi trebuie să mergem iute"), de la Sfânta Miercuri, Sfânta Joi şi Sfânta Vineri, de la care capătă lucruri năzdrăvane (Slavici, *Zâna Zorilor*).

Despre rolul hotărâtor al cailor în faptele voinicilor, am văzut în paragraful despre caii năzdrăvani. O fată de împărat îşi alege calul din tinereţe al tatălui său, învinge proba podului, capătă de la un zmeu alt cal fără splină, Galben-de-soare, care se bate cu armăsarul hergheliei unei zmeoaice, aduce pe Ileana Simziana, cu ajutorul şi sfaturile calului (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Făt-Frumos cu părul de aur, crescut de un pustnic, nu ar putea face un pas, după moartea acestuia, fără calul năzdrăvan care îi dă veşminte, îl duce la oraş, îl vâră argat la zâne, îl

ajută să se scalde în baia de aur care face părul de aur, îl ajută să fugă, să pună pe fugă dușmanii împăratului-socru (Ispirescu, Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Într-un basm asemănător, calul e un fel de Oreste al voinicului fiind născut din cojile aceluiași măr din care mâncase și împărăteasa (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). Tot de un pustnic e crescut alt flăcău și probozit pas cu pas de un cal năzdrăvan care îl duce într-un loc unde sunt pietre nestemate pe care voinicul le dăruiește unui împărat pe a cărui fată, furată de un zmeu, o izbăvește (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*).

Mentorul e altă dată un bou (T. Pamfile, *Bou-bălănel*), un motan (Ispirescu, *Cotoșman năzdrăvan*). În alte basme, voinicului i-ar fi cu neputință să se descurce fără frații de cruce în stare de a face fapte supraomenești, ca și Cârnă-Lemne, Sfarmă-Petri, Bate-munți-n capete (Frâncu și Candrea, *Agheran viteazul*). Nu-i mai puțin adevărat că voinicul însuși se însoțește cu astfel de monștri, uneori după ce i-a bătut, ca Vișin pe Strâmbă-Lemne și Fărâmă-Pietre (Fundescu, *Cei trei frați de cruce*).

Dozarea inițiativei voinicului depinde de narator. Uneori, el e un adevărat om de acțiune, atlet inteligent și plin de tact în raporturile cu oamenii, la aceasta numai reducându-se în acest caz dependența sa de alții. Greuceanu, auzind că Împăratului Roșu i s-au furat soarele și luna de pe cer și că făgăduiește pe fata sa de nevastă și jumătate de împărăție cui le va găsi și moartea cui nu va izbândi, pornește la drum, cu această filozofie: „niciodată nu strică cineva să facă o încercare". Greuceanu e orator, „meșter la cuvânt". Întâlnește doi oameni duși la călău, ca dezertori („pentru că fugiseră de la o bătălie ce o avusese împăratul cu niște gadine"). Greuceanu înduplecă pe împărat să-i ierte. Prin servicii, capeți ființe devotate. Oamenii mulțumiră lui Greuceanu din toată inima și îi făgăduiră că în toată viața lor se vor ruga lui Dumnezeu pentru dânsul ca să meargă din izbândă în izbândă. Greuceanu ia cu sine și pe frate-său și merge la Faurul-pământului cu care era frate de cruce. A fi în termeni buni cu un tehnician și, putem spune, cu un fabricant de arme, este util pentru un erou. Greuceanul de Aur ajunge la casele zmeilor, se dă de trei ori peste cap și se face porumbel, apoi se dă de trei ori peste cap și se face muscă și, intrând în cămara zmeilor, află din convorbirea dintre zmeoaice cum stau lucrurile. Arta de a se disimula și de a lua informații e oportună la un om de energie. Vin pe rând zmeul cel mic, fratele lui cel mare și tatăl zmeilor. Se bate cu ei onest și ca un desăvârșit

om de arme şi luptător. „Sosi zmeul şi se luară la bătaie: în săbii se bătură ce se bătură şi se rupseră săbiile; în sulițe se loviră ce se loviră şi se rupseră sulițile; apoi se luară la luptă; se zguduiau unul pre altul de se cutremura pământul." După omorârea zmeilor, eroul este urmărit de zmeoaice metamorfozate în păr, grădină cu apă limpede. Ca un om prudent, Greuceanu împiedică pe fratele său să mănânce pere şi să bea apă. Zmeoaica bătrână e arsă în măruntaie cu chipul în fier al lui Greuceanu, făcut de faur, înroşit în foc şi înghițit de ea.

Diavolul fură paloşul lui Greuceanu, a cărui putere „în paloş era", şi-l dă unui sfetnic obscur care cere şi capătă fata sub cuvânt că el slobozise soarele şi luna răpite de zmei. Greuceanu nu-şi pierde cumpătul, cunoaşte reversurile vieții. Găseşte pe necurat. „Ființă netrebnică şi păgubitoare omenirii, zise el, dă-mi paloşul ce mi-ai furat, căci de unde nu, praful se alege de tine." Se dă de trei ori peste cap, se face un buzdugan cu totul şi cu totul de oțel şi loveşte în stana de piatră în care se prefăcuse diavolul. Acesta cere iertare, din pulberea pietrei iese buzduganul. Adept al unei politici calme, Greuceanu obține iertarea sfetnicului impostor care este numai expulzat din împărăție. De observat, dar, că eroul este aci o ființă virilă care îşi datoreşte lui însuşi izbânzile sale. Produce mirare afirmarea, simplu clişeu de epică fabuloasă, că puterea sa „şedea în paloş".

O îngroşare mai sensibilă a voluntarismului lui Făt-Frumos prin alte stereotipii de basm, şi voinicul devine brutal în stare de a recurge chiar la tortură spre a obține informațiile trebuitoare. Spaima zmeilor, aflând de la o babă că a mai avut surori, şi mama-împărătească negând, se preface bolnav şi zice că „dacă nu-i va da țâța pe sub talpa casei, el va muri". Feciorul se scoală din pat, ridică talpa casei, mă-sa pune țâța sub tălpi, talpa apasă greu, o lasă mai mult până ce mama mărturiseşte băiatului că a avut surori furate de trei zmei, locuind pe tărâmul celălalt (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Într-o variantă, mama nevoind să spună că a mai avut un băiat, Pipăruş viteazul se face beteag şi cere să sugă lapte din țâțele mamii pe sub talpa curților. Cu degetul mic ridică curțile, mama bagă țâțele sub ele, el sloboade oleacă curțile, de durere mama mărturiseşte că a mai avut pe Urmă-galbină (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*).

Dezvoltarea caracterologică a portretului lui Făt-Frumos în sensul contrar, al pasivității, docilității şi chiar indolenței, o aflăm în alt basm (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână născut*). Copilul s-a născut cu o

carte în mână, ne aşteptăm deci să avem de-a face cu un cărturar. Ursitoarele îi prezic bogăţie, împărăţie şi, la doisprezece ani, răpirea de către duhurile rele. Moşul, „stârcit într-un colţ", aude menirea. Copilul stă mereu cu cartea în mână, citeşte şi învaţă pe dânsa, spre mirarea lumii „de silinţa şi învăţătura dânsului"; ştie la nouă ani „câte în lună şi în soare" şi vecinii vin la el şi-l întreabă despre păsurile lor. Se face tot „mai frumos şi mai învăţat". La doisprezece ani, unchiaşul strânge toţi oamenii din sat, merg la biserică, bagă pe copilul cu cartea în mână în mijlocul lor şi împreună cu „moş popa" încep să spună rugăciuni. Biserica se întunecă de o ceaţă grea care la rugăciuni se risipeşte. A doua seară, locaşul sfânt se umple de şoareci, lilieci şi bufniţe. Băiatul unchiaşului, cu cartea în mână, cade în genunchi şi se roagă cu foc. Lighioanele pier. A treia seară, către miezul nopţii, se cutremură biserica. Se aud „pocnete şi tunete, bubuituri şi duduituri", un călugăr coboară din turnul bisericii, ia pe băiat de subsuori şi-l răpeşte. Copilul nu lasă cartea din mână, citeşte într-una şi în gura mare; călugărul vrea să-i smucească cartea şi nu poate, se luptă cu el prin văzduh, copilul cade într-o prăpastie adâncă din care apoi iese „tot cu cartea în mână". Vedem că acea carte e o amuletă, iar nu un op de erudiţie, băiatul e mai degrabă un ascet ispitit de demon decât un erudit. Aspectul hagiografic al încercărilor din cele trei zile este învederat. Într-o variantă, băiatul citeşte Psaltirea (Ret., *Psaltirea*), ca şi într-un basm parabolic grecesc.[46] Definiţia caracterologică a eroului dată de narator este următoarea: „Făt-Frumos era de aceia care când îşi pune în gând să facă ceva, nici dracul nu i-o scoate din cap". Având în vedere că este şi un tânăr cu învăţătură, ne aşteptăm de la el la mari fapte de vrednicie. Ceea ce nu se întâmplă. Mergând „zi de vară până-n seară fără să dea de vreun sat", tânărul întâlneşte în fine un copac şi rămâne acolo peste noapte „nemâncat şi nebăut". A doua zi, pornind, dă de nişte „grămezi de căpăţâni şi oase de oameni". Cuprins de „răcori reci de frică", citeşte pe cartea lui. Păşeşte într-un oraş ruinat, ajunge la nişte „palaturi frumoase", bate de trei ori, „un bătrân cu barba până la genunchi", „pipernicit şi cocoşat de parcă mânca numai vinerea ", îi deschide. E portarul curţii. Acesta îi dă „pâine albă ca zăpada şi nişte legume bune de mâncare". Portarul îi dezvăluie taina celor văzute. Un împărat şi o

[46] *Le fils du roi*, în *Recueil de contes populaires grecs*, traduits par Emil Legrand, Paris, E. Leroux, 1881.

împărătească, ca să aibă un moştenitor, au umblat cu farmece. Fetei pe care au căpătat-o i-au urat ursitoarele să nu se mărite până nu va găsi pe cineva ca să petreacă o noapte în cămara ei şi să scape teafăr, iar din ziua când întâiul pețitor nu va scăpa, toți oamenii să putrezească şi să le rămâie numai oasele. Făt-Frumos vrea neapărat să doarmă în cămara fetei unde intră „cu cărticica lui în mână". A doua zi e găsit „tot cu cartea în mână şi searbăd şi palid ca turta de ceară", parcă ar fi stat cine ştie câte nopți „nemâncat şi nebăut" (naratorul e obsedat de problema hranei). Oamenii de prin oraşe şi sate, slugile de prin curte învie, Făt-Frumos se cunună cu fata. Pe urmă, fiindu-i dor de părinți, porneşte spre satul lui, după ce capătă de la soție un inel vrăjit. Trece prin împărăția lui Sefer-Împărat în mod gratuit, căci acolo, afară de faptul că e întâmpinat cu dragoste, nu i se întâmplă nimic (caz, probabil, de amnezie folclorică). Ajuns în satul lui, trage la părinți, necunoscut de ei. Peste noapte, priveşte la inel şi în locul bordeiului se ridică un palat înfricoşat, cu grădini falnice, cu izvoare limpezi, înăuntru cu cămări, lavițe, aşternuturi, „numai scumpeturi". Se face cunoscut părinților care „îl pupară şi pe o parte şi pe alta". Stăpânul moşiei din sat, văzând palatul, pofteşte pe Făt-Frumos „să-l ginerească". Făt-Frumos se duce numai „ca să se chefuiască", pentru că mărturiseşte a fi însurat. Naiv, destăinuie şi puterea inelului, „fără să-i plesnească prin cap" ce plănuieşte „zăcaşul de proprietar". „După ce se chefuiră, mâncând şi bând" şi mai băură şi câte un pahar „la botu calului", pe Făt-Frumos „Îl şi fură Aghiuță", căci moşierul îi pusese în vin „buruieni adormitoare". A doua zi, „prinde orbul, scoate-i ochii". Inelul dispăruse, palatul aşijderea. Făt-Frumos „se căina şi căina" că băuse. În loc să caute şi să pedepsească pe fur, cade la mizantropie, „vrea să se întoarcă la împărăția lui, să nu se mai întâlnească cu nişte asemenea oameni răi la suflet". Vizitiul îi dă alt inel din partea împărătesei, sfătuindu-l să lase părinților „o sumuliță bunicică de bani". Iar trece stăpânul moşiei „într-o căruță cu patru telegari". Făt-Frumos se uită la inel, din el ies doi arapi care iau pe moşier de piept şi-l trudesc până ce acela înapoiază inelul dintâi. Făt-Frumos se urcă în butcă şi porneşte spre casă. La o poiană frumoasă, pe marginea căreia curgea un râuleț, Făt-Frumos tabietliu, porunceşte să se întindă nişte „scoarțe scumpe ce le avea, se aşază pe dânsele, mâncă şi se culcă". Bineînțeles „licheaua de stăpân al moşiei" îi fură inelele. Într-o pădure se ivesc nişte balauri de lăutari care, întrebați, spun că se duc să cânte la nunta împărătesei, fiindcă un

împărat din vecinătate s-a sculat cu oaste şi a cerut-o. S-au dat două bătălii, urmează a se da o a treia. Făt-Frumos coboară din butcă, un lăutar îl ia în cârcă, îl suie în slava cerului, având grijă „să nu plesnească fierea în Făt-Frumos" care nu suportă altitudinea ca alţi feţi. Îi cade şi căciula din cap. „Stai, mă, să-mi iau căciula" - zice el lăutarului. Când acela îi atrage atenţia că până la ea este depărtare de şase luni, o abandonează. Ajuns acasă, află de la împărăteasă că ea făcuse meşteşugurile cu lăutarii şi celelalte. Vine îndată şi un curier cu inelele şi căciula. În consecinţă, Făt-Frumos care e un cărturar, admisibil ingenuu la început, nu izbuteşte a face până la sfârşit nici o ispravă de laudă. Vizitiul, împărăteasa au grijă de el şi-l scot din încurcătură. Bătălia pe care mizantropul şi epicurianul Făt-Frumos, devenit brusc strateg, o dă împotriva vrăjmaşilor, în încheiere, este fără explicaţie psihologică. După ce se termină şi asta, eroul „se puse pe trai".

ESENŢA MORALĂ A LUI FĂT-FRUMOS

Pentru a da, în ciuda oscilaţiilor şi varietăţilor de caracter, o definiţie elementară a lui Făt-Frumos, cea mai bună metodă e aceea de a urmări cariera eroului într-un număr restrâns de basme, dintre cele mai tipice. Întâi vom face o distincţie de clasă socială. Unii voinici, unici la părinţi sau din categoria „al treilea fecior mai mic", sunt fii de împăraţi, alţii sunt copii de oameni săraci. Arcul vieţii lor nu porneşte de la acelaşi plan.

Să începem cu fiii de împăraţi. Făt-Frumos din lacrimă merge să se bată cu un tânăr împărat vecin, spre a da satisfacţie tatălui său care e în vrăjmăşie veche cu vecinul. Războiul nu are loc. Făt-Frumos şi tânărul împărat se fac fraţi de cruce, cel dintâi ia de nevastă pe fata Mumii-Pădurii, omorând pe babă, şi fură şi pe fata Genarului, un zmeu, pentru Făt-Frumos. Prin urmare, fapta de căpetenie a voinicului este de ordin erotic (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*). Un fecior de împărat se scaldă la lacul zânelor, o zână îi pune un inel pe deget, feciorul rătăceşte până ce o găseşte şi o fură din puterea unui zmeu (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana* etc.). Un fecior de împărat caută şi găseşte la un zmeu pe mamă-sa, spre a risipi tristeţea tatălui. Un alt fecior de împărat merge în căutarea balaurului care fură portocalele de aur, însă

se întoarce cu trei fete furate de monstru, pe una dintre care o ia de nevastă (I. Moriu, *Portocalul şi balaurul*). Feciorul cel mic al Împăratului Verde merge în căutarea Mândrei-lumii pe care o ia de nevastă (I.T. Mera, *Făt-Frumos şi Mândra-lumii*). Un fecior merge în căutarea surorilor sale furate de trei zmei (Al. Antemireanu, *Câmpan verde şi frumos*). Un fecior de împărat săgetează o turturea care nu-i decât zâna munţilor şi pe care o ia de nevastă (Ispirescu, *Zâna munţilor*). La fel, Ioniţă-Făt-Frumos, fiu de împărat, merge cu caii la păşune, Ileana Cosânzeana, zâna din lac, îi pune un inel pe deget. Voinicul merge în căutarea ei, o găseşte şi se cunună cu ea (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*). Un fiu de împărat scapă o fată de împărat de balaurul din puţ şi o ia de nevastă. Alte isprăvi sunt complementare acestui fapt (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Un fecior de împărat trage cu săgeata să-şi găsească nevasta, dă de o bufniţă, însă bufniţa e zână. Face nuntă (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Un fecior de împărat e trimis şi el să-şi găsească nevasta, dă de o broască-ţestoasă, aceasta e fată de împărat vrăjită. O ia de nevastă (Ispirescu, *Broasca-ţestoasă cea fermecată*). Aleodor, tânăr împărat, calcă pe moşia lui Jumătate-de iepure-şchiop, aduce pentru acesta pe fata lui Verdeş-împărat, care însă îl vrea şi îl ia pe el (Ispirescu, *Aleodor-împărat, Făt-Frumos şi fata lui Roşiu-împărat*). Făt-Frumos, spaima zmeilor, pleacă în căutarea surorilor furate de zmei. Face felurite isprăvi pentru Omul-de-flori ca să capete de la acesta fata de nevastă (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Feciorul Împăratului Verde fură pe fata Împăratului Galben, zălogită ca şi el la un zmeu (Ret., *Făt-Frumos zălogit*). Dafin-împărat merge în căutarea Doamnei Chiralina pe care, după multă trudă, o ia de nevastă (N. Filimon, *Omul de piatră*). Aceeaşi situaţie în *Dafin-împărat* de Fundescu şi *Dafir-împărat şi Doamna Chiralina* de G. Cătană. Un fecior de împărat aduce cele trei rodii aurite cerute, iar într-una din ele e zâna pe care o ia de nevastă (Ispirescu, *Cele trei rodii aurite*). Un băiat al unei fete de împărat, născut prin concepţie imaculată, smulge mere din mărul roşu, omoară un zmeu şi se însoară cu zâna măiastră (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Un fecior de împărat descoperă în pădure pe Tiriana şi pe fratele acesteia, Tirion, prefăcut în cerb, şi se cunună cu ea (Ret., *Cerbul*). Un fecior de împărat, trimis de tată-său să înveţe hoţia, devine la urmă ginerele altui împărat (Ispirescu, *Hoţ-împărat*). Tudorel, fecior de împărat, merge după Ileana Cosânzeana pe tărâmul celălalt, omoară un zmeu cu douăsprezece capete, se însoară cu fata (T. Pamfile, *Tudorel*). Făt-Frumos pleacă să aducă pasărea care

fură merele de aur ale tatălui său, împăratul. Alt împărat la care se află colivia cu pasărea îi cere în schimb pe Zâna Crăiasă. Făt-Frumos o ia el de nevastă pe zână (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan și Făt-Frumos*). Prâslea pornește și el după hoții merelor de aur care sunt trei zmei, și se însoară cu fata furată de zmeul din palatul de aur (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*). Un fecior de împărat căruia, plângând în pântece, i s-a făgăduit Sanda-Lucsandra, o găsește înveșmântată călugărește și o ia de nevastă după ce e amăgit de o falsă Sanda-Lucsandra (Fundescu, *Fata din dafin*). Alt fecior de împărat umblă după Arăpușca, fată vicleană, o prinde și o ia de nevastă (D. Stăncescu, *Împărăția Arăpușchii*).

Șapte zmei, punând mâna pe un fecior de împărat, îl trimit să le aducă o fată de împărat. Făt-Frumos găsește fata, omoară șase zmei și face nuntă. Mireasa îi e răpită de al șaptelea zmeu, voinicul o recapătă (Ispirescu, *Poveste țărănească*). Un fecior de împărat pleacă să aducă de pe tărâmul celălalt pentru tată-său pasărea măiastră, găsește la zmei o fată cu care, după multe necazuri, se cunună (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). Urmă-galbină, fecior de fată împărătească, ia de nevastă pe Mandalina, mătușă-sa, fata Împăratului Verde pe care o scoate, cu ajutorul fratelui său, Pipăruș, din mâinile unui zmeu (Ret., *Urmă-galbină și Pipăruș-Pătru*). Pătru aduce pentru tată-său apă de la Zâna Zorilor și ia însuși de nevastă pe această zână (I. Slavici, *Zâna Zorilor*). Făt-Frumos, care a plâns în pântece până ce i s-a făgăduit tinerețe și viață fără de moarte, ajunge la palatul cu trei zâne unde era ceea ce căuta (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*). George cel viteaz, fecior de împărat, crescut de un călugăr, izbăvește pe mamă-sa din puterea unui tâlhar și ajunge împărat (Ispirescu, *George cel viteaz*). Măr, fecior de împărat, omoară balaurul cu șapte capete care trebuia să mănânce pe fata unui împărat. Se cunună, după mari necazuri, cu această fată (Ret., *Măr și Păr*). Busuioc, fiu de împărat și el, pleacă în lume, devine ginerele unui împărat, e mâncat de Muma-Pădurii, înviat, dar se omoară de căință că a aruncat în fântână pe Siminoc și se preface în luceafărul de ziuă (Ispirescu, *Luceafărul de zioa și luceafărul de noapte*). Un copil, găsit de un sihastru într-un sicrinel smolit și călăuzit când e mare de un cal năzdrăvan, scapă pe o fată de împărat din puterea unui zmeu și o ia de nevastă, devenind împărat (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). Alt copil, găsit de un pustnic în sicriaș, fiu de „fată mare de împărat care alunecase și ea în valurile lumii", se scaldă în baia de aur a unor zâne, capătă păr de aur și ia de nevastă pe fata cea mică a unui împărat (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de*

aur). Petru Cenuşotcă pleacă în lume să se însoare, dă de o fată neagră, capătă de la ea un inel vrăjit, o pierde, şi cu ajutorul unor lucruri năzdrăvane o găseşte (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*).

Din exemplele de mai sus se vede limpede că Făt-Frumos, ca fecior de împărat, este un tânăr nubil care fie că se duce în lume anume spre a găsi o fată şi, fie că o găseşte întâmplător, se însoară cu ea. Faptul de a deveni împărat, ca urmaş al tatălui său, sau ca soţ al fetei, e în cazul acesta de un interes secundar. Făt-Frumos mai porneşte spre a săvârşi isprăvi cerute de împărat, în general imposibile; a slobozi fetele furate de zmei, a găsi pe hoţul merelor de aur furate. Când basmul nu se sfârşeşte cu nunta lui Făt-Frumos, este la mijloc ori un fenomen de amnezie folclorică, ori o întrerupere bruscă, în scopuri simbolice, a carierii eroului. În orice caz, căsătorit şi cu copii, eroul încetează a mai fi Făt-Frumos, el devine „împăratul" pus în faţa problemelor omului matur. Făt-Frumos reprezintă o vârstă şi o criză întocmai ca şi Ileana Cosânzeana.

Voinicul, care nu e fecior de împărat, e în situaţia unui tânăr care întâmpină greutăţi în viaţă şi sare, prin merite personale, din clasa de jos pe treapta împărătească. Încolo, trăsătura lui fundamentală s-ar părea că nu se deosebeşte de a lui Făt-Frumos împărătesc. Un viteaz, „om verde pui de român", omoară un balaur mâncător de oameni. Împăratul făgăduise jumătate de împărăţie şi fata de nevastă cui va face o asemenea ispravă, deci viteazul devine ginerele împăratului (Ispirescu, *Balaurul cel cu şapte capete*). Douăsprezece fete de împărat fug noaptea într-un palat unde joacă în sunetul unei orchestre vrăjite. Un flăcăiandru sărman de părinţi, frumos şi harnic, argat la vaci, se aşază la pândă, află unde se duc, fata cea mică se îndrăgosteşte de el, ceea ce face să înceteze vraja de a fi de gheaţă şi a juca, argatul la vaci se cunună cu fata de împărat (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat* etc.). Altă fată de împărat năzdrăvan dispare noaptea şi rupe nouă perechi de cizme. Pătru Pipelea o pândeşte şi o urmăreşte, o vede mâncând şi dănţuind cu zmeii; face dovada către împărat şi ia fata de nevastă (G. Cătană, *Pătru Pipelea*). Un cioban ghiceşte semnele de pe trupul unei fete de împărat şi se cunună cu fata (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ*). Un băiat, născut bubos, dar vindecat de un ghigorţ, este pus într-un poloboc împreună cu fata împăratului care se îndrăgostise de el şi trăiesc într-un palat din pădure. Copilul lor ia o altă fată a împăratului (Ispirescu, *Băiatul cel bubos şi ghigorţul*). Băiatul unui unchiaş şi a unei babe ajunge la împărăţia

moartă, doarme într-o odaie cu fata blestemată, se însoară cu ea şi devine împărat. În această calitate, îşi ajută şi părinţii săraci, trăind într-un sat (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână*). Băiatul unui văcar prinde o „zeiţă" care se scălda într-un lac, o ia de nevastă. Zâna îi scapă din mână, voinicul se duce după ea, omoară un balaur, păcăleşte nişte zmei şi-şi găseşte nevasta în cetatea din aer (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Copiii unui om sărac, care a găsit găina ce făcea ouă de diamant, ajung câteşitrei împăraţi. Cel mic ia de nevastă pe o măiastră din ostrov (Ispirescu, *Cei trei fraţi împăraţi*). Greuceanu e viteaz, dar nu-i fiu de împărat. Sloboade soarele şi luna omorând zmeii ce le furase de pe cer, şi ia de nevastă pe fata Împăratului Roşu şi jumătate din împărăţie (Ispirescu, *Greuceanu*). Păr, băiatul bucătăresei, ucide pe zmeoaica ce omorâse pe Măr şi ia de nevastă pe zâna din piatră, devenind împărat (Ret., *Măr şi Păr*). Crâncu merge să fure cele trei fete ale lui Verde-împărat pentru şapte uriaşi, îi omoară pe aceştia şi scapă fetele. Împăratul le dă de nevastă lui Crâncu şi celor doi fraţi ai săi, mai târziu, fiind pe moarte, împărătescul socru lasă pe Crâncu împărat (Ret., *Crâncu, vânătorul codrului*). Zorilă, zis şi Aripă-frumoasă, feciorul unei babe, omoară zmeii care au furat soarele şi luna şi capătă împreună cu fraţii săi, Serilă şi Miezilă, pe fetele unui împărat. Afară de aceasta, aduce şi pe Ileana Cosânzeana pentru un bătrân, dând-o însă lui Pipăruş Pătru (Ret., *Aripă-frumoasă*). Trei feciori ai unei babe, Serilă, Mezilă şi Zorilă merg în căutarea zmeilor care au furat trei fete de împărat. Zorilă se bate cu ei, feciorii iau fetele de neveste (G. Cătană, *Serilă, Mezilă şi Zorilă*). Parsion, simplu plugar, alergând după o porumbiţă care i-a furat un spic din holda de aur, prinde o zână, o ia de nevastă, o scapă, o regăseşte în cetatea nevăzută şi neauzită ca împărătească a păsărilor (Ret., *Voinicul Parsion*). Furga-Murga, copilul unei babe, căpătând de la Împăratul şerpilor mărgeaua fermecată, îndeplineşte dorinţele unui împărat, capătă fata acestuia de nevastă, o omoară fiind necredincioasă şi se însoară a doua oară devenind împărat (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Pahon, fiul unui moşneag sărac, intrând în posesia aceleiaşi mărgele, devine ginere de împărat, însă, înşelat, nu se mai însoară (Ret., *Povestea lui Pahon*). Vişin, fiul unui moş şi al unei babe, plecând în lume să se hrănească singur, găseşte trei zeiţe, dintre care ia de nevastă pe una, pe celelalte două dându-le fraţilor de cruce, omoară trei zmei care le fură (Fundescu, *Cei trei fraţi de cruce*). Pătru-Păr-Frumos, băiatul dintr-o aşchie al unei bătrâne, merge pe muntele de glajă după

Ileana Constănțeana și o ia de nevastă (Frâncu și Candrea, *Ileana Constănțeana*). Un copil sărac, lucrând cu ziua la plug la un popă, visează că va fi împărat. Împăratul Verde îl bagă în temniță, curios să știe visul ce a visat. Împăratul Roșu cere pe cineva care să-i împlinească niște isprăvi grele. Băiatul le face, dar batjocorit cu prea multe încercări taie pe împărat și pe fata lui ce-i fusese făgăduită, și se întoarce la Împăratul Verde, care-i dă fata de nevastă și-l lasă împărat în locu-i (G. Cătană, *Împăratul Roșu și Împăratul Verde*). Pipăruș Pătru, băiatul unei muieri văduve cu moșioară bună și plug, omoară zmeul care i-a ucis frații și i-a furat sora. Pe urmă, după multe isprăvi o ia de nevastă pe Ileana Cosânzeana, fata lui Ciută-nevăzută care, țesând la război, face cătane (Ret., *Pipăruș Pătru și Florea Înflorit*). Un copil orfan, slugă la un boier spân, pleacă în lume, capătă de la Sf. Petru un corn ce varsă bogății, se însoară, amenințat de un lup infernal fuge călare și ajunge la Crăiasa iadului; se întoarce acasă, după ce o omoară pe aceasta (Ret., *Lupul cu cap de fier*). Feciorul leneș al unei babe se duce, după porunca împăratului, să aducă norocul lui la judecată. Pe drum face munci, luptă cu șapte zmei. În câmpul noroacelor, dă de norocul împăratului. Acesta dă răvaș că are un fiu, care e nororcul feciorului. Împăratul, înțelegând că feciorul leneș s-a îndreptat, îl lasă urmaș în scaunul împărătesc. Este întrebarea dacă nu cumva feciorul babei nu-i făcut cu împăratul (T. Pamfile, *Culcă-te că norocu-ți merge*). Un fiu de femeie săracă se face cătană, ajunge ghinărar, se îndrăgostește de fata împăratului, care se îmbolnăvește și moare, o învie și devine soțul ei (G. Cătană, *Strigoanea*). Un băiat de oameni muncitori intră argat la niște zâne, se scaldă în baia de aur căpătând păr de aur, e ales, deși argat, drept soț, de fata unui împărat, face fapte mari într-o bătălie și capătă scaunul împărătesc (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*). Fiul unei văduve e învinovățit pe nedrept că ar fi ibovnicul fetei de împărat, căzută grea prin concepție imaculată, și e pus într-un poloboc împreună cu fata. Nimeresc într-o casă fermecată unde toate lucrurile vorbesc. La sfârșit, împăratul se îmblânzește și feciorul de văduvă ia pe fata cu copil fără tată (*Fata de împărat și fiul văduvei*). Un băiat al unei văduve gonit împreună cu soră-sa de către maștеră, omoară balaurul din puț și ia pe fata împăratului de nevastă (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Pătru pleacă după Rozuna, doamna florilor, și fuge cu ea, scăpând-o de un năzdrăvan (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). Păcurarul Petru ajută pe Vizor, craiul șerpilor, să mănânce un cerb și capătă lădița de după ușă în

care se afla fata zmeului (Ret., *Vizor, craiul şerpilor*). Un prunc omoară balaurii dintr-un sat, face muncile cerute de mamă-sa, izbăveşte o fată de împărat de un balaur şi o ia de nevastă (Frâncu şi Candrea, *Pruncul şi călugărul*). Pitică scapă o fată de împărat de hoţi, bea dintr-o apă cu care creşte, ia fata şi ajunge împărat (G. Cătană, *Pitică*). Un copil orfan, ocrotit de un cotoi, peţeşte fata unui boier, sperie nişte zmei şi pune stăpânire pe palatele lor (Ispirescu, *Cotoşman năzdrăvan*). Agheran Viteazul, fiu de văduvă săracă, merge pe tărâmul celălalt, omoară patru zmei şi ia de nevastă pe Sclipicioasa, fata lui Agemant (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*). Petru Cenuşă, feciorul al treilea al unui om sărac, ia parte la concursul pentru măritarea fetei împăratului, unde trebuia să doboare coroana din mâna ei şi, ajutat, de trei cai ai zânelor, învinge (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Bujor, feciorul mai mic al unui om, se face căpitan, fură averea împăratului şi face totul cu atâta isteţie, încât împăratul îi dă fata de nevastă şi jumătate din împărăţie (El. Sevastos, *Voinicu nu piere, din pelin el face miere*).

Lăsăm deoparte alte exemple mai confuze. Feciorul de oameni simpli pleacă de obicei de acasă din pricina sărăciei, a persecuţiei, a unei nedreptăţi, sau, în fine, spre a-şi încerca norocul. Nu rareori, fetele de împărat cu care are de-a face sunt rele, necredincioase şi basmul capătă încheiere misogină. Însoţirea cu fata unui împărat şi căpătarea unui scaun împărătesc sunt strâns legate de schimbarea de ordin economic. Ideea „norocului" intervine adesea în astfel de basme, în care saltul social are o explicaţie fatală şi miraculoasă. În fond, adevăratul Făt-Frumos este feciorul de împărat desprins de orice gânduri materiale, posedat numai de instinctul de a-şi găsi o mireasă şi gata să facă mari fapte dezinteresate şi umanitare, să readucă pe cer soarele şi luna, să izbăvească oamenii de teroarea uni balaur hydric, dându-le apa potabilă necesară, să aducă foc, să extermine pe zmei.

Voinicul care nu e fecior de împărat se confundă mai mult sau mai puţin cu omul nevoiaş, apăsat de greutăţile vieţii şi care şi el câteodată face isprăvi, afară din comun. Ioaneş măsarul, om harnic, sărac, beţiv, şi căsătorit, e trimis de împărat la o cetate cu cătane împietrite de trei sute de ani. Leagă vâlva care era pricina acelei vrăji. Împăratul îi dă fata şi jumătate din împărăţie (Ret., *Ioaneş măsarul*). Toderaş, făcând rost de o pungă ce face bani, merge la fata de împărat care se mărită cu cine o câştigă la cărţi. Fata îi fură punga şi alte obiecte năzdrăvane. Supărat, Toderaş îi dă să mănânce nişte mere din care fata devine cornorată, apoi

o spânzură de coarne, o bate şi fuge (Ret., *Doftorul Toderaş*). Peste un om sărac care a omenit pe Dumnezeu şi pe Sfântul Petru, dau tot soiul de nenorociri, pierde doi copii şi nevasta, ajunge porcar, apoi e ales împărat şi recapătă copiii şi nevasta (Ret., *Omul de omenie nu piere*). Toader flămândul, om cu nevastă şi copii, capătă de mâncare două zile de la un nemeş în schimbul ochilor. La stâlpul Vâjelor află cum să-şi recapete vederea şi cum să vindece pe Împăratul Galben cu apa în care a scăldat broasca scoasă de sub piatra de la poarta împărătească. Primeşte bogăţii mari (Frâncu şi Candrea, *Povestea lui Toader flămândul*).

Un fenomen caracteristic în basm este notorietatea voinicului pe un tărâm şi pe celălalt. Când zmeul din palatul de argint vede că sforăie calul, strigă: „Hi! cal de zmeu, de paraleu! mergi înainte, că n-am frică de nimeni, decât de Făt-Frumos. Dar el este pe tărâmul celălalt şi nu cred să-i fi adus corbul osciorul şi vântul perişorul!" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). „Omul ce nu se satură de apă", văzând că Făt-Frumos se miră de el că bea apă de la scocuri de mori, zice: „Nu te mira de mine, ci te miră mai bine de Făt-Frumos care a omorât trei zmei şi trei zmeoaice şi pe muma zmeilor" (*ibid.*). Fata cea mică a zmeului zice: „Măiculiţă şi surioară, pasărea asta gingaşă nu mi se pare ogurlie pentru casa noastră. Ochii ei nu seamănă a de pasăre, ci mai mult seamănă a fi ochii lui Greuceanul cel de aur. Până acum ne-a fost şi nouă! D-aici înainte numai Dumnezeu să-şi facă milă de noi şi d-ai noştri." „Pasămite aveau zmeii cunoştinţă de vitejia lui Greuceanu" (Ispirescu, *Greuceanu*). Un lup groaznic se roagă de voinic: „...stăi, Făt-Frumos, nu mă săgeta, că mult bine ţi-oi prinde vreodată" (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos*). Mama vântului de primăvară întâmpină pe Dafin cu: „Drag Făt-Frumos, ştiu că ai plecat să cauţi pe doamna Chiralina s-o iei de soţie..." (N. Filimon, *Omul de piatră*). Ţugulea întâlneşte un om care strigă că moare de foame explicându-i că el nu e voinic, „voinic este Ţugulea, feciorul moşului şi-al babei care a omorât pe zmeoaică, pe fetele şi pe ginerii ei". „Eu sunt acela, îi zise Ţugulea" (Ispirescu, *Ţugulea*). Zmeii din curţile de lângă tăul cu lapte dulce spun lui Urmă-galbină că de nimeni nu se tem afară numai de Urmă-galbină (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Un om cu un băţ mare şi cu o cârjă mică ce bat când li se porunceşte zice că vrea să se întâlnească cu cel cu mărgeaua, care e Trifon, şi să facă schimb (Ret., *Trifon hăbăucul*). Şi aşa mai departe.

HĂBĂUCUL

Ideea că fiul cel mai mic e şi mai voinic şi că valoarea nu stă în aparenţa strălucită alunecă în unele basme spre crearea unui tip de erou între Făt-Frumos şi Păcală, adică de prost aparent sau, în fine, de om neexperimentat care se deşteaptă la minte treptat şi peste aşteptări. Un flăcăiandru sărman de părinţi argăţeşte pe la unii şi pe la alţii ca să-şi câştige hrana vieţii. Ceilalţi argaţi îl iau peste picior, el se face că nu înţelege şi se arată prostănac. Pentru aceasta e poreclit căscăundul satului. Însă argatul la vaci e destul de isteţ ca să afle unde se mistuie noaptea cele douăsprezece fete ale împăratului. Fata cea mică se îndrăgosteşte de el şi căscăundul devine ginere împărătesc (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Petru Cenuşotcă, fecior de împărat, stă până la unsprezece ani tot în gura cuptorului, cernând cenuşă şi jucându-se cu cărbunii. Pleacă în lume, se însoară cu femeia neagră care dispare, călcându-se un legământ, şi după mari isteţii, înşelând nişte draci, o regăseşte (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Trifon hăbăucul, un nerod, merge la pădure să aducă lemne, un vultur îi cere boii de mâncare, el îi dă, pe urmă capătă mărgeaua de sub limbă de la Împăratul şerpilor şi alte scule năzdrăvane cu care sperie chiar pe împărat (Ret., *Trifon hăbăucul*). Petrea prostul e înşelat la împărţirea moştenirii de fraţii săi. El se duce la un târg cu taurul să-l vândă, cere un leu pe el, gonind cumpărătorul care crede că e o batjocură. Vinde taurul unui copac la rădăcina căruia găseşte o comoară, cu un cimpoi de ţânţar, de la Sf. Petru, ce face să joace lupii, caprele şi un popă, la care intrase argat, şi care, de nevoie, îi dă fata de nevastă (Slavici, *Petrea prostul*). Aceste motive au o circulaţie universală (Şăineanu, *op. cit.*, p. 937-940). Păcală propriu-zis induce în eroare pe creduli. Viţeluşa lui Păcală intră pe locurile oamenilor, aceştia o taie şi aruncă pielea peste gardul stăpânului ei. Păcală, zicând că pielea junincii lui e proroacă, dezvăluie soţului mâncările pregătite de o muiere pentru vornicul satului şi-i vinde pielea pentru şapte pungi de bani. Ia tot atâtea pungi de bani de la femeie ca să ridice pretinsul dar al pielii. Oamenii din sat îşi taie junincile, crezând că vor căpăta preţ pe ele etc. (Slavici, *Păcală în satul lui*). Nenea Ion, om sărac, e şi el din această familie, întrucât păcăleşte pe un boier cu o căciulă care plăteşte, cu un fluier care înviază morţii şi cu un iepure ce face pe curierul şi care, fireşte, n-au nici una din aceste

însuşiri (T. Pamfile, *Povestea celor trei năzdrăvani*). Însă Păcală, ori eroul degenerat astfel, nu e un protagonist specific pentru basmul autentic în care viteazul este esenţial în căutarea sublimului.

ÎMPĂRATUL

Câteodată împăraţii sunt indicaţi prin cinci culori „Pe acele timpuri erau mulţi împăraţi: unul roşu, altul verde, altul negru, aşa le erau poriglele din bătrâni" (Ret., *Din fată-fecior*). Este şi împăratul galben (Frâncu şi Candrea, *Povestea lui Toader flămândul*). De asemenea, un împărat alb (El. Sevastos, *Fă-mă, Doamne, cu noroc şi m-aruncă chiar şi-n foc*). În basmele aromâne, dăm de Amiră-Albu, Amiră-Aràp sau Lai, Amiră-Aróş, Amiră-Vearde (Per. Papahagi, *Basme aromâne*, Buc., 1905). Originea acestor denominaţiuni fotice este probabil asiatică. Adi-Buddha originar se realizează în plan ceresc în cinci Buddha supremi care nu sunt decât cinci aspecte ale luminii, degenerări ale splendorii esenţiale. Folosirea cromatismului în cosmologie reprezintă un mod esoteric de a scrie istoria materiei, atrăgând atenţia că culoarea corespunde la felurite stadii de condensare a ei. Pagodele asiatice în formă de butelie, numite stupa, sunt colorate în trepte. Afară de aceasta, degradarea cromatică se pune în legătură cu cele cinci elemente. Chinezii aduceau sacrificii Suveranului Verde, Suveranului Galben, Suveranului Roşu, Suveranului Alb şi Suveranului Negru.[47] Nu se poate stabili în basme nici o distincţie stabilă caracterologică între împăraţii pe culori, şi ideea că Împăratul Roşu este împăratul rău la suflet nu se verifică. De altfel, se face o confuzie cu omul cu păr roşu unde e vorba de particularitate fiziologică, la fel ca şi în cazul spânului, harapului. O astfel de confuzie găsim într-un basm de G. Cătană: „Şi erau curţile acelea toate roşii ca sângele şi împăratul era roşu cu părul şi barba... de aceea îl şi botezase lumea Împăratul Roşu!". Factorul cromatic există asociat însă cu cel fiziologic (Împăratul Roşu şi Împăratul Verde). Mai

[47] G. Călinescu, *Am fost în China nouă*, Buc., 1955, p. 77; acelaşi, în *Vremea*, Teoria echivalenţei cu răul, susţinută de Şăineanu, *op. cit.*, p. 18-20, a fost combătută de C. Litzica, *Numele împăraţilor în basmele noastre*, în *Convorbiri literare*, XLVIII, 1914, p. 43 şi urm.

degrabă cei cinci împăraţi, alb, galben, roşu, verde, negru sunt hieroglifele universului, împărţit pe stihii. Însă tradiţia hermetică s-a pierdut şi culorile au rămas simple nume distinctive. Rar se vorbeşte de un împărat albastru, iar în basmul unguresc de regele albastru, ceea ce nu schimbă cu nimic teoria precipitaţiei fotice.[48] Mai des se zice pur şi simplu „un împărat", semn că el înfăţişează un caracter moral unic.

Împărăţiile sunt mai mari ori mai mici. Împăratul Verde „mare şi puternic" are o ţară „lungă şi lată, încât îi trebuia câţiva ani ca să o poată ocoli" (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Cutare împărat este un scandalos imperialist. „Acel împărat mare şi puternic bătuse pe toţi împăraţii de prin prejurul lui şi-i supusese, încât îşi întinsese hotarele împărăţiei sale pe unde a înţărcat dracul copiii, şi toţi împăraţii ăi bătuţi erau îndatoraţi a-i da câte un fiu d-ai săi ca să-i slujească câte zece ani." Prin urmare, împăratul, întinzându-şi hotarele, nu desfiinţează împărăţiile cucerite, ci le lasă, ca să zicem aşa, o oarecare autonomie, respectând forma lor de guvernământ. Pe împăraţi îi face într-un cuvânt vasli sau îi introduce în sfera lui de influenţă, luându-le, turceşte, ostateci (Ispirescu, *Ileana Cosânzeana*). Un împărat e aşa de bogat încât „avea el singur pentru a lui împărăţie: soare, lună şi stele (V. Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*). Există şi un caz de împărat universal: „A fost odată un împărat tare şi mare. După ce bătu pe toţi împăraţii pământului şi le luă împărăţiile, se însură şi făcu trei fete" (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Adesea, împăratul e năzdrăvan. Întâi de toate el are un cal din tinereţe, care bubos, răpciugos, zăcând pe coaste, îşi vine în fire dacă, *exempli gratia*, e spălat zilnic cu apă neîncepută şi i se dă să mănânce orz fiert în lapte dulce ca să-l poată roade şi câte o baniţă de jăratic. La zece zile, un astfel de cal se scutură şi se face „frumos, gras ca un pepene şi sprinten ca o căprioară" (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Afară de asta, împăratul se metamorfozează, obişnuit spre a pune la încercare feciorul sau fata îmbrăcată ca flăcău. Am văzut cum împăratul din Ileana Simziana îşi aşteaptă fata la podul de aramă, în chip de lup „cu nişte ochi turbaţi şi zgâiţi de băga fiori în oase". La podul de argint se face leu, cu coama ridicată în sus şi zbârlită, cu „colţi ca cei de fildeş şi gheare ca secerile" şi răcneşte de se cutremură codrii. La podul de aur se face un balaur mare cu douăsprezece capete şi iese „plesnind din coadă şi

[48] C. Litzica, *op. cit.*; *Ungarische Volksmärchen*, von Elisabet Sklarek, Leipzig, 1901, basmul I.

încolăcindu-se"; din gurile lui iese văpaie de foc şi limbile îi joacă ca nişte săgeţi arzătoare. Când fata îl ameninţă cu paloşul, împăratul se dă peste cap de trei ori şi redevine om. Alt împărat, cu trei fete, şi el „năzdrăvan", iese în calea fetei celei mari la podul de aramă ca „bală spurcată" cu o falcă-n cer şi cu una-n pământ şi tot pară roşie lăsând din gură. De frică, fata se întoarce acasă, iar „cânele de zmeu" se repede şi rupe coada calului. Fetei mijlocii îi face la fel la podul de argint. Pe fata cea mică o întâmpină la podul de aur. Fata îi strigă de trei ori: „Feri câne de zmeu din drumul meu, că de nu te împuşc". A patra oară sloboade puşca de o latură. Împăratul se dă de trei ori peste cap şi se face om. O sărută şi-i zice: „No, draga taichii, poţi merge-n lumea-ntreagă, poţi umbla cât am umblat şi eu şi poţi suferi cât am suferit, că acum eşti gata de mers" (Ret., *Din fată-fecior*). Împăratul Roşu, căruia fata-fecior i-a adus pe fiul său, care fusese douăzeci de ani balaur, are năravuri de balaur şi de pajură. Vesel de a-şi revedea progenitura, se repede la fată s-o mănânce. El refuză să dea lucrurile cerute (lădiţa cu cal înăuntru şi puşca de patru mile) şi abia când fata, luând pruncul de vârful capului îl ameninţă că pleacă cu el, se învoieşte a da cele cuvenite (*ibid.*). Un împărat, supărat pe fata lui care nu vrea să-l ia de bărbat, o urmăreşte ca şi un zmeu prin văzduh, iar fata aruncă după obicei, drept obstacole, un caer, un pieptene şi o gresie (Ioan Broju, *Frumoasa*).

Preocuparea de căpetenie a împăratului este de a avea copii de sex masculin în vederea succesiunii. A fi bătrân şi fără urmaşi e o calamitate. Un împărat bătrân şi neputincios „încât nici că mai vedea şi cu unghiile îşi deschidea genele ochilor şi atunci mai vedea puţintel, dar şi atunci numai ca printr-o sită" a rămas numai cu trei fete şi, singur-singurel într-o chilie, „tot jelea şi plângea" că nu lasă după el bărbat şi toate rămân pe mâna străinilor (Ret., *Din fată-fecior*). Cum în basm împărăteasa se întâmplă să fie de multe ori stearpă, un împărat care se însoară trece peste orice consideraţii de ordin social şi economic când i se făgăduiesc copii. O fată este auzită spunând că „dacă m-ar lua pe mine bucătarul împăratului de nevastă, eu i-aş ţine casa numai cu o pâine". Cea mijlocie promite că dacă o ia vizirul, ţine casa c-un caier de lână. Cea mică făgăduieşte că dacă o ia împăratul i-ar face „doi coconi cu stele pe inimă, luna în spate şi o fată asemenea, cu deosebire c-ar avea soarele în frunte" (Fundescu, *Sora crivăţului*). Trei alte fete stând „la soare lângă perete" vor numai pe feciorul de împărat. Cea mare i-ar ţine casa cu o pâine, cea de a doua cu un fus, cea mică i-ar face cei doi

coconaşi frumoşi cu totul şi cu totul de aur (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Un împărat tânăr, mergând „la muştră cu cătanale" pe câmp, îmbrăcat ca un general, aude pe trei fete surori, care culegeau cânepă, zicând cea mare că de ar lua-o dregătorul ar sătura curtea împărătesii cu o pită, cea mijlocie că de ar lua-o scriitorul ar îmbrăca toată curtea împărătească cu un fus, a treia că de-ar lua-o împăratul, i-ar face doi feţi logofeţi de aur, fată şi fecior (Ret., *Cei doi copii cu părul de aur*). Împăraţii nu pregetă în faţa unor astfel de promisiuni. Dar ei sunt teribili când sunt dezamăgiţi în asemenea aşteptări. Împăratul căruia i s-a spus că împărăteasa a născut, în loc de coconi de aur, doi căţei, porunceşte să fie vârâtă în bălegarul cailor, lăsându-i-se numai ţâţele afară ca să sugă căţeii. Apoi ia roaba de nevastă la voile căreia se supune orbeşte. Pe urmă, când la o şezătoare de înşirat mărgăritare la care toţi copiii din oraş sunt chemaţi să spună câte un basm află viclenia roabei, pune de o leagă de coadele a doi cai, unul de la munte şi altul de la baltă, împreună cu un sac de nuci (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Altul, nesuportând ca nevasta să-i nască în loc de doi băieţi şi o fată, trei căţei, dă poruncă să fie aruncată „într-o hasna unde se aruncau lăturile şi bucatele cele rămase (Fundescu, *Sora crivăţului*). Şi în basmul lui Pop-Reteganul împărăteasa e pusă în groapa cu resturi de mâncare. Împăraţii sunt aşa de tulburaţi în cazurile de sterilitate, încât unul care ar fi vrut să aibă „măcar o stârpitură de copil" ameninţă cu repudierea, zicând că „dacă într-un an de zile de aci înainte nu-i va face un copil, să ştie că pâine şi sare pe un taler cu dânsul nu va mai mânca" (Ispirescu, *George cel viteaz*).

La botez, mai ales dacă copilul a fost făcut la bătrâneţe, împăratul adună la petrecere Răsărit şi Apus, Miazăzi şi Miazănoapte (Ispirescu, *Aleodor-împărat*).

Grija împăratului care are copii, băieţi şi fete, este de a-i căpătui. Când băieţii nu-şi aleg ei înşişi încă din pântece miresele, împărătescul tată îi îndeamnă să se însoare. Un împărat, urcându-se cu cei trei feciori ai săi în pavilionul unui turn ce avea în grădină, le porunceşte să tragă cu arcul şi „unde cădea săgeata fiecăruia, acolo îi va fi norocul". Cel mare înfige săgeata în casa unui împărat vecin, al doilea în casa unui boier mare d-al împăratului, cel mic într-un copac înalt dintr-o pădure mare, unde e o bufniţă care e Zâna zânelor (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Alt împărat cu trei feciori îi trimite să-şi caute ursitele. Fiii cei mari se îmbracă cu hainele ce le au mai bune, iau oaste şi bănet, unul merge la răsărit, altul la apus, peţesc câte o fată de împărat şi vin acasă. Al treilea,

mai mic, n-are gust de însurătoare, dar s-alege şi el, în sfârşit, cu o zână, ascunsă sub înfăţişarea unei broaşte-ţestoase. După cununie, se face horă şi joacă toţi ca la nunta unui împărat. Seara se pune „o masă d-alea împărăteştile". Împrejurul celei împărăteşti, mulţime de alte mese pentru boierime, negustorime şi pentru prostime (Ispirescu, *Broasca-ţestoasă cea fermecată*). La nunta împărătească, se face chef la cataramă şi vin crai „din patru părţi de lume, de pe la Braşov şi Brăila, de pe la Tighina şi Ţăligrad" (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*). Mai e obiceiul ca fiece locuitor din oraşul împărătesc să ducă fetei câte un plocon. Cu acest prilej, sunt poftiţi boierii din cuprinsul ţării şi toţi împăraţii vecini (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*).

Tot cu scopul de a se însura, feciorului de împărat i se îngăduie a merge duminica la „birtu roşu" să joace cu fetele din sat şi, când îi place una, îi ia papucul din picior ca s-o poată regăsi. Apoi colindă din casă în casă cu papucul, nu se sfieşte a se sui în pod unde e ascunsă fata cea frumoasă şi a se cununa cu ea, văzând că papucul i se potriveşte (G. Cătană, *Vaca neagră*). De bună seamă, aceste uzuri sunt variabile, după timpul şi locul culegerii, ele n-au o valoare absolută, observare aplicabilă la toate aspectele basmului în care există un universal, manifestat în concret. Feciorul de împărat merge la horă, în altă împrejurare, cu întreaga curte. „Acum, se face că odată se vesteşte feciorul împăratului: iaca, are să vie la horă şi el cu tată-său şi cu maică-sa, cu toată curtea, cu mai-marii oştilor şi-ai târgurilor, să vadă de aproape chipul cum trăiesc supuşii...". În vreme ce feciorul se prinde în joc, împăratul strânge unchiaşii la cislă şi-i cinsteşte (T. Pamfile, *Fata unchiaşului* etc.)

Când e vorba de a-şi mărita fetele, împăratul face tot ce-i stă în putinţă ţinând seama şi de capriciile fetei şi de faptul că ginerii pot să-i urmeze în scaun, de unde bunăvoinţă şi dificultate în acelaşi timp faţă de fecior. Împăratul Verde, întâlnind la vânătoare pe Urmă-galbină care de fapt îi e nepot de fiică, fără ca el să ştie, şi cum acel în vârstă de patru zile vrea să se însoare, zice că el are fete de măritat, îl descoase, îl cheamă la prânz, îi dă în fine pe Mandalina, soţie şi mătuşă, căci era sora mamei feciorului (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Împăratul care n-are băiat, ca să asigure succesiunea tronului, hotărăşte să-şi mărite fata şi instituie un concurs la care „să se strângă toţi junii de laturi de oraşul în care şedea", în următorul chip: "...fata să şadă într-un loc anumit şi să ţină coroana în mână, şi toţi junii să treacă în fuga calului pe lângă ea şi acel june care va putea cu sabia doborî coroana din mâna fetei de trei ori

una după alta, acela să fie ginerele împăratului". Principiul e cu totul democratic. „Şi pe vremea aceea era aşa rânduiala, că nu se luau numai după ranguri, ca acum, ci putea şi un paore să fie ginere de împărat dacă îi plăcea fetei de el şi de vitejia lui. Că pe atunci se da mult pe isteţimea şi vitejia omului, dar nu pe bogăţii, ranguri şi domnii ca acum. De aceea cheamă împăratul nu numai pe fiii de prinţ şi de împăraţi, ci şi pe fiii de paori ca să vină la sărbare spre a-şi alege fata lui pe cel mai vrednic" (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Toţi feciorii n-au noroc, sabia li se frânge, numai Petru Cenuşă biruie. Împăratul îi dă de fiecare dată „scrisoare de biruinţă" şi la toţi oaspeţii, goşti, le dă de mâncare şi băutură şi la sfârşit îi pofteşte la nuntă (*ibid.*). Cununiile se fac „după legea domnilor şi a împăraţilor" (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Nu toţi împăraţii au vederi aşa de democratice. Unul are trei fete, de care în cele din urmă îşi aduce aminte. Cea mare şi cea mijlocie îşi aleg câte un fecior de împărat, după ce se „dete sfoară-n ţară" că împăratul măritǎ fetele şi veniră peţitori „de la cutare şi cutare fecior de împărat". După nuntă, împăratul le petrecu cu alai până la hotare. Cea mică e tristă, nu vrea să se mărite fiindcă a pus ochii pe un argat de grădinar cu părul de aur, crezut cheleş. Împăratul întreabă pe boier ce să facă. Unul zice să se facă un foişor cu poartă pe dedesubt pe unde să treacă toţi fiii de împărat şi de boieri şi fata, lovind cu un măr de aur, să-şi aleagă pe care-l vrea. Trec toţi feciorii, fata nu loveşte pe nici unul. Un bătrân, „trecut şi prin ciur şi prin dârmon", sfătuieşte sa fie îngăduţi şi oamenii curţii. Trece grădinarul, bucătarul cel mare, vătaful, slugile, vizitii, toţi rândaşii. Mai rămâne argatul de grădinar. Împăratul, corect, zice: „Să treacă şi acesta". Fata îl loveşte tocmai pe el cu mărul. Atunci împăratul „outré" strigă: „Asta nu se poate este o greşală! fata mea nu e de crezut să fi ales tocmai pe cheleşul ăsta!" Proba se repetă a doua zi şi a treia oară cu acelaşi rezultat. Împăratul, plecându-se la sfatul împărătesc, dă fata cheleşului, face nunta „cam pe ascuns" şi-i oropseşte pe însurăţei, dându-le un bordei, iar ginerelui, slujba de sacagiu (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Într-o variantă, sfătuindu-se cu boierul, împăratul hotărăşte „să stea fata într-un pridvor cu un măr în mână, să treacă toţi fiii de împărat şi de boieri de dinaintea ei şi pe care îl va plăcea să-l lovească cu mărul". Restul decurge la fel (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*).

Un motiv frecvent în basm este dificultatea cu care un fecior capătă în căsătorie o fată de împărat. Condiţiile sunt în mod curent imposibil de îndeplinit. În cutare basm, greutăţile le face împăratul însuşi, ca şi

când ar voi ca să atragă atenția asupra inestimabilității fetei lui și a slabei opinii pe care o are despre eventualul ginere. El cere lui Pahon, reprezentat prin tatăl său, un moșneag, executarea unui pod de aramă de la casa lui până la curțile împărătești. E de la sine înțeles că împăratul nu crede în posibilitatea unei asemenea accelerate opere de inginerie și că vorbește astfel spre a scăpa de moșneag. Principial, un împărat de basm e un suveran popular, cu ușile deschise oricui și a închide pur și simplu poarta petitorilor nu e în spiritul instituției fabuloase. Totdeodată, cuvântul unui împărat este sacru, ceea ce și explică enormitatea pretențiilor. O dificultate rezonabilă ar fi învinsă și împăratul nevoit să se țină de cuvânt. Ei bine, Pahon face podul de aramă. Atunci împăratul are recurs la regula comună în basm ca probele să fie în număr de trei. Împăratul cere un lac de argint pe care să plutească corăbii de argint și să înoate păsări de argint și pești de argint, apoi un deal cu viță-de-vie cu struguri copți și cu păsări cântătoare în vârful parilor pe locul unde se vedea un șes. Pahon face și lacul de argint, și dealul cu viță-de-vie. Împăratul se dă învins: „Ei, moșule, zice el, de azi încolo suntem cuscri; lucrurile ce le făcu Pahon nu mi le putu face nici unul din petitorii fetei mele; hai acum să ne ospătăm oleacă amândoi, apoi mergi acasă și vă pregătiți de nuntă". Este cert că aci basmul suferă de o lacună. El atribuie împăratului politica de eliminare a petitorilor, când de fapt ea trebuia să vină din sila fetei de a se mărita. Într-adevăr, aceasta prețuiește frumosul de culoare, având drept ibovnic „un drăguț de arap" (Ret., *Povestea lui Pahon*). În cazul de mai sus, putem admite că împăratul se poartă astfel de hatârul fetei. Ceva asemănător i se întâmplă lui Furga-Murga. Acesta capătă ca și Pahon mărgeaua fermecată de la împăratul șerpilor cu care faci ce voiești. Având-o, băiatul năzuiește la fata împăratului și trimite pe mamă-sa în petit. Mama nu gustă acest soi disproporționat de încuscrire. Împăratul pare la început mai moderat. Îi cere să facă până la ziuă, peste drum, „căși" ca ale lui. Când aude că s-au făcut, trage de ciudă o palmă slujnicii care cade jos moartă. Îi pare rău și pretinde lui Furga-Murga să învie slujnica. Totdeodată vrea ca până dimineața să-i facă două poduri, unul de aur și altul de argint „de la mine până la tine". Împăratul, precum se vede, e pripit, bun la suflet și absurd. Băiatul face minunile. Împăratul e totuși insațiabil. Slujnica a visat grădini minunate și o biserică cu turnuri în care, la bătaia vântului, se auzeau clopoței de argint. Vrea aievea cele văzute de femeia înviată ce par a fi imagini din

paradis. Furga-Murga îndeplineşte şi această dorinţă şi împăratul, neavând încotro, îi dă fata (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Verdeş-împărat are o fată vicleană care nu se mărită decât dacă peţitorul izbuteşte să rămână negăsit trei zile, ascunzându-se. Dacă e găsit, i se va tăia capul, dacă nu, „atunci cu cinste împărătească o vei lua de la mine". Nouăzeci şi nouă aveau cap, Aleodor-Împărat e al o sutălea candidat. Împăratul şi Aleodor (care de altfel vine în numele lui Jumătate-de-om) „scriseră carte şi o întăriră". Fata are un ochean năzdrăvan şi găseşte de două ori pe Aleodor. A treia oară, făcându-se o lindină, nu-l mai găseşte. „Tu m-ai biruit, a ta să fiu" (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). Spânul trimite pe Harap Alb din basmul lui Ion Creangă să aducă pe fata Împăratului Roş care era „farmazoană". Tatălui fetei „i-a fost de-a mirare văzând că nişte goloani au asemenea îndrăzneală, de vin cu neruşinare să-i ceară fata, fie din partea oricui a fi". Îi vâră pe Harap-Alb, pe Gerilă, Ochilă, Flămânzilă, Păsărilă în casa de aramă înroşită, le dă să mănânce şi să bea peste puterile oamenilor obişnuiţi. Aci lucrurile stau invers. Fata este aceea care se ascunde, metamorfozându-se. Ajutat de monştri, Harap-Alb o găseşte, iar împăratul „ovilit şi sarbăd la faţă de supărare şi ruşine" i-o dă. Omul din flori cu barba de mătase care e împărat, având ciodari, idelcii, vizir, nu-şi dă fata decât celui care îndeplineşte anume munci. Îi pretinde lui Făt-Frumos să-i aducă apă vie de unde se bat munţii în capete, să mănânce pâinea de la nouă cuptoare, să bea apa de la nouă scocuri, să aducă garoafa care miroase cale de nouă ani, ce se afla în palatul de sticlă al unui zmeu (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

În anumite împrejurări, împăratul pare îndreptăţit să facă greutăţi. Un şarpe pentru care o babă peţeşte pe fata împăratului nu-i un ginere nimerit, îl pune deci să facă trei munci miraculoase (I.T. Mera, *Crăişorul şerpilor*). Însă împăratul din *Povestea porcului* de I. Creangă pune condiţii grele înainte de a şti cine e ginerele. Dă de ştire prin crainicii săi „că (ori)cine s-a afla să-i facă de la casa aceluia şi până la curţile împărăteşti un pod de aur, pardosit cu pietre scumpe şi feliu de feliu de copaci, pe de o parte şi pe de alta, şi în copaci să cânte tot felul de paseri care nu se mai află pe lumea asta, aceluia îi dă fata", iar cine vine şi nu izbuteşte, „aceluia pe loc îi şi taie capul". În alt basm însă, porcul însuşi venind în peţit, cu toate că împăratul se codeşte, nu-i mai dă nici o muncă de îndeplinit, deoarece se sperie de mulţimea de porci ce umple curtea şi ulicele (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). Împăratul e mai întotdeauna prepotent şi absurd. Astfel, fiindcă fata-voinic arată împăratului celui

puternic cosița găsită care e de la „Ileana Simziana, cosiță de aur, câmpul înverzește, florile-nfloreşte", împăratul, crezând-o de altfel flăcău, o cheamă şi-i dă poruncă să-i aducă pe stăpâna cosiței, „căci de nu, unde-ți stau talpele îți va sta şi capul". Când Ileana e adusă, aceasta fiind îndrăgostită de fata-voinic pe care o crede Făt-Frumos, ca să scape de insistențele împăratului, îi cere să-i aducă herghelia de iepe cu armăsar cu tot. Împăratul trimite tot pe fata-voinic, „căci de nu, unde-ți stau picioarele îți va sta şi capul", fără a ține seama că fata îi adusese pe Ileana. „Nu ştiu eu. Din pământ, din iarbă verde, să te duci să-mi aduci herghelia şi să nu îndrăzneşti a mai zice o vorbă măcar." Împăratul se îndrăgosteşte. „Am ajuns ca un năuc, visez deştept, nu mai ştiu ce fac, când mă uit la ochii tăi cei frumoşi şi tânjitori." Ileana îi cere „vasul cu botez care se păstrează într-o bisericuță de peste apa Iordanului". Firesc ar fi ca isprava s-o facă împăratul însuşi. Dar acesta dă poruncă voinicului-fată să-i aducă vasul (Ispirescu, *Ileana Simziana*). La fel, Împăratul Negru mână pe fata-fecior să facă rost de rața de la marginea mării şi să-i aducă pe Ileana Cosânzeana după care umblase de când era prunc de şapte ani şi n-o găsise şi, în fine, harmăsarul cu cele şapte iepe. „De cumva nu vei împlini lucrul acesta, ț-a sta capul unde-ți stau picioarele şi picioarele unde-ți stă capul" (Ret., *Din fată-fecior*).

Împăratul împlineşte strict datina care e foarte aspră. Fiindcă Făt-Frumos a vrut să-i ia colivia cu pasărea care a furat merele de aur, împăratul îl osândeşte la moarte ca hoț: „împotriva datinilor noastre, eu n-am nici o putere. Numai o slujbă însemnată făcută împărăției noastre te poate scăpa şi de ponos şi de moarte." Şi-i cere să-i aducă iapa cea sireapă ce este la curtea împăratului vecin. Făt-Frumos fură împăratului iapa, acesta îl prinde şi-l osândeşte, potrivit datinelor, la moarte, ca fur: „împotriva acestor datini, el n-are nici o putere". Dar îl poate ierta dacă aduce pe Zâna Crăiasă (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos*). Împăratul cu fata malignă e implacabil. Fiindcă, veniți de bunăvoie să-i păzească fata care fuge noaptea, voinicii (feciori de crai şi de domni mari) nu izbutesc s-o prindă, iar împăratul îi pune în țeapă. Onest în felul lui, le spusese la toți că „dacă sunt harnici, să se apuce de lucru, iar de nu, să se lase, că acela care nu o va putea găsi, e fiul morții, îi va pune capul în țapă". Câmpul se umple de țepe cu căpățâni de oameni, iar fata de împărat, plimbându-se ziua prin pădurea de 99 țepe, râdea de bucurie şi noaptea se ducea unde ea vrea şi ştia. Lumea începe să se îngrozească de ea (G. Cătană, *Pătru Pipelea*). Culme a legalității,

împăratul duce în prealabil cu voinicii „legământul scris față de martori" și-l întărește „cu pecetea împărătească". Obiceiul actelor scrise e mai larg în basm, în general, litera fiind în lumea fabuloasă un factor magic de care se simt legate și ființele supranaturale. Scorpia, venită cu o falcă în cer și cu alta pe pământ, se roagă de Făt-Frumos să n-o omoare. Voinicul se arată neîncrezător, Scorpia îi dă în scris cu sângele ei și, recăpătând un cap tăiat, se poartă leal cu biruitorul, ospătându-l (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*). Tot în pari pune și alt împărat pe voinicii care nu află unde se duce noaptea fata lui. Un cioban îi dă de urmă și o ia de nevastă (Al. Antemireanu, *Ciobanul și fata de împărat*). La dorința fetei care nu voiește să se mărite cu altcineva decât cu Prâslea, mântuitorul ei din mâinile unui zmeu, împăratul cere starostelui de argintari să-i facă în trei săptămâni furca cu caierul și fusul cu totul de aur care toarce singur, că „de unde nu, unde-ți stau picioarele, îți va sta și capul", apoi o cloșcă cu puii cu totul și cu totul din aur, ciugulind mei tot din aur. Din fericire, Prâslea, ucenic la argintar, le scoate din castelul de aur ascuns într-un măr (Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*).

Împăratul e violent și ambițios. Unul care vrea o fată pentru el sau pentru fiu și nu i se dă, pornește cu război. Acesta e cazul Împăratului Roșu. Celălalt împărat, căruia voinicul i-a mântuit fata de balaurul din puț, întocmește trei oști, una sub porunca lui, a doua sub a vizirului, a treia sub a băiatului. Voinicul împietrește cu un paloș năzdrăvan oștile dușmane, călăuzite de fiul Împăratului Roșu. Acesta vine cu alte oști „ca frunza și ca iarba". Și acestea sunt împietrite. În cele din urmă, feciorul Împăratului Roșu fură paloșul și taie pe voinic care va fi înviat de un bou năzdrăvan (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*).

Războaiele în basm au astfel de pricini meschine și nicidecum substrat economic, ceea ce nu e semnul vreunei concepții idealiste, ci efectul ironiei populare. Împăratul este foarte des irascibil, „om aspru". Aflând că fata lui a rămas grea numai dintr-o privire, unul se face foc de mânie, ce-i dreptul, nu fără cuvânt. Răcnea ca un leu. Cine l-a rușinat, cu moarte să se omoare, în furcă să-l atârne, praf și pulbere să se aleagă de capul lui! „Împărăteasa îl luă cu binișorul și-l mai domoli olecuță" (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Deși împăratul cu trei fete e așa de bătrân încât abia își poate deschide genele ochilor cu unghiile, nu-i mai puțin irascibil. Când fata cea mare caută a-l mângâia, zicând că toate averile vor rămâne nu pe mâna străinilor, ci a lor, bătrânul aruncă paloșul după ea: „Aha! – blăstămată și ticăloasă ce ești tu, cum ai cutezat

să gândeşti aşa ceva". Din fericire, paloşul nu nimereşte fata şi se împlântă în perete (Ret., *Din fată-fecior*).

Împăratul suferă de senilitate, afară de cazurile mai rare, când e tânăr. De obicei, nu vede bine, vede ca prin sită (*ibid.*). E plângăreţ, emotiv. Împăratul căruia Trifon îi împietreşte cătanele plânge: „Să fi văzut acum pe împăratul cum plângea" (Ret., *Trifon hăbăucul*). „Împăratul, văzând merele, mai-mai era să-şi iasă din minţi de bucurie, dar îşi ţinu firea (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan*). Tatăl fetei viteze moare de bucurie văzându-şi fata devenită băiat şi însurat cu Ileana Cosânzeana (Ret., *Din fată-fecior*). Împăratul care bătuse pe toţi împăraţii pământului, când află că zmeii îi furase cele trei fete, are o criză cardiacă şi moare: „i se tăie inima şi muri pe loc" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Nu-i rar împăratul care cu un ochi râde şi cu celălalt plânge. De pildă, cu un ochi râde fiindcă are trei feciori, cu celălalt plânge că ei nu vor fi în stare să împărăţească în pace (Slavici, *Zâna Zorilor*). Sau plânge fiindcă i-a murit împărăteasa şi râde fiindcă are trei copii (G.I. Pitiş, *Un ochi plânge, unul râde*). Ori plânge cu un obraz fiindcă ar mânca pasărea de aur „de pe tărâmbu-ălalalt" (Rădulescu-Codin, *Făt-Frumos*). Semn de psihologie senilă este şi parcimonia. Împăratul căruia îi dispar cele douăsprezece fete noaptea, stricând condurii, „se luase de gânduri cu atâta cheltuială pe condurii fetelor sale" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Şi celălalt, numai cu o fată, care însă strică nouă perechi de cizme, e tot aşa de zgârcit. „Împăratul, deşi bogat, dar nu-i venea nici lui la socoteală ca fata lui să umble în toată noaptea aşa haimana şi să-i facă atâta pagubă cu cizmele." Şi totuşi, absurditate, e gata să hărăzească jumătate din împărăţia lui, cui îi dă fetei de urmă (G. Cătană, *Pătru Pipelea*).

Împăratul îşi păzeşte fetele cu asprime. Împăratul Verde ţine pe fata cea frumoasă închisă în chilie lăsând-o să iasă numai când mergea şi el cu ea (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Uneori se aplică aceeaşi măsură şi la băieţi. Ca să nu piardă copilul cu părul de aur, împărăteasa „îi făcu o colivie de aur şi-l închise într-însa, dându-i jucării copilăreşti ca să-i treacă de urât" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Odată, un împărat îngăduie fetelor, la o sărbătoare a Paştilor, să meargă la jocul feciorilor „să-i vază cum joacă şi cum petrec ei cu fetele din sat". Le dă însă o căruţă închisă, unde şedeau ele, şi împrejurul căruţei erau mai mulţi călăreţi care „aveau datorinţa să le apere de orice primejdii" (G. Cătană, *Serilă, Murgilă şi Zorilă*). Fetele fac treburile casnice, mătură împăratului prin chilie (Ret., *Din fată-fecior*). Alt împărat lasă pe muierea lui să

împărătească după moartea lui, ceea ce n-o scuteşte pe aceasta de a mătura prin casă (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Împăratul are la palat bucătar care odată se îmbată şi lasă pe curteni fără mâncare, croitor care face ginerelui ţigan „haine numai fir de aur şi cu pietre nestemate", ţigan care aduce apă de la puţ, slugi obraznice care nu vor să lase o babă să aducă o azimă de la voinicul omorâtor al balaurului sub cuvânt că hainele ei sunt rupte şi cârpite (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). În ierarhia curţii, bucătarul ocupă un loc foarte de seamă. Într-o seară, împăratul, vizirul şi bucătarul se plimbă prin oraş să vadă dacă supuşii împlinesc poruncile de a nu aprinde focul. La marginea oraşului văd lumină. Acolo şedeau la foc trei fete pe care le vor lua de neveste împăratul, vizirul şi bucătarul. Prin urmare, bucătarul devine cumnat cu împăratul (Fundescu, *Sora crivăţului*). Aparatul de stat variază după regiune. Dincoace de munţi, împăratul are boieri, sfetnici, adesea viziri şi slujitori de modă turcească (ciohodari, idiclii). Dincolo de munţi se întâmplă a avea chiar miniştri (G. Cătană, *Povestea celor doisprezece miniştri*), „ghinărari" (G. Cătană, *Strigoanea*). În Ardeal, de altfel, însuşi serviciul militar apare în basm mai organizat. În ţara Împăratului Negru, fata-fecior dă de o mulţime de cătane adunate „la puşcat în ţăl". Ia şi ea puşca ruginoasă de patru mile şi zice că are să „împuşte ţălul la depărtare de două mile de loc". Nimereşte ţelul şi-l sfărâmă (Ret., *Din fată-fecior*). Feciorii Împăratului Roşu nu se gândesc să plece în lume decât după ce au trecut „de anii cătăniei" (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*).

Oricum, împăratul convoacă un sfat ori un divan cu atribuţii judecătoreşti, dar şi de ordin informativ. Nu se vede ca un împărat să se sfătuiască cu boierii în materie de război ori de treburi publice. Dar îi consultă în problema alegerii unui ginere pentru fată sau în chestiuni penale, privind tot viaţa intimă. Trei fete punând pe masa împăratului pe tipsii trei pepeni în felurite grade de maturizare, „sfatul împărăţiei" consultat decide că „pilda asta însemnează vârsta fetelor Măriei-tale şi că a sosit timpul ca să le dai la casa lor" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Fiindcă soru-sa a vrut să-l piardă, fratele împărat adună „pe judecătorii cei mai mari, tot boieri din doisprezece". „Boierii găsiră cu cale ca ea cu moarte să se omoare" (Ispirescu, *Copiii văduvului*).

Adesea, în basm, sunt consultaţi învăţaţii (corpul savant, academia fabuloasă) să studieze un caz. Omul de ştiinţă e conceput totdeauna

acolo ca trebuind să fie util societății. Rareori, însă, filozofii ştiu ceva şi numai câte unul e în stare să dea împărătesei câte un leac contra sterilității. Omul învățat nu e mai niciodată apt de ceva. „Şi învățații ce să afle?" se întreabă povestitorul în chestiunea dispariției unei domnițe aruncate într-un puț de o țigancă (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*). Toți vracii şi toți cititorii în stele nu pot da nici un ajutor împăratului orbit (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Consultațiile filozofilor se fac de altfel în materii puerile, neînscrise nici unei specialități hotărâte. Cerându-i-se de către fata lui Negru-împărat să-i aducă o cămaşă dintr-un fel de pânză de care nu se află pe lume decât un cot, Alb-împărat întreabă „vrăjitori şi vrăjitoare şi filozofii pământului" şi află că o astfel de cămaşă o are Zâna Stelina (T. Pamfile, *Zâna Stelina*). Făt-Frumos, spaima zmeilor, consultă un vrăjitor asupra felului cum trebuie să se poarte cu calul tatălui său din livadă ca să-l domolească şi să-l facă zdravăn (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Un tânăr se topeşte d-a-n picioarele şi zvonul este că s-a îndrăgostit de o zână. Vracii şi cititorii în stele zic că e temere să nu dobândească lipici (Ispirescu, *Zâna munților*).

Printre obiceiele cutărui împărat este acela de a se institui concursuri de luptă pentru tinerii din împărăție. În anul întâi învinge băieții lui (necunoscuți de el) şi capătă o tipsie cu monede de aur. În al doilea an, răsplata este de două tipsii. În anul al treilea, feciorii capătă trei tipsii cu galbeni (Fundescu, *Sora crivățului*). Alt împărat dă pruncă straşnică să se adune toți tinerii şi fetele din oraş şi împrejurimi la şezătoare şi să spună câte o istorie. Într-o astfel de împrejurare, sora crivățului dezvăluie răutățile cumnatelor împăratului care porunceşte, drept urmare, să fie scoasă nevasta nevinovată din hazna unde fusese aruncată fiindcă ar fi născut cățel (*ibid.*).

Astfel de manifestări constituie politica împăratului față de tineret, precum participarea la horă în sat intră în politica lui populară. De altminteri, împăratul nu-i întotdeauna citadin, ci şade „chiar la noi în sat", primind în slujbă săteni. Însă, slujba la împărat nu e mai puțin lipsită de utilitate publică. Arvinte e pus să păzească o pasăre „închisă în casă de drot" şi să-i dea apă şi de mâncare (Ret., *Părintele Arvinte*). Poporul decide câteodată prin aclamații asupra succesiunii la tron: "...mulțimea cu mic, cu mare, şi împăratul împreună cu dânsa, strigară într-un grai ca aceşti soți să-i domnească de aci înainte. Împăratul se coborî din scaun şi se urcă fiul cel mai mic cu soția sa" (Ispirescu, *Broasca-țestoasă cea fermecată*). Alegerea împăratului se face prin judecata

divină: „pe vremile acelea, nu se alegeau împăraţii ca în zilele noastre; nici nu rămâneau copiii împăraţilor în locul părinţilor lor, ori vrednici, ori nevrednici; atunci Dumnezeu alegea pe împăratul. Adecă hotărau sfetnicii împărăţiei o zi, atunci toţi oamenii din împărăţie trebuiau să se adune la un loc, pe un câmp mare, şi unul arunca coroana în sus: aceea apoi atâta se învârtea prin aer până Dumnezeu o trimetea pe capul celui vrednic, şi pe care se aşeza coroana, acela era împărat, să fi fost omul cel mai sărac ori cel mai bogat, totuna era, atunci oamenii nu se împotriveau voiei lui Dumnezeu" (Ret., *Omul de omenie nu piere*). În chipul acesta se alege împărat un porcar. Murind împăratul, alegerea se face în alt basm astfel: Lumea se strânge pe o câmpie întinsă. Buciumaşii sună din bucium. Dregătorii aduc un porumbel alb nevinovat, îl încarcă cu cordele, îi dau drumul. Porumbelul se lasă pe capul unui băiat de om sărac. Fiii de împăraţi şi de boieri ţipă că e greşeală, se face o a doua încercare cu acelaşi rezultat. Făcându-se şi acum contestare, băiatul e băgat într-un sac şi dus departe de mulţime. Porumbelul se lasă pe sac, iar băiatul este în fine aşezat în tron cu buciume, surle şi strigări. Mai este de observat în acest basm că băiatul cel mare îşi asociază la domnie şi pe unul din fraţii săi năzdrăvani, într-un fel de duumvirat (Ispirescu, *Cei trei fraţi împăraţi*). În chip normal urmează la tron feciorul împăratului ori ginerele. Bunăoară, împărăteasa zice: „Fata noastră va lua de bărbat pe acela... care îi va ghici semnele ce are pe trup". Ciobanul le ghiceşte şi se face nunta. Împăratul simţindu-se bătrân, coboară de pe scaunul împărătesc şi-l pune pe ginere împărat (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ*). Socrul porcului, neavând moştenitori şi fiind bătrân, se coboară din scaunul împărăţiei şi-l pune pe ginerele său, fostul porc (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). De asemenea, în alt caz, unde se descrie şi un alai: „Intrând în oraşul împărătesc, alaiul se orândui astfel: întâi venea pedestrimea, apoi calul lui Făt-Frumos, după care era Făt-Frumos cu fata împăratului în carâta zmeoaicei cea de sticlă, de o parte şi de alta fiii împăratului călări, şi apoi călărimea, în cap cu novacul şi cu arapul". „Gloatele se îmbulzeau şi dară unul peste altul, care mai de care să vadă pe mântuitorul fiilor împăratului, şi toţi cu un glas strigau că el să fie împărat", cu toate că împăratul are doi feciori înviaţi, de întoarcerea cărora „p-aci p-aci era să se piarză de bucurie". După cununie, împăratul se coboară din scaun „fiind şi bătrân" şi se urcă în locu-i Făt-Frumos (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*).

PSIHOLOGIA SENILULUI

Multe din manifestările împăratului intră la fiziologia şi psihologia senilului. Cu toate acestea, se poate face o demarcaţie hotărâtă între împărat ca bătrân şi bătrânul de rând. Amândoi sunt preocupaţi de progenitură, cel dintâi în vederea succesiunii la tron şi a distribuirii averii, cel de-al doilea, mai întotdeauna sărac, din instinct şi din nevoia de a avea un sprijin la bătrâneţe. Împăratul, chiar bătrân, este un tată de familie tiran şi care nu abandonează niciodată puterea totală, nici nu capitulează în faţa femeii, iar dacă cumva a fost victima unei imposturi, pedepseşte cu cruzime. Împărăteasa şi fetele rămân nişte umbre umile şi cazul regelui Lear nu e în gustul poporului. Împăratul ca soţ şi tată se călăuzeşte după raţiuni de stat. Bătrânul de rând însă, rămas văduv şi însurat a doua oară, fără îndoială din necesitatea proprie mediului rural de a avea în casă o femeie care să vadă de gospodărie şi copil, dă semne de o lamentabilă submisiune, mergând până la anularea instinctului patern. Un unchiaş şi o babă au fiecare câte un băiat şi o fată din altă căsătorie. Baba sileşte pe moş să-şi ducă copiii la pădure şi să-i părăsească. Moşul, înşelându-i cu o tigvă legată de un copac care sună ca şi când el ar tăia lemne, îi lasă în codru. Copiii se întorc de două ori, a treia oară nu mai găsesc urmele. Moşul se căieşte, fireşte, dar n-are destulă voinţă de a se împotrivi (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Această situaţie se întâlneşte în multe variante. Câteodată, tatăl e numai „văduv", fără a se indica vârsta, însă fireşte teama lui de a nu supăra pe maşteră nu vine din dragoste, ci din senilitate, dintr-un fel de anxietate de a rămâne fără femeie în casă. Caracterul senil constă în abolirea sentimentului patern activ în preponderenţa egoismului. Cutare moş se însoară cu o văduvă, mamă a unei fete urâte şi leneşe şi care persecută pe fata lui, „cea ca o floare de trandafir, tânără şi frumoasă". „Şi unchiaşul, ca tată ce-i era, s-o apere, c-o vorbă? Aş! nu!" (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*). Alt unchiaş se însoară cu o babă care îl plictiseşte într-atât încât îi vine să-şi ia lumea în cap. Şi totuşi îndemnat de ea îşi rătăceşte copiii în pădure. La început, tatăl se căieşte: „Păcat de dânşii că s-au mistuit în pădure, drăguliţă nevestică, în mijloc de fiare, în lipsă de toate. Haram de viaţa mea, că i-am făcut şi i-am omorât!" Dar când îi rătăceşte a doua oară e satisfăcut. „Mai poftească şi acum să se întorcă acasă, dacă au cum şi au pe unde! Sărăcuţa de babă, cum are să

se bucure când m-a vedea întorcându-mă singurel. Cum are să-mi iasă la poartă şi are să-mi sară în gât şi are să mă sărute pe-o parte şi pe alta. Sărmănica mea de babă! Ce mai dreptate are dânsa! Cu ea dacă-mi mănânc pâinea şi sarea la bătrâneţe grele!" Această psihologie contradictorie este de atribuit prelucrătorului, poporul fiind mult mai schematic, sublinierea egoismului senil nu-i mai puţin adevărat (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*).

Bătrânii apar foarte des în basm în solitudini, ca nişte expresii ale naturii. „Într-o seară, ajunge Cenuşotcă într-o pădure mare de cer şi ceruleţe, şi unde se mai vedea şi câte-un gorun bătrân, şi merse prin pădure pe-o cărăruşă până dă de un foc mare. La foc se-ncălzea şi-şi usca şolele (opinci) şi obelele un bătrân." Moşneagul îndrumează pe Cenuşotcă spre sfânta lună (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Pătru dă la nişte case mari de aramă de un moş de o sută de ani care ţine stupi de albine (lucrurile par a se petrece pe alt tărâm). „Deodată auzi Pătru venind despre răsărit un zurăit, ca un vifor mare, de gândeai că se cutremură pământul." Feciorul întreabă pe moş de Rozuna, doamna florilor, de unde rezultă un raport simbolistic între moş ca stăpân de albine şi lumea florilor. Pătru e îndrumat la un moş de două sute de ani, posesor şi el de albine în coşniţe de argint, şi la un moş de trei sute de ani, cu albine în coşniţe de aur. Una din aceste albine a cules miere din grădinile cu flori ale Rozunei. Moşul tricentenar prezintă semnele convenţionale ale decrepitudinii: e bătrân ca iarna şi genele îi sunt slobozite până la genunchi. El trăieşte pe lumea „curată, pe unde picior din lumea păcătoasă nu călcase". Indiferent de latura simbolistică, e de reţinut la aceşti bătrâni solitari, ca şi la Sfânta Vineri, înclinarea de a îngriji de vietăţi nevinovate care le ţin loc de familie şi, în exemplul de mai sus, le oferă, desigur, şi o hrană digerabilă pentru care nu e nevoie de nici o sforţare (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). Bătrânii au o slăbiciune pentru copiii pierduţi. Astfel, unul, găsind coconii de aur ieşiţi din matele mieilor de aur, îi ia de la gârlă şi-i duce acasă la el (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Este evident că reducerea la minimum vital a existenţei bătrânului solitar e o introducere la euthanasie. Ioniţă Făt-Frumos găseşte la o moară, pe un râu repede cu apă neagră ca ţiundra, un bătrân care-şi ridica genele cu cârligele. Este vorba fără îndoială de o apă infernală pe tărâmul celălalt. Roata morii însăşi şi măcinatul sugerează sentimentul de *fortuna labilis*. Nişte pajuri duc sacii

de făină la palatul Ilenii Cosânzeana. Bătrânul adoarme lesne şi voinicul poate să se vâre într-un sac (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*).

In fond, acest soi de bătrân e înrudit cu pustnicul, adică cu senilul care în loc să se frământe cu probleme temporare rezultate din trecerea generaţiilor, ca împăratul, se dedică cu totul ideii morţii. Şi pustnicul e solitar, fugind de păcat, şi se consolează în colocvii cu animalele: „A fost odată într-o pustie mare un pustnic şi petrecea singur, singurel. Vecinii săi erau fiarele pădurilor. Şi aşa de bun era la Dumnezeu încât toate dobitoacele i se închinau când se întâlneau cu dânsul" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Nu mai puţin, găsind un copil într-un sicriaş, eremitul îl creşte, îi dă educaţie, îi lasă moştenire un cal năzdrăvan. Însă preocuparea lui rămâne în fond egoistă. Sihastrul nu vrea să rămână neîngropat după moarte, pradă fiarelor şi, prin urmare, în imposibilitate de a se prezenta cu trupul la judecata de apoi. Copilul e pentru el un noroc. Când bătrânul moare, un leu groaznic scobeşte cu unghiile o groapă, iar feciorul, plângând, îl înmormântează (*ibid.*).

FATA CU PURTĂRI RELE

În general, basmele cu împăraţi şi feţi-frumoşi sunt cronică de curte, romane ale destinelor şi problemelor imperiale.

În aceste sfere mai ales, unde femeia îşi poate face mai uşor de cap, apare fata cu purtări rele. Greşeala înainte de nuntă este aspru pedepsită, totuşi nu întotdeauna aşa de grav şi nu în aşa chip încât să intimideze pe toate femeile. Despre „o fată mare de împărat care alunecase şi ea în valurile lumii şi care, de frica părinţilor, leapădă copilul" vorbeşte basmul *Făt-Frumos cu părul de aur* de P. Ispirescu. O altă fată de împărat, care e şi năzdrăvană, dispare noaptea de acasă, stricând pe deasupra câte nouă perechi de cizme. Împăratul o închide într-un turn înalt şi poftеşte voinici s-o străjuiască. Fata haimana adoarme pe toţi cei care se ating de ea, apoi pleacă de acasă, trece o apă de foc fierbinte şi clocotită, intră într-o pădure de aramă, într-una de argint şi străbate un câmp de aur, fiind luată apoi de trei zmei care o duc acasă la ei unde fata se aşază la masă. După masă, joacă, tocind o pereche de cizme peste alte trei perechi stricate pe drum. Urmează alte două mese, după care, jucând, fata mai rupe două perechi de cizme, alte

trei tocindu-le la întoarcere, când trece pe la o babă vrăjitoare de nouă sute de ani, să-i spună cine i-a furat nişte tacâmuri de la masă. După toate semnele, năzdrăvana merge noaptea pe tărâmul celălalt. În fond, ea este în cazul de faţă numai haimana şi probabil plictisită de banalitatea peţitorilor comuni. Când Pătru Pipelea, care a urmărit-o, dezvăluie unde a fost, îl ia de bărbat cu satisfacţia „căci numai tu te potriveşti cu mine" (G. Cătană, *Pătru Pipelea*). Într-o altă versiune, fata piere de acasă pe seară şi vine dinspre ziuă, când răsare luceafărul, prăpădită, cu rochia hărtănită pe care şi-o rupe într-o pădure de aramă, una de argint şi una de aur. Fără să se spună anume, este şi ea năzdrăvană, fiindcă dându-se peste cap se face păsărică şi trece o gârlă. Noaptea şi-o petrece într-un palat de cleştar cu un domn tânăr şi frumos, jucându-se împreună cu două mere de aur. Un cioban o străjuieşte, o urmăreşte şi o ia de nevastă (A. Antemireanu, *Ciobanul şi fata de împărat*). Întâlnim un caz de escapadă în masă. Douăsprezece fete de împărat au căpătat de la ursitoare patima jocului şi în fiecare noapte rup câte o pereche de conduri de mătase albă, dănţuind. Afară de asta, li s-au hărăzit inimi de gheaţă. Deşi împăratul le ţine pe toate într-o cămară, închise şi zăvorâte cu nouă uşi de fier şi cu nouă lacăte mari, fetele dispar împreună cu feciorii care la străjuiesc şi pe care i-au ameţit c-o băutură, iar dimineaţa nu mai sunt găsite. Un flăcăiandru orfan, ajuns argat-grădinar la curtea împărătească, intră în odaia lor, devine nevăzut printr-o floare de dafin, şi vede că fetele, în loc să se dezbrace, se îmbracă în haine scumpe. Cea mai mare din ele bate cu piciorul în pământ, duşumeaua casei se deschide, fetele coboară pe acolo şi ajung la o grădină cu zid de aramă. Fata cea mare bate iarăşi din picior, porţile de oţel se deschid. Trec printr-o pădure cu frunzele de argint, printr-una cu foile de aur, printr-o a treia „cu frunzele numai de diamanturi şi petre nestimate cari sclipeau de-ţi luau ochii", ajung la un eleşteu în mijlocul căruia se află nişte palaturi. Doisprezece vâslaşi muiaţi numai în fir de cel bun le trec pe celălalt mal al eleşteului, unde se aude o muzică de „vrând, nevrând te făcea să dănţuieşti". Fetele se reped ca fulgerul, intră în palat şi se pun la joc cu flăcăii care le pândiseră, şi joacă şi joacă până li se sparg condurii. Argatul grădinar sare şi el tontoroiul de colo până colo, fiindcă nu-i chip să stea pe loc. Până şi sfeşnicele, mesele şi laviţele din casă saltă. După danţ, iese o masă ca din pământ, încărcată cu toate bunătăţile „şi ce este pe lume şi ce nu este". La masă slujesc „nişte arapi, îmbrăcaţi în nişte haine foarte scump împodobite".

Fetele se întorc pe unde au ieşit. Argatul le urmăreşte încă de două ori, fata cea mică se îndrăgosteşte de el, puterea farmecului se zdrobeşte, palatul fermecat piere (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul cel fermecat*). Avem de-a face aici cu nişte fete frigide, mistuite de o singură pasiune, danţul, şi, din pricina asta, maliţioase faţă de bărbaţi.

FATA NĂZDRĂVANĂ

Poate fi năzdrăvană şi o simplă fată, cea mai mică de pildă, care are un ochi în ceafă aşa încât chiar când adoarme poate vedea cu el ce se întâmplă (G. Cătană, *Vaca neagră*). Sora crivăţului împietreşte pe cel căruia strigând de trei ori „Fată frumoasă", nu-i răspunde. Acest lucru se întâmplă cu cei doi băieţi de împărat crescuţi de cioban. Neräspunzându-le, împietresc întâi până la genunchi, apoi până la brâu şi în fine în întregime (Fundescu, *Sora crivăţului*). Alţi tineri câţi frunza şi câţi iarba erau împietriţi mai dinainte. Udaţi cu apă dintr-o fântână apropiată, toţi înviază. Sora crivăţului nu este cu totul insensibilă când vine sora băieţilor şi strigă a treia oară, împietrită până la brâu: „Fată frumoasă, fată frumoasă, ieşi afară pentru frumuseţea şi tinereţea mea", sora crivăţului iese şi întreabă: „Ce poruncşti, stăpână?" Fata zice: „Să mă despietreşti". Şi o despietreşte şi pe ea, şi prin ea, pe toţi ceilalţi. Sora crivăţului face, se pare, celor doi băieţi şi fete (textul e confuz) „două palaturi cari la soare te puteai uita, dar la ele ba". Sfătuită de ea, fata dă o palmă unei babe rele şi o preface în baston (*ibid.*). Ileana Cosânzeana e şi ea năzdrăvană. Adusă în ladă de fata-fecior la Împăratul Negru, pe care nu-l vrea, ea zboară drept în vârful unui stâlp ce se află în mijlocul oborului dinaintea curţii, de unde nu vrea să coboare decât dacă împăratul îi aduce armăsarul şi cele şapte iepe ca să se scalde în laptele lor (Ret., *Din fată-fecior*). Fata de paisprezece-cincisprezece ani, rătăcită în pădure împreună cu fratele ei mai mic, e de presupus că şi ea este năzdrăvană, întrucât ştie dinainte că dacă băiatul va bea apă din urmă de lup sau de cerb se face lup sau cerb (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*). La fel, Tiriana atrage luarea-aminte a fratelui ei Tirion că dacă bea din urmă de bou, lup ori cerb se face bou, lup ori cerb (Ret., *Cerbul*). Mandalina, soţia lui Urmă-galbină, e şi ea desigur năzdrăvană dat fiind că aducându-i-se soţul în chip de cal cumpărat de mamonul,

tatăl zmeilor, ea îl recunoaşte: „Ucigă-te toaca, mamonule, dar prost mai eşti tu, nu vezi că în capul ăstuia sunt ochii lui Urmă-galbină?" (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Oricâtă hieroglifică s-ar găsi în unele din aceste basme (sora crivăţului care împietreşte oameni şi cai sugerează efectele gerului), psihologic vorbind, fata şi uneori femeia tânără şi amoroasă apar capabile de malignitate, duritate, viclenie şi capriciu, şi de un ascendent supranatural asupra voinicului.

AMAZOANA

Nu a scăpat poporului vârsta critică, cu mult prestigiu asupra bărbatului, a fetei încă nediferenţiate psihic de băiat şi cu multe veleităţi virile. Mitica amazoană se regăseşte în basm. După concepţia comună, băiatului îi este hărăzită o carieră vitejească, fetei una exclusiv casnică. Atunci când cei doi copii de aur sunt aflaţi de o babă care vrea să-i înfieze, şi aceasta le întinde o furcă mică şi un toiegel, fata pune mâna pe furcă şi băiatul pe toiag (Ispirescu, *Înşir-te mărgărite*). Dar sunt şi excepţii. Un împărat n-are decât trei fete şi nici un fecior, şi fiindcă e dator împăratului celui mai mare un fecior să-l slujească zece ani, se teme să nu piardă împărăţia. Pe fete nu pune temei: „Ce ştiţi voi face, dragele mele! De când sunteţi pe lumea asta albă, voi aţi îmblat cu furca, cu acul, cu războiul; ştiţi toarce, coase, ţese. Numai un viteaz mă poate mântui, care să ştie să răsucească buzduganul, să mânuiască sabia cu virtute şi să călărească ca un zmeu paraleu." Ambiţioasă, fata cea mare vrea să meargă ea. La un pod, împăratul o sperie în chip de lup şi fata se întoarce. Împăratul nu se miră: „...nu toate muştele fac miere". Şi o trimite la fuse şi mosoare. Cu fata mijlocie se petrece la fel. Împăratul o pofteşte să vadă „de coada măturei şi de zarzavaturile de la bucătărie". Fata cea mică cere şi ea să meargă la împăratul cel tare. Înţeleaptă ca un Făt-frumos, îşi alege din grajd calul cel mai răpciugos, care se întâmplă a fi şi cel mai inimos, îşi ia haine fără podoabe, trece podul de aramă cu paloşul în mână înfruntând lupul, trece un pod de argint, apoi unul de aur, înfruntând pe tată prefăcut în leu şi în balaur şi povăţuindu-se cu calul. Dar fata-voinic reprezintă un caz de confuzie de sexe, de hermafroditism. Cum logica basmului nu îngăduie permanentizarea *qui-pro-quo*-ului, intervine o clarificare miraculoasă. Amazoana fură

vasul cu botez din bisericuța de peste apa Iordanului, profitând de faptul că obosită, călugărița de pază adormise, iar pustnicul, sfătuitorul călugărițelor, o blestemă „să se facă muiere de va fi bărbat, iară de va fi muiere să se facă bărbat". Astfel fata-voinic devine un flăcău: de-ți era dragă lumea să te uiți la el" și Ileana Simziana, care de mult se îndrăgostise de ea crezându-l băiat, poate să se cunune cu el (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Alt împărat cu trei fete, supărat că n-are urmaș de parte bărbătească, zice fetelor: „Atunci va fi a voastră (averea) când veți îmbia voi cât am îmbiat eu și-ți păți voi câte am pățit eu". Fata cea mare zice: „Voi îmbla, dulce taică". Nu spune nimic surorilor, își alege un cal, se îmbracă cu „haine cătănești, cu pușcă, sabie" și se duce. Din pricina unui zmeu se întoarce acasă. Fata mijlocie pățește la fel. Cea mică, sfătuită de o babă, își alege din grajd un cal bun, îl țesală, se îmbracă în haine cătănești, ia o pușculiță frumoasă, sabie, patrontașcă cu plumbi. Nu se sperie de împăratul prefăcut în balaur și-l înfruntă. Dumnezeu, mâniat că cineva i-a șters feredeul, sfătuit de Sfântul Soare, păgubaș și el de o ștergătoare, blestemă pe vinovat „că de-a fi fată să se facă fecior și de-a fi fecior, fată să se facă". Din clipa când Dumnezeu zice Amin, fata devine „un drăguț de fecior de mai frumos nici că se poate" (Ret., *Din fată-fecior*). O femeie virilă ar fi Irina împărăteasa. Când Tudorel, însurat cu Ileana Cosânzeana, cântă cam infatuat în cerdac, cu versuri fabricate de culegător, dacă nu chiar de autor: „Câmpule cu florile, / Cerule cu stelele. / Sunteți voi cu mințile senine, / Mai cunoașteți alt voinic ca mine?", o babă, ca să-l ambiționeze și să-l despartă de Ileana, îi răspunde că cunoaște „pe împărăteasa Irina, mult mai voinică decât tine, flăcăule!". Atunci Tudorel pleacă în căutarea acestei atlete. La o stână află că împărăteasa Irina „fura ca o hoață ziua în amiaza mare, ucidea pe oricine găsea în fața ei. Și, ca să-i fie mai la îndemână trebușoara asta, dădea porunci, ca în cutare zi să se strângă în cutare loc toată lumea ca să umble din casă în casă fără grijă". În straie mocănești, Tudorel intră într-un sat unde găsește numai un flăcău și cu el așteaptă pe Irina, zicând „a dor și-a jale din buciume". Împărăteasa, supărată de îndrăzneală, se repede „ca un vultur flămând la voinic". Tudorel o izbește cu paloșul în coastă, sângele curge, ea sare în trăsură iute și pornește văietându-se spre curte. Tudorel ajunge, luându-se după ea, la o groapă unde încetează dâra de sânge. Irina pierise sub pământ. Având cal năzdrăvan, voinicul zboară „spre cel tărâm", ajunge la curtea împărătesei, e întâmpinat de douăsprezece fete mari „frumoase foc",

fete de crai şi de împăraţi care slujeau pe rând câte o lună şi apoi se duceau în plata lor. Tudorel ridică pe Irina şi se duce la castelul lui. De aci încolo, Irina, potolită, trăieşte ca o soră pe lângă Tudorel şi Ileana, şi fiind năzdrăvană, e de ajutor în anume împrejurări. Astfel ea face să înflorească şi să dea poame o rădăcină uscată, să iasă grâu într-o zi, isprăvi cerute de tatăl hain al voinicului (T. Pamfile, *Tudorel*).

PORTRETUL FETEI

Deşi fata din Ileana Simziana (Ispirescu) e o amazoană vitează, mama zmeului din munţi o bănuieşte fată. Iată probele la care o supun pentru determinarea sexului. Zmeoaica pune la capătul fiecăruia un mănunchi de flori, ştiind că florile nu se vestejesc sub o fată. Amazoana noastră induce în eroare pe bătrână, luând mănunchiul veşted de la capul zmeului şi înlocuindu-l cu al ei, proaspăt. Unei fete îi plac florile, de aceea zmeul o invită în grădină de dimineaţă, gândind că o să le laude. Fata, sfătuită de cal, se face a se supăra şi cere, să meargă la grajd. Zmeul o duce în cămara cu armele, unele împodobite şi altele fără podoabe, încredinţat că unei fete îi vor plăcea podoabele. Femeia e doritoare de găteli, şi din pricina asta cade în cursă Ileana Simziana. Fata-voinic vine pe corăbii ca neguţător, la smârcurile mărilor, Ileana intră pe una din ele să vadă marfa, nişte conduri cusuţi numai cu fir şi împodobiţi cu pietre nestemate. Corăbiile se depărtează atunci şi merg ca săgeata. Tot din pricina unor papuci cade în mâinile fetei-fecior Ileana Cosânzeana, intrând într-o boltă care nu e decât un cal metamorfozat (Ret., *Din fată-fecior*). Însă fata intrată în odaia cu arme îşi alege o sabie cam ruginită, dar din fier flexibil, ce se încovoia făcându-se covrig. Felul unei fete îl descrie mama zmeului care „zicea fiului său că nu se putea să fie bărbat, fiindcă vorba îi curgea din gură ca mierea, boiul îi era aşa de gingaş, încât îţi venea să o bei într-o bărdăcuţă de apă, perişorul subţire şi stufos îi cădea pe umeri în unde, faţa-i are pe vino-ncoace; ochii ăia mari, frumoşi şi vioi de te bagă în boale, mânuşiţa aia micuţă şi picioruşul ei de zână, şi în sfârşit totul nu putea să fie decât de fată, măcar că se ascundea sub ţoalele cele voiniceşti". Ajungând la împăratul cel mare unde trebuia să intre în slujbă, ceilalţi feciori nu se puteau dezlipi de ea „căci şi vorba-i şi faţa îi erau cu lipici". Gătindu-şi într-o zi

„bucate singură", şi dând şi celorlalţi să guste, „aceştia îşi lingeau şi degetele când mâncau". Şi împăratului, fata cu straie de voinic îi găteşte „nişte bucate înfricoşate", încât acesta „nu se putea sătura mâncând". Într-un cuvânt, o fată are membrele graţioase, o anume puritate şi imponderabilitate, lipici, geniul luxului şi talent la gătit. Şi, bineînţeles, e frumoasă. Fata împăratului, care instituie concurs pentru măritarea ei, era „frumoasă bat-o stelele s-o bată, să-i sorbi apa din guriţă" (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Copila lui Verde-împărat e o drăguliţă de fată, „mândră cât gândeai ca să îi bei apa din gură" (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*). Feciorul-fată era şi el „plăcut la faţă şi mlădios la făptură de să-l sorbi cu lingura" (Ret., *Din fată-fecior*). Calificativele sunt foarte des din domeniul luminii, al metalelor preţioase şi al naturii. Un împărat are trei fete „una cu soarele-n frunte, alta cu luna-n spate, iar cea mai mică cu luceafărul de dimineaţă iarăşi în frunte; şi toate erau mai frumoase decât zânele munţilor şi ale pădurilor" (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Aurul fiind materia cea mai preţioasă, echivalentă cu soarele, Ileana Cosânzeana are o coadă de păr frumos, care „toată strălucea ca aurul". Negrul la ochi, la păr, indică mai ales demonicul şi voluptosul. Fata cu ochi negri de mură pare a avea însuşiri magice, fiindcă ameninţând fetele de la şezătoare că dacă nu spun poveşti, mama lor se va face vacă neagră, lucrul se şi întâmplă cu una din ele (G. Cătană, *Vaca neagră*). Frumuseţea femeii coapte e sub semnul negrului: „Aşa se zice, că a fost odată o femeie atât de frumoasă, cât ar fi crezut omul că nu poate să fie în lume alta mai frumoasă ca ea, de întrecut nici poveste. Şi era foarte încrezută în frumuseţea sa. Şi cum nu, mă rog, când faţa ei era mai albă decât neaua şi totuşi bătea în roşu, ochii mai negri decât murele cele coapte, dară aruncau scântei, părul ei – Doamne sfinte! – cu ce l-aş asemăna oare? Era un caier de mătase neagră, sclipea de negru, şi cădea peste umeri în jos făcând sute de mii de inele, unele mai mari, altele mai mici; guriţa ei gândeai că-i cerăşă pocnită în două, grumazul ei, mâinile ei, picioarele şi tot trupul ei era atât de frumos, cât rar om să se poată lăuda a fi văzut cândva o aşa frumuseţe" (Ret., *Mama cea rea*). Fireşte, portretul de mai sus e în cea mai mare parte fabricat de culegător, calificativele strict populare sunt obişnuit generice („o fată frumoasă ca soarele") sau de o formă absurdă şi miraculoasă, presupunând confuzii între regnuri: „Ileana Cosânzeana din cosiţă floarea-i cântă, nouă-mpărăţii ascultă" (Miron Pompiliu, *Ileana Cosânzeana*); „Împărăteasa Ileana Cozânziana, doamna tuturor florilor, din cosiţă ruja-i cântă" (Vasile

Bologa, I. Ion, *Voinic de plumb*); „doamna Chiralina, tânără copilă, floare din grădină, frumoasă ca o zână" (N. Filimon, *Omul de piatră*).

PERVERSITATEA

Sunt fete care dau, din punctul de vedere al voinicului obişnuit din popor, semne de perversitate, preferând urâtul şi monstruosul. Fetele de împărat, în special, îşi permit aceste gusturi. O fată de împărat având drept ibovnic „un drăguţ de arap" face dificultăţi la măritiş. După nuntă, arapul o îndeamnă să afle puterea lui Pahon, soţul, care credul arată o mărgea miraculoasă căpătată de la împăratul şerpilor, destăinuindu-i şi formula magică. Ba chiar i-o şi încredinţează când se duce la o vânătoare. Nevasta ia atunci mărgeaua în mâna stângă, face asupra ei trei cruci cu mâna dreaptă şi dispare cu curte cu tot în ţara arăpească. Pe urmă, Pahon, reintrat în stăpânirea mărgelii, ridică curţile cu arap şi cu nevastă pe care apoi îi alungă şi-i blestemă (Ret., *Povestea lui Pahon*). Furga-Murga află şi el după nuntă că soţia lui, fata de împărat, „avusese drăguţ pe un arap, copil de împărat şi el, dar urât slutul lumii, negru şi buzat, bun de înţărcat copiii mici cu el". Şi cu toate că Furga-Murga era „un voinic zdravăn şi frumos... dar închinata de fată nu putea uita pe arap". Fură mărgeaua fermecată pe care Furga-Murga o avea şi el de la împăratul şerpilor, o dă arapului şi amândoi se mută cu casele şi grădinile în ostrovul mărilor, Furga-Murga îi dibuieşte şi-i pedepseşte legându-i de cozile cailor (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*).

Un specimen de femeie perversă este Mandalina, fata Împăratului Verde, pe care o peţeşte Urmă-galbină. Locuia în curţile unor zmei pe care îi omorâse, excepând „mamonul cel bătrân", tata dracilor, pe care îl închisese într-o chilie, făgăduindu-i a nu-l slobozi de acolo „până ce nu te va scoate Mandalina mea". Mandalina fură cheia şi intră în chilie, mamonul iese din butea în care sta prins, luând chip de voinic mândru şi frumos. Nevestei îi cade drag mamonul şi sfătuită de el, fură paloşul lui Urmă-galbină. Zmeul taie capul voinicului şi fuge la alte curţi cu Mandalina. Înviat de un frate, soţul revine în chip de cal, apoi iar omorât şi înviat, se întoarce ca porumbel. Zmeul este omorât. Sfătuit de frate, Urmă-galbină îşi crapă nevasta cu paloşul, şi o curăţă de zmei (Ret.,

Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru). Asta vrea să spună că femeia are o fibră infernală. Omul-de-flori din alt basm are o fată pe care o cere de nevastă Făt-Frumos. După îndeplinirea unor condiţii grele, cununia se face. Omul cu două pietre de picioare roagă pe voinic să-l lase a se culca în odaia lui. Peste noapte, când mirele doarme, iese un balaur din gura fetei şi se întinde să-l muşte. Omul cu pietrele îl face fărâme cu paloşul. Iese un al doilea, îl taie. Unui al treilea îi zdrobeşte capul cu o piatră de moară. Apoi se culcă. Dimineaţa vin vlădici, popi, să îngroape pe Făt-Frumos, crezându-l mort ca şi ceilalţi gineri ai împăratului. După nuntă, Făt-Frumos pleacă cu nevasta. Omul cu pietrele de moară, certându-se cu Făt-Frumos pentru împărţeala bunurilor zmeilor printre care socoteşte şi pe nevastă, scoate paloşul să taie pe împărăteasă şi atunci iese din gura ei încă un balaur pe care monstrul îl face fărâme. Dar mai lasă în femeie încă un balaur „că nu e bine să rămâie femeia fără nici un drac" (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Un caz de perversitate este acela al fetei văduvoiului, părăsită împreună cu fratele ei în pădure din porunca maşterii. Trebuie spus de la început că fata are un temperament nostalgic, nesuportând banalul. În pădure se plictiseşte şi pune pe frate-său să se urce într-un copac să vadă ceva care să semene a sat. Astfel dau de palaturile unui zmeu care se poartă bine cu ei, mai ales că fata îi deretică prin casă. Pe urmă, zmeul se drăgosteşte cu fata şi aceasta, stânjenită de frate, pune pe zmeu să-l mănânce, îmbiind pe frate să lase acasă nişte animale năzdrăvane. Fratele răpune zmeul şi orbeşte pe soru-sa cu măruntaiele lui fierbinţi, blestemând-o să vadă când o umple nouă buţi de lacrimi. Este evident că zmeul, monstru infernal în definitiv, trăind pe tărâmul celălalt, nu produce repulsie fetei care are un geniu al răului în ea, căci după ce-şi recapătă vederea ucide pe frate-său, înfigându-i după ureche un os din oasele zmeului. Trupul fratelui îl bagă într-un butoi şi-l dă pe gârlă. Însă fratele învie (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Gust pervers poate să pară şi acela al fetei de împărat care de câte ori vede pe băiatul bubos trecând cu cofa la apă, îi râde. Aci e de admis o intuiţie a omului valoros sub dizgraţia fizică, având în vedere că bubosul se face „frumos ca un bujor" (Ispirescu, *Băiatul cel bubos*).

GELOZIA MATERNĂ

Gelozia născută din competiția a două femei pentru același bărbat nu este o temă de basm deoarece problema erotică se reduce aci la ivirea instinctului nubil. Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana se recunosc și se iubesc spontan și exclusiv, și nu au ochi pentru altcineva. Există însă gelozia femeii frumoase pe fata ei însăși, mai frumoasă decât ea, din motive de orgoliu și în fond ca o aprehensiune în fața decrepitudinii și morții. Într-un basm de Slavici (*Floriția din codru*), geloasa, o crâșmăriță, e mai puțin odioasă, având în vedere că Floriția, pe care prinde necaz, e numai o fată găsită în pădure și luată de suflet. Vestindu-se venirea împăratului, crâșmărița se gătește și întreabă oglinda: „Frumoasă sunt, oglindă?" „Frumoasă, zău, răspunse căutătoarea; pe de o sută și pe de o mie de ori e însă mai frumoasă Floriția." Crâșmărița pune pe fată să mături, să spele vasele, iar noaptea să aleagă de gunoaie boabele de grâu dintr-un sac de gunoaie și să doarmă apoi pe trei scânduri de gorun. În acest chip, împăratul nu poate vedea fata. Peste trei luni, când iarăși vine împăratul, oglinda vorbind ca și mai înainte, Floriția e trimisă într-o pivniță să lucreze la un război cu suveica așa de mare încât trebuia un voinic s-o ridice de la pământ. Peste nouă luni vine iarăși împăratul, de asemenea fără a o vedea. Însă crâșmărița trimite fata în codru cu o babă, Boanța vrăjitoarea, care primește însărcinarea de a-i scoate ochii. Din fericire, apare o căprioară căreia îi săr ochii în poalele Floriței și astfel baba duce alți ochi crâșmăriței. Fata se aciuiază în pădure la niște hoți, dar crâșmărița află de la oglindă că Floriția trăiește. Cu un inel, baba Boanța vrăjește pe Floriția, care cade ca și moartă. Scoțându-i-se inelul, învie. Baba vine cu o rochie de mătase. Fata iar moare și, scoțându-i-se rochia, învie. În fine, baba piaptănă pe Floriția și aceasta cade moartă. Fiind găsită de feciorul împăratului și despletită de douăsprezece fete de la curte care îi scot „firul morții din păr", Floriția învie din nou. Crâșmărița e pedepsită cu blândețe să stea într-o casă cu pereții de oglindă și să se adune la ea cele mai frumoase neveste din țară ca să vadă că nu ea e cea mai frumoasă. În alt basm, geloasa este chiar mama fetei. Oglinda e înlocuită cu soarele, ceea ce este foarte rezonabil fiindcă soarele are o evidență totală a lumii. Făloasă, mama iese în fiecare dimineață afară când răsare soarele și-l întreabă dacă a văzut: „Față de nevastă atât de frumoasă?" Soarele, stând puțin pe loc,

răspunde: „Multă lume am umblat, multe muieri frumoase am văzut, dar pe tine nime nu te întrece, decât fiica ta". Potrivit instinctului matern, mama ar putea fi mulțumită de perpetuarea frumuseții prin progenitură. Ea însă, perversă, nu doarme de gelozie și după ce într-o noapte „avuse fierbințeli mari, dureri de cap și bătaie de inimă", cheamă o slugă, Toader, să ducă fata undeva s-o omoare, și să-i aducă numai inima și degetul cel mic. Fata se roagă să-i taie numai degetul, iar inima s-o ia de la o cățeluşă ce o urma (nu se poate spune că și fata nu-i dotată cu anume cruzime ereditară). Ea pică la curțile unor zmei în grațiile cărora intră. Soarele, interogat de mamă, declară că fata trăiește „și e mult mai frumoasă decât tine". Mama aleargă la curțile zmeilor, îmbie pe fată să-i deschidă, murind, zice, de dorul ei, și când aceasta crapă puțin poarta, îi vâră degetul în gură, lăsând-o moartă. Feciorul împăratului vine și o vede, expusă într-un paltin într-un coşciug de aur și, lovind-o din întâmplare în cap, face să-i sară un măr din grumaz și să învie. Feciorul se cunună cu fata și mama înnebunește de supărare (Ret., *Mama cea rea*). Mama geloasă și vanitoasă e într-un basm o zână frumoasă, fără pereche, și căreia îi zice Frumoasa lumii. Și ea consultă oglinda. Câtva timp oglinda declară că nu este o alta mai frumoasă pe lume, dar o dată zice: „Stăpână, stăpână, mult ești tu frumoasă pe lume, dar Zâna Stelina te întrece cu zece". De aci, mânie. Mama gonește fata de acasă. În inimă de codru, fata se adăpostește la niște hoți. Zâna geloasă vine în chip de babă uscată și, bucuroasă „să crezi că-i sfântă, nu altceva", îi caută în cap și-i înfige o undrea lungă drept în tâmplă. Fata rămâne moartă. Hoții îi scot undreaua, oglinda vestește iarăși că Zâna Stelina e mai frumoasă, implacabila Frumoasă a lumii îi iese în drum ca babă și-i dă o cămașă. Cum o îmbracă, fata simte o amețeală și cade moartă la pământ. Zâna-babă încalecă pe calul dracilor. După aceea, aflând că fata totuși trăiește, plesnește de necaz (T. Pamfile, *Zâna Stelina*).

GELOZIA PATERNĂ

Avem și cazul când tatăl, din gelozie, urăște pe fiu. Un împărat văduv e nevoit să făgăduiască pruncului, încă pe când acesta era în pântecele mamei, că-i va da de nevastă pe Ileana Cosânzeana ca să-l facă

să nu mai țipe. Feciorul găsește pe Ileana la „casa zmeilor" și o ia de nevastă. Împăratul, prinzând de veste, se mânie, pornește cu oștile împotriva lui și promite aur mult și mult pământ cui i-ar aduce acasă viu ori mort pe „Tudorică, cel care-i luase înainte cu dragostea". După o vreme, lui Tudorel i se face dor de tată-său și se duce la el. Împăratul cel gelos îl întâmpină cu sufletul rece și-i propune un rămășag: „...să ne prindem pe lumina ochilor!" Îl leagă burduf, îi scoate ochii și-l aruncă într-o groapă cu doi lei care îl cruță. Vestit de o pasăre, iese din groapă cum poate, o ia peste câmpuri, pică într-o apă vâjâitoare și-și recapătă vederile. Din nou se duce Tudorel la tată-său împreună cu Ileana Cosânzeana, și împăratul, abuzând de puterea părintească, îi poruncește ca „până mâini să aflu rădăcina asta, înverzită, rămurată, înflorită și cu poame coapte, ca să gustăm dintr-însele la masă. De nu, plăti-vei amar." Isprava se face. Atunci împăratul dă poruncă fiului să desțeline, are, însămânțeze, secere, treiere, macine într-o zi grâu ca să aibă pită proaspătă, cu pedeapsa, în caz de neîndeplinire, a tăierii capului. Tudorel face și asta. Îi era urât bătrânului feciorul, fiindu-i dragă Ileana Cosânzeana, și nu putea trăi cu el alături. Tudorel, exasperat, îi dă și el o cărămidă: „Până mâine sub dânsul să ardă focul, iar deasupra să crească iarbă mare și frumoasă". Și fiindcă împăratul nu poate îndeplini muncă, îl omoară și-i ia scaunul împărătesc. Însă basmul e suspect și în orice caz absurd sau invadat de observații psihologice, depășind elementarul fabulos. Un împărat, care spre a avea progenitură, îi făgăduiește ce are mai scump, nu-și poate anula instinctul de perpetuare decât printr-o pervertire a paternității, în împrejurarea de față, prin erotism senil (T. Pamfile, *Tudorel*).

MAMA VITREGĂ

Mama vitregă este unanim considerată ca părtinitoare față de copiii ei și rea cu aceia ai bărbatului. Maștera pune la munci grele pe fata care nu e a ei, îi dă să toarcă și când vine feciorul de împărat duce numai pe fetele ei la horă, iar pe fata vitregă o pune să aleagă grâu dintr-o grămadă de cenușă, o ascunde în pod după coș, când feciorul de împărat vine să caute fata căreia i-a luat drept semn papucul, la horă (G. Cătană, *Vaca neagră*). Într-o variantă, maștera, care are o „viesparniță de

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI
LITERE

fată urâtă şi bătrână şi hărnicioasă, că se scula singură de jos", învinovăţeşte fata vitregă că „i-a furat noroacele fiică-mi, că i-a făcut de urât, să fugă flăcăii de dânsa ca de ciumă, că i-a luat din urmă într-o dimineaţă din săptămâna luminată", că e „puturoasă", o trimite cu vaca la păscut, îi dă cinci fuse în cinci caiere să i le aducă gata în deseară, apoi două litre de lână ţigaie, şi pe urmă două ocă de lână pe care le înşiră pe fuse vaca năzdrăvană. „Cataroiul de babă" vede acest lucru şi taie vaca. Iarna, baba îşi aduce fata la clăci, gătită, împopoţonată şi rumenită, iar pe fata unchiaşului o lasă acasă mânjită cu cărbunele pe faţă şi cu cenuşă în cap, să spele, să mături şi să cârpească cele de trebuinţă. Venind feciorul împăratului la horă, baba îşi găteşte pupăza şi merge cu ea, în vreme ce pe fată o lasă cu un sac de cânepă să numere sămânţa şi s-o aleagă de gunoaie, sau cu un sac de păsat vărsat în mijlocul casei să-l cureţe de necurăţenii, ori în fine cu sac de sămânţă de in care fuge printre degete. Fata totuşi izbuteşte să vie la horă, pierde un condur, şi feciorul de împărat caută pe stăpâna condurului, făgăduind a o lua de nevastă. Maştera îşi spală odorul, iar pe fata unchiaşului o unge cu cărbune pisat amestecat cu untdelemn şi-i toarnă cenuşă în cap, ascunzând-o după uşă, sub ţoale (T. Pamfile, *Fata unchiaşului cea fără noroc*).

Un împărat „vestit ca Papură-vodă ori Ciubăr-craiul din răsărit" avea împărătească de-a doua care-l luase „de dorul măririi, de frumuseţea scaunului". Împărăteasa îşi înşală bărbatul şi e denunţată de un străjer-câine. Atunci pune împăratului otravă în blid şi-l omoară. Întorcându-se feciorul vitreg, împărăteasa îl pune nemâncat şi nebăut cu zilele „în beciurile întunecoase" şi-i trimite mâncare fiartă în otravă. Sluga se sperie de câine şi sparge blidele. Maştera pune doisprezece oameni să omoare pe copil, care cu o sabie căpătată de la Dumnezeu extermină pe cei doisprezece, după care faptă pleacă de la curte cu câinele. Basm suspect (T. Pamfile, *Copil sărac*).

O babă cu o fată rea, leneşă şi urâtă, disprețuită de toată lumea, persecută pe fata unchiaşului ei care e bună, harnică, frumoasă şi iubită de toată lumea, afară de babă care „nu putea s-o vază şi o certa în toate zilele". Baba cere moşului să-şi gonească fata: „ori o duci unde oi vedea cu ochii, ori, de unde nu, pâine şi sare pe un taler cu tine nu mai mănânc". Când fata unchiaşului se întoarce acasă cu o ladă plină de lucruri frumoase, invidioasă, baba îşi trimite şi pe fata ei (Fundescu, *Sânta Vineri*). Un om văduv cu o fată şi un băiat se însoară a doua oară.

Copiii lui îi sunt maşterii ca sarea în ochi, îi ciomăgeşte, îi cicăleşte. Maştera ameninţă pe om că de nu-i duce undeva „în pustietate, ca să-i prăpădeşti, eu pâine cu sare de pe un taler cu tine nu mai mănânc". Văduvul „puse în gând să-i facă voia, căci limbuţia nevestei îl scoase afară din ţâţână" (Ispirescu, *Copiii văduvoiului*). O văduvă, Sofia, miluia copiii unui văduv sărac cu doi copii: „Dragii mei, vedeţi voi, cât de bine vă ţin, am vacă cu lapte, am bucăcioare bune cum trebuie la prunci, ziceţi către tatăl vostru să mă ia pe mine, c-apoi şi mai bine vă voi ţinea!" Văduvul, după oareşicare codire, căci credea că văduva neavând copii nu era învăţată cu ei, o ia: „Dar de la o săptămână, de la două, lelea Sofia începu a urî copiii". „Măi bărbate, zice ea odată, alege-ţi una din două: ori merg eu de unde-am venit, ori alungă-ţi copiii de la casă." Omul se duce cu copiii la pădure să aducă uscăţele. Fetiţa umple şorţul de cenuşă, presoară pe cale. Se întorc. Iar îi duce, fata ia tărâţe. O „spurcată de vulpe" linge toate tărâţele şi copiii rămân pierduţi (Ret., *Cerbul*). Deci fie că maştera are sau n-are copii, urăşte pe copiii soţului al doilea întrucât nu poate încerca faţă de ei sentimentul visceral. Malignitatea ei se explică şi prin senilitate. În cutare basm, mama vitregă e rea şi prin involuţie: „Baba, ca baba: rea la maţe cum nu se mai afla alta - să nu vadă în ochi pe feciorii moşului. Toată ziua sta împonchioşată şi cătrănită, toată ziua toaca-toaca, toaca-toaca pe unchiaş. Mă rog! Şi mă mir cum nu-şi lua omul lumea în cap să se ducă opt şi cu a brânzii nouă să scape de babă şi de tot." Ca de obicei, baba cere moşului să-şi izgonească copiii. Acesta îi duce la pădure, pretinzând a merge după uscături, şi-i părăseşte acolo, legând de un copac o tigvă goală să se creadă că taie lemne. Însă fata luase într-o tigvă cenuşă şi o presărase pe drum. Astfel se întorc. Ameţit de babă, unchiaşul îi duce din nou la pădure. Fata ia acum tărâţe care sunt mâncate de vietăţi (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*). Un om se însoară a doua oară cu o femeie „amarnică, plină de răutate şi de harţag" pentru feciorul vitreg al ei. Îl trimite cu Bou-bălănel la păşune, dându-i de mâncare tărâţe ori cenuşă (T. Pamfile, *Bou-bălănel*).

Avem şi cazul mamei bune care-şi persecută copilul. Acesta se naşte după moartea tatălui şi suge ţâţă şapte ani de zile. La şapte ani, trimis în pădure, smulge copacii din pământ, omoară toţi balaurii dintr-un sat, afară de unul pe care îl leagă cu lanţuri de un perete. Mama, care e şi năzdrăvană, dezleagă balaurul şi se învoieşte cu el să omoare pruncul; se preface bolnavă şi cere să-i aducă „apă vie si apă

moartă, de unde se bat munții-n capete". Îndrumat de un călugăr, pruncul ia apă, dar același călugăr i-o înlocuiește cu apă de băut. Mama cere „purcel de scroafă sălbatică cu dinții de fier". Pruncul ia și purcelul, călugărul i-l înlocuiește. Mama pofte̦ște pasăre de unde se întâlnesc vânturile când bat. Călugărul îi opre̦ște păsăruța și-i dă un vultur. Mama pretinde „mere de aur de peste mări". Pruncul face și isprava asta. Mă-sa se scoală din pat și vrea să vadă acum „cât este de tare". Îl leagă cu funii groase de un stâlp, pruncul „se sucește o dată și funiile toate se rup". Îl leagă în lanțuri grele cât piciorul de groase și cu funii de mătase. Pruncul se sucește de trei ori și nu poate rupe lanțurile și funiile. Balaurul cu care se ține mamă-sa iese de după cuptor, omoară voinicul și-l taie bucățele, punând cărnurile în dăsagii iepei călugărului, care așază bucățile „una către alta" și, stropindu-le cu apă moartă și cu apă vie, îl învie̦ază (Frâncu și Candrea, *Pruncul și călugărul*). Abolirea sentimentului matern se explică aci prin cauze erotice și printr-o perversiune congenitală întrucât, femeie de om, mama se ține cu un balaur.

SORA VITREGĂ, SURORI RELE

Sora vitregă este în mod obișnuit invidioasă pe fata tatălui vitreg (Ispirescu, *Fata moșului cea cuminte*), simțindu-se inferioară sub raport fizic și moral. Din ambiție, merge și ea la Sfânta Vineri să capete ceea ce a căpătat soru-sa, dar purtându-se cu îngâmfare și indiferență e pedepsită. E drept că se întâmplă a fi stimulată și de mamă-sa, mai invidioasă decât ea, și care o bate și o gone̦ște, silind-o să se vâre slugă la Sfânta Vineri (Fundescu, *Sânta Vineri*). Ura atinge o dată crima. După un an de când a fost luată de feciorul de împărat, fata unchiașului naște un prunc. Fata babei aruncă pe nora împăratului în fântână și, venind cu o broboadă neagră peste față, se dă drept fata unchiașului. Pe copilul acesteia îl gone̦ște și el se aciuiază la o stână de oi. Acolo fiind, dă de fântâna unde fusese aruncată mamă-sa și din care rămăsese o mlădiță de răchită ce se ridicase până sus prin colțul ghizdelor. O retează și-și face din ea o tilincă ce cântă singură, spunând istoria fetei unchiașului. Împaratul află și leagă pe fata babei de gâtul unui armăsar sălbatic (T. Pamfile, *Fata unchiașului cea fără noroc*).

Aşa cum fraţii mai mari urăsc pe cel mic, mai viteaz, surorile mai mari, chiar de sânge, urăsc pe cea mică, fiindcă e mai frumoasă. O fată a făgăduit împăratului să nască doi coconi cu stelele pe inimă, luna pe spate şi o fată asemenea cu soarele pe frunte. Surorile, pizmuind-o, o încredinţează că „împărătesele nu fac ca toate celelalte femei, ci trebuie să se urce în pod şi de acolo să nască". Copilul cade într-un ciur, ţinut de sora mai mare care, văzându-l frumos, „de necaz ca să nu le urască pe ele" îl pune într-o albie şi-i dă drumul pe un râu, înlocuindu-l cu un căţel. Râul fiind scăzut, copilul rămâne pe uscat. Un cioban îl ia şi-l creşte. Iertată de împărat, împărăteasa face peste câţiva ani alt copil care are aceeaşi soartă. În fine, o fată e înlocuită şi ea cu un căţel de „căţelele de surori". Împăratul porunceşte ca nevasta să fie aruncată într-o hazna. Aceleaşi surori recunosc pe băieţi când merg la un concurs de lupte. Ele trimit pe moaşă să omoare copiii. Aceasta îndeamnă pe sora băieţilor să le ceară munci grele (Fundescu, *Sora crivăţului*).

FATA NEAGRĂ

Omul de culoare, bărbat ori femeie, este privit în basm ca o anomalie monstruoasă. Prejudecata aceasta există chiar în basmele turceşti, unde arapul e înfăţişat ca urât şi rău.[49] Totul se reduce în fond la o explicaţie fiziologică a portretului moral. Necosanguitatea, senilitatea, dizgraţia fizică produc complexe de inferioritate şi reacţiuni maligne. În palatul de pe deal, arătat de Sfânta Luni, trăieşte o fată neagră ca „ţundra", ca „fundul căldării". Suntem pe tărâmul celălalt. Este această fată o fiinţă demonică, de vreme ce la ea în odaie vin draci? Ori a căzut în puterea dracilor printr-un blestem, şi faţa ei rebarbativă e o probă, cum se întâmplă adesea, pentru tăria voinicului? Mai degrabă e de crezut lucrul din urmă, asupra căruia povestitorul a alunecat. Cenuşotcă bate în 12 uşi, iar la a 13-a îi iese înainte fata neagră care îl întreabă ce caută, căci de 99 de ani n-a umblat pe acolo om pământean. Voinicul declară că ar voi să se-nsoare. Fata primeşte a fi nevasta lui de nu-i va fi urât cu ea. Însă va trebui să petreacă trei nopţi cu ea în care timp orice s-ar întâmpla va trebui să zică „cu Dumnezeu". Pe la nouă

[49] Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală*, în *Convorbiri literare*, 1900, nr. 7-8.

ceasuri seara vin pe uşă şi pe ferestre draci cu coarne şi cu cozi. Căpetenia dracilor întreabă pe omul pământean cine l-a adus acolo. El răspunde: „Cu Dumnezeu". Dracii îl taie fărâme cu săbiile. La miezul nopţii fug „de nu le vedeai călcâiele". Fata neagră învie pe voinic cu apă vie turnată peste oasele lui. Încă de două ori voinicul e tăiat de draci şi înviat de fată (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Oricine ar fi, fata neagră are o purtare dubioasă, căci în loc să aştepte pe bărbatul ei care o caută cu opinci de fier şi bâtă de oţel, face nuntă cu un alt bărbat. Se întâmplă însă că Petru Cenuşotcă, întâiul bărbat, să vină s-o răpească cu ajutorul lecrului (vestei), care dă invizibilitate.

Alb-împărat, „frumos de nu mai are cum", peţeşte pe fata lui Negru-împărat, „urâtă ca Mama-pădurii, afumată şi neagră ca un cărbune", „mofturoasă foc". Îi pretinde „o cămaşă dintr-un fel de pânză de care nu se mai află pe lume decât un cot". Alb-împărat merge la bordeiul Zânei Stelina care-i dă o cămaşă omorâtoare. Lucrând-o, fata neagră „îmbrăcată a rămas" (T. Pamfile, *Zâna Stelina*). O arăpoaică bogată, femeie de treabă în fond fiindcă învaţă pe fată cu pieze rele cum să-şi rectifice norocul, e prezentată cu antipatie. Femeia de culoare pune pe fată să-i caute în cap, „căci, zice-se, că arapii cât de curaţi să fie, tot se găsesc condrăţei în capul lor, pentru că le e părul îmbâcsit, pâslos şi des, nevoie mare". De scârbă, fetei îi vine să scuipe (Ispirescu, *Fata cu pieze rele*).

Fata neagră e mai des reprezentată prin ţigancă. Având în vedere că aceasta e totdeauna roabă, ambiţia şi răutatea ei se explică prin compresiunea morală. O roabă (de bănuit, ţigancă) pizmuieşte pe tânăra împărătească naivă. O învaţă să se suie în pod ca să nască şi ea ţine ciurul ca să prindă copiii. Băiatul şi fata de aur care se nasc sunt îngropaţi în bălegarul cailor, punându-se în locul lor doi căţei fătaţi de curând. Împăratul ia roaba de nevastă. Când copiii se metamorfozează în brazi, roaba cere să-i taie să-şi facă scânduri de pat, altfel „pâne şi sare cu mine pe un taler nu mai mănânci". Această ameninţare din partea unei roabe presupune o mare putere de fascinaţie asupra împăratului, plictisit de frumosul convenţional imperial. Făcuţi scânduri de pat, ei sunt aruncaţi în foc din porunca roabei care a simţit cine sunt. Dintr-o scânteie ies doi miei de aur care sunt iarăşi tăiaţi la porunca roabei, însă două maţe scapă în apă şi copiii răsar din ele. Roaba îi urmăreşte deci cu ura până în pânzele albe (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Într-o variantă, soţul e numai un fecior de boier. Ţiganca se poartă la fel şi devine nevasta

boierului. În amândouă cazurile, adevărul iese la lumină şi vinovata e pedepsită (Ispirescu, *Înşir-te mărgăritari*). Într-altă variantă, împăratul, neînsurat, trăia mai înainte cu ţiganca. „Nu era ţigancă, ci fiindcă era neagră şi rea de gură ca o meliţă, toţi în curtea împărătească în batjocură îi ziceau ţigancă". Însă mai departe povestitorul o numeşte „cioara de ţigancă". La îngroparea copiilor de aur sunt complice şi cele două surori ale mamei, cumnate ale împăratului (Ret., *Cei doi copii cu părul de aur*). Dragostea pentru o roabă nu e rară. Un fecior de împărat, certat cu mamă-sa că se îndrăgostise de una din multele lui roabe, supărat pleacă „la norul vânăt, la porţile de fier, la fata lui Roşu-împărat" (Fundescu, *Făt-Frumos şi fata lui Roşu-împărat*). Altă ţigancă, mama unui ţigan pedepsit pentru impostură, îndeamnă pe Roşu-împărat (probabil pe fiul acestuia, printr-o confuzie) să taie un cal, ştiind că animalul e feciorul de împărat care omorâse balaurul, ceea ce înseamnă că ţiganca e puţin năzdrăvană. Din două picături de sânge ale calului, răsar doi meri de aur care sunt tăiaţi la îndemnul ţigăncii. Din câte o coajă de la amândoi aruncate în gârlă de o fetiţă, ies doi răţoi. Răţoiul, care vorbeşte, spune că numai Roşu-Împărat poate să-l prindă. Împăratul intră în gârlă, lăsând paloşul împietritor pe mal. Băiatul iese din apă, împietreşte pe Roşu-Împărat în mijlocul lacului (sic!), îşi ia logodnica, iar pe ţigancă o arde pe rug (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*).

O ţigancă sfătuieşte o domniţă, al cărei soţ e la război, să privească în fundul grădinii „cum se vede faţa apei de abia ca o para de argint, ca un ochi" şi îi dă un brânci. Cerbul, fratele domniţei, observă crima şi mai târziu o denunţă în graiul lui. Ţiganca e legată de coada unui armăsar nestrunit (T. Pamfile, *Fata şi feciorul unchiaşului*). Craiul însurat cu Tiriana pleacă după treburi în ţară. O „froaie de ţigan", „bat-o instănţile de holă spurcată", „mincinoasă şi înşelătoare ca toţi ţiganii" care trăiesc o dată cu craiul, voind să se facă crăiasă, cheamă pe crăiasă în grădină să-i arate lacul, răstoarnă luntrea şi-i leagă o piatră de moară de grumazi. Pe cerb, fratele Tirianei, îl leagă de un stâlp de piatră. Venind craiul acasă, ţiganca îmbrăcată cu hainele crăiesei zăcea în pat şi cerea să mănânce carne din cerbul cu coarnele de aur. Puşcaşii, puşi de împărat, nu vor să împuşte cerbul auzind convorbirea în stihuri dintre cerb şi sora din lac. Măcelarii care merg să „belească" cerbul nu vor nici ei să cheme cerbul şi spun împăratului întâmplarea. Ţiganca pretinde că Tiriana s-a jucat cu luntrea pe lac şi s-a înecat, iar ea i-a luat hainele, „să

mă fac crăiasă de voi putea, că tot am trăit noi bine odată..." Țiganca e legată de coadele a două iepe sirepe (Ret., *Cerbul*).

În afară de considerațiile fiziologice, prezența țiganilor în basme oglindește, firește, vechea instituție a robiei și condiția în care se afla un fecior de neam mare de a trăi într-o domesticitate de țigani și țigănci care, în ciuda mizeriei lor fizice și morale, puteau căpăta, mai ales femeile, un anume ascendent. Țiganul din basm e plin de infirmități morale: îngâmfat, parvenit, ucigaș, înșelător. De obicei, el profită de vitejia voinicului, dându-se drept autorul isprăvii. Țiganul de la curtea împărătească, venind să ia apă de la puțul lângă care voinicul omorâse balaurul cu douăsprezece capete (deci are vreun rost pe la bucătărie), ia paloșul, taie pe băiatul leșinat în bucăți, și cu capetele și limbile monstrului, luând și fata, merge la palat și spune împăratului că el e mântuitorul. Deși mâhnit de a-și mărita fata cu un rob, împăratul i-o dă. Cheamă croitorul palatului să-i facă ginerelui „haine numai cu fir de aur și cu pietre nestemate", dă poruncă hasnatarului să-i dea câți bani îi va cere. Țiganul se plimbă prin palat „îngâmfat și mândru ca un vizir". Totdeauna însă impostura țiganului e descoperită. Fata a lăsat să-i cadă un inel și o năframă. Un bou năzdrăvan învie pe voinic, baba care îl găzduiește pe înviat e trimisă la curte cu o turtă în care a fost vârât inelul fetei de unde aceasta află că flăcăul trăiește. Băiatul ia paloșul și năframa, vine la curte, povestește întâmplarea și țiganul e pedepsit după tipic, adică e legat de coadele a doi cai, unul de la munte și altul de la baltă, cu un sac de nuci și „unde cădea nuca, cădea și bucățica" (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Mama țiganului mort face și ea o faptă de vrăjmășie. Schimbă paloșul care împietrește oameni, al voinicului, cu un paloș de rând și-l dă fiului Împăratului Roșu care intrase în cetate în haine proaste. În felul acesta, oștile voinicului sunt împietrite și voinicul însuși tăiat bucățele. Băiatul e înviat de bou și prefăcut, după dorința sa, în cal cu stemă în frunte. În această ipostază, e dus de baba care îl găzduia în orașul lui Roșu-împărat, care îl cumpără. Dușmănia țigăncii față de cal am văzut-o mai sus.

MALIGNITATEA FEMEII SENILE

Baba e considerată adesea ca malignă, complice cu dracul şi sinonimă aproape cu zmeoaica. Chiar când e un personaj convenţional bun, ca Sfânta Vineri, e pasibilă de afecţiuni maniacale. Dar avem şi o Sfântă Vineri răzbunătoare şi criminală. Mâniată că o nevastă spală în ziua ei, sfânta se pregăteşte să-i oprească copilul şi iese să aducă lemne. Femeia, sfătuită de o vecină, întoarce toate lucrurile în casă cu dosul în sus şi se închide în odaie, încât lucrurile nu pot să deschidă sfintei când ea le strigă (St. Stefurea, *Sfânta Vineri*). O babă se mânie din nimica toată şi blestemă, având acţiune supranaturală. Feciorul unui împărat şade la fereastră. Vine o babă cu tigva să ia apă de la fântână. Feciorul ia o piatră, o aruncă spre fântână, nimereşte în tigvă şi o sparge, făcând haz. Baba îl blestemă: „Până nu vei găsi cele trei rodii aurite, să nu te însori, dragul mamei" (Ispirescu, *Cele trei rodii aurite*). Feciorul cu părul de aur, închis în colivie de aur, văzând o babă cu două tigve cu apă, îi sparge tigvele cu arcul. Baba se uită în sus şi-l blestemă: „Lua-te-ar mama vântului turbat care a luat şi pe surorile tale" (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Multe sfaturi rele vin de la câte o babă. O cloanţă vrăjitoare vine la fata care prinsese dragoste de porcul fermecat, îi dă o aţă să i-o lege bărbatului de piciorul stâng când doarme, încredinţând-o că dimineaţa va rămâne om. Nu vrea bani pentru sfat: „Mi se rupe, uite, băierile inimii de milă, pentru dumneata, bobocelul mamei". Porcul e dezolat: „Ce-ai făcut, nenorocito! Mai aveam trei zile şi scăpam de spurcatele astea de vrăji..." (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). Doi băieţi ajunşi la smârcurile mării iau o luntre, unul se dă afund, apucă o babă de gât, celălalt o dezbracă de a zecea cămaşă cu virtuţi terapeutice. Apoi fug, fără a privi înapoi, fiindcă dacă baba ţipă, vin şerpi, balauri să-i înghită, munţii cad în urma lor, pietrele şi bolovanii pică lângă ei (Fundescu, *Sora crivăţului*). Fata cea mare a unui împărat pleacă de acasă îmbrăcată cătăneşte. În sat se întâlneşte cu „o hârcă". Aceasta îi răspunde la bineţe: „Sănătate bună, cătană cu glas de fată". „Fire-ai a dracului, mamă, de unde ştii d-ta că sunt fată?' se răsteşte la ea fata. La fel se petrece cu fata mijlocie. Fata cea mică n-o drăcuieşte şi atunci baba o trimite înapoi să ia din pod zdrenţe din hainele tătâne-său din feciorie, puşca şi sabia lui şi o învaţă ce cal să aleagă (Ret., *Din fată-fecior*).

MISOGINISMUL

Cât de înrădăcinat a fost misoginismul în popor sau mai curând cât de tare este infatuarea virilă se vede dintr-aceea că fata-voinic abia prefăcută în bărbat, prin blestemul unui pustnic, probozeşte astfel pe Ileana Simziana înainte de a o lua de nevastă: „Eu te voi lua, dacă tu mă alegi... dar să ştii că în casa noastră voi ca să cânte cocoşul, iară nu găina" (Ispirescu, *Ileana Simziana*).

Pahon, căruia nevasta, fată de împărat, îi fugise cu un arap, furându-i curţile şi mărgeaua fermecată, aflându-i îi alungă şi nu se mai însoară, ţinând numai „găzdoaie" (Ret., *Povestea lui Pahon*). Cusururile feminine se dezvoltă mai ales la „muiere", fata fiind mai suavă. O infirmitate specifică femeii este curiozitatea de a afla, deosebită de curiozitatea de a explora a bărbatului, deşi sunt cazuri când aceste două porniri par a se confunda. Pantilie, om sărac, purtându-se milostiv cu un vultur, capătă o pană fermecată cu care face tot ce gândeşte. Vulturul îl sfătuieşte să nu spună nimic muierii „ca să nu te căieşti". Mirată de bogăţiile bărbatului (car cu boi, vaci, case), lelea Măria îi bate capul. „Că bine, mă Pantilie, bine că mulţumesc eu lui Dumnezeu, dar uite aşa mi-i şi mie de greu, când tu ascunzi de mine ceva, parcă nu ţi-aş fi muiere credincioasă". Pantilie „om cu glavă la cap" nu-i spune, auzise în biserică şi ca şi copil în şcoală că Eva a înşelat pe Adam de a mâncat din pomul oprit (Biblia trebuia să aibă şi ea partea ei de înrâurire în misoginismul omului din popor.) Devenită făloasă şi zburdată, având ce-i trebuie, lelea Măria prinde dragoste de un fecior din sat care o ameninţă că o lasă dacă nu află de la Pantilie taina îmbogăţirii. Măria, „ca scoasă din minţi, cap de femeie, poale lungi şi minte scurtă, vulpe vicleană" se culcă în pat, prefăcându-se că moare, îşi aprinde luminile la cap, închide ochii şi cere bărbatului taina. Slab de înger, Pantilie îi dă pana. Muierea şi ibovnicul ei îl prefac într-un câine pe care-l gonesc când începe să urle. Mai târziu, agonisind nişte galbeni, câinele se întoarce acasă, Măria îl face pupăză. Ajutat a treia oară de vultur, Pantilie izbuteşte să-şi recapete chipul de om şi să prefacă pe ibovnic şi pe nevastă în doi boi graşi (G. Cătană, *Povestea lui Pantilie*). Lui Arvinte, tată-său, pe moarte, l-a sfătuit să nu intre în slujbă împărătească, să nu primească copil de suflet şi să nu spună muierii toate tainele. Fiind bătut la cap de nevastă, primeşte totuşi slujbă de la împărat şi anume să

îngrijească de o pasăre închisă în casă de drot. Ia de suflet un copilandru de vreo 11-12 ani. Într-o zi, spre a-şi cerca nevasta, spune că i-a fugit pasărea din colivie. Nevasta îi cumpără una asemănătoare căreia Arvinte îi dă drumul, fiindcă pasărea împăratului nu zburase. Copilul de suflet se drăgosteşte cu nevasta, Arvinte face gură mare, nevasta îl pârăşte la împărat că a înlocuit pasărea. Împăratul îl bagă la temniţă cu gândul de a pune să i se taie capul. Pe urmă îl iartă, aflându-i păţania şi vâră în puşcărie pe muiere şi pe copilul pervers. Amărât, Arvinte se face sihastru (Ret., *Părintele Arvinte*).

Interdicţiile ca efect al unui blestem şi în general urmate de sancţiuni la nerespectarea lor sunt frecvente în basm şi folcloriştii le înscriu în noţiunea sociologică de „tabu". Indiferent de aceasta, situaţiile sunt perfect inteligibile în plan psihologic curent şi la drept vorbind sfatul de a nu intra în cutare odaie porneşte din buna intenţie de a preveni o nenorocire, scăparea unui zmeu (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*; G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*), ori aflarea unui viitor trist. Împăratul, plecând la război, îşi sfătuieşte fetele să se preîmble prin grădină, să intre prin toate cămările casei, „numai în cămara din fund, din colţul din dreapta", să nu intre „că nu va fi bine de voi". Fetele intră. „Că doară nu s-o face gaură în cer - zice cea mijlocie - d-om intra." Acolo, pe o masă mare cu un covor scump pe dânsa, găsesc o carte deschisă în care stă scris cu cine se va mărita fiecare din fete. „Pe fata cea mică a acestui împărat - scria pe o foaie - are s-o ia de nevastă un porc." Natural, fata se întristează (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). Fineţea psihologică constă în faptul de a irita curiozitatea eroului, atrăgându-i atenţia asupra misterului unui loc pe care după multe probabilităţi nu l-ar fi relevat fără anume luare-aminte. De o asemenea stimulare a curiozităţii sunt deopotrivă pasibili bărbaţi şi femei, şi pornirea de a călca porunca este irezistibilă. Un împărat pleacă şi el la război, dă celor trei feciori o legătură de chei cu preavizul ca „numai în chiliuţa de către miazăzi unde slujeşte cheia asta ruginită" să nu intre. Feciorii intră, se îndrăgostesc de icoana crăiesei zânelor, „frumoasă cum nu mai văzură nicicând" şi cel mai mic, perseverând, găseşte pe zâna însăşi (Ret., *Crăiasa zânelor*).

Deosebirea între curiozitatea voinicului şi a fetei sau a femeii stă în aceea că în general voinicul, pus în faţa unei condiţii noi, caută să dezlege problema, în vreme ce femeia suferă doar de infirmitatea de a afla. Voinicul calcă interdicţia şi din impetuozitate. Făt-Frumos intră în

valea-plângerii, unde i se interzisese să păşească, luându-se după un iepure (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). În ceasul morţii, împăratul sfătuieşte pe Aleodor să nu se ducă pe muntele vecin, „moşia lui Jumătate-de-om călare pe jumătate de iepure şchiop". La vânătoare, Aleodor, fiind dus de gânduri, alunecă „de calcă pământul pocitului de om" (Ispirescu, *Aleodor-împarat*). În alt caz, voinicul nu păzeşte interdicţia din profunditate sufletească. Fata neagră interzice lui Cenuşotcă să cugete la ea „că va fi rău de tine". Voinicul nu poate totuşi „să nu cugete la muierea sa". Aceasta vine, aşa neagră cum era, la părinţii lui, iar mesenii se sperie. Fata neagră dă o palmă lui Cenuşotcă, îl ia de mână şi-l scoate afară, apoi îl părăseşte adormit (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). În schimb, fata crescută de o zână, având tot ce-i trebuie, intră în a treisprezecea chilie, se reazămă speriată de un scaun cu un deget care i se face de aur, în vreme ce curţile ţiuiesc şi, deşi dovada că a intrat e făcută, minte cu obstinaţie până în clipa când, furându-i-se de către zână drept pedeapsă al treilea copil făcut cu un fecior de împărat, e ameninţată de a fi arsă pe rug de senatul împărăţiei (Ret., *Nu minţi!*). Curiozitatea fetei funcţionează în momentele cele mai dramatice. O fată de împărat e dusă, „cu lacrimile cât pumnul" la fântână s-o mănânce balaurul. Un fecior o pune să-i caute în cap, spunându-i să-l scoale când va urla fântâna şi interzicându-i să umble la tolba cu săgeţi. Tocmai acest lucru îl face fata şi pierde o săgeţică (Ispirescu, *Copiii văduvului*).

Un cusur al femeii mature este spiritul de contradicţie. Poggio Bracciolini în *Liber facetiarum* vorbeşte despre femeia înecată pe care bărbatul o caută în contra râului, având în vedere că în viaţă avusese obiceiul să contrazică. Anecdota a trecut la Anton Pann. De acest soi este şi „neagra din fântână". „Dacă zice omul că ploaie, ea nu, că-i vreme bună. Dacă spunea el că bate vântul ăl de deal, ea nu, că bate ăl de la vale." De dau de grâu smuls din loc pentru funii, muierea spune că e cositură. Trec nouă raţe sălbatice, muierea zice că au fost zece şi ajungând la o fântână se ambiţionează: „Laşi după mine că au fost zece, sau, de nu, săr în fântână". „Măcar să sări – răspunde bărbatul – că n-au fost zece, ci nouă." Muierea „ţup, se aruncă în fântână". Acolo era „bată-l crucea". După câteva ceasuri, dracul căruneşte de răul ei şi, ducându-se la om, îl întreabă cum a putut trăi nouă ani cu ea. Drept răsplată că a dus-o tot rău cu muierea, îi face un bine. Intră într-o fată de împărat care se vindecă atunci când vine omul. Devenit ginerele

împăratului, exorcizatorul e chemat la fata altui împărat şi pe urmă la un al treilea. Dracul refuză să iasă din fată, dar când omul îi spune că „a ieşit neagra din fântână", dracul fuge. „Mă duc, fârtate, peste ţări şi mări să nu-mi mai dea de urmă, numai cu ea să nu mai dau bot!" Motivul îl regăsim în *Kir Ianulea* lui I.L. Caragiale şi respectiv în Machiavel (G. Cătană, *Neagra din fântână*).

Femeia matură mai este cicălitoare. Trifon hăbăucul e însurat cu o muiere „foarte isteaţă şi din neam bun" care îl probozeşte, „ba gurile rele ziceau că-l şi dobza când îi da mâna". Făcând rost de o mărgea şi alte obiecte fermecate, Trifon e luat la ochi de nevastă-sa. „O, ucigă-te crucea, tu ai chiar înnebunit de tot de porţi ruptura aceea de pălărie pe cap şi desagii-n spate ca un cerşetor; dar sabia aceea de unde-o ai, parcă te-a făcut dracul si cătană! Nu-i alt modru, ai căpiat. Unde-i carul, unde-s boii? Nemernicule, văieratule, prăpăditule, beţivule!" (Ret., *Trifon hăbăucul*).

O fată, chiar fără intenţii rele, poate să facă rău din credulitate. Astfel, o moaşă vine, trimisă de surorile împărătesei, la fata care, ca şi cei doi fraţi ai săi, fusese înlocuită printr-un căţel, şi spune că „fraţii tăi s-au vorbit ca să te omoare". O îndeamnă să se facă bolnavă şi să le ceară să-i facă rost de „cămaşa babei din smârcurile mării" ca să se facă sănătoasă. Aceeaşi babă învaţă pe fată să ceară fraţilor să aducă pe sora crivăţului că altfel moare (Fundescu, *Sora crivăţului*).

INCESTUL

Incestul reprezintă în mitologie ceea ce adulterul este în roman. El e privit cu oroare şi pare evident că pricina nu-i alta decât temerea de degenerescenţă, exprimată printr-o interdicţie de ordin etic. În balada *Soarele şi luna*, intriga porneşte, nici vorbă, de la observarea alternării soarelui cu luna, interpretată ca o persecuţie sterilă. Antropomorfic, faptul este explicat ca o pedeapsă pentru o încercare sexuală patologică. Soarele pleacă pe optsprezece cai să se-nsoare. Nu-şi găseşte nici o fată pe potriva lui şi merge la sora lună. Aceasta, după obiceiul fetelor dificile din basm, caută amânări, cerându-i o „punte peste munţi", cu o fântână pe latura ei şi un popă de ceară să-i cunune; apoi pretinde soarelui să facă o scară de ceară să se urce la cer să întrebe pe Adam şi

Eva dacă e bine ca un frate să ia pe soru-sa. Adam spune că nu, totuşi soarele face nunta. Luna se aruncă în fântână şi soarele o scoate de acolo şi o aruncă pe cer (*Convorbiri literare*, XXXV, nr. 5 din 1 mai 1901). Motivul incestului e foarte răspândit în spaţiul balcanic şi în poezia populară bulgară e condamnat amestecul de sânge între tată şi fiică, frate şi soră, nepoată şi unchi.[50]

Îl găsim în basmul românesc. O împărătească lasă cu jurământ ca împăratul să ia de nevastă pe aceea căreia i se va potrivi condurul ei. Împăratul face încercare cu fete din toate ţările şi din toate straturile (fete de împărat, cucoane, jupânese, ţărănci, roabe). Fata lui, jucându-se cu condurul ce sta pe masa împăratului, vede că i se potriveşte. Sfatul împărăţiei hotărăşte ca împăratul să ia de soţie pe fata lui. Însă fata nu vrea şi, învăţată de dădacă, cere trei rânduri de haine, de aur, de mărgăritar, de diamant. Împăratul i le dă. Atunci fata fuge, îmbrăcată cu o piele de măgar, luând cu ea şi veşmintele cele scumpe (Ispirescu, *Găinăreasa*). Într-o variantă, împărăteasa lasă cu limbă de moarte soţului să ia de nevastă pe femeia cu stea în frunte căreia i s-ar potrivi papucul ei. Aceasta se întâmplă a fi chiar fata care, ca să întârzie nunta, cere un veşmânt din fire de argint, unul din fire de aur, unul din fire de diamant şi unul din piei de pureci. Apoi fuge în ostrovul zânelor (T. Mera, *Fata de împărat cu stea în frunte* în *Convorbiri literare*, XX, nr. 5, 1886). În cazurile de mai sus, tatăl nu e aşa de vinovat, el nu face decât să urmeze cuvântul moartei şi hotărârea sfatului. Într-alt basm însă, tatăl este un veritabil pervers. Murindu-i împărăteasa, şi fiind tânăr, frumos şi bogat, se gândeşte să se însoare a doua oară dacă va găsi crăiasa frumoasă şi înţeleaptă ca cea dintâi. Îşi face opinci de fier şi bâtă de oţel şi pleacă în lume „că aşa era pe vremea aceea, nu ca acum să te cari cu maşina". După doi ani se întoarce fără nici o fată şi hotărăşte să ia de soţie pe fata lui. Aceasta cere sfatul unei mătuşi care o învaţă să ceară lucruri imposibile: o căruţă numai de argint cu cai de argint şi un rând de haine numai de argint. Împăratul, având un inel fermecat, îndeplineşte cererea. Fata cere căruţă şi haine de aur, apoi căruţă şi haine de diamant şi în cele din urmă fuge cu inelul vrăjit. Împăratul mânios pleacă după ea cu calul care călca şapte poşte o dată şi o găseşte. Fata cade în genunchi şi cere ajutorul lui Dumnezeu. Pământul se crapă în două şi înghite pe fată de vie. Tatăl îşi împlântă pe acel loc cuţitul de aur cu

[50] A. P. Stoilov, *Catalogul poeziilor populare bulgare*, I, nr. 15, 28 şi urm.

gândul de a aduce de la oraş oameni să sape. Între timp, fata iese, se bagă slugă la Împăratul Galben al cărui fecior se îndrăgosteşte de ea. Tatăl pervers, aflând că fata lui s-a măritat, plăteşte pe adjutantul prinţului să-i dea fetei afion, apoi să se culce lângă ea când prinţul e la vânătoare. Prinţul strânge sfat, cheamă craii vecini. Vine şi tatăl cel incestuos care zise „că să o suie pe un deal mare şi tare pieziş, pe un căruţ cu două roate şi de acolo să-i dea drumul, că dacă nu va fi vinovată, Dumnezeu o va mântui, iar de va fi vinovată, se va prăpădi". Totdeodată atrage atenţia fetei că e urâtă o asemenea moarte şi o îndeamnă să se mărite cu el. Fata roagă pe tată să se suie în căruţ să vadă cum îi şade, şi împăratul credul se suie şi se face bucăţi. Fata, scârbită de ticăloşia din lume, se face pustnică într-un codru, hrănindu-se cu rădăcini, bureţi, mure şi alte fructe de pădure (G. Cătană, *Prinţesa „Nu ştiu")*. Şi într-altă variantă cu aceleaşi elemente (împărătească pe moarte, papuc care se potriveşte fetei, cerere de lucruri crezute imposibile: haină de argint, de aur, din vârfuri de pitulice), tatăl e un pervers. Fugărind fata, o urmăreşte ca un zmeu prin văzduh şi fata aruncă obstacole în calea lui, un caier, un pieptene, o gresie, ce se fac claie de câlţi, pădure, munte de cremene. Tatăl cel rău omoară copilul fetei făcut cu un fecior de împărat chiar cu cuţitul ei, ceea ce atrage din partea socrului pedeapsa scoaterii ochilor. Sfânta Fecioară vindecă pe mamă şi învie copilul (Ion Broju, *Frumoasa*, în *Convorbiri literare*, XXV, nr. 5, 1891).

Avem şi cazul incestului între frate şi soră, mereu mental, neajuns la efectuare. O împărătească îndeamnă pe patul de moarte pe fecior să se însoare cu fata căreia i s-ar nimeri un inel. Acesta se potriveşte sorei feciorului. Fata fuge (Gr. Sima, *Pajura*, în *Convorbiri literare*, XVII, nr. 7, 1883). Un incest este şi căsătoria feciorului cu sora mamei lui (Ispirescu, *Băiatul cel bubos*). Toate acestea sunt drame pasionale, având ca punct de plecare patologia sexuală.

IDEEA DE CLASĂ

Diferenţa de clasă şi noţiunea ei sunt foarte accentuate în basm. O clasificaţie elementară e aceea în bogaţi şi săraci. Omul sărac reprezintă un personaj tipic, cu un unghi de vedere specific asupra vieţii. „A fost

odată un flăcăiandru sărman de părinți. El argățea pe la unii şi pe la alții, ca să-şi câştige hrana vieții" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). „A fost odată un biet om sărac. El avea femeie şi trei copilaşi. Lucra bietul om de da pe brânci, zi şi noapte, orice şi pe unde găsea, şi două în tei nu putea lega şi el. Bieții copilaşi erau mai mult flămânzi decât sătui" (Ispirescu, *Cei trei frați împărați*). „A fost odată un om şi o femeie. Ei erau atât de săraci, încât n-aveau după ce bea apă. Nici tu casă, nici tu masă, nimic, nimic, dară nimic n-aveau după sufletul lor. Muncea bietul om de dimineața până seara târziu, alături cu muierea, de-i treceau năduşelile, şi ca să dea şi ei în spor, ba" (Ispirescu, *Fata săracului cea isteață*). Un moş ş-o babă „erau săraci de n-aveau după ce bea apă. Când mălai aveau, n-aveau sare, când aveau sare şi mălai, n-aveau legumă. Trăiau şi ei de azi până mâine. Ei aveau trei copii, trențăroşi şi nespălați ca vai de ei" (Ispirescu, *Țugulea*). Un om văduv cu doi copii „n-aveau nimic, nici barem o mâță. Şi lucra bietul om pe la cei bogați, ca să agonisească cele de lipsă pentru copilaşi..." (Ret., *Cerbul*). Un măsar era sărac „de nu-i ardea nici focul în vatră, fiindcă nu avea lemne să pună pe el; lemne de lucru încă nu avea" (Ret., *Ioaneş măsarul*). Un moşneag bătrân şi sărac avea trei feciori care se hrănesc cu lucrul. Parsion ară la un moş o săptămână şi capătă loc de o zi de plug să semene" (Ret., *Voinicul Parsion*). „Era odată un om foarte sărac, dar atât era de sărac, încât nici focul în vatră nu-i ardea" (Ret., *Nu minți!*). Un copil era „sărac, sărac, şi se năimia la lucru la unul şi la altul ca să poată trăi" (G. Cătană, *Împăratul Roşu şi Împăratul Verde*). „A fost odată, oameni buni şi ai lui D-zeu, a fost un om sărac, sărac şi avea şase copii, că la omul sărac găseşti mulți copii" (G. Cătană, *Petre Cenuşă*). Un plăpumar sărac n-are altceva „decât sculele sale, puține şi acelea, să le iai într-o mână". Cu opt copii „şedea într-un colț de uliță o şatră acoperită cu o rogojină şi acolo lucra toată ziua la cârpituri vechi" (G. Cătană, *Povestea unui vrăjitor*). Pantilie şi Măria n-au decât căsuța în care locuiau şi mâinile harnice cu care munceau ca să-şi ție viața în oase" (G. Cătană, *Povestea lui Pantilie*). Țiganii sunt totdeauna săraci, când nu sunt de-a dreptul robi. Ganul este „țigan ca ceilalți țigani; adică era sărăcuț, săracul de el" (Ret., *Ganul Țiganul*).

În opoziție cu săracul, om de rând, este boierul. Acesta posedă moşii. „A fost odată un fecior de boier mare, şi după ce cutreierase țările, răzbătând prin toate unghiurile, se întoarce la moşia sa." Acolo are „palaturi" şi robi țigani, pentru că aceea care contribuie la alungarea

soției este o „blestemată de cioropină". Boierul face din când în când clacă, adunând pe toți copiii și fetele din sat să înșire mărgăritare (Ispirescu, *Înșir-te mărgăritari*).

Boierul este îndeobște rău și lacom. Cu ajutorul unui inel fermecat, Făt-Frumos face în locul bordeiului un palat înfricoșat. „Zăcașul de proprietar", stăpânul moșiei din sat, pofterște pe Făt-Frumos la masă, îl îmbată, îl amețește cu „buruieni adormitoare" și-i fură inelul (Ispirescu, *Voinicul cel cu cartea în mână născut*). Alt boier, care are singurul în sat case cu două rânduri de ferestre, cumpără de la un țăran, cu o sută de galbeni, un prunc, și-l părăsește în scorbura unui copac, fiindcă auzise ursitoarele zicând că copilul va moșteni averea boierului. Pe urmă, aflând că e în viață, îl cumpără din nou de la niște ciobani și dă poruncă să-l omoare. Dar nu izbândește (Ret., *Aflatul*). Pe un timp de foamete cumplită, Toader flămândul care are o spuză de copii și nu se poate duce în țară cu cercuri și cu ciubere de vânzare, fiind lipsă de bani, merge în satul lui la un „domn de pământ sau nemeș" și-i cere o coajă de mălai, un pic de clisă pentru copilași. Nemeșul îi dă de mâncare pe o zi, dacă își scoate un ochi. Flămândul primește. A doua zi capătă o bucată de pâine pentru celălalt ochi. Printr-o întâmplare, mergând la stâlpul Vâjelor, Toader își recapătă vederile și devine bogat. „Nemeșul plesnea de mânie." Pofterște pe Toader, care vine cu opt cai la căruță, îi dă vin roșu și mâncări bune, îl întreabă de unde are atâta avere. Toader îl învață să-și scoată ochii (Frâncu și Candrea, *Povestea lui Toader flămândul*). Un stăpân aprig „pe vremile pe când era iobăgia cea grea" este un boier care-și bate un pădurar până ce-l omoară fiindcă i se pare că a dat cuiva lemne fără slobozenie, omorând de asemenea și pe nevastă-sa care se văieta. Fiului pădurarului care, însurat cu o zână, face case mai pompoase decât curțile domnești, îi poruncește să taie într-o noapte toată pădurea, să smulgă tulpinile, să are, să semene cu mălai mărunt și dimineața să-i aducă făină să-și facă mămăligă; să lăzuiască pădurea, să prăsească via într-o noapte și să-i aducă dimineața struguri copți; să ducă cele două bivolițe la taur ca dimineața să fie fătate cu viței, și să-i aducă „lapte pentru cofă"; să pofteasscă pe Dumnezeu la prânz la boier. În fine, boierul pune pe om în lanțuri, în pivniță, cu gândul să-l spânzure. Dumnezeu scoate pe iobag din pivniță, boierul plesnește de ciudă și de atunci „iobăgia a căzut" (Ret., *Zâna apelor*). Odată boierul e numai lacom și credul și e păcălit de un om sărac cu o falsă căciulă, care plătește cu un fluier care ar învia morții și cu un iepure care ar face pe

curierul (T. Pamfile, *Povestea celor trei năzdrăvănii*). Un cioban, mergând şi el împreună cu alţi feciori să ghicească semnele de pe trupul fetei împăratului, e luat în râs de feciorii de împăraţi şi boieri. Un boier fără ruşine, auzind pe cioban descifrând semnele, zice: „Aşa eram să zic şi eu..." Ciobanul îl păcăleşte, făcându-l să-şi mănânce nasul şi urechile din spirit de imitaţie oportunistă, în vreme ce el ronţăia numai floricele (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ*). Când se întâmplă a avea şi o definiţie fiziologică, a fi spân de pildă, boierul e cum nu se poate mai antipatic, „că mai toţi oamenii spânatici sunt pestriţi la maţe". Într-un sat, un copil orfan dă de un boier spân „numai ici, colea avea câte un fir de păr în barbă, de gândeai că i-ai pus-o cu fusul". „Spânul avea numai mână de luat, dar nu şi de dat." Băiatul se bagă slugă la el, spânul îl bate fiindcă a venit târziu cu caii de la păşunat (Ret., *Lupul cu cap de fier*).

Răi sunt şi chiaburii. Un frate bogat cheamă pe cel sărac să-i ajute la tăiatul porcilor şi-i dă nimica toată, trimiţându-l şi la dracul, unde săracul de el se şi duce cu mare folos pentru el (G. Cătană, *Doi fraţi*). Un cioban milostiv dă unui ţăran cu o spuză de copii un petic de pământ pe veci. Dar un ţăran bogat, rău la suflet, căruia îi cade o vită în groapa săpată de sărac pentru bordei, se plânge boierului. Acesta pune săracului şi bogatului trei întrebări de dezlegat peste două zile, sancţiunea fiind moartea (Ispirescu, *Fata săracului cea isteaţă*).

Împăraţii sunt, economiceşte vorbind, nişte proprietari cu o avere mai mare ori mai mică. „Zice că a fost odată un împărat, gazdă, nu tândală, oile lui se vedeau şi se cunoşteau dintre ale altor botezaţi, boii lui erau cei mai frumoşi în tot satul. Apoi, mai departe avea doară ţări întregi, că doară de aceea era el împărat" (Ret., *Isteaţă şi pace*). Acest împărat nu se dă înapoi de la anume exploatări economice. Îşi face plug de aur şi merge să are cu el. Dar fiindcă un moşneag îi spune că „de n-a ploua în luna lui mai, nu-i vrednic nici o coajă de mălai", împăratul, dându-i dreptate, vinde plugul şi cumpără moară lângă casă, căci „se gândi ce să mai împartă el bucatele cu alţii pentru măcinat; mai bine să capete el ceva de la moară!" (*ibid.*).

Adesea chipul de apărare al săracului este, în basm, ocolirea ideii deşarte de mărire, mărginirea în limitele clasei respective. Baba trimisă de Furga-Murga în peţit la împărat zice: "...lasă-te, ţuce-l maica, lasă-te de gândul ăsta, că merge maica colea în satul de după deal la moşu Stanimir şi-ţi peţeşte fata lui, că e de pănura noastră; o să trăieşti bine, că-i fată bună şi frumoasă; nu te duce cu gândul aşa sus, ţuce-te maica,

puiul maichii, că mă tem că o să fie rău de tine" (G. Cătană, *Povestea lui Furga Murga*). Mama lui Pitică e de aceeaşi părere: „hai noi să luăm o fată mai potrivită cu starea noastră, să nu ne suim prea sus, că ştii, că cu cât cazi mai de sus, cu atât ţi-i mai greu!" (G. Cătană, *Pitică*). Nevasta lui Trifon e „din neam bun", iar el un hăbăuc ca vai de el care suferă dojanele ei. Trifon face împăratului mustrare: „...eu nu asupresc pe nimeni cum asupreşti tu ţara" (Ret., *Trifon hăbăucul*). Când nevasta lui Pahon, fată de împărat, fuge cu un arap, moşneagul, tatăl feciorului, zice: „Nu ţi-am spus să nu te ridici aşa de sus pe la fete de crai şi de împăraţi că-ţi vor mânca capul?" Pahon se hotărăşte şi el: „Blăstămat să fie cel ce şi-a lua nevastă care să crede mai sus decât el!" (Ret., *Povestea lui Pahon*). În mod curent, voinicii nu respectă acest percept, un fecior sărac putând ajunge împărat prin merit personal. Câte un împărat liberal admite acest punct de vedere, al asimilării individuale, fără schimbarea contradicţiei de clasă. „E lung - zice împăratul către mama lui Furga-Murga - drumul de suit de la tine până la mine, dar vom vedea de va fi vrednic de fata mea" (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*).

Împărat, boieri, fete de împăraţi capricioase, zmei, toţi cei care se simt tari au obiceiul de a supune pe cel sărac şi slab, sau chiar şi mai puternic, însă într-un moment temporar de inferioritate, unor munci absurde, cu neputinţă de îndeplinit fără intervenţia unor factori miraculoşi. Stăpânii au voluptatea perversă de a porunci şi exaspera. Muncile impuse eroului sunt de soiul acesta:

Să slujească zece ani la un împărat în urma înfrângerii tatălui.

Să fure pentru împărat pe Ileana Simziana din puterea zmeului de la smârcurile mărilor.

Să aducă la porunca împăratului, după dorinţa Ileanei Simziana, herghelia de iepe năzdrăvane cu armăsarul lor.

Să aducă „vasul cu botez" care se păstrează într-o bisericuţă de peste apa Iordanului (Ispirescu, *Ileana Simziana*).

Să omoare balaurul cu douăsprezece capete din puţ, mântuind fata pe care trebuia s-o mănânce acesta în schimbul unei găleţi de apă (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*).

Să aducă rata din aripa dreaptă a căreia căzuse o peană şi care stă la marginea mării.

Să aducă pe Ileana Cosânzeana căreia i-a picat o coadă de aur (Ret., *Din fată-fecior*).

Să aducă din mare armăsarul şi cele şapte iepe ale Ilenei Cosânzene.

Să fure de la Dumnezeu un feredeu pentru a face scăldătoare de lapte clocotit şi de la Sfântul Soare o ştergătoare.

Să se scalde în lapte clocotit (*ibid.*).

Să aducă cămaşa dintr-un fel de pânză de care nu se află pe lume decât un cot (T. Pamfile, *Zâna Stelina*).

Să aducă apă vie de unde se bat munţii în capete.

Să mănânce pâinea de la nouă cuptoare.

Să bea apa de la nouă scocuri.

Să aducă garoafa care miroase cale de nouă ani (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Să facă într-o noapte o casă ca cele împărăteşti.

Să învieze o slujnică moartă.

Să facă într-o noapte două poduri, unul de aur, şi altul de argint, de la curtea împărătească până la casa peţitorului şi invers.

Să facă într-o noapte o grădină minunată, visată de o slujnică moartă (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*).

Să facă într-o noapte un pod de aramă de la casa lui până la curţile împărăteşti.

Să facă până dimineaţa o apă de argint de la el până la împărat pe care să plutească corăbii de argint, să înoate păsări de argint şi să aibă în ea peşti de argint.

Să facă până dimineaţa dintr-un şes un deal tot cu viţă-de-vie, viţele să fie cu struguri copţi, în vârful parilor să cânte păsări de aur (Ret., *Povestea lui Pahon*). Să aducă lapte de capră roşie sălbatică, bun contra orbirii (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*).

Să aducă „lapte de pasăre de peste apa Iordanului", bun pentru aceeaşi suferinţă (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*).

Să facă să înverzească într-o noapte o rădăcină, să înflorească şi să dea poame coapte (T. Pamfile, *Tudorel*). Şi altele de soiul acesta.

Nu rareori, printr-un efect de descurajare milenară, inegalitatea socială şi sărăcia sunt explicate fatalistic, prin piază rea, prin încăpăţânarea norocului. Unui împărat îi merge rău din clipa când i se naşte o fată. După chipul cum doarme aceasta, un filozof găseşte că e piază rea. Împăratul pune un om s-o rătăcească în pădure. O bătrână cerşetoare o adăposteşte într-o colibă şi-i mor o găină, un căţel şi o

pisică. Fata merge la nişte ciobani. Mor oile. Fata nimereşte la o arăpoaică bogată care o duce să-şi vadă norocul, bătrân, trenţăros, slab şi pipernicit. Fata smulge nişte gheme de la norocul arăpoaicei şi astfel scapă de piază rea şi se mărită cu un împărat (Ispirescu, *Fata cu pieze rele*). Lui Neagoe, om voinic şi harnic însurându-se, „o dată cu nevasta se strecură în casa lui şi sărăcia", făcându-şi culcuş pe un tron. Muncesc amândoi fără spor. Devine apa mare, le îneacă arăturile, piatra bate holdele lor, porumbul se umple de tăciune, lăcustele, ciorile le mănâncă semănăturile. Când izgonesc piaza rea cu un copil, cu lâna de la un miel şi cu brânza de la o oaie dăruită de naş, scapă şi de sărăcie (Ispirescu, *Numai cu vitele se scoate sărăcia din casă*). Un luntraş pune în drumul fratelui celui mare o pungă cu galbeni. Acesta n-o vede. Pune apoi galbeni într-o azimă şi o dă fratelui mijlociu, acesta o schimbă pe mălai cu un ţăran care o dă unui ţigan ca să-i ascută plugul, ţiganul dând-o luntraşului ca să-l treacă Dunărea (Ret., *Azima mergătoare*). Doi fraţi asemănători ca Menechmii nu se aseamănă în noroc. Cel sărac e urmărit de piaza rea. Fratele bogat îi dă în două rânduri bani, a treia oară însă numai o pâine neagră, pe care nenorocosul o schimbă pe o jumătate de pită albă cu slugile domneşti la o vânătoare. În pâinea neagră erau ca doi pumni de galbeni noi nouţi şi cu pajură împărătească. Pavel se duce să-şi caute norocul. Călăuzit de un moş bătrân, alb ca oaia, suie un deal şi în vârful lui dă de o câmpie mare, plină de lumânări aprinse, unele mai groase, altele mai subţiri. Dă de o lumânărică subţire, subţire ca o pană de gâscă, ce abia licurea şi, umblând să-i ia mucul, o stinge de tot. Rămânând fără noroc, pleacă în lume să cerşească (G. Cătană, *Omul fără noroc*).

Unele judecăţi sunt paseiste, reportându-se în trecut „pe timpurile cele frumoase şi blagoslovite" toate fericirile (Fundescu, *Sora crivăţului*). „Bag samă – se spune –, lumea asta n-a fost niciodată fără împăraţi; aşa a rânduit D-zeu, ca unii oameni să fie mai mari, alţii mai mici, iar cei mai mici să se supună şi să asculte de cei mai mari. Apoi, precum bine ştiţi D-voastră, câte ţări, atâţia împăraţi, aşa era din bătrâni, toată ţara îşi avea împăratul şi tot satul – popa, şi mergeau lucrurile strună de oable; astăzi, fireşte, nu mai poate fi aşa, că lumea s-a viclenit şi oamenii au sărăcit; la un împărat îi trebuiesc mai multe ţări şi la un popă mai multe sate, şi tot nu-i mai vede omul sătui" (Ret., *Crăiasa zânelor*). Eliminarea clasei ţărăneşti din sfatul împărătesc e considerată ca o decădere de după timpurile fabuloase: „De atunci însă şi până în ziua de astăzi nu a

mai fost paore la curţile împărăteşti, dar nici dreptate nu s-a mai făcut paorelui şi nici cinste nu i se mai dă, ci toţi îl asupresc şi-l necăjesc în feluri şi chipuri. De atunci încoace, i s-a zis paorelui: talpa ţării, pragul ţării pe care totdeauna trebuie să-l calci" (G. Cătană, *Povestea celor doisprezece miniştri*). Ba chiar se face o teorie a degenerării culturii prin introducerea proprietăţii individuale. Descoperindu-se un bob de grâu uriaş, împăratul întreabă trei generaţii de oameni şi cel mai bătrân zice: „Acum nu se fac grăunţele mari ca în tinereţile mele, pentru că astăzi oamenii nu mai trăiesc prin munca lor proprie, ci pizmuiesc pe vecinii lor. Pe timpul meu, oamenii erau mai evlavioşi, ei trăiau în frica lui D-zeu. Pe timpul meu, fiecare îşi avea bunul său propriu, «munca». Holda mea era pământul lui Dumnezeu. Unde eram, acolo era holda mea. Pământul era liber, iar de pământ propriu nimeni nu ştia. Propriu al său, numea omul numai munca sa" (G. Cătană, *Grăuntele de grâu*). Aceste păreri mistico-primitive, cu aer de reminiscenţe confuze ale obştei ţăranilor liberi şi mai degrabă a condiţiilor din Dacia preromană, par să aparţină culegătorului.

PEISAJUL

Înţelegem prin peisaj decorul natural în care se mişcă eroii, înlăturând antropomorfismele. Astfel, luna ca femeie nu e un element peisagistic. O întâlnim rar, în funcţie picturală. „... cătanele erau culcate pe jos, care unde apucase pe iarbă verde, că era vară şi cald ca-n casă, iar luna lumina de-ai fi putut număra galbeni, numai să fi avut" (Ret., *Făt-Frumos zălogit*). Evident, se pune îndată întrebarea, în basmele comunicate în scris, ce este autentic popular şi ce este intervenţie a culegătorului. În general, poporul e sobru, nu face descripţie urmărind efecte lirice în sine, ci numai în scopul de a situa acţiunea. Din examenul unui număr de basme, ne vom da seama ce este folcloric şi ce nu.

Caracteristice în basm sunt vagul toponimic, lipsa de determinaţiuni geografice precise, incomensurabilitatea, distanţa computată mistic (peste nouă ţări şi nouă mări). Peisajul în basm are particularitatea de a fi dublu întrucât, în afară de priveliştea de la orizontul nostru, mai există una pe tărâmul celălalt. Luându-se după un zmeu care venise să fure mere de aur, Prâslea ajunge după dâra de sânge la o

pustietate, şi mai încolo la o prăpastie. Cu vârteje şi funii groase, coboară în groapă. Pe tărâmul celălalt, vede cu mirare toate lucrurile schimbate, pământul, florile, copacii, lighioanele altfel alcătuite şi nici un pui de om. Când dă de fete, acestea sunt fete de împărat furate de zmei care locuiesc pe acest tărâm unde mai trăiesc balauri, corbi, zgripsori (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Balaurul care iese din puţ se poate presupune că vine tot din tărâmul celălalt, care ar fi izvorul apelor (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*), precum poate fi sediul metalelor, aceasta fiind semnificaţia celor trei palate zmeieşti de aramă, de argint, de aur. Există şi un al treilea tărâm, aerian, la înălţimea vântului turbat, care este însă insuficient descris.

Un element natural frecvent în basm este pădurea, locul vegetaţiei mocnite unde nu pătrunde lumina şi în care se întâlnesc balauri de foc, zmei şi alte fiinţe malefice, printre care cea mai inofensivă e Strâmbă-Lemne. Gheorghe cel viteaz, mergând la pădure să facă cărbuni, dă de scorpia care omoară pe oricine intră în codru (Ispirescu, *Gheorghe cel viteaz*). Într-o pădure blestemată locuieşte un bătrân care, arătându-ţi o oglindă, îţi ia puterile şi frumuseţea (Ret., *Aripă-frumoasă*). Sfânta Vineri are şi ea palatul într-o pădure întunecoasă (Fundescu, *Sfânta Vineri*).

Copiii detestaţi de maşteră sunt duşi la pădure (Ispirescu, *Copiii vădăvului*). Acolo se urcă seara într-un copac crăcos şi frunzos şi dorm. Băiatul vânează păsări cu arcul şi le frige (Fundescu, *N-aude, N-avede*). Cei doi băieţi şi o fată, înlocuiţi la naştere cu trei căţei şi găsiţi de un cioban, cresc în pădure cu turmele de oi şi se luptă cu urşii şi cu lupii (Fundescu, *Sora crivăţului*).

Tirion şi Tiriana, izgoniţi de mama vitregă, trăiesc mulţi ani în pădure, „poate vreo nouă ani", hrănindu-se cu mure, zmeură, alune şi jir. Hainele rupându-li-se, Dumnezeu le dăruieşte îmbrăcăminte ca la peşti, adică solzi (Ret., *Cerbul*).

Fetele gonite de părinţi, nevinovate sau fiindcă s-au iubit fără voia părintească, trăiesc tot în pădure. Cutare împărat, oropsind pe fie-sa, porunceşte să fie pusă pe o corăbioară cu cinci pâini lângă dânsa şi cu un urcioraş de apă. Într-o noapte, corabia se opreşte la marginea unei păduri. Tânăra femeie, cu copilul născut pe corăbioară, rătăceşte prin ea, apoi se aşază în scorbura unui copac mare şi gros ca butia. Stă în codru ani mulţi, hrănindu-se cu ierburi, rădăcini şi roadele unor copaci (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*).

Prințesa „Nu știu" naște și ea în pădure un băiat și o fată, locuiește într-o peșteră, învățându-și copiii să scrie pe scoarța copacilor (G. Cătană, *Prințesa „Nu știu"*).

Fata de împărat care se măritase cu porcul cel fermecat, mergând în căutarea lui, dă de o poiană cu floricele și iarbă moale la marginea unei păduri unde ciripesc păsări. Orbecăiește trei zile și trei nopți prin pădure, până dă de o casă fără ferestre și fără uși (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*).

Într-o colibă din pădure trăiește cerșetoarea la care se adăpostește fata cu pieze rele (Ispirescu, *Fata cu pieze rele*). Petru Cenușotcă ajunge într-o seară într-o pădure mare de cer și ceruleț și luând-o pe o cărăruș dă de un moșneag mai bătrân decât pădurea, care-și usca la foc opincile și obielele (Frâncu și Candrea, *Petru Cenușotcă*). Fata cu degetul tăiat din pricina mamei merge prin codrul întunecat și dă de niște curți mai frumoase decât cele împărătești în care locuiesc niște zmei (Ret., *Mama cea rea*). Afin și Dafin ajung la scăpătatul soarelui într-un loc unde „auziră un zgomot și un urlet mare, apoi văzură o gârlă mare de păcură aprinsă aruncând pietre până la înaltul cer". Sunt în pădurea neagră și în mijlocul ei găsesc bușteanul ielelor pe care, urcându-se și lovind de trei ori cu pintenii, îl prefac într-o căruță cu doisprezece cai de foc cu care se înalță până la vântul turbat (Fundescu, *Dafin împărat*). Exemplele sunt nenumărate. În scurt, se adăpostesc în păduri oropsiții, solitarii, ființele care nu înfruntă deschis pe om, hoții. Pădurea este locul groazei, și, când într-un basm dăm de o descripție entuziastă, putem s-o suspectăm ca o efuzie lirică a culegătorului, ca de pildă: „Apoi intrară în pădure. Când văzură frumusețile pădurilor, rămaseră cu gurile căscate... Când bătea vântul și se mișca frunzele, asculta la fâșâitul lor și li se părea că împărăteasa umblă târând după sine rochia cea de mătase..." (Ispirescu, *Luceafărul de zioa și luceafărul de noapte*).

Frecvent în basm este cazul pădurilor de natură minerală. Cele douăsprezece fete de împărat care dispar noaptea trec printr-o pădure de argint, printr-una de aur și printr-una „cu frunzele numai diamanturi și pietre nestemate cari sclipeau de-ți luau ochii" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Când flăcăul care le urmărește rupe câte o rămurea, pădurile freamătă puternic, însă fata cea mare crede că păsăruica ce-și are cuibul în turnul bisericii din palaturile împăratului a trecut prin frunze, căci numai ea poate răzbate (*ibid.*). Într-un caz asemănător, o fată, pierind noaptea, trece printr-o pădure de aramă, una

de argint şi alta de aur (Al. Antemireanu, *Ciobanul şi fata de împărat*). În câte o pădure de aramă, de argint, de aur, locuieşte câte un zmeu (M. Eminescu, *Călin nebunul*). Aceste privelişti sunt de pus în legătură cu obsesia în basm a metalelor. Fata-voinic întâmpină piedici (lup, leu, balaur) puse de tată-său metamorfozat la podul de aramă, la podul de argint şi la podul de aur. Procesiunea este de la metalul cel mai puţin nobil la cel mai de preţ, s-ar zice o conversiune de la teluric la astral, după metoda spagirică (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Dar şi fără alchimie este învederată cinstea de care se bucură regnul mineral. Pe tărâmul celălalt, trei zmei au respectiv palaturi de aramă, argint, aur (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Sunt cai de aramă, argint, aur care vin când se scutură un căpăstru de aramă, argint, aur şi dau voinicului haine, sabie, pinteni de aramă, argint, aur (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Fata măritată cu feciorul împăratului face coconi de aur care, aruncaţi în bălegar, se prefac în brazi de aur (Fundescu, *Înşir-te mărgărite*). Parsion seamănă grâu pe o coastă şi iese o holdă de aur (Ret., *Voinicul Parsion*).

În câteva basme mai puţin arhaice, muntele e înfăţişat ca sediu pastoral. „Aflatul" creşte la munte, hrănit cu lapte de oaie şi legănat într-un leagăn de cetină de către ciobani şi nu coboară de la turmă nicicând (Ret., *Aflatul*). Fiiuţul oii stă şi el în munţi unde are stână, făcând brânză şi urdă şi vânzând-o negustorilor care vin acolo sus (Ret., *Fiiuţul oii*). Trei fraţi păcurari umblă cu turmele lor prin munţi şi codri „la izvoare răcoroase şi poieni umbroase pe unde picior de om nu mai călcase". Femeile le aduc la stână cele trebuincioase. Câteodată, pe lumina zilei merg şi la oraş spre a-şi cumpăra clopote pentru oi, ori încălţăminte şi alte lucruri. Noaptea nu se încumetă, căci li „se putea întâmpla să lunece de pe plaiul care nu era mai larg decât ca să poată omul merge pe el şi cât luneca numai un pas în lături, era prăpădit, acolo îi putrezeau oasele".

În termeni curat fabuloşi, muntele e un loc inaccesibil, constituind un alt tărâm unde se petrec lucruri teribile sau sublime. Doi munţi se bat în capete, iar între ei este o fântână cu apă vie şi apă moartă (*Spaima zmeilor*). Doi munţi mari, „mai mari decât Găina", se bat şi ei în capete. Aceştia nu se bat de voia lor, ci se joacă cu ei, ciocnindu-i, un năzdrăvan, Bate-munţi-n-capete (Frâncu şi Candrea, *Agheran Viteazul*). Între munţi mari şi înalţi, în alt basm, se bat de nouă ani doi zmei (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Un munte de fier nu e decât stârvul unei zmeoaice care a crăpat din pricină că a înghiţit simulacrul de fier înroşit în foc al

Greuceanului (Ispirescu, *Greuceanu*). Soția porcului fermecat ajunge la munți înalți, colțuroși și scorburoși: „sărea din bolovan în bolovan și din colț în colț". Colții de munte sunt tot de cremene, și nevasta suie în brânci până ce ajunge la palaturile soarelui (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*). De la soare, care e fiul Sfintei Duminici, Petru Păr-Frumos află că Ileana Cosânzeana locuiește pe muntele de glajă. Acesta e descris ca un rai terestru și constituie în orice caz un alt tărâm, fiindcă voinicul e numit „om pământean". „Pe vârful muntelui nu era altă fără rai pământesc. Câmpii întinse, codri frumoși și ape limpezi ca cristalul". „Petru plecă la drum și voios trecea din sat în sat, din cetate în cetate. În urmă a ajuns la o cetate frumoasă. Petru nu mai văzuse în viața lui așa curți frumoase ca aici; dintre toate curțile însă, una era mai pompoasă. În curtea aiasta locuia Ileana Constănțeana." Petru rămase „pirotit (înmărmurit) uitându-se la ziduri" (Frâncu și Candrea, *Ileana Constănțeana*). Pentru a ajunge la „cetatea nevăzută și neauzită" unde se află zâna, soția sa care e porumbiță, voinicul Parsion intră în regiune muntoasă: „se puse la cale peste râpe, peste gropi, peste hârtopi, peste munți și surpături, s-au tot dus trei luni de zile" (Ret., *Voinicul Parsion*). Cam în aceeași situație se află feciorul de împărat care s-a însurat cu o bufniță: „Trecu dealuri, văi, colnice, străbătu păduri întunecate și de picior neumblate, dete prin smârcuri și lacoviște." „Uneori îl bătea gândurile să-și facă seama singur, să se dea de râpă, ori să-și sfărâme capul de colții de piatră de prin munți..." Zâna zânelor e găsită în niște palaturi dintr-o peșteră, deci tot în zonă alpină (Ispirescu, *Zâna zânelor*).

Sentimentul nautic propriu-zis nu se întâlnește în basmul românesc. Marea e un mediu suspect. Pe marginea ei dorm doi uriași cu capul pe un țărm și cu picioarele pe cel dimpotrivă, iar în smârcurile mărilor trăiește baba cu zece cămăși la țipătul căreia vin șerpi și balauri, iar munții și bolovanii se prăvălesc (Fundescu, *Sora crivățului*). Smârcurile mărilor unde stă zmeul, care a furat pe Ileana Simziana, par a fi un fel de lagună. Și împăratul, care a poruncit să-i fie adusă Ileana, trebuie să aibă o țară maritimă, altfel fata-voinic n-ar putea pleca cu douăzeci de corăbii (Ispirescu, *Ileana Simziana*). În ostrovul mării viețuiește un arap, ibovnic al fetei de împărat (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). În heleșteu, de asemenea, trăiește o zână prefăcută în broască-țestoasă (Ispirescu, *Broasca-țestoasă*). Frecvent este tăul de lapte care întreține, se pare, viața, fiind o hrană vitală ce face cu putință învierea cadavrelor aruncate în el.

Câmpul cu iarbă şi flori are de foarte multe ori efect adormitor şi e primejdios pentru cine se opreşte. La mijloc e o cauză numenală, un zmeu, un împărat năzdrăvan, care încearcă astfel să pună o piedică în drumul eroului. Fata-voinic „se mira şi sta în loc uimită văzând frumuseţile câmpului. Aci îi venea să descalece ca să adune câte un mănunchi de flori din mulţimea aia ce acoperea văile şi dealurile, flori de cari nu mai văzuse ea; aci îi venea să se dea la umbră sub câte un copaci nalt şi stufos în care miile de păsări cântau fel de fel de cântece, aşa de duioase de erau în stare să te adoarmă..." (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Din fericire, calul îi dă ghes să meargă înainte. În ţara Scorpiei este o câmpie frumoasă pe de o parte, cu iarbă înflorită, pe de alta pârlită, fiindcă Scorpia are trei capete şi varsă când e supărată, foc şi smoală (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*).

Uneori, tablourile rurale sunt foarte familiare şi evocă climatul nostru agrar. Omul sărac se roagă „de chinezu din sat să-i îngădue să-şi îngrădească o «prinsoare» în izlazul comunal în care să-şi pună şi el cât-a cucuruz, un cuib, două de păsulă ori de crumpi, un strat, două de ceapă..." „Şi lucrau copiii omului nostru cu toată inima în grădină, că era grădina mare şi se făceau bucatele de poveste." După ce a semănat bucatele de sapă (cucuruz, păsulă, ludăi, cânepă, ceapă, sălată, crump), în anul al patrulea pune trifoi, având o văcuţă şi doi juncani: „Şi creştea trifoiul lor de minune, parcă a ieşit din apă, şi-ţi era mai mare dragul a-ţi paşte ochii peste el ca peste un covor verde ce se îndoia la suflarea vântului în dreapta şi în stânga ca valurile unui lac mare" (G. Cătană, *Petru Cenuşă*).

Parsion, feciorul mai mic al unui moşneag bătrân şi sărac, capătă lucrând o săptămână la plug la alt moş o coastă plină de spini ca s-o semene cu grâu. Parsion taie spinii cu toporul şi-i scoate din pământ cu rădăcină cu tot, iar un câine al stăpânului îi ia în gură şi-i cară într-un fund de pârâu. Creşte o holdă cu spicele de aur, fac patru grămezi, şi cei patru (bătrânul şi feciorii) se aşază să doarmă pe câte o grămadă să le străjuiască (Ret., *Voinicul Parsion*). Un împărat are cea mai bună păşune de trifoi lângă lacul zânelor. Din acest lac, iese din când în când câte o zână şi se arată oamenilor (Frâncu şi Candrea, *Ileana Cosânzeana*).

Pustietăţile întrerup locurile fertile, reprezentând goluri. Făt-Frumos, în căutarea tinereţii fără bătrâneţe, ajunge la o pustietate, unde se şi desparte de ostaşii săi (Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*). Pipăruş nimereşte şi el într-o pustietate „de nu vedeai nimic, numai cerul în sus

şi sub picioare pământul, nici o frunză, nici un fir de iarbă, dară nimica, ce-i nimica" (Ret., *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit*).

Împăraţii au în chip curent grădini. Unul „avea pe lângă palaturile sale o grădină frumoasă, bogată de flori şi meşteşugită, nevoie mare! Aşa grădină nu se mai văzuse până atunci p-acolo. În fundul grădinei avea şi un măr care făcea mere de aur." Merele se pârguiau noaptea, deci la lună. Pe lângă palaturile altui împărat e „o grădină foarte frumoasă. Şi atât de dragi îi erau florile acelui împărat, încât el însuşi, cu multă tragere de inimă, le plivea şi îngrijea de grădină. În fundul acestei grădini crescuse un măr cu totul şi cu totul de aur. Împăratul nu mai putea de bucurie că în grădina sa se afla un aşa pom cum nu se găsea în toată lumea." Merele se pârguiesc tot spre seară (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan*). Lupul cel năzdrăvan se furişează în grădina zânei crăiese. Acolo nu vede nici un pom verde. Frunzele căzuseră, crăcile, rămurelele erau despuiate. Numai un stuf de trandafiri era înfrunzit şi plin de boboci, unii deschişi, alţii în floare (*ibid.*).

Din aceste exemple chiar se vede că grădina nu are aspect strict ornamental, ci conţine un miracol vegetal, un numen, precum mărul de aur care indică o relaţie cu regnul mineral (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Pe de altă parte, grădina, mai ales cu mărul miraculos, e un fel de Eden. O împărătească fără copii visează o grădină foarte arhitecturală, un Versailles sau un Tivoli.

„Se făcea că eram într-o grădină frumoasă, frumoasă cum n-am mai văzut. Erau nişte pomi înalţi, stufoşi şi bine potriviţi, de păreau că erau scrişi şi aşezaţi în trâmbă pe drumul pe care mergeam. În dreapta şi în stânga era o pădure tot cu astfel de pomi de îţi plăcea să-i priveşti. Tot mergând şi minunându-mă, m-am pomenit către mijlocul grădinii. Aici era... ce să-ţi spui? frumuseţea de pe lume. Nişte cărări sucite şi cotite, acoperite cu un fel de iarbă mărunţică, de părea că erau nişte covoare aşternute."

„Din loc în loc şi mai cât colea, se făcea că erau aşezate nişte stufişuri, unele rotunde şi cu flori, altele lunguieţe şi cu pomişori, iară altele făcute ca nişte ascunzători. Flori cu fel de fel de feţe şi cu un miros de te îmbăta. Mă rătăcisem căscând gura în toate părţile, uitându-mă la poamele cu care erau încărcaţi pomii şi ascultând la miile de păsărele ce cântau pe rămurele fără a se sfii de mine."

„Mai către mijlocul grădinii, se făcea că era o fântână de marmură albă ca laptele şi apa curgea pe de o sută de părţi, limpede ca vioara şi rece ca gheaţa."

Şi aci e un pom cu merişoare din care femeia care mănâncă rămâne grea (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ*). Nu departe de curţile unui împărat este o „grădină fermecată", „de cumva cel ce trecea pe lângă ea era tânăr, se făcea bătrân, de era bătrân se făcea tânăr, de era fată sau nevastă devenea împovărată (Ret., *Urmă-galbină*). Fiul de împărat însurat cu Tiriana are o grădină cu lac şi nuferi fără flori pe care sunt luntri. Are şi o livadă frumoasă unde pune pe Tirion, cerbul cu coarne de aur, fratele Tirianei (Ret., *Cerbul*). Palatul de sticlă în care un zmeu ţine garoafa ce miroase cale de nouă ani pare a fi o seră (Fundescu, *Spaima zmeilor*).

Rozuna, doamna florilor, are fireşte grădini pline de flori de tot felul ce te îmbătau cu mirosul lor, înconjurate de un râu mare (G. Cătană, *Rozuna, doamna florilor*). Zâna Zorilor, de asemenea: „Lasă că arborii erau tot cu crăci de aur, că izvoarele curgeau mai limpezi decât roua, că vânturile se mişcau cântând şi florile vorbeau vorbe dulci şi frumoase, dar... în întreagă această grădină nu era nici o floare desfăcută, ci numai boboci..." (Slavici, *Zâna Zorilor*). Împăratul cu douăsprezece fete posedă şi el grădină, fiindcă are un grădinar care îşi ia un argat. Acesta aduce din când în când flori domniţelor. Urmărindu-le prin cele trei păduri (de argint, de aur şi de diamant), ajung întâi la o grădină cu ziduri de aramă şi cu porţile de oţel (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Argatul a devenit invizibil printr-o floare de la un dafin găsit în unghiul grădinii cel despre răsărit (*ibid.*). Falsul cheleş, care-şi ascunde părul de aur sub o băşică de ciriviş, intră argat la un grădinar. Acesta îl învaţă să cureţe pomii şi brazdele de buruieni. Într-o zi, argatul strică de trei ori grădina, mergând călare prin ea, iar grădinarul cu mare trudă o drege (Fundescu, Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur, Făt-Frumos cel rătăcit*).

Într-o grădină, cântă o păsărică, de fapt zâna din rodie, şi pomii pe care se aşază, se usucă. Împăratul are grădinar (Ispirescu, *Cele trei rodii aurite*). Zâna zânelor are o grădină într-o peşteră (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Broasca-ţestoasă cea fermecată şi feciorul de împărat, după ce se îmbăiară, „trecură prin grădină unde mirosul florilor îi îmbată". Însă grădina este într-un eleşteu (Ispirescu, *Broasca-ţestoasă*).

ARHITECTURA

Arhitectura în basm e din domeniul orfevreriei şi al miracolelor lapidare, sclipirea astrală e senzaţia dominantă. Descripţia e sumară, limitată la sentimentul de uluire. Au palate împăraţii, zmeii, zânele, uneori boierii. Îndeobşte palaturile nu sunt operă de arhitect, ci de magie, putând răsări şi dispărea într-o noapte. Un împărat puternic are un palat cu cămări de unde nu se vede nici o pajişte, nici izvor, deoarece fata lui, care nu ieşise din casă de când se născuse, e foarte uimită când vede câmpul. Grajdurile sunt nelipsite (Ispirescu, *Ileana Simziana*). Şi zmeul care dăruieşte fetei-voinic pe Galben-de-soare, „telegar fără splină", posedă grajduri, grădină cu flori, casă cu multe odăi, desigur, una cel puţin pentru musafiri, una a zmeului, una a zmeoaicei, alta în care ţine armele. Celălalt zmeu de la smârcurile mărilor are palaturi care se învârtesc după soare. Alt împărat, căruia balaurul din puţ era să-i mănânce fata, locuieşte într-un palat cu multe săli. În sala cea mare se plimbă în toate părţile o mulţime de oameni (Fundescu, *Balaurul cu douăsprezece capete*). Trei zmei au pe tărâmul celălalt palaturi, respectiv de aramă, argint, aur. Cu un bici le poate vârî în câte un măr de aramă, argint, aur (Ispirescu, *Prâslea cel voinic şi merele de aur*). Spaima zmeilor şi calul năzdrăvan „deteră peste o câmpie cu păduri frumoase de chiparos, cu iarbă verde ca mătasea şi cu mulţimea de fântâni cu apă limpede ca vioreaua şi rece ca gheaţa; iar la capătul acelei câmpii era un palat cu totul de argint". E palatul unui zmeu. Mai departe dau de un palat de aur, apoi de un palat de topaz care strălucea atât de tare încât la soare te puteai uita, dar la dânsul ba. Şi acestea sunt ale câte unui zmeu (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Am văzut apoi că alt zmeu are palat de sticlă (*ibid.*). Palaturi „cu totul şi cu totul de sticlă", care străluceau „de la soare te puteai uita, dară la dânsele ba", are zmeoaica cu fiul ei (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). O slujnică, moartă din cauză că a fost pălmuită de împărat, a visat o grădină mare, plină de cărări drepte şi largi cu flori frumoase de toate colorile, pomi roditori, „fântâni ce aruncau apă în formă de raze drept în sus din care se stropeau florile şi pomii şi iarba verde". Pomii sunt înfloriţi, păsările cântă, albinele zbârnâie. Acolo sunt biserici zugrăvite numai cu aur, şi preoţi, călugări făcând slujbe. Un împărat mare cu împărăteasa „se pre purtau ţinându-se de mâini şi încotro priveau toţi li se închinau şi-i ascultau".

Bătea un vânt lin şi din turnurile bisericilor la suflarea lui se auzeau clopoţei de argint şi se simţea miros de tămâie şi smirnă. Moarta se pare că văzuse raiul. Grădina însă e prea în stil italian şi se poate presupune intervenţia culegătorului spontană sau prin utilizarea unui text străin (G. Cătană *Povestea lui Furga-Murga*). Un fecior de împărat e dus la palaturile unor zmei. Aci sunt grădini cu fel de fel de flori şi de pomi, case învălite cu argint care străluceau în soare ca oglinda, pereţi împodobiţi cu chipuri şi flori săpate, ciubuce poleite, fântâni care aruncau apa în sus. Aci se cunosc deci basorelieful, broderia în piatră, *jet-d'eau*-ul (Ispirescu, *Pasărea măiastră*). În heleşteu, zâna broască-ţestoasă are „nişte palaturi strălucite de podoabe, încât la soare te puteai uita, dară la dânsele ba". „Aurul cu care erau poleiţi stâlpii şi ciubucele de pe lângă streaşină licărea de-ţi luau ochii." Feciorul „rămăsese cu ochii bleojdiţi ca unul ce nici dânsul, deşi era fecior de împărat, nu mai văzuse asemenea scumpeturi". Feciorul şi zâna fac baie încropită de lapte de oaie, fiecare în altă cadă. Fiul împărătesc „nu cuteza să calce pe pardoseala băii şi pe velinţele cele mai de preţ ce erau aşternute prin palat, de milă să nu le strice frumuseţea" (Ispirescu, *Broasca-ţestoasă*). „Baia era pardosită cu tot felul de marmură lustruită şi adusă din meşteşug, aşa încât închipuia fel de fel de flori, de păsări şi câte nagode toate. Apa ciuruia din ţeve aurite şi o lua cu năstrape şi căuşe de aur. Stergarele erau de mătase şi în ţesătură cu fir de cel bun şi cu mărgăritare (*ibid.*). Trei fete de împărat se scaldă într-o baie cu totul şi cu totul de marmură (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Am văzut că nişte zâne au o baie într-o cămăruţă în care curge apă de aur (Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Un zmeu locuieşte într-un palat mare şi frumos încât de strălucire îţi lua ochii. Înăuntru, la poartă, voinicul găseşte un maldăr de chei. Intră în toate odăile, iar în cea mai mare şi mai bogată găseşte un zmeu legat cu trei cercuri de fier (Fundescu, *N-aude! N-avede!*). Voinicul cel fără tată intră şi el într-un palat zmeiesc: „era să-şi iasă din minţi de mirare şi să-şi piardă cumpătul dând de atâtea lucruri" (Ispirescu, *Voinicul cel fără tată*). Locuinţa unui zmeu are înfăţişare de „palaturi de domn" albind de departe (Ispirescu, *Copiii văduvului*). În bordeiul în care e oropsit cheleşul de către socrul său împăratul, calul cu aripi îi aduce frumuseţile lumii: „nu era în palaturile împăratului ceea ce era în bordeiul lui" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Printr-un inel magic, voinicul cu cartea preface bordeiul părinţilor în „nişte palaturi măreţe, împodobite cu de toate frumuseţile, cu grădini falnice, cu izvoare

limpezi, de să te tot fi uitat la dânsele şi să nu te saturi". „Cămările, laviţele, aşternuturile - numai scumpeturi" (Ispirescu, *Voinicul cu cartea*). O fată de împărat e pusă într-un poloboc împreună cu un flăcău sub bănuiala că ar fi greşit; polobocul mergând pe Dunăre se loveşte de un buştean şi se sparge. Cei dinăuntru ies la uscat şi într-un bunget de pădure dau de nişte „case frumoase" a căror bătătură e câmpul cu florile (Ispirescu, *Fata de împărat şi fiul văduvei*). În aceeaşi situaţie, dar vinovaţi, băiatul cel bubos şi fata de împărat fac, cu ajutorul cerut mental al unui ghigorţ „dintr-o păcătoasă de butie", „un palat de nici împăratul, tatăl fetei, nu avea", „bogat şi împodobit cu toate frumuseţile lumii". Palatul se iveşte la marginea mării, însă feciorul îl strămută într-o pădure (Ispirescu, *Băiatul cel bubos*). Într-o „cetate cu un palat minunat", pe cât se pare pe tărâmul celălalt, locuieşte „fata neagră". Palatul are treisprezece uşi succesive (Frâncu şi Candrea, *Petru Cenuşotcă*). Sora crivăţului, aşa se pare, face la doi băieţi şi o fată „două palaturi cari la soare te puteai uita, dar la ele ba" (Fundescu, *Sora crivăţului*). Cum este palatul de aer al zeiţelor, pe alt tărâm aerian, la care zboară Ion Buzdugan, nu ştim. Întors pe pământ cu zeiţa, soţia sa, îşi fac un palat frumos „de strălucea ca soarele" (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Pe alt tărâm se află şi palatul Zânei zânelor, prefăcută în porumbel. „Trecu mări, pârae şi ape mari ca pe uscat, mai cutreeră ţări şi pustiuri până ce ajunge la un munte mare, mare, al cărui vârf da de nori. Aci văzuse el că se lăsase porumbeii. Se puse a se urca pe dânsul şi, din văgăună în văgăună, din stei de piatră în colţ, din râpă în râpă, căţărându-se când pe munţi, când pe coame de munţi, ajunse la o peşteră. Intrând acolo, rămase ca lovit de trăsnet când văzu nişte palaturi ca de domn, şi aşa de măiestrit lucrate, cum nu se văd pe pământul nostru" (Ispirescu, *Zâna zânelor*). O cetate în regiune muntoasă este şi aceea a soţiei lui Parsion care este cu înfăţişare temporară de porumbiţă (Ret., *Voinicul Parsion*).

Într-un basm ni se dau detalii din interior. Un ciobănaş şi un boier sunt poftiţi de împărat să doarmă într-o cameră cu două paturi. „Pereţii erau albi ca laptele şi cu nişte vărgi de aur. La ferestre erau nişte perdele de mătase, d-aia bună şi groasă, întinse pe nişte drugi de aur. Pe lângă pereţi, nişte laviţe şi o masă de lemn mirositor, lucrate cu meşteşug. Paturile era de o parte şi de alta ale cămării şi cu un fel de oranist d-asupra numai de mătăsărie d-aia bună, înmuiate în fir, aşezate pe patru stâlpi lucraţi ca melcul şi cu nişte dungi de aur. Aşternutul era de nişte pânză albă ca zăpada şi subţire de s-o spargi cu limba. Perina de

cap era îmbrăcată în pânză de borangic de cea mai aleasă." Ciobanul se sfieşte să calce „pe velinţele şi scoarţele alea scumpe ce erau aşternute pe jos" şi se întinde binişor pe pat ca să nu mototolească albiturile (Ispirescu, *Ciobănaşul cel isteţ*). Cămara de joc din palatul din mijlocul heleşteului, unde joacă noaptea cele douăsprezece fete de împărat, era „mare şi largă de abia puteai să-i zăreşti căpătâiul. Ea era împodobită numai cu aur, cu pietre nestemate şi cu făclii de jur împrejur ce ardeau în nişte sfeşnice de aur curat, mai mari decât omul. Părenii albi ca laptele străluceau de-ţi luau ochii şi cu dungi de aur împodobite cu zamfiruri şi rubinuri de licăreau ca focul" (Ispirescu, *Cele douăsprezece fete de împărat*). Curţile din codru ale zmeilor sunt mai modeste. În chilii sunt scaune, mese. Este şi un cuptor undeva, după care se ascunde fata cu mamă rea (Ret., *Mama cea rea*). Când cutare împărat face un concurs spre a găsi ginere fetei sale, aceasta se suie pe o masă lucrată cu multă măiestrie şi scobită în marmură roşie, îmbrăcată toată în fir de aur şi împodobită cu pietri scumpe; stă pe un scaun de aur ţinând în mână coroana împărătească. După aceste scule, putem să ne facem o idee de rest (G. Cătană, *Petru Cenuşă*). Trei feciori de împărat umblând prin cămări: „într-una aflară arme fel de fel, rămase de la moşi-strămoşi; în alta află bani din toate ţările şi de peste toate mările, bani de aur şi de argint cum numai la împăraţi se pomenesc; în altă chilie află haine împărăteşti nouă şi vechi, rămase din moşi-strămoşi, toate numai posomanturi şi pietri scumpe; în altă chilie află scumpeturi şi bogăţii, la soare parcă te puteai uita oleacă, dar la ele ba" (Ret., *Crăiasa zânelor*).

Stilul palatelor, oricât nu se dau amănunte, este feudal. Se vorbeşte adesea de apa care le înconjoară, de poduri. Ele au curţi, deci ziduri împrejmuitoare, când nu sunt curate „cetăţi" aşezate în locuri abrupte. La porţile palaturilor Împăratului Verdeş stau slujitori (Ispirescu, *Aleodor-împărat*). O cetate cu poartă este palatul Zânei Zorilor (Slavici, *Zâna Zorilor*). Turnul nu lipseşte adesea. Un împărat se suie cu feciorii săi într-un turn cu pălimar din grădină (Ispirescu, *Zâna zânelor*). Alt împărat locuieşte „la casa cu turn" (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*).

Amănuntul arhitectonic: casele au o „talpă" ce se poate ridica (Fundescu, *Spaima zmeilor*). Curţile zmeieşti, de pildă, în care locuieşte mama lui Urmă-galbină şi a lui Pipăruş Viteazul, au talpă pe care Pipăruş, în vârstă de patru zile, o ridică cu degetul mic (Ret., *Urmă-galbină şi Pipăruş Pătru*).

Unele palate cu însuşiri magice sunt semnalizatoare. Făt-Frumos, trecând pragul porţii palatului unei zmeoaice cu o fată furată de zmeu, curţile şi palatele încep a hăui. Zmeoaica aude şi se ia după ei (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*). La fel se întâmplă şi în palatul zânelor cu baia de aur. Făt-Frumos, intrat ca argat, e lăsat acasă cu porunca să rupă o şindrilă din straşina casei şi să le facă semn când va auzi zgomot de apă curgând în cămăruţa cu baia. Voinicul însă se îmbăiază el, capătă păr de aur şi, luând o legătură cu haine, fuge. „Cum călcă peste pragul porţii, începură casele, curtea şi grădina a se cutremura şi a urla aşa de groaznic, încât se auzi până la zâne, şi zânele îndată se întoarseră acasă" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*). Şi Făt-Frumos care scoate iapa pe uşa grajdului unui împărat o păţeşte la fel. Iapa nechează o dată „dă hăui văzduhul, urlă toată curtea şi palaturile" (Ispirescu, *Lupul cel năzdrăvan*).

După unghiul de civilizaţie din care povestitorul ori culegătorul priveşte lucrurile, aspectul arhitectural e mai arhaic ori mai modern. Un împărat am văzut că locuieşte într-un sat. De multe ori nu se pomeneşte nimic de viaţa citadină. Palatul se găseşte într-o pădure, ori pe un colţ de munte, şi chiar palatul împărătesc pare solitar, pierdut într-o grădină. Totuşi, se vorbeşte şi de oraşe. Gheorghe cel viteaz merge la oraş. „Se ameţi şi se fâstâci când se văzu încongiurat de o mulţime de lume, şi-l asurzise zgomotul ce se făcea în acel oraş. Mergea şi nici el nu ştia unde se duce. După ce-şi veni în simţiri din ameţeală, îşi ţinu firea şi, luându-şi inima în dinţi, începu a umbla, uitându-se prin toate prăvăliile şi mirându-se de toate celea ce vedea." În acest oraş dă de o fierărie unde se vând săbii şi buzdugane (Ispirescu, *George cel viteaz*). Alt Făt-Frumos, venit şi el din pustiu la oraşul cel mai de aproape, văzându-se „întru mulţimea aia de oameni, furnicând în sus şi în jos, se cam spăimântă" „de atâta zgomot şi îmbla tot cu frică, mirându-se de frumuseţea caselor şi tot ce vedea" (Ispirescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*).

Afară de problema apei potabile, se pune în basm problema focului. Foarte des, ultima problemă constă în procurarea focului când s-a stins. Mai rar în evitarea incendiului la oraş. Pe timpul unui împărat, tare şi puternic, „se întâmplă ca în timpul împărăţiei sale să arză toate oraşele celorlalte împărăţii vecine, din jurul său. Atunci, el, temându-se ca să nu arză şi ale sale, dete poruncă ca în tot cuprinsul ţinutului său să nu se mai facă foc, nici lumânare să se mai aprinză" (Fundescu, *Sora*

crivățului). De aici se poate intui că orașele sunt alcătuite din case îndesate una într-alta și probabil și de lemn.

VEȘMINTE

Amănunte vestimentare se dau foarte puțin în basm. Când descripția e minuțioasă, e de bănuit intervenția literară a editorului. Astfel, Furga-Murga vrea să trimită pe mamă-sa în pețit îmbrăcată în „haine frumoase ca muierea chinezului de la noi". Cu ajutorul mărgelei fermecate, capătă „o ladă îndesată de haine frumoase cu poale ciurate, cu papuci cu copciu, cu mărămi de mătase, cu pieptar cu oglinduțe, cu mărgele și zghiordane, cu salbă la grumaz, cu oprege și cătrânțe țesute numai cu fir și ibrișin, cu pui și perți, de-ți fugeau ochii de pe ele (G. Cătană, *Povestea lui Furga-Murga*). Fata moșului capătă de la Sfânta Vineri, într-o cutie mică și necioplită pe care și-o alege singură, mărgăritare, pietre nestemate, mărgele, ie numai cu fluturi de aur și catrențe de mătase (Ispirescu, *Fata moșului cea cuminte*).

Frecvent se vorbește de hainele și armele împăratului din tinerețe, fără detalii (Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*). Zeița care face nuntă cu Ion Buzdugan se îmbracă însă cu niște haine „numai de aur" (Fundescu, *Ion Buzdugan*). Petru Cenușă vine pe rând înveșmântat cu haine de aramă ca para focului, de agint, de aur, în vreme ce craii și prinții sunt îmbrăcați „numai în fir și mătasă" (G. Cătană, *Petru Cenușă*). Falsul cheleș cutreieră grădina îmbrăcat o dată în hainele „câmpului cu florile", a doua oară cu hainele „cerului cu stelele", a treia oară cu hainele ce aveau „soarele în piept, luna în spate și doi luceferi pe umeri" și cu părul de aur despletit (Fundescu, *Făt-Frumos cu părul de aur*).

Deși simțul somptuozității nu se poate tăgădui, atenția naratorului cade asupra materiilor rare și scumpe, metale (aramă, argint, aur), pietre prețioase, folosindu-le atât în arhitectură, cât și în înveșmântare. Un împărat, un zmeu, o zână sunt recognoscibili prin bogăția metalică și lapidară neînchipuită.

AUTENTICITATEA

Neautentic este un basm redactat din pură imaginație de un autor cult la masa lui de scris. Când însă basmul a fost auzit din gura unui om din popor, sau a fost combinat din elemente existente în culegerile anterioare, chestiunea autenticității este mai dificilă și reclamă o analiză atentă de conținut și formă. Având în vedere că un basm este cu adevărat folclor, când are o circulație largă și îndelungată, o primă operație critică constă în a căuta analogiile sau, cum se spune curent, variantele. Din punct de vedere critic, termenul de „variantă" nu-i practic, fiind prea absolut. Există basme aproape identice, precum *Făt-Frumos cu părul de aur* de Ispirescu și de Fundescu, iar în altele, analogiile sunt mai mult sau mai puțin parțiale. Combinația situațiilor primite, „amalgamarea", precum cu drept cuvânt zice L. Șăineanu, e infinită, deși elementele sunt relativ mărginite, iar ideile și fantezia reduse aproape exclusiv la sfera cercetată în paragrafele de până aici. Feciorul cel mic e întotdeauna mai isteț decât ceilalți doi mai mari, împăratul își încearcă cei trei feciori la un pod, fugarii aruncă în calea zmeoaicei obstacole, mama vitregă gonește pe fata moșului, ființele cărora li s-a făcut un bine ajută pe Făt-Frumos, voinicul se bate în luptă dreaptă cu zmeul, nevasta, care a aruncat pielea de jivină a soțului fermecat, își va căuta timp îndelungat bărbatul, robul mistificator va fi legat de cozile cailor, sancționarea fraților răi se va face prin ordalie, adică judecată divină, câteșitrei frați aruncând, de exemplu, câte o săgeată în sus, cea a fraților răi căzându-le în creștet.[51] Acestea sunt de fapt șabloane. Dacă acum, după examenul unui număr limitat de basme, trecem la exceptarea altora, nu vom găsi din punct de vedere al conținutului, luat în abstracțiunea lui, nimic care să depășească convenționalul fabulos.

Iată, de pildă, culegerea fraților Arthur și Albert Schott (*Walachische Märchen*, Stuttgart u. Tübingen, 1845).[52] *Die Kaissertochter im Schweinestall* nu-i decât basmul pe tema incestului tată-fiică. Șablonul amânării prin

---

[51] Ispirescu, *Prâslea cel voinic și merele de aur*. Despre ordalie, în tradiția noastră juridică, cf. Ion Sabău, *Judecata probei fierului roșu în Transilvania feudală*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 625 și urm.

[52] Vezi și Al. Bistrițeanu, *Primii culegători de basme românești*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, V, (1956), nr. 1-2, p. 13 și urm.

cerere de lucruri crezute imposibile (Rochie de argint, de aur, de diamante; din piei de păduche) există şi aici. *Der Zauberspiegel* tratează tema geloziei mamei pe frumuseţea fetei, cu obişnuita oglindă, cu repetata încercare de ucidere a fetei (printr-un inel, printr-o pereche de cercei, şi printr-o floare vrăjită). *Die goldenen Kinder* e povestea copiilor de aur, substituiţi prin căţei, cu ştiuta metamorfozare, de astă dată în meri. *Trandafiru* cuprinde şablonul tânărului vrăjit care de astă dată, în loc să fie porc sau şarpe, este dovleac. Rău sfătuită, nevasta aruncă dovleacul pe foc. *Das goldene Meermädchen* e basmul merelor de aur furate de către o pasăre a unui împărat vecin, cu obişnuitele munci impuse voinicului, cu lupul năzdrăvan şi fraţii pizmaşi. În *Florianu* recunoaştem naşterea imaculată prin simplul fapt de a se fi jucat cu nişte flori; izgonirea fetei într-un butoi, perversitatea mamei care se ţine cu un căpcăun şi se preface bolnavă ca să-şi trimită fiul în expediţii hazardate spre a-i aduce creieri de zimbru, o coapsă de urs, apă vie şi apă moartă de la Muntele negru şi Lacul alb. Şi aşa mai departe. Nimic inedit, nicăieri, însă detaliile şi combinaţiile sunt variate. *Sur Vultur* din *Basme* de D. Stăncescu (Buc. Haimann, 1892) cuprinde ideea vulturului recunoscător faţă de vânătorul care l-a cruţat şi care dăruieşte omului o nucă seacă dintre capătâie, din care cu un bici mic scoate turme de vite. Pierzând biciul, Tarta-cot-barbă-d-un-cot îl ajută să vâre vitele la loc în schimbul nădejdii de acasă, care se întâmplă a fi un copil născut în lipsă-i. Fiul fuge cu fata dracului şi scapă prin tipicele metamorfoze în bisericuţă şi călugăraş, în pieptene şi pădure, în baltă şi răţoi. *Cerbul de aur* conţine şablonul copiilor goniţi de maşteră, prefacerea fratelui în cerb, fiindcă a băut apă din urmă de cerb, încercarea de omorâre a fetei, devenită soţia unui fecior de împărat de către o ţigancă. *Împărăţia Arăpuşchii* începe prin şablonul interdicţiei. Trei feciori de împărat sunt sfătuiţi să nu calce împărăţia acesteia. E tocmai ceea ce fac, mergând pe rând, cei doi mai mari spre pieirea lor. Arăpuşca e o fiinţă între zână şi zmeoaică, zboară prin aer, ucide pe cei care-i intră în ţară, puterea ei stând într-un paloş. Feciorul întreabă de ea în împărăţia sticleţilor, a corbilor, a vulturilor şi cocorilor, a ciocârlanilor, grangurilor şi cucoşarilor. Un ciocârlan şchiop duce în zbor pe feciorul cel mic, prefăcut în muscă, la casele năzdrăvanei care sunt pe un deal. Feciorul îi fură buzduganul şi o ia de nevastă. Nimic deci substanţial inedit. Descripţia palatului împărătesc este în tradiţionalul spirit fulgurant: „...strălucea ca soarele... Pe jos numai piatră, odăile mari şi luminate de

mii de lumini că era mai lumină ca ziua; ciorciovelele de la giamuri şi canaturile de la uşi, numai de stejar în chip de flori şi câte alea toate, iar uşa cea mare era împodobită cu nestemate de-ţi luau vederile." Ce cuprinde *Şarpele moşului*, ghicim din titlu. E vorba de un şarpe luat de suflet de un moş şi o babă, care, fiu de împărat vrăjit, cere de nevastă pe fata împăratului pe care o capătă săvârşind un număr de munci. Nevasta aruncă pieile în cuptor şi şarpele se face nevăzut. După rătăciri, izbuteşte să intre de trei ori în casa bărbatului înduplecând zâna cu care trăieşte cu o cloşcă de aur cu pui de aur dăruiţi de Sfânta Luni, cu un purcel de aur dăruit de Sfânta Vineri, cu doi porumbei de aur dăruiţi de Sfânta Sâmbătă. A treia oară, bărbatul întinde în somn mâna asupra pântecelui femeii, ultimul cerc cu care aceasta e încinsă prin blestem plesneşte. Fiorniturile la tema canonică sunt minime, deşi produc o impresie apreciabilă de originalitate. Şarpele are de la început cap de om, se dezbracă noaptea de nouă piei, nevasta e strânsă peste pântece cu trei cercuri. Împăratul cere să i se facă un pod de fier (în alt loc se zice: aramă), unul de argint, în fine, în locul lor, un pod de aur şi „o pereche de case în văzduh care să se mute după soare". Nevasta rătăceşte prin toată lumea „având în cap o căciulă". Aşa cum zugravii de şcoală bizantină, dar şi pictorii Renaşterii reprezintă un subiect religios după canon, diferenţiindu-se totuşi în chip decis prin detalii de fizionomie, gest, aşezare în spaţiu, ornament şi culoare, basmele se deosebesc prin variaţii uneori inefabile. *Răsplata Sfintei Sâmbete*, de acelaşi D. Stăncescu, nu-i altceva decât istoria fetei cuminţi a moşului, răsplătită pentru hărnicie, şi a surorii vitrege, leneşe, pedepsite. Harnica e ţinută în trenţe, leneşa împopoţonată ca o coţofană. Această pasăre are reputaţia de a fi proastă. Într-un basm, un voinic e tăiat, din îndemnul sorei lui, de un zmeu. Căţeii mortului sunt deznădăjduiţi. Vine o coţofană care le dă sfatul să prindă o coţofană faură, „dar nu pe mine, ci alta ca mine", să-i rupă gâtul în două şi să pice trei picături de sânge peste mortăciune. Vulpea se face că n-a auzit bine, roagă pe coţofană să mai spună o dată şi o prinde (Ispirescu, *Copiii văduvului*). Fata harnică nu mai întâlneşte grădina părăginită, puţul, cuptorul, ci depănând pe un ghem lână, acesta alunecă. Fata, luându-se după el, intră în casa în care intră şi ghemul, care nu e a Sfintei Vineri, ci a Sfintei Sâmbete. Din lada pe fundul căreia este bogăţie mare, iese „o trăsură cu nişte telegari de mâncau jăratic". Prin surpriza în monotonie, printr-un fantastic inedit fără imaginaţie desfrânată, prin simplitatea naraţiunii, basmele citate

mai sus fac o puternică impresie de autenticitate, oricât culegătorul, rezumând, ar fi pus în ele un coeficient personal. Acesta este foarte mic pentru că culegătorii menționați n-au talent literar și flăcările fantaziei izbucnesc pe gura lor dintr-un izvor străin care-i depășește. Sau mai bine zis, fantezia e curat obiectivă, subiectul editorului este cu totul mediocru.

Cazul lui N.D. Popescu e mai complicat. Autorul însuși nu dă indicații de unde a cules, mulțumindu-se a se referi la „colecțiunea inedită și corectată" a sa, ori a spune „cules și prelucrat de" sau „cules din gura poporului și corectat de..." sau chiar „scrisă și corectată de..." (*Carte de basme*, I, II, III (ediția a II-a), IV (ediția a III-a) (Buc., H. Steinberg, 1892). Întâlnim toate locurile comune, fabuloase, încât s-ar zice că editorul a cules din popor, narând liber.

Arăpușca conține în prima parte exact intriga din *Împărăția Arăpușchii* de D. Stăncescu, cu amănuntul că femeia zburătoare are un buzdugan și o sabie năzdrăvană. Stilul e de roman foileton și uzând de dialog:

„ - Ce vă dați cu socoteala de străjnice porunci ce ne dete tata la ceasul morții, adică d-a nu călca pe țărmurile Arăpușchii?

- Ce să-mi dau? răspunse feciorul cel mijlociu; ia, spaime de bătrân care ne credea că suntem copii de dus la școală.

- Și eu tot așa îmi dau cu socoteală, zise împăratul, dar ce credeți, bine e s-o ascultăm sau să n-o ascultăm?

- Eu sunt de părere s-o ascultăm, zise cel mic, ca să nu ieșim din cuvântul dat unui părinte la ceasul morții, căci nu folosim nimic dacă l-om călca pentru că muntele Arăpușchii este un loc sterp și nelocuit.

- Ba eu sunt d-o părere cu totul împotrivitoare, zise fratele cel mijlociu, cu un viers cam arțăgos..." etc.

Basmul nu se termină prin căsătoria dintre voinic și Arăpușca. Fiindu-i dor de casă, voinicul pleacă împreună cu soția, dau de un palat într-o pădure, găsesc pe stăpânul lui care e fecior de împărat, acesta îi fură armele năzdrăvane și nevasta. În fine, răpitorul e aflat, voinicul intră grădinar la el, sapă un tunel de la o casă dintr-o uliță dosnică până la un chioșc din grădina împărătească. Cei doi fug îmbrăcați mocănește. Un baci și un cârciumar cer drept plată o sărutare de la mocănaș, un marfagiu e gata să le plătească, pentru același dar, cheltuiala la alte cârciumi. Exemplu de dialog:

„ - Seară bună, zise mocanul cel mare scoțându-și căciula.

– Mulțămim dumitale, răspunse baciul răsucindu-și mustața craidomnește."

În fine, cu ajutorul unui portret al Arăpuşchii în fața căruia leşină de emoție (astfel de probe psihologice sunt frecvente în basm), seducătorul e prins şi invitat să spună unde a aruncat sabia şi buzduganul, precum să se şi însoare cu altă fată. *Cheleş-împărat* e în parte o variantă reală a basmului *Făt-Frumos cu părul de aur*. Părăsirea într-o pădure, adăpostirea lui la un bătrân orb sunt atestate. Tumefierea narațiunii e însă proprie lui N.D. Popescu, iar intriga e bizară. Băiatul găseşte şase capre roşii la care suge (despre laptele de capră roşie, ca leac, pomeneşte Ispirescu) şi, după care luându-se, se pomeneşte într-un palat unde într-o odaie pe un divan un unchiaş orb suge laptele caprelor. Băiatul e sfătuit să nu intre într-o anumită cămară. Intră şi dă de un cal în lanțuri. Acesta e de fapt zmeu şi fratele mai mic al orbului. Calul povesteşte că bătrânul, zmeu fireşte şi el, l-a prefăcut pe el în cal şi pe surori în capre. Aşadar, bătrânul se hrănea cu laptele surorilor sale, iar băiatul cu lapte de zmeoaică. O zână i-a luat zmeului cel mare vederile. Băiatul merge la ea, o prinde într-o despicătură de fag, ia ochii dintr-o cutie de argint şi dă vederile zmeului. Dar apoi, sfătuit de zână, vâră pe bătrânul fricos sub talpa casei şi-l opăreşte cu lapte şi cu plumb topit turnat pe gură. Calul duce pe băiat la un concurs împărătesc spre a lua pe fata împăratului şi băiatul cu băşica de bou în cap învinge. Împăratul îl oropseşte într-un bordei, cheleşul ajută pe împărat la război şi apoi îşi scoate băşica de bou din cap, pe care o pusese ca să fie iubit pentru el, nu pentru podoabe. Caprele se prefac în femei, calul-zmeu se însoară cu zâna. Definiția zmeului şi a zmeoaicelor e, cum vedem, schimbată, există zmei oropsiți şi de treabă. Basmul e interminabil, stilul comun. *Şarpele unchiaşului* e o parafrazare senzațională şi violent feerică a basmului cunoscut. Un moş şi o babă înfiază un şarpe care se face balaur şi stă într-un butoi. Moşul e trimis la împărat să ceară fata de nevastă pentru şarpe. Împăratul recunoaşte că inelul adus în dar e al Împăratului şerpilor cel făcător de minuni. În consecință, pretinde următoarele: să-i facă „un palat de aur, pardosit cu rubin şi învelit cu smarald, ale cărei scări să aibă treptele de mărgean şi stâlpii de zamfir", apoi „să înconjoare ăst palat cu un zid de marmură de (sic!) toate feţile şi cu o grădină în care să fie tot felul de flori care să nu se ofilească niciodată şi cu tot felul de copaci care să nu se desfrunzească nici iarna, nici vara, ci mereu să fie plini de poame coapte şi flori primăvăratice. În

această grădină să curgă în scoici de mărgăritar douăsprezece havuzuri frumoase în care, apa când o cădea, să se schimbe în diamante; în copaci să cânte fără încetare, ziua şi noaptea, tot felul de păsări măiastre care să nu îmbătrânească niciodată, să nu năpârlească niciodată şi să nu moară niciodată. Curtea acestui palat să fie căptuşită cu lespezi de argint. În curte să fie grajd pentru o sută de cai înaripaţi şi douăsprezece caleşte cu totul şi cu totul de aur, împodobite cu mătase şi pietre scumpe, şi de la curtea acelui palat până la palatul meu să fie o alee de argint umbrită de copaci de smarald în care să cânte fără precurmare tot felul de păsări tăiate în câte o piatră nestemată"; în sfârşit, „o biserică mare săpată într-o singură piatră de matostat, cu turnurile de bălaşi şi pardoseala de peruzele, în care să arză ziua şi noaptea în loc de candele o sută de briliante a căror lumină să nu se stingă niciodată, şi în loc de făclii, o sută de nestemate care să nu se topească niciodată. Într-astă biserică să slujească o sută de preoţi şi diaconi care să nu se ostenească niciodată, şi să cânte o sută de cântăreţi care să nu răguşească niciodată. Icoanele să fie săpate în topaz şi strănile în profir, încât să nu aibă seamăn pe faţa pământului." Şarpele face toate acestea şi capătă pe fata împăratului. Nunta e descrisă cu amănunte din obiceiurile nupţiale boiereşti: „Rândaşii scoseseră trăsurile din şoproane şi le curăţară, vizitii scoseseră caii din grajd şi îi înhămară, feciorii şi jupânesele curăţau prin casă şi aşezau lucrurile pe la locul lor şi bucătarii făceau fel de fel de bucate şi de prăjituri împărăteşti. Pe la nămiezi, caii se înhămară la toate caleşcele trase la scara palatului şi îndată ieşi din palat o mulţime de boieri şi cocoane, tot unul şi unul, gătiţi ca de nuntă şi încărcaţi cu fel de fel de odoare pentru mireasă, care de care mai mândre şi mai scumpe. Acest coconet abia încăpu în două căruţe." La palatul socrului ies oglindarii şi oglindăresele cu odoarele. Ginerele apare ca un fecior frumos, însă în fiece vineri piere, şi soţia află unde se duce, lăsându-se cu el într-o pivniţă, trecând printr-o uşă deschisă la apăsarea unei pietre din zid într-o peşteră neagră. Aci bărbatul intră în butie şi se face balaur întraripat. Soţia se duce într-o zi şi ia din butoi pielea de balaur, o arde pe un foc de vreascuri şi bărbatul piere pentru totdeauna. *Cei trei fraţi şi zmeul* cuprinde elemente în spiritul basmului: trei feciori săraci, siliţi să muncească, zmeu cu bici fermecat, având trei fete pe care le omoară din prostie fiindcă voinicul le mută în patul lui şi al fraţilor, sortiţi pieirii, fraţi pizmaşi care îndeamnă pe împărat să ceară fratelui cel mic munci grele sub cuvânt că s-a lăudat că le poate face. Însă palatul zmeului

înconjurat cu apă de foc, mâncările cu sânge de oameni, robii din pivniță, descripția palatului împăratului (pereții cu oglinzi, tavanuri poleite, pardoseală cu chilimuri și catifele) par fantezii culte. Impresia generală în majoritatea cazurilor este că N.D. Popescu nu culege, ci combină și dezvoltă basmele publicate.

Cum proceda I. Slavici, acesta ne spune singur. A cules într-adevăr din popor, dar s-a străduit „să privească povestea din toate punctele de vedere și să combine din toate variantele un întreg frumos" (*Convorbiri literare*, VI, 1972-1873, p. 90). Elementele de altfel sunt autentice, stilul prea personal și pe alocuri cu pretenții poetice asupra nivelului popular.

Chipăruș, feciorul babei de T. Pamfile tratează motivul copilului născut de o babă dintr-un bob de piper, după ce doi feciori au pierit mergând după sora lor furată de zmei. Prinsoarea între zmei și flăcăi de a mânca oase și omorârea celor dintâi doi feciori fiindcă nu le-au putut roade e un șablon cunoscut. Culegătorul face introduceri și repetiții pitorești insuportabile, vrând să emuleze cu I. Creangă. Spre exemplu: „Doamne - mă gândesc eu -, ce fel de cap trebuie să aibă și cutare om cari știu și toaca din cerul lui Dumnezeu! Oamenii aceia, ori că-s plini de minte și au loc să-și scrie în deă toate comediile de pe lume, ori că li-s căpățânile pustii și largi unde vără vrute și nevrute și pe urmă, când vor, ridică stăvilarul și apa lunecă mânioasă pe lăptoc să învârtească roțile morii și să huruiască la depărtare de șepte poște! Ori așa, ori așa - socot eu -, dar mă-ntorc și mă gândesc la mine și zic: multe aud și eu, cu multe umplu urechile multora, și slavă Domnului că-s om de treabă" etc. Cu această metodă, cu toată arătarea povestitorului, bănuiala că editorul reeditează teme cunoscute nu-i cu totul înlăturată. *Soarele, luna și luceferii* e basmul copiilor de aur, înlocuiți de soacră cu doi căței. *Prepeleac, fiul cățelei* vorbește de trei băieți, al împărătesei, al bucătăresei și al unei cățele care au mâncat un măr, cojile și semințele lui. Prepeleac slobozește Soarele prins de un zmeu fiindcă dădea târcoale zânei Simina, apoi Lunii care venise să scape pe frate-său. *Lencea, feciorul prescurăriței cel leneș și cluticul* e basmul cu ghigorțul, cu fata de împărat care naște fără păcat, cu alegerea lui Lencea ca soț prin mărul de aur aruncat dintr-un foișor, cu punerea lui Lencea, a nevestei și a pruncului într-un poloboc, cu lingurile ce se vâră singure în turetcele ciubotelor împăratului și ale celor doisprezece bătrâni din divan. *Povestea lui Petrea, feciorul de împărat, și-a Rujalinei-Linei* e pe tema pruncului care plânge în pântece. Voinicul pornește după Rujalina, dă de un moș, stăpân peste

dobitoace, de un altul, stăpân peste zburătoare, de un altul, stăpân peste gângănii. O albină îl călăuzeşte în ţara Rujanei, cu care se cunună. Petrea, deschizând o odaie interzisă, dă drumul unui zmeu. Se duce să slujească la o babă pentru un cal năzdrăvan, şi e ajutat de animale cărora le-a făcut bine şi celelalte. În afară de stilul, chinuit sfătos, aceste basme pe teme şi motive curente sunt cam alambicate şi par mai mult compilaţii şi pastişe, deşi pot fi autentice.

Al. Vasiliu (*Poveşti şi legende*) dă el însuşi indicaţii de variante la basmele lui culese în nordul Moldovei care sunt, în orice caz, prea dialogate şi pitoreşti sub raportul limbajului. Ele se caracterizează printr-o inflamaţie a şabloanelor obişnuite, prin stridenţă şi prin prolixitate. Intriga esenţială din *Chiperiu, viteazul lumii*, *Verea viteazul* şi *Mucea-făr'de-moarte* e aproximativ aceea din *Pipăruş Pătru şi Florea Înflorit* de Reteganul. O văduvă are trei fete pe care le fură trei zmei, în chip de neguri. Văduva înghite un fir de „chiperi" şi naşte pe *„Ciperi" viteazul lumii*, care se face flăcău în patru săptămâni. Voinicul strânge ţâţa mamei sub talpa casei şi o sileşte să spună că a mai avut fete. Pleacă apoi la cumnaţii săi, zmeii, află unde este Verea viteazul, care avea o soră, dă apoi într-o pădure de o babă, care frige broaşte, şi o sileşte să dea înapoi inima lui Verea viteazul; intră apoi pe moşiile lui Mucea-făr'de-moarte care, tăiat bucăţi cu paloşul, învie. Puterea lui e în trei gărgăuni, dintr-o tabacheră, dintr-o prepeliţă, dintr-o raţă, dintr-o capră, dintr-un porc din iezerul de lapte dulce de la muntele Didiodat etc. *Trişti copii şi Iniia Diniia* e un basm bizar în care, cu preocupări din afara psihologiei fabuloase, o fată de împărat, Iniia Diniia, cere tatălui să-i facă o mânăstire în care voieşte să viеţuiască laolaltă cu douăsprezece fete. A douăsprezecea are un frate mic pe care fata de împărat îl botează Trişti-copil şi-l dă la şcoală într-o ţară străină. Împăratul de acolo ţine băiatul la popreală, Iniia Diniia merge în zbor cu călugăriţele sale, dă de băiat şi drept pedeapsă că a pomenit de ea, cum fusese sfătuit să nu facă, îl pedepseşte să rătăcească cu opinci de fier până o va găsi la mânăstirea „Calu Gastru, într-un pai razemă şi într-un păr spânzură". O zmeoaică se bate cu o drăcoaică pentru un copil născut de întâia şi crescut de a doua. Băiatul zmeo-drăcesc îndrumează pe Trişti-copil, care ajunge argat la o moară a Iniiei Diniiei. După făină, Trişti e remarcat, chemat la mânăstire, unde face pe zugravul, e recunoscut şi se drăgosteşte cu Iniia Diniia.

Zborul pe sus al zânelor, transferarea sediului conflictului între draci, remarcarea unui erou după calitatea pâinii, sunt şabloane întâlnite. Dar totalul e lipsit de sens. Cazul ar intra la capitolul perversiunii, o mamă dându-se în dragoste cu fiul adoptiv. Naratorul, dacă n-are la îndemână un model romanţios de origine cultă, pune însuşi un coeficient prea mare de imaginaţie proprie, lipsită de intuiţia omenescului. Dar mult pune şi editorul, întrucât toate poveştile, indiferent de la cine culese, sunt tratate cu aceeaşi metodă de roman foileton. „Noi să lăsăm pe Iniia Diniia acolo la mânăstire şi să vedem ce-a mai făcut Trişti-copil", zice în 1897 moşneagul Pavăl Bârtea. Dar Toader M. Buchilă în 1902 zice şi el: „Da' să lăsăm pe Grigoraş şi să vedem ce-o mai fost cu fata cea frumoasă de la care luase şi el cele şase semne". Obsesia şcolii oficiale (culegătorul e învăţător) este excesivă, incompatibilă cu timpul nostru fabulos: „O fost, cică, odată un împărat, ş-avea numai un fecior mic ca de şepte ani. Acolo unde locuia el, nu era şcoală, ş-o dat băietul la învăţătură în alt loc mai departe peste o pădure. Amu, când o ajuns la pădure, ce spaimă ş-o făcut odrasla ast' împărătească, el ştie: c-o venit într-un suflet acasă ş-o zis că el la şcoală nu se mai duce. Împăratului nu-i era de fel la îndemână să-i crească băietul ca o tufă, ia acolo, fără nici oleacă de carte etc." (*Povestea lui Paroliţă*). Faconda e agasantă, veleitatea de a fi artist ca I. Creangă, insistentă.

Din culegerea *Îngerul românului* (Buc, 1913) de C. Rădulescu-Codin, care este şi teoretician folclorist, analizăm numai basmul *Feciorii' împăratului lighionilor*. Unui împărat îi seacă noaptea un puţ, un soldat pândeşte şi prinde un om de aur, îmbătându-l cu vin (deci şablonul lipsei de apă şi şablonul furtului nocturn). Prin greşeala feciorului împărătesc, omul de aur scapă din odaia în care e închis, iar băiatul e trimis la pădure cu un ţigan să fie omorât. Ţiganul îi taie numai un deget şi scoate un ochi unui căţeluş. După doisprezece ani, feciorul se întâlneşte cu omul de aur care e împăratul lighioanelor. Acesta îl înfiază. Omul de aur are trei fete care, ca să înveselească pe fecior, îi dau pe rând trei cai: ca luna cu stelele, ca ziua cu soarele şi ca şi câmpul cu florile (numirile potrivite la veşminte au fost reportate asupra cailor). Feciorul merge la Împăratul Roşu cu trei fete, intră slugă la grădinar şi se face mut. Urmează călcarea de călare a grădinii, ca în basmul cu „cheleşul", apoi prezentarea simbolică a celor trei pepeni, în fine, alegerea soţilor cu un măr aruncat din foişor. Fata cea mică alege pe mut, ginerele e oropsit

într-un bordei, se remarcă anonim într-un război, aduce lapte de căprioară roşie ca să redea vederea socrului, în vreme ce cumnaţii aduc lapte de rând, lăsându-se însemnaţi cu fierul roşu. Toate acestea, auzite de culegător pe când era mic, apoi de la un mecanic la băile din Techirghiol, sunt lucruri întâlnite, însă dau un efect de monstruos şi straniu. Indiferent din ce pricină, a editorilor sau a naratorilor, arta basmului degenerează prin mozaicare şi semicultism într-un veritabil barochism. Există în basm un „bun-simţ" prin economia fantastică, prin observaţia elementară a umanului şi valoarea smbolistică a viziunilor mitice, prin congruenţa tuturor factorilor în linii simple. Ebuliţia imaginaţiei, oniricul dezorganizat suprarealistic, colorismul desfrânat, pitorescul excesiv, proprii de altfel şi fabricatorilor de basme, duc la bizarerie şi, în termeni literari vorbind, la demenţial.

FONDUL OMENESC

Acei care interpretează basmul ca o hierogramă, dintr-un punct de vedere esoteric,[53] văzând în el o rămăşiţă a unui mod încifrat de a introduce în arcanele universului, ignorează esenţa basmului care este, evident, un tablou al vieţii, uneori cu intenţie umoristică explicită, prezentat ca o „minciună". Interpretarea lui estetică trebuie să ia în considerare cele două planuri ale sale. Întâi este planul prozaic, mai exact „prosastic", realist. Aci sunt studiate problemele cele mai acute ale vieţii individuale, familiei, societăţii, şi anume: naşterea, căsătoria, calitatea fizică şi morală a copiilor, băieţi şi fete, calitatea femeii, a mamei bune, a mamei vitrege, a fetei vitrege, a fraţilor, surorilor, cumnaţilor şi cumnatelor, a senililor, a babelor, a oamenilor cu anomalii fizice (uriaşi, pitici, spâni, muţi, negri, cu părul roşu), psihologia fetei şi a femeii măritate, virilitatea unor fete, perversităţile taţilor şi mamelor, gelozia femeii frumoase, ura fetei urâte, diferenţele de clasă, prepotenţa împăratului şi a boierului sau nemeşului, incompatibilitatea între soţii din clase sociale distanţate, ridicarea prin merit a tânărului sărac, originea bogăţiei şi a sărăciei, capacitatea de muncă (hărnicie şi lene),

---

[53] Cf. P. Saintyves, *Les contes de Perrault et les récits parallèles*, Paris, Librairie critique, 1923. Acesta insistă asupra originei sezoniere şi celei iniţiatice (ritualistice).

dezvoltarea inteligenței (deștepți și proști), îngâmfarea și modestia, norocul prostului real sau numai aparent, valoarea conduitei morale și a practicii religioase, putința omului de a birui și înlănțui forțele animale și fizice, oricât de enorme, de a le afla legea mecanică și simplistă, incapabilă de adaptare prin reflecție a unor condiții noi.

Al doilea plan este hieroglific, sau simbolic, mai limpede, poematic. El se impune conștiinței prin sugestii. Astfel, oricât întâmplarea dintre soare și lună este o dramă sexuală, totuși nu putem înlătura adevărul astronomic al succesiunii soarelui și lunii. Serilă, Mezilă și Zorilă, care pleacă îndată ce se nasc și pe care mama lor, ca să-i adune laolaltă, îi îmbată și-i culcă într-un pat, iar ei se încaieră, deși se-nsoară cu trei fete de împărat și unul se urcă pe tron, iar ceilalți doi îi devin sfetnici, nu pot fi înțeleși esteticește numai în plan prozaic, fără ideea poetică a succesiunii a trei momente de cronologie diurnă. Zmeii, apărând ca nori, vărsând flăcări, vântul turbat, crivățul, cu toată psihologia lor antropomorfică, câștigă în adâncime, interpretați ca forțe ale naturii fizice. Pomul cu mere de aur e greu de desfăcut de pomul magic al lumii, merele de aur sugerând splendoarea firmamentului sau substanța vitală, care sunt în fond, gnostic, unul și același lucru. Trecerea prin pădurea de aramă, argint, aur, pe lângă o evocare a bogățiilor minerale subterane, căci totul se întâmplă de fapt pe tărâmul celălalt, e și o transmutație spagirică, de la o treaptă joasă a logosului precipitat pe una înaltă, care e aurul, soarele, macrocosmosul. Fantaștii germani au resuscitat în creațiile lor fabuloase aceste noțiuni. Părul de aur al falsului cheleș, după care tânjesc zânele și care constituie suprema frumusețe a feciorului sau a fetei de împărat, inculcă ideea de lumină solară și voinicul e un Helios. Venustatea în basm e concurența cu soarele („că la soare te puteai uita, dar la dânsa ba"), în vreme ce în basmul arab o fată e frumoasă ca luna. Feciorul de împărat ia de nevastă îndată pe fata care-i făgăduiește coconi de aur. Aurul e distilarea supremă, elixirul vieții, și apa vie este câteodată de aur. Chiar când simbolurile nu sunt subliniate și cititorul, copil de obicei, nu poate raporta imaginile la sisteme complicate, se simte că basmul nu spune totul în plan psihologic, și farmecul provine pentru unii mai ales din misteriosul poematic care însă e parțial descifrabil, o inteligibilitate totală fiind contrară regulilor artei.

Nu e de ignorat nici un al treilea plan, didactic, tolerabil când e absorbit în fapte, fără nici o intervenție discursivă. Astfel, satisfacerea

fetei de împărat cu un mire şarpe ori porc, a feciorului de împărat cu o broască-ţestoasă, o bufniţă, sugerează observaţia morală că dragostea e oarbă şi lipsită de criterii obiective.

STEREOTIPIA

Ceea ce izbeşte pe cercetătorul de basme este stereotipia lor, de unde şi legitimitatea până la un punct de a proceda, ca în ştiinţele naturale, la clasificare. Ba unii chiar au restrâns studiul lor exclusiv la stabilirea universală a tipurilor. La noi, Lazăr Şăineanu, urmând îndeosebi exemplul lui J.G. v. Hahn, autorul culegerii *Griechische u. albanesische Märchen* (1864), a încercat o clasificare pe cicluri şi pe tipuri, pornind de la prototipuri: I. *Ciclul păsărilor sau om-animal:* a) tipul Amor şi Psyche; b) tipul Melusina; c) tipul Neraida. II. *Ciclul femeie-plantă:* a) tipul Daphne; b) tipul Cele trei năramze etc. Oricât de ingenioasă e o asemenea clasificare ce are meritul în tot cazul de a demonstra stereotipia basmelor, ea rămâne arbitrară, întrucât fantezia creatoare nu admite fixităţi şi absoluturi, dar mai ales pentru că infinita combinare de şabloane nu permite încadrarea unui basm la un singur tip şi ciclu. Clasificatorul e nevoit să înscrie acelaşi basm în mai multe tipuri. Însă un urs nu poate fi în acelaşi timp garoafă şi tot principiul clasificării cade din punct de vedere sistematic. Ceea ce se poate înregistra sunt şabloanele care consistă în simple formule (precum: „Of! Doamne! greu somn mai dormii... Puteai tu să dormi mult şi bine, dacă nu eram noi", când un om e înviat) sau în soluţii, situaţiuni şi motive, luând proporţiile unui mic basm: naşterea unui copil printr-un bob de piper, adoptarea unui pui de şarpe, fiul de împărat cu chip de animal trimiţând pe părinţii adoptivi la împărat să-i peţească fata, intrarea ca slugă la o zmeoaică cu herghelie de cai năzdrăvani care se ascund, împăratul care pune condiţii năstruşnice peţitorilor, curiosul intrând în odaia interzisă, zmeoaica urmărind pe flăcăul care i-a furat fata şi încercând a răzbate prin obstacolele aruncate de fugari, împăratul care e cât pe ce să uite de a aduce fetei darul cerut şi se-ntoarce din drum etc. Toate aceste elemente stereotipice sunt dominate de alt şablon-temă ce conferă un sens superior întregului. Clasificaţia Antti Aarne-Thompson, aplicată la noi de Adolf Schullerus (*Verzeichnis der rumänischen Märchen*

und Märchenvarianten nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes, Helsinki, 1928), pare a ține seamă de combinația basmului din șabloane, mulțumindu-se a da un catalog de personaje și situații. Totuși, acest indice dezamăgește pe un cercetător al substanței basmului (care e în fond o creație literară), deoarece dă simple titluri abstracte fixate prin numere și pe categorii din care e greu ca cineva să-și facă vreo idee concretă. La *Übernatürliches Können oder Wissen* găsim, sub numerele 670, 675, *Die Sprache der Tiere* și *Der faule Knabe (Der gestohlene Löffel, Vater beschämt und versöhnt)*. Cum toate animalele în basm vorbesc, căutătorul nu-și poate da seama îndată despre ce este vorba. *Povestea omului ce înțelege limba dobitoacelor* (*Tribuna*, I, 1884, 760), ca și basmul lui Wuk St. Karagič, *Die Thiersprache*, tratează despre oameni care pricep limba animalelor. Cât despre „băiatul leneș", e vorba mai degrabă de lucruri năzdrăvane, proptea și linguri ce vorbesc, precum și de un ghigorț miraculos. Prin urmare, un indice alfabetic clar și fără limitări categoriale și numerice e mult mai util. De pildă:

Șarpe, învățând pe un păstor să ceară de la regele șerpilor darul de a pricepe limba animalelor.

Limba animalelor, înțeleasă de un păstor după ce a scuipat în gura regelui șerpilor.

Ghigorț, găsit de un băiat într-o ciutură și aruncat, la cererea lui, în puț; vindecând un băiat de bube; făcând un palat dintr-un butoi.

Butoi prefăcut în palat de ghigorț.

Palat dintr-un butoi prin puterea unui ghigorț.

Binefacere. Ghigorț găsit de un băiat în ciutură și aruncat, la cererea lui, în puț.

Pește năzdrăvan v. și *Ghigorț*.

Lingură năzdrăvană, intrând în tureatca cizmei unui împărat fără știrea lui și servind fetei împăratului drept pildă a nevinovăției ei.

Concepție imaculată, demonstrată prin lingura ce se vâră de la sine în tureatca cizmei împăratului.

Și așa mai departe. Prin astfel de indicații analitice clare putem să ne orientăm îndată asupra circulației șabloanelor.

Totuși, un registru de soiul acesta ușurează căutarea materialului fără a fi de un folos capital în critica artistică, ideologică, sociologică a basmului, care e un tot concret, indestructibil. Cui i-ar da în gând să clasifice pe teme și motive teatrul sau romanul francez n-ar face istorie literară, Molière și Balzac nefiind niște abstracțiuni. Oricât schematismul

şi stereotipia sunt note caracteristice în folclor, basmul rămâne o operă literară care nu ia fiinţă reală decât prin specimene. Detaliul şi inefabilul sunt principalul în basm, iar stereotipicul cade pe planul secundar. Nu privind scheletul lui Voltaire, interesant numai din punct de vedere abstract osteologic, ne putem face o idee despre portretul fizic şi moral al autorului *Dicţionarului filozofic*. Spre a ilustra cele de mai sus, vom analiza câteva basme din felurite timpuri şi ţări.

Panciatantra[54] e o culegere de fabule într-un stil preţios oriental, de factură cultă. Tema unora s-a răspândit, precum aceea din *Măgarul cântăreţ*. Printre fabule, sunt şi câteva mici poveşti cu atmosferă indică familiară, impregnate de idei religioase şi presărate cu parimii. Astfel *Fiul de brahman vrăjit (Der verzauberte Brahmanensohn)* e povestea şarpelui. Soţia brahmanului Devasarman n-are copii. Prin efectul rugăciunilor, naşte un şarpe. Brahmanul, incitat de brăhmăneasă, pleacă să găsească o nevastă pentru şarpe de-ar fi să meargă şi în iad, la Vasuki, regele şerpilor, pentru că şerpii locuiesc pe tărâmul celălalt, infernal. Un brahman îi dă fata fără să ştie cine e ginerele. Într-o noapte, şarpele iese din coşul lui şi se aşază pe patul fetei în chip de tânăr frumos, împodobit cu diademă, inele, agrafe, brăţări la mâini şi la picioare. Brahmanul aruncă pielea şarpelui pe foc şi fiul lui rămâne om. Benfey citează după *Dhermangada Cheritra* un alt basm buddhist. Nevasta unui rege din Caşmir naşte un şarpe. Alt rege oferă fata de soţie; necunoscând pe ginere, vede şarpele, îl pune, după un sfat primit la locurile sfinte, într-un vas cu apă şi şarpele devine om (I, p. 254). Mai este şi un basm povestit în *Mahâbhârata:* un rege întâlneşte într-o pădure o fată, o vrea de nevastă, ea se roagă să nu vadă niciodată apă. Regele îi face un parc fără apă, dar odată, rătăcind, nimereşte lângă un lac. Nevasta sare în apă, regele găseşte pe urmă o broască şi, crezând că i-a mâncat nevasta, dă poruncă să se omoare toate broaştele. Atunci vine Aju, regele broaştelor, şi mărturisind că Subcobhanâ era fata lui, cere iertare pentru ea, care de altfel păcălise astfel pe mulţi regi. Prinţesa-broască, redevenită femeie, naşte trei copii: Sala, Dala şi Bala. Alt basm (*Der Weber als Wischnu*) vorbeşte despre un ţesor îndrăgostit de o fată de rege care venise la templu pe un elefant, înconjurată de slugi ale haremului şi eunuci. Un

[54] *Pantschantantra*, fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung u. Anmerkungen von Th. Benfey, I-II, Leipzig, Brockhaus, 1859.

dulgher îi face o pasăre mecanică de lemn, asemănătoare cu aceea numită Garuda pe care călăreşte Vişnu (zborul prin aer joacă un rol principal la buddhişti, observă Benfey, I, p. 159), ţesătorul intră în odaia prinţesei care crede a avea de a face cu Vişnu. Şi regele crede asta şi vrea ca ginerele să-l ajute în agresiunile lui contra vecinilor şi, în fine, în lupta împotriva aceloraşi care-i asediază oraşul. Tesătorul e hotărât să se bată, fie ce-o fi, pe Garuda lui de lemn. Veritabilul Vişnu e nevoit să ajute pe ţesător, să învingă duşmanii, pentru că astfel lumea, văzând pasărea picând, ar fi socotit că zeul însuşi a fost biruit şi n-ar mai fi crezut în el. Pasărea mecanică aminteşte de calul mecanic din *O mie şi una de nopţi* şi de turnul zburător dintr-un basm de Ispirescu, iar ginerele combatant prin aer, luat drept un zeu, seamănă puţin cu cheleşul zburând călare şi crezut înger. Dar totul este, deşi având aer de şablon, foarte îndepărtat de basmele noastre.

În naraţiunea cu elemente fabuloase *Povestea celor doi fraţi*, copiată sub dinastia a XIX-a egipteană (Ramses II, Menephta, Sethos II), deci acum peste trei mii de ani, precum şi în alte fragmente traduse de G. Maspero în *Les contes populaires de l'Egypt ancienne* (Paris, Maisonneuve, 1882), rămânem uimiţi de a găsi şabloanele ştiute. Învinovăţit pe nedrept de o cumnată lubrică de violenţă asupra ei, Bitiu e vestit de o vacă de intenţia fratelui de a-l ucide. Deci iată vaca năzdrăvană. Rugându-se de soare să-l scape de mânia fratelui, Bitiu scapă printr-o apă imensă plină de crocodili ce răsare între fraţi. Iată un obstacol. Bitiu îşi ascunde inima în vârful unui salcâm. Când ar fi căzut, ar fi murit. Ar fi înviat dacă cineva, găsind inima, ar fi pus-o într-un vas cu apă proaspătă. Acesta e şablonul disimulării puterii. (Un erou fără inimă, ascunsă de mamă-sa, este în *Pruncul şi călugărul* de Frâncu şi Candrea.) Fratele cel mare găseşte o boabă care e inima lui Bitiu, o pune în apă proaspătă, Bitiu învie, bea apa şi inima se aşază la locul ei (în basmul nostru i-o vâră pe gură cu ciocul o pasăre). Bitiu se preface în taur (deci metamorfoză) şi se duce la curtea faraonului unde se afla o femeie care îl trădase, acum favorită regală, şi care îndemnase pe faraon să trimită oameni să doboare salcâmul cu inima. Aflând de prezenţa lui Bitiu de la însuşi taurul, femeia cere să-i mănânce ficatul. Din gâtul taurului curg două picături de sânge, de o parte şi de alta a porţii celei mari a faraonului. Din ele răsar doi copaci (*perséas*). Doi meri ieşiţi din două picături de sânge ale unui cal sunt în *Balaurul cu douăsprezece capete* de Fundescu. Favorita cere să fie tăiaţi copacii şi să se facă din ei două

scânduri. O aşchie sare în gura favoritei care naşte un prunc (iată în fine şi şablonul naşterii printr-un gest extern). Pruncul e Bitiu însuşi, şoţ şi fiu totodată. Ajuns faraon, osândeşte la moarte pe femeia perversă.

Alt fragment de naraţiune (*Prinţul predestinat*) debutează cu şablonul regelui mâhnit că n-are progenitură masculină. Capătă în cele din urmă un băiat, însă cele şapte ursitoare (Hathor)[55] îi prevestesc că va muri sau de crocodil, sau de şarpe, sau de câine. Faraonul, îngrijorat, închide pe copil împreună cu cele de trebuinţă într-o casă de munte. Copilul, devenit mare, nu vrea să mai stea ascuns de vreme ce, zice el, destinul s-a pronunţat. Dumnezeu să facă după voia sa. Şi întâlneşte şi un câine cu care se împrieteneşte, şi un crocodil de care îl scapă un uriaş. Pe şarpe îl omoară nevasta. În *Psaltirea* de I. Pop-Reteganul, ursitoarele prevestesc feciorului că la douăzeci de ani va fi ameninţat să fie lovit de trăsnet. Împăratul pune să se facă o casă de fier de şapte stânjeni de groasă. Băiatul nu intră în casa de fier care e făcută ferfeniţă de trăsnet, ci se plimbă în grădină, cu *Psaltirea* în mână. Nu ştim dacă în basmul egiptean s-a produs o astfel de mântuire, pentru că lipseşte sfârşitul. Tot în aceeaşi naraţie, găsim concursul ca mijloc de a mărita o fată. Prinţul de Naharanna, care are o fată, clădeşte o casă cu şaptezeci de ferestre, înaltă de la pământ de şaptezeci de coţi. Devenea ginere cine putea să atingă fereastra sărind. Mulţi fii de prinţ încearcă, numai fiul de faraon izbuteşte, însă el se dă drept fiu fugar de ofiţer. Prinţul se supără: „Să dau fata unui fugar din ţara Egiptului?..." Fata ameninţă că se va lăsa să moară de foame şi de sete. *Istoria lui Rampsinitos,* mai mult anecdotă decât poveste, amintită şi de Herodot (II, 122), e de o circulaţie universală şi o regăsim în *Hoţ-împărat* de Ispirescu.

Aceste istorii sunt localizate în peisaj şi civilizaţie egipteană, oglindind realistic şi nuvelistic mediul social. Mitologia e cea oficială, dedusă din religie, în vreme ce în basmul nostru ea e strict fabuloasă, operând într-un climat arhaic. Stilul este cel al unei literaturi scrise, ajunsă la complicaţii formale ca şi în *O mie şi una de nopţi*, ceea ce dovedeşte că însuşirea de folclor nu rezultă din oralitatea textului, ci numai din stereotipie, fapt ce nu infirmă circulaţia orală a şabloanelor. În literaturile antice, folclorul şi literatura cultă îşi confundă sferele, unind impersonalismul celui dintâi cu maturitatea formală a celei din urmă.

---

[55] Cf. şi J.H. Breasted, *Geschichte Aegyptens*, deutsch von Prof. Dr. H. Ranke-Heidelberg, Zürich, Phaidon Verlag, 1936, pag. 43, 50.

O mie şi una de nopţi e o culegere de nuvele şi istorii fabuloase aşa de artistice, încât analogia cu *Decameronul* lui Boccacio este izbitoare. Basmele propriu-zise cu elemente stereotipice nu lipsesc. În *Farizada cu surâs de roză*[56] avem de a face cu basmul promisiunilor de copii. Sultanul Hosru Şah şi cu vizirul său se plimbă într-o noapte prin mahalaua săracilor. Într-o ulicioară aude glasurile a trei fete. Cea dintâi zicea: „Eu, dragi surori, dacă e vorba să-mi exprim o dorinţă, aş dori să mă mărit cu cofetarul sultanului. Ştiţi că-mi plac la nebunie prăjiturile, mai ales, minunatele, delicatele, delicioasele baclavale, numite «baclavalele sultanului». Şi numai cofetarul-şef le nemereşte!" A doua, nu mai puţin pofticioasă, s-ar mărita cu bucătarul sultanului, specialist în castraveţi umpluţi la cuptor. „Oh! Ce-aş mai mânca!" A treia şi cea mai mică ar dori să se mărite cu sultanul spre a-i face doi băieţi frumoşi ca „luna nouă" şi o fată cu păr de aur într-o parte şi de argint în cealaltă. Căsătoriile se fac, surorile pun, succesiv, băieţii şi fata în câte un coş, înlocuindu-i cu un căţel mort, un pisoi şi un şoricel orb şi le dau drumul pe apa unui canal. Intendentul grădinilor sultanului, neavând copii, îi ia şi-i creşte, iar sultana e închisă într-o cămăruţă în fundul palatului. Fata cu păr de aur şi de argint, numită şi „surâs de roză", e crescută ca o amazoană. Călăreşte, merge la vânat, trage cu arcul, aruncă lancea, se remarcă prin eleganţa manierelor, prin cunoştinţele de poezie şi splendoarea părului. Rămânând văduv, grădinarul îşi dă demisia. Sultanul îi dăruieşte un domeniu magnific, în apropierea oraşului, cu un palat „richement meublé", cu o grădină de o artă desăvârşită, după planurile intendentului însuşi, precum şi un parc vast înconjurat cu ziduri înalte şi plin de păsări de toate culorile şi de animale domesticite. Intendentul moare, copiii rămân singuri. Urmează şablonul nostalgiilor. O bătrână cere voie fetei să se odihnească puţin, e omenită cu roade, prăjituri, fructe zaharisite şi dulceţuri, toate aduse pe o tipsie de porţelan. Bătrâna vără în sufletul fetei dorinţa de a avea pasă-rea-vorbitoare, copacul-care-cântă şi apa de culoarea aurului din care, dacă arunci o picătură într-un havuz gol, se umflă şi se ridică în jerbe de aur. Fratele mai mare, Farid, văzându-şi sora tristă, pleacă, lăsând celui mai mic, pe nume Faruz, un cuţit cu mânerul împodobit cu perle care, când s-ar umple cu sânge, ar vesti că a murit. Farid dă de un şeic bătrân,

[56] *Le livre des mille et une nuits*, traduction par le dr. J. C. Mardrus, t. XII, p. 13 şi urm., Paris, Fasquelle, 1903.

acoperit în întregime de părul capului, al genelor şi sprâncenelor şi cu o barbă prodigioasă. Cu un foarfece îi taie din păr. Şeicul îi dă o minge de granit care, rostogolindu-se, avea să-l ducă la poalele unui munte. Ajuns acolo, Farid urcă spre culme şi vede o mulţime de blocuri de bazalt în chip de oameni împietriţi. Se aud glasurile teribile ale Nevăzutului, întoarce capul în ciuda sfatului primit şi rămâne împietrit. Faruz, plecând şi el, păţeşte la fel. Farizada află de pieirea lui după nişte perle care se lipesc una de alta şi porneşte ea însăşi la drum; ca o adevărată fată-fecior, nu face greşelile fraţilor, capătă de la şeic pe lângă mingea de granit şi un smoc de lână şi ia din vârful muntelui colivia cu pasărea-vorbitoare. Găseşte copacul-care-cântă: „Nici zefirul din grădinile Persiei, nici lăutele indiene, nici Titerele Egiptului" nu scoteau o armonie comparabilă cu concertul miilor de guri nevăzute din frunzele acelui arbore muzicant. Farizada rupe o creangă, apoi într-o urnă de cristal ia apă de culoarea aurului, înviază cu ea statuile de piatră; nu mai găseşte pe şeic în locul căruia aude un glas precum că a astupat cu lâna gurile rele şi pline de ură, fiind aptă de aci încolo de a nu mai da nici o însemnătate întâmplărilor exterioare ce nu există decît în măsura în care le iei în serios. Farizada, ajunsă acasă, sădeşte creanga si iese un pom-care-cântă. Sultanul întâlneşte băieţii, admiră copacul, fata îi dă parabolic de mâncare, consiliată de pasărea-vorbitoare, castraveţi umpluţi, nu ca de obicei cu orez şi fistic, ci cu perle, adăugând că sultanul nu trebuie să se mire, el care a crezut că o femeie poate să nască jivine. În fine, sultanul află întâmplarea, scoate pe nevastă din ascunzătoare, iar surorile mor de ciudă.

Motivul însoţirii unei fete cu un prinţ-animal este în *Istoria unui ţap şi al unei fete de rege*.[57] Un sultan dintr-un oraş din India, ca să-şi mărite cele trei fete, face strigări publice şi le pune să arunce fiecare la întâmplare batista de la fereastră asupra mulţimii de pretendenţi, printre care sunt fii de emiri şi de „grands seigneurs, voire même de simples particuliers et d'homme du commun". Batista fetei celei mici se agaţă de coarnele unui ţap. Sultanul, iritat, pune fata cea mică să repete încă de două ori experienţa, care dă acelaşi rezultat. Fata se roagă de tată s-o lase cu norocul ei şi nunta se face. În odaia fetei, ţapul aruncă pielea şi devine un adolescent mai frumos decât îngerul Harut. Roagă pe fată să nu destăinuie nimănui ce a văzut," iar dimineaţa îşi ia înfăţişarea de

[57] *Op. cit.*, XIV, p. 177 şi urm.

țap. Sultanul dă un mare „tournoi", în care un tânăr cavaler răstoarnă pe ginerii fetelor mai mari. Acestea sunt pline de ciudă, fata cea mică recunoaște pe soțul ei. În ziua a treia, fata aruncă soțului o floare de tamarin. Toți sunt indignați, sultanul vrea să izbească pe fată, crezută infidelă, cu capul de duşumeaua de marmură; fata, înfricoşată, spune cine e cavalerul. Țapul însă dispare. Fata clădeşte un „hammam" splendid în care este admisă să facă baie gratis orice femeie cu condiția de a povesti cea mai mare supărare din viața sa. O babă spune cum a văzut o catârcă bătând din copită şi intrând în pământ, cum a urmat-o într-o subterană unde era o bucătărie cu oale roşii care au împiedicat-o să ia de mâncare din ele, zicând că totul e pentru stăpâna lor, într-o sală cu prăjituri pe tăvi care, la fel, au împiedecat-o să mănânce, apoi, trecând din galerie în galerie într-o sală boltită cu un bazin cu apă vie, unde erau patruzeci de tronuri şi printre ele unul mai înalt. Sala nu părea locuită decât „de răcoare şi armonie". Atunci intrară patruzeci de țapi, ultimul călare pe precedentul. Fiecare se aşază în fața unui tron, cel din urmă în fața tronului mai mare. Se scuturară de trei ori, rămaseră în chip de tineri frumoşi şi se scăldară în bazin. Apoi, aşezați pe tronuri, începură să se vaite: „O, stăpâna noastră! suverană a grației şi a frumuseții... Când vei veni oare?" Fata, înțelegând cine e țapul văzut de bătrână, coboară în subterană şi-şi găseşte soțul.

Istoria fiului de rege şi a broaştei-țestoase[58] este în substanță *Broasca-țestoasă cea fermecată* de Ispirescu. Un sultan, consultându-şi vizirul, „un homme sage, intègre et plein de prudence", hotărăşte să-şi însoare cei trei băieți, punându-i să tragă cu arcul de pe terasa palatului. (Aşa fac şi feciorii din *Zâna zânelor* de Ispirescu, în acest caz mireasa feciorului celui mic fiind o bufniță.) Săgeata celui mare cade pe locuința unui „grand seigneur", a celui de-al doilea pe terasa căpeteniei principale a trupelor, a celui de-al treilea, Schater-Mohammad, pe o casă unde trăia singuratică o broască-țestoasă. Sultanul îndeamnă pe fiu să nu ia o ființă care „n'est ni de notre race, ni de notre espèce, ni de notre religion". Fiul stăruie să-şi urmeze destinul. Sultanul slăbeşte, pierde aproape de tot vederea, nurorile hotărăsc să-i gătească de mâncare şi, auzind că broasca-țestoasă le cere murdăria de şobolani şi şoareci, precum şi găinațul găinilor şi porumbeilor, fac mâncări rău mirositoare cu astfel de condimente. În schimb, de pe tablaua cu bucatele gătite de

[58] *Op. cit.*, XIV, p. 196 şi urm.

broască se ridică un miros delicios. Vindecat, sultanul dă un festin, broasca cere cumnatei celei mari să-i dea o gâscă spre a veni călare pe ea, iar celei mijlocii un țap. Cumnatele refuză, vin ele însele călare pe gâscă și pe țap, iar broasca-țestoasă soseşte ca o prințesă frumoasă într-un palanchin purtat pe umeri de negri. Fosta broască-țestoasă varsă tablaua cu pilaf pe părul ei, orezul se preface în perle, varsă o fiertură verde care se face smaralde. Cumnatele, imitând-o, se murdăresc.

Şabloane cunoscute se află și în alte narațiuni, de pildă în *Istoria prințului Ahmed și a zânei Pari-Banu* (versiunea Galland): obiecte năzdrăvane (covor fermecat, măr artificial care vindecă, tub de fildeş prin care vezi ceea ce doreşti să ştii), munci imposibile (să aducă un cort acoperind o armată și încăpând într-o mână, apă vindecătoare de la Fântâna leilor, un pitic de un picior și jumătate cu barba de treizeci de picioare).

Poveştile din *O mie și una de nopți* se caracterizează printr-o simbolistică lipsită de esoterism, redusă la parabolă. Farizada cu surâs de roză e de fapt demonstrația propoziției: izbuteşte cine nu ia în seamă bârfelile. Fatalismul e ideea dominantă. Atmosfera e a unei civilizații superioare, de tip feudal-oriental, cu localizări precise și fără golurile mitice, cu un sistem administrativ indicat în amănunte, sultanul fiind îndeobşte un prinț înțelept și îngăduitor, lipsit de prepotența și absurditatea împăratului din basmul nostru. Discernământul estetic, gustul pentru fast, voluptăți gustative și olfactive, pentru muzică, poezie și arhitectură ating culmea rafinamentului. Într-un poem dedicat rodiilor este o astfel de imagine: „Cupole, când vă privesc, învăț arhitectura...".[59]

În basmele greceşti traduse de Emile Legrand (*Recueil de contes populaires grecs*, Paris, E. Leroux, 1881) întâlnim o istorie din legendele mariale, *La belle sans mains:* „Il était, au pays franc, un roi veuf de sa première femme avec laquelle il avait eu une fille de la plus grande beauté, nommée Marie. Ce prince contracta un second mariage et épousa la plus jolie personne que l'on put trouver dans le pays. Mais autant le corps de cette femme était beau, autant son âme était difforme." Tema este ura maşterii împotriva fiicei vitrege din gelozie. Mama vitregă trimite o slugă să omoare fata și să-i aducă mâinile, sluga cruță pe Maria, însă îi retează totuși cele două mâini de la încheietură.

[59] *Op. cit.*, XI, p. 15.

Băiatul unui duce, mergând la vânătoare, o vede, o ia de nevastă. Maştera află lucrurile şi pe când tânărul e la curtea soţului, trimite ducelui o scrisoare mincinoasă, ca din partea tânărului soţ, precum că pruncii născuţi de ciungă nu sunt ai lui, drept care îl roagă să omoare pe mamă şi pe prunci. Maria e părăsită într-un pustiu, Sfânta Fecioară o vindecă de beteşug, adevărul iese la lumină, regele arde pe rug pe soţia criminală. Textul nu e de circulaţie orală pentru că îl aflăm întocmai în *Minunile Precestii*:[60] *Împărăteasa ţării frânceşti ale cărâia mâni tăiate le-au tămăduit puternica stăpână. Minunea 11:* „Era în ţara frâncească un împărat văduv de muierea cea dintâi cu care făcusă o fată foarte frumoasă, puindu-i numele Marie, şi, viind împăratul la a doua însurare, a luoat o muiere frumoasă de ale locului aceluia, care cu totul era frumoasă la trup, şi cu atâta era grozavă la suflet". De observat că îndată Franţa, care este regat, devine, în tălmăcire română, împărăţie.[61] În basmele noastre, tăierea mâinilor, a unui deget ori scoaterea ochilor ca semn, precum şi gelozia mamei frumoase sunt, cum am văzut, curente. Exemplul poate instrui asupra raportului dintre literatura cultă şi cea populară şi a felului cum climatul fabulos preface istoria de aspect didactic. *La Tzitzinaena* e basmul promisiunilor de copii. Regele dă ordonanţă, interzicând de a se aprinde lumina seara din lipsă de untdelemn. Trei fete ale unui bătrân astupă găurile uşilor şi ferestrelor şi lucrează. Le e foame. „Dacă aş lua de bărbat pe plăcintarul regelui, aş mânca o plăcintă caldă, caldă." A doua ar dori un bucătar, ca să mănânce bucate regeşti. A treia ar dori pe rege, „spre a avea toate comorile". I-ar face trei copii: *„Soare, Lună şi Stea"*. Regele, deghizat, aude, o ia de nevastă şi pleacă la război. Regina naşte pe Soare, soacra pune pe moaşă să-l ia. Copilul e aşezat într-o ladă şi aruncat pe mare şi în locu-i e adus un câine. Regina naşte Luna, soacra îl substituie cu o pisică. Al treilea copil, o fată, Stea, e înlocuită cu un şarpe. Regina e zidită în latrină. Un călugăr găseşte pe rând copiii şi-i hrăneşte cu peşti. Mari, cu bani de la călugăr, copiii închiriază o casă la oraş. La bazar u evreu vinde o lădiţă: „celui qui prendra ce coffret s'en repetentira, et celui qui ne le prendra pas s'en repetentira également". Băiatul cel mare o ia. Acum fata (instigată de moaşă, care aflase că trăieşte) doreşte mărul

[60] Ne slujim de un ms. din Jina, 1769, în posesia noastră.

[61] Vezi în L. Şăineanu, răspândirea încă din evul mediu a acestei teme, clasificată de el la *Tipul fetei cu mâinile tăiate.*

de aur, păzit într-o grădină de către 40 de dragoni, cu care s-ar face şi mai frumoasă. Băiatul deschide besacteaua, găseşte un cal verde şi înaripat care vorbeşte: „Bonjour, maître; où allons-nous maintenant?". Calul face un fulger şi un tunet şi iau mărul. Baba iar trece, învaţă pe fată dacă vrea să fie mai frumoasă, să ceară creanga de aur pe care se adună toate păsările din lume. Fratele, călare, i-o aduce. Baba o învaţă să ceară pe Tzitzinaena ca să-i explice ce spun păsările. Fratele se duce, strigă pe Tzitzinaena de trei ori şi de fiecare dată aceasta răspunde „Marmură" împietrindu-l până la genunchi, până la coapsă, până la mijloc. Băiatul cu câţiva peri din barba călugărului aduce pe bătrân. Tzitzinaena, supusă, vine cu o sticlă de apă de nemurire şi despietrifică pe băiat. Merg cu toţii la rege, regina e scoasă din latrină, soacra şi moaşa sunt legate de patru cai care le fac bucăţi. Cu unele schimbări şi combinări, subiectul e acela din *Sora crivăţului* de Fundescu. Toate elementele schematice, inclusiv dilema, există în basmele noastre. *L'homme sans barbe* e povestea spânului. Un rege face un copil cu o văduvă dintr-un sat. Îi lasă un pistol de argint. Copilul, mare, întreabă de tată-său, mama îi spune cine e, îi dă pistolul spre a fi recunoscut şi-l sfătuieşte să se ferească de un om fără barbă. De două ori, copilul ocoleşte pe acel om, întorcându-se, a treia oară vorbeşte cu el. Omul „en âme perverse" pune o lespede mare peste puţul unde copilul se coborâse să bea apă şi-l scoate cu condiţia să se dea drept fiul lui adoptiv. Regele crede. Spânul spune regelui că-i lipsesc numai trei lucruri, camera de fildeş, privighetoarea şi rândunica din perete şi cea mai frumoasă fată de pe lume şi se oferă să trimită pe fiul său adoptiv să i le aducă. O bătrână „qui était sa fée" învaţă pe băiat să îmbete pe elefanţi cu vin şi să le ia fildeşele. Pasărea e păzită de 40 dragoni adormiţi. Băiatul se suie în pom, îi apucă picioarele cu dinţii şi sare pe cal. Aruncând carne leilor, grâu furnicilor, miere albinelor, capătă un fir de păr leonin, o aripă de furnică şi una de albină. La castelul frumoasei lumii, paznicii îl supun la trei probe: să mănânce 40 de căldări de fiertură, un hambar de grâu, orz, porumb, 40 de chiupuri de miere. Leii, furnicile, albinele fac, la chemare, aceste isprăvi. Sosind călare cu fata, băiatul e aruncat de spân de pe meterezele castelului. Cu câteva vorbe magice şi apă de nemurire, fata îl învie. Copilul arată regelui pistolul, spânul e legat de patru cai. Subiectul e în fundament acela din *Harap Alb* de I. Creangă.

Gelozia pe o fată frumoasă e tratată în *Rodia*. Două fete ale unui moş consultă soarele în credinţa frumuseţii. Soarele zice: „Sunt frumos şi voi sunteţi frumoase; dar sora voastră mai mică vă întrece în frumuseţe". Fetele cele mari rătăcesc pe sora cea mică. Trece Nycteris, zeiţa nopţii, cu cortegiul său, vede fata, o adoptă. De la soare, surorile află că sora cea mai mică trăieşte. Ele se duc la şi-i dă „une écharpe ensorcelée" pe care, când o pune la gât, moare. Nycteris îi scoate legătura, fata învie. Surorile o omoară apoi cu „une pastille de gomme enchantée". Fata e aşezată într-un sicriu de argint pe un cal care, mergând la întâmplare, e întâlnit de un prinţ. Regina, mama prinţului, mirată de tristeţea fiului, intră în odaia lui, trage pe fată de păr, bomboana cade, Rodia învie. Prinţul o ia de nevastă. Surorile vin ca moaşe şi înfig un ac vrăjit în capul Rodiei care se preface în pasăre. Grădinile pe unde trece pasărea se usucă. Prinţul o prinde, găseşte acul în capul ei, pasărea redevine femeie. Surorile mor de gelozie. Subiectul corespunde combinării cu variaţii a unor şabloane din *Mama cea rea* de Reteganul şi *Cele trei rodii aurite* de Ispirescu, în ultimul fiind vorba de zâna omorâtă cu un ac de o ţigancă, prefăcându-se în păsărică şi uscând pomii. Procreaţia prin agenţi externi, peştele miraculos, balaurul din puţ, le găsim în *Le petit rouget sorcier*. O roşioară, recunoscătoare faţă de un pescar sărac că a cruţat-o, îl îmbogăţeşte din pescuit. Nevasta, incitată de cunoscuţi, smulge secretul pescarului şi cere să mănânce peştele, sub cuvânt că e un vrăjitor. Roşioara sfătuieşte pe pescar să-l taie în trei bucăţi egale, să le dea de mâncare soţiei, iepei şi căţelei, iar coada s-o sădească în grădină. Femeia, iapa şi căţeaua fac fiecare gemeni, iar din coadă ies doi chiparoşi. Băiatul cel mare pleacă, drept mijloc de telecomunicaţie lăsând nu o năframă, ci unul din cei doi chiparoşi. Când s-ar fi ofilit şi uscat, era semn că e aproape de moarte. Într-un oraş, flăcăul vindecă, apucând-o de păr, pe fata regelui care înnebunea oamenii stând seara într-un balcon şi invocând stelele. La porunca regelui, fata arată pe flăcău aruncând un măr, tânărul nu vrea însă să se însoare merge în alt oraş unde un monstru, păzind un izvor, mânca în fiecare an o fată, în care timp locuitorii îşi făceau provizii de apă. Voinicul taie capul monstrului şi-i retează cele şapte limbi. Un cărbunar găseşte capul, sileşte pe fata regelui să spună că el este omorâtorul, pe urmă, cum regele era amărât de a da fata unui „homme grossier, noir, et tout-à-fait inconvenant pour la fille d'un roi", tânărul arată limbile. Cărbunarul e numai exilat.

Plimbându-se prin apartamentele castelului şi deschizând o uşă dintr-un coridor, tânărul descoperă „une plaine très vaste, rempli de marbres portant une forme humaine". O bătrână îi întinde o baghetă pe care, luând-o, împietreşte. Fratele rămas acasă vede chiparosul veştejindu-se, porneşte la drum, ajunge în locul cu pricina şi, în loc să pună mâna pe baghetă, asmute câinele împotriva bătrânei, şi cu apă de nemurire, găsită în castel, învie „une nation entière" de statui.

E de la sine înţeles că multe situaţii izolate din schematica basmelor se regăsesc şi aci: o regină îndrăgostită de un negru, o fată de rege care nu vrea să se mărite decât cu cel care i-ar pune o întrebare la care ea n-ar putea răspunde, în caz contrar, sancţiunea fiind pierderea capului; cenuşăreasa aleasă după pantof şi (în acelaşi basm) a mamei omorâte şi mâncate de fetele mai mari, din ale cărei oase, păstrate, ies aur şi diamante pentru cenuşăreasă (în basmul românesc mama e o vacă neagră); trei băieţi născuţi din trei mere, date de un derviş şi mâncate de mamă, a căror putere stă într-un dovleac, un negru tăind dovlecii şi intrând într-un puţ unde băiatul cel mic dă de saloane multe cu lustruri de diamant şi, într-o sală, de trei fete; părăsirea fratelui mic de către cei mari, după ce a urcat fetele, o nucă, o migdală, o alună, patruzeci de slugi care ies din nucă şi îndeplinesc orice muncă, mulţumită cărora fratele mic apare la nunta primelor două fete cu veşmânt de aur şi cu măr de aur, pe cal alb, şi apoi pe un cal roşu, fata cea mică cerând, ca să se mărite, trei veşminte: cerul cu stelele, câmpul cu florile şi marea cu peştii şi pe care feciorul cel mic, ucenic la croitor, le face prin slugile lui miraculoase etc.

Aceste basme se remarcă printr-o perfectă claritate psihologică şi prin motivarea tuturor actelor, caracterele, în limitele basmului, fiind neted definite. Monstruosul însuşi e raţional. Civilizaţia cea mai exactă este sugerată cu sobrietate, lipseşte haoticul, indeterminatul. Pomul local fiind lipsitul de crengi mari, chiparosul, sicriul cu fata moartă e pus pe un cal. Aflându-ne în Grecia, evident, un veşmânt trebuie să se numească „marea cu peştii". Viziunea arhitectonică e peste tot prezentă. Regele interzice aprinderea luminii, din economie, lipsind untdelemnul, nu din frica de incendiu, ceea ce înseamnă că piatra abundă în edilitate. Un rege vrea odaie de fildeş, statuile de marmură sunt în număr imens. Prânzurile enorme sunt mai puţin indigeste, fierturi, grâne, miere; fata frumoasă e omorâtă cu o bomboană. Climatul general e un amestec de

Grecie antică, de feudalism din vremea cruciadelor şi de Orient mijlociu, văzut fără exces de culoare.

În anii 1634-1636 a apărut la Napoli, în dialect napolitan, o culegere de basme *Lo cunto de li cunti, overo lo trattenemiento de' pecerille*, denumit apoi *Pentamerone*,[62] al cărui autor era Giammbattista Basile (n. la Posilipo, c. 1575). Unele din aceste basme au fost dramatizate de veneţianul Carlo Gozzi. În ele găsim numeroase paralelisme cu basmele noastre şi, firește, cu cele europene, inclusiv cele de fraţii Grimm. Sunt basme care se apropie uimitor de acelea pe care le cunoaştem, altele cuprinzând numai şabloanele fundamentale în combinaţii, pentru aria noastră, inedit. Începem cu primele. Un băiat nerod, pe care mama îl ceartă mereu, fuge de acasă, nimereşte la un „huerco" (orco, ogre, wilder Mann, un fel de zmeu), un monstru de urâţenie care ar fi speriat pe Roland însuşi sau pe Skanderbeg (Basile are obiceiul de a face comentarii erudite mitologice şi istorice, introducând şi citate latine). Antonio intră în slujba monstrului şi „în mai puţin de patru zile devine gras ca un turc, rotund ca un boloboc, viteaz ca un cocoş, roşu ca un rac, verde ca usturoiul, slab ca o balenă, într-un cuvânt, gros şi gras că nu se mai vedea singur cu ochii" (astfel de repetiţii burleşti sunt frecvente). Zmeul îi dă drept plată un măgar, sfătuindu-l să nu-i zică „arre cacaurre". Tocmai acest lucru îl face Antonio şi măgarul se balegă perle, rubine, smaralde, safire şi diamante. Antonio trage la o osteria şi interzice birtaşului să spună măgarului „arre cacaurre". Firește, birtaşul află taina, îi înlocuieşte măgarul. Zmeul îi dă apoi un şervet vărgat cu care nerodul o păţeşte la fel, în fine, o bâtă care bate la poruncă şi cu care îşi recapătă lucrurile furate (*Dell huerco*). Povestea e comună. *Doi fraţi* de Cătană reprezintă o variantă. Pervonto, o poamă rea, merge la pădure să aducă lemne, face bine la trei băieţi ai unei zâne întocmindu-le o boltă de crengi, şi aceştia îi hărăzesc puterea de a i se împlini orice dorinţă; strânge un mănunchi grozav de vreascuri pe care nu-l poate ridica pe umeri, se aşază pe el călare şi strigă: „Tare aş vrea ca legătura asta să mă poarte ca un cal". Îndată şi porneşte. Vastolla, fata regelui, îl vede şi râde. Pervonto îi zice: „Vantolla, să rămâi grea cu mine". Şi, într-adevăr,

---

[62] *Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen* von Giambattista Basile, aus dem Neapolitanischen übertragen von Felix Liebrecht, I-II, Breslau, 1846. V. şi *Giambattista Basile e il „Cunto de li cunti"* în Benedetto Croce, *Saggi sulla letteratura italiana del seicento*, Bari, Laterza, 1924.

fata devine însărcinată prin agent oral. Regele cheamă sfatul, îi împărtăşeşte că luna coroanei lui a căpătat *cornua*, îi consultă asupra pedepsei. Sfatul e de părere să se procedeze *cum grano salis* şi mai întâi să se aştepte uşurarea fetei. Aceasta naşte doi copii ca două mere de aur. Sfatul e de părere să se aştepte încă şapte ani. Atunci, regele dă o masă la nobilime, pe urmă, una la pungaşi, golani, răufăcători, haimanale, cerşetori, la care vine şi Pervonto.[63] Îndată ce-l văd copiii, se dau pe lângă el şi regele cunoaşte că el este tatăl. Îi pune pe câte patru într-un butoi pe mare. O slugă a fetei aruncă înăuntru un butoiaş cu stafide şi smochine. Pervonto cere să mănânce din ele, face din butoi corabie şi din corabie, când ajunge la ţărm, palat. Mergând la vânătoare, regele e recunoscut de copii, intră în palat, o masă se umple de bucate, apoi îi răsare înainte un pat în care se culcă, în fine ies şi Pervonto şi Vastolla. Pedeapsa aruncării pe apă în butoi sau corăbioară o găsim în *Băiatul cel bubos şi ghigorţul*, *Fata de împărat şi fiul văduvei*, *Voinicul cel fără tată*, câteşitrele de Ispirescu. În *La cerva fatata* dăm de regele fără copii, Giannone, care e în stare să dea „jumătate din regat" cui l-ar învăţa cum să devină tată. După sfatul unui bătrân, pune pescari să-i prindă un balaur de mare şi dă inima monstrului unei femei de la curte să i-o gătească. Din cauza fumului, cad însărcinate nu numai frumoasa „dammecella", dar şi mobilele din casă. „E, scapo de poche iuorne, figliattero, tanto che la travacca fece un letecciulo, lo forziero fece ni scrignetiello, le seggie facettero seggiolelle, la tavola no tavolino, e lo cantaro fece no cantariello..." Acest exces de virtute conceptivă îl găsim şi în *Ţugulea, fiul unchiaşului şi al mătuşei*. Împăratul Stririlor cere lui Ţugulea să facă astfel încât într-o noapte să nască cincizeci de femei sterpe. Vrăjitorul, care însoţeşte pe flăcău, atinge femeile cu toiagul şi toate nasc, atinge şi pe împărat, care venise mirat să vadă, şi acesta se pomeneşte cu boboci de raţă măcăind după el.

Mai departe, şabloanele sunt iarăşi curente. Canneloro, băiatul curtencei-bucătărese, pleacă persecutat şi lasă lui Fonzo, fiul regal, ca şi geamăn, un pumnal care aruncat la pământ se preface în izvor ce spune, când e secat, că viaţa lui Canneloro e în primejdie. Canneloro dă de o cerboaică vrăjită care-l roagă să-şi lege câinii şi sabia. Cerboaica este însă

---

[63] După Johannes Bolte u. Georg Polivka, *Anmerkungen zu den Kinder u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, IV, p. 193, regele dă încă o masă, a doua orăşenilor şi negustorilor. Traducerea lui B. Croce nu ne e la îndemână.

un „huerco", un *wilder Mann* antropofag, care aruncă pe Canneloro într-o groapă spre a-l mânca mai târziu etc. În basmul românesc avem de-a face în acest şablon cu o zmeoaică.

Lo serpe e cunoscutul basm al prinţului-şarpe. Spatella n-are copii, bărbatu-său îi aduce de la pădure o legătură cu găteje în care se găseşte un pui de şarpe. „Doamne! - zice femeia - până şi şerpii nasc pui, numai eu sunt năpăstuită pe lume să am un bărbat aşa de nepricopsit încât, deşi e grădinar, nu-i în stare să facă să dea o mlădiţă." „Dacă n-ai copii - vorbeşte şarpele - ia-mă de suflet." Când e mare, şarpele trimite pe Cola Matteo la rege să-i pețească fata. Regele zice cu umor: „Spune-i şarpelui că-i dau fata când mi-o preface în aur toate roadele din grădină". Şarpele trimite pe grădinar în grădină să semene toate seminţele de fructe câte le găseşte în oraş: piersici, caise, cireşi etc. Seminţele încolţesc, dau pomi şi roade de aur. Regele pretinde atunci să preschimbe zidurile şi bătătura grădinii în pietre preţioase, ceea ce şarpele face, presărând prin grădină hârburi. Regele, lacom, vrea să-i aurească reşedinţa pe dinafară de jos până sus. Şarpele pune pe Cola Matteo să spoiască palatul cu un mănunchi de verdeţuri. Deodată palatul luceşte ca o pilulă aurită. „Dragă Grannonia - zice regele fetei - ca să-mi bat joc de un pretendent care te cerea de nevastă, i-am pus condiţii ce mi se păreau cu neputinţă de îndeplinit, dar m-a tras pe sfoară, nici eu nu ştiu cum", şi o roagă, spre a nu-şi călca cuvântul, să primească a fi soţia şarpelui. Grannonia e bucuroasă. Şarpele apare la curte într-o caretă de aur, trasă de patru elefanţi de asemenea de aur. Înspăimântaţi, părinţii strigă la fată: Fugi, Grannonia! Dar fata stă locului, şarpele o îmbrăţişează cu coada, o sărută. Intraţi în odaia nupţială, şarpele se preface într-un june frumos cu plete de aur. Regele, indiscret, se uită pe gaura cheii crezând că şarpele o să-i mănânce fata, vede pielea reptilei pe jos, dă buzna împreună cu regina în odaie şi aruncă pielea pe foc. Tânărul se preface în porumbel şi zboară pe fereastră. Grannonia pleacă în căutarea lui; într-o pădure o întâmpină o vulpe care-i spune chiar istoria şarpelui. Acesta e un fiu de rege, fermecat de o vrăjitoare fiindcă n-a luat în seamă dragostea ei. Acum, prinţul e bolnav fiindcă s-a tăiat la cap cu cioburi de geam când a zburat ca porumbel. Vulpea învaţă pe fată să-l ungă cu sânge de păsări, dar adaugă că totul e în zadar dacă nu amestecă şi sângele ei, al vulpii. Se repetă istoria coţofenei proaste din basmul nostru. Grannonia omoară vulpea, ia sânge, apoi îşi găseşte soţul. *Ll'orza* este basmul incestului. O regină pe patul de moarte recomandă regelui

să nu se însoare decât cu o femeie frumoasă ca şi ea. Regele convoacă toate femeile din lume la concurs, nu găseşte nici una mai frumoasă ca Preziosa, fata lui. „De ce să caut departe – meditează el – ceea ce am lângă mine?" Preziosa disperă, o babă, admiţând că regele e un măgar, îi dă o aşchiuţă cu care, când o ţine în gură, se preface în ursoaică. În pădure, ursoaica e văzută de un fiu de rege care o duce acasă în grădina palatului. De la geam, prinţul zăreşte o fată frumoasă, fiindcă Preziosa, vrând să se pieptene, şi-a scos aşchiuţa din gură. Coborând jos, prinţul dă iarăşi de ursoaică. Se îmbolnăveşte. „Mamă – zice el – dacă nu sărut o dată ursoaica, îmi dau duhul." I se face voia, prinţul şi ursoaica se sărută de foc, fetei îi pică din gură aşchia şi rămâne cu chip omenesc. Şabloane din *Harap Alb* (monştri fraţi de cruce şi fata năzdrăvană) sunt în *Lo gnorante* (Prostul). Moscione e trimis în lume de către tată-său şi, pe drum, se întâlneşte cu Furgolo care aleargă ca fulgerul şi ajunge căprioara din doi paşi, cu Aurecchia a lleparo care, punându-şi urechea la pământ, aude totul, cu Ceca deritto care ocheşte cu săgeata un bob de mazăre, cu Sciosciariello care suflă vânt pe gură şi cu Forteschena care ridică un munte în spinare ca pe un fulg. Moscione îi ia în slujba lui şi cu toţii merg la un rege. Acesta are o fată care aleargă ca vântul şi străbate o holdă fără să îndoaie spicele. Regele face cunoscut că dă fata cui o întrece în goană. Moscione vesteşte că-l doare burta şi întreabă dacă poate să delege pe altul în locu-i. „Vie cine-o vrea – zice fata – mi-e tot una." Fulger învinge, dar, înainte de a doua probă, fata îi dă un inel vrăjit care îi taie puterile. Urechi-de-iepure a auzit însă convorbirea între fată şi tată, cheamă pe Ocheşte-drept şi acesta sfărâmă piatra de la inel cu arbaleta, iar Fulger îşi recapătă iuţeala. Prostul se mulţumeşte să ia bani în locul fetei şi cere cât poate lua el şi tovarăşii săi pe umeri. Tare-n-spinare ia toate bogăţiile regatului. Regele se căieşte, trimite armata după ei. Suflătorul îi mătură scoţând un crivăţ pe gură. *Nennillo e Nennella* e basmul copiilor moşului pe care îi persecută maştera. Tatăl îi duce la pădure, presărându-le pe cale cenuşă ca să poată să se întoarcă. A doua oară presară tărâţe, pe care le mănâncă un măgar. Un prinţ trece prin pădure, băiatul auzind lătrat de câini se urcă într-un copac, fata fuge la ţărmul mării şi e luată de nişte piraţi. Corabia se sfărâmă, un peşte năzdrăvan înghite fata, în pântecele lui e un palat. Peştele pune capul pe uscat, fata iese, regele, care găsise şi pe băiat, o ia la palat. Tatăl e descoperit, vine şi mama vitregă şi, întrebată ce pedeapsă merită cine s-a purtat rău cu copiii, zice: „să fie pus într-un butoi şi rostogolit de pe

un munte." I se aplică această pedeapsă. *Le tre cetre* este, cu deosebiri de detalii, *Cele trei rodii aurite* de Ispirescu. Un fiu de rege visează o fată albă precum caşul şi roşie ca sângele (altă dată, caşul e înlocuit cu marmura). Merge în lume, navighează la Gibraltar, de aci în India, ajunge într-o insulă, dă de o bătrână care îl sfătuieşte să se ducă ca să nu-l mănânce cele trei fete ale ei şi să-şi afle catafalcul într-o tigaie şi mormântul într-un pântece. Cu a doua babă i se întâmplă cam la fel. O a treia babă, care-şi hrănea o turmă de măgari cu plăcinte şi zaharicale, îi dă trei lămâi şi un cuţitaş şi-l trimite înapoi în Italia, într-o pădure, la un izvor, învăţându-l ce să facă. Prinţul taie lămâia şi iese o zână care zice: „Dă-mi să beau!", el însă nu-i dă iute, zăpăcit cum e, apă din râu şi fata se mistuie. La fel se întâmplă cu a doua. Celei de a treia, îi dă repede apă şi are în faţa lui o zână albă precum caşul şi roşie ca sângele. Prinţul pleacă să-i aducă veşminte. O sclavă sarasină (la noi, o ţigancă), venind de la râu, vede zâna, o îmbie s-o pieptene, îi înfige un ac în tâmplă şi zâna se preface în porumbel. Prinţul găseşte în pădure roaba maură pe care o ia, crezând că e zâna. Porumbelul vine la fereastra bucătarului, întreabă de rege, bucătarul îl prinde, îl taie, îl opăreşte, aruncă apa cu câteva pene. Iese un lămâi care dă trei lămâi. Din a treia iese zâna. Sarasina e arsă, iar cenuşa ei aruncată în vânt.

În multe basme găsim şabloane comune, totuşi într-altele, păstrându-se spiritul schematic, basmul ne duce într-o lume fabuloasă nouă. Pare evident că există basme de circulaţie universală, în vreme ce altele au curs pe o arie mai restrânsă, fiind mai puţin accesibile altor geografii. *La polece,* conţinând elemente curente, este totuşi de un colorit extraneu. Un rege, muşcat de un purece, nu se îndură văzându-l aşa de frumos să-l pună „pe eşafodul unghiilor sale". Îl ţine într-o sticluţă şi-l hrăneşte cu sângele său. După câteva luni, puricele crescând cât un berbec, regele îl omoară, îl jupoaie şi promite fata de nevastă cui îi ghiceşte ce animal a fost. Numai un zmeu ştie şi Porziella e dusă într-o casă împodobită cu oase. Zmeul i-aduce din când în când ciozvârte de om. O bătrână vine în ajutorul fetei cu băieţii ei năzdrăvani. Mase, punând urechea la pământ, aude la treizeci de poşte de jur împrejur, Nardo face, scuipând, o mare de săpun, Cola aruncă un fier şi iese o holdă de brice, Micco, azvârlind o aşchie, face o pădure deasă, Petrullo, vărsând puţină apă, face un râu mare, Ascaddeo, dintr-o piatră zvârlită, scoate un turn, Ceccone nimereşte cu arbaleta, la o milă depărtare, ochiul unei găini. Fata e luată de la zmeu, acesta se ia după răpitori care

îi pun obstacole. În cele din urmă se urcă toți în turnul făcut de Ascaddeo, antropofagul vine cu o scară, Ceccone îl ocheşte şi-l doboară.

Cum vedem, imaginația plastică este excesivă. Basmele lui Basile sunt bufone, iar intriga este carnavalescă, bombastică, o adevărată mascaradă.

Analizăm pe scurt dintre basmele palermitane, culese de Giuseppe Pitrè de la persoane „vergini affatto d'istruzione" (*Novelline popolari, sciliane,* Palermo, 1873), *La re di li setti muntagni d'oru.* Un rege cu un băiat şi trei fete, căzând la pat, cheamă pe rând fetele: „Pippina... tè ccà stu buchè; a li sei misi chi sugnu mortu io, jetta stu stu buchè a lu chianu di lu palazzu; lu primu chi passa e si lu pigghia, chissu è to maritu". Termenul celorlalte două e mai lung. Fetele aruncă buchetele, le ridică un porcar, un vânzător de păsări şi un chitarist. Unul din mai-marii curții vără în cap regelui cel tânăr să ceară fata cea mai mică a regelui de la cei şapte munți de aur. Regele trece pe la cumnații săi: găseşte pe sora cea mică într-un palat regal: „E tu rigina? cci spija iddu". „Si fratuzzu mio. Mè maritu è'nfatatu e li fati lu cunnannanu a fari a certi uri lu sunaturi e iddu avi a sunari la citarra." Regele chitarist dă cumnatului său trei bucăți de coardă de chitară. Regele găseşte pe vânzătorul de păsări care şi el e rege şi care-i dă trei pene de păsări. Porcarul e mai mare. „Cca cci nn'è re?" „Re? ccà fa' imperaturi", i se spune. Porcarul îi dă trei peri de porc şi-l povățuieşte ce să facă. Regele celor şapte munți de aur e un mehenghiu. Când eroul nostru îi cere fata, răspunde: „Circatila a mè figghia, e si la truvati vi la pigghiati". Pretendentul caută, cum fusese învățat, în odaia regelui. Sub pat e un covor, sub el patru cărămizi albe. Tânărul le scoate, vede o scară, uşi de fier. Tatăl fetei zice: „vorbim mâine, prinsoarea nu-i câştigată". A doua zi, tânărul găseşte un morman de chei, deschide, dă de treisprezece fete. „Lasă, vorbim noi mâine", spune tatăl cârcotaş. În zilele următoare, stau patru ici, patru colo şi cinci în mijloc; trei ici, trei colo şi şapte la mijloc; două într-o parte, două într-alta şi nouă la mijloc. De fiecare dată, tânărul nimereşte pe fata cea mică. „La spusa è mia, l'aju vinciutu!" Dar tatăl: „Basta, ca ancora cci nn'e". Îi dă să aleagă felurite grăunțe amestecate într-un hambar, să mănânce toate dulciurile dintr-o cămară. Tânărul arde penele şi perii şi vin păsări şi porci care fac cele de mai sus. Regele nu se lasă: „Io a mè figghia vi la dugnu, ma sapiti quannu la sira di maritarivi aviti un picciriddu ch'avi a diri: Nannu, pappa, e'mprua". Pretendentul udă coardele, se iveşte un copil care strigă: „Bunicule,

papă şi apă." Regele nu mai are încotro. Atmosfera, mereu bufonă, evocă prin civilizaţie, ceremonie şi profesii populare regatul celor două Sicilii. În basmul foarte fantastic *Li tri belli curuni mei*, eroina este fata unei spălătorese care moare la spital.

Basmele sârbeşti ale lui Karacič au unele o surprinzătoare asemănare schematică cu basmele române, nu numai în şabloane izolate, ci în totalul rezultat din combinarea lor. Unui împărat cu o fată şi trei băieţi îi fură un zmeu fata, pierind într-un nor. Fraţii pornesc la drum şi dau de un castel care era clădit în aer (*Das Laftschloss*). Fratele mai mic omoară calul, îşi face o curea din pielea lui, aruncă un capăt cu săgeata şi se urcă pe curea în castel. Găseşte pe soru-sa care căuta în cap zmeului. Îl izbeşte cu ghioaga, zmeul abia simte o pişcătură. Dar izbind a treia oară, îl omoară. Sora duce pe frate într-o odaie unde e un cal negru cu şa de argint, în alta cu un cal alb cu şa de aur, în alta cu un cal cenuşiu cu şa împodobită cu nestemate, pe urmă în alte trei odăi cu câte o fată, una brodând cu fire de aur la un gherghef de aur, a doua torcând fire de aur, a treia înşirând perle şi având înainte-i o găină de aur cu pui care ciugulesc perle într-un lighean de aur. Pe cea din urmă gândeşte voinicul s-o ia el de nevastă. Le coboară pe toate şi pe soră pe pământ, însă fraţii taie cureaua când e rândul lui şi duc un păstor în locul fratelui. Voinicul descinde pe rând pe cei trei cai în zilele nunţilor, pe fraţi îi izbeşte numai cu ghioaga, pe păstor, care se cunună cu fata a treia, îl omoară. Unui împărat cu trei fii îi fură cineva merele de aur ce înfloresc şi dau roade în fiece noapte. Păzesc pe rând fraţii cei mari, al treilea doarme pe un pat sub pom până la miezul nopţii. Vin nouă păunişe de aur, opt fură mere, a noua se face fată şi, aşezându-se pe pat, se drăgosteşte cu voinicul căruia îi dă două mere, unul pentru el şi unul pentru împărat. După câteva nopţi, fraţii invidioşi se învoiesc cu o babă care se ascunde sub pat şi taie o şuviţă de păr din capul fetei. Aceasta se preface în păuniţă şi nu mai revine. Feciorul leagă pe babă de coada cailor, iar el merge cu o slugă în cautarea păunişei. O împărăteasă ştie de ea, însă, vrând să-şi mărite propria fată cu voinicul, dă slugii acesteia nişte foale. La amiază, opt păunişe se lasă asupra unui lac, a noua pe cal lângă prinţ, silindu-se în zadar să-l deştepte, căci sluga îi suflase în ceafă cu foalele şi-l adormise. Întâmplarea se repetă însă de două ori şi voinicul, mânios, taie capul slugii. Pe un munte, un pustnic îl îndrumează spre oraşul cu castelul păunişelor. A noua, care e împărăteasa, îl primeşte bucuroasă, îi dă cheile de la douăsprezece odăi

cu sfatul de a nu intra în cea din urmă. Băiatul intră, dă de un zmeu care-i cere apă de trei ori. Cercurile buții plesnesc. Zmeul fuge cu păunița. Voinicul face bine unui peşte, unei vulpi, unui lup, dă de oraşul împăratului zmeilor, pune pe fată să întrebe de unde are zmeul calul, apoi intră la obişnuita babă cu pari în curte care cer cap. Restul, ca în basmele noastre (*Der goldene Apfelbaum und die neun Pfauinnen*). Unui alt împărat, trei zmei veniți în chip de furtună îi fură cele trei fete la kolo (horă). Împărăteasa, rămasă văduvă, naşte un băiat, Stoişa, şi-i mărturiseşte, când acesta are optsprezece ani, că a mai avut fete. Stoişa pleacă în lume cu trei năframe dăruite de mamă-sa. Întâlneşte pe rând surorile care îl recunosc după năframele brodate de ele. Zmeii aruncă buzduganele pe acoperişul castelelor, întâiul mănâncă un bou fript, un cuptor de pită şi un butoi de vin. Ceilalți de două şi de trei ori mai mult. Stoişa le mănâncă bucatele şi se împacă un timp cu ei. Aceştia se tem însă de împăratul zmeilor şi Stoişa se duce la castelul celui din urmă, pe care şade un iepure. Când cineva l-ar da jos, iar iepurele s-ar spinteca singur, s-ar jupui, s-ar tăia bucățele şi s-ar frige singur, atunci acela nu s-ar mai teme de viața lui. Stoişa ia iepurele care face cele de mai sus, se împrieteneşte cu zmeul, care, fiind şi el cel mai mic, se cheamă Mladen, pornesc la cei trei zmei ce se ascund într-o peşteră şi îi afumă cu paie. Stoişa îşi ia surorile şi comorile, castelul şi celelalte dându-le fratelui de cruce (*Stojscha und Mladen*). Doi fii de împărat, urmărind succesiv un iepure care intră într-o moară de apă, sunt mâncați de acesta care nu-i decât un zmeu (Drache). Al treilea fecior nu intră în moară, la întoarcere întreabă pe o babă, pe care o găseşte acolo, unde este iepurele lui. Baba îi spune despre zmeu şi voinicul o pune să-l descoasă în ce-i stă puterea. După ce minte de două ori, zmeul destăinuie că puterea lui zace în altă împărăție şi anume într-o vrabie dintr-un porumbel dintr-un iepure dintr-un porc mistreț dintr-un balaur dintr-un lac dintr-o cetate împărătească. Voinicul găseşte cetatea şi se bagă păstor de oi la împărat care îl roagă să nu se ducă la lac cu oile de unde nu s-a mai întors nici un păstor, merge totuşi acolo şi se bate cu zmeul din apă de două ori, fără a-l birui, dar şi fără a fi învins, zicând că dacă l-ar săruta pe frunte, fata împăratului l-ar răpune. Doi călăreți trimişi de împărat aud aceste cuvinte, a treia oară, mânată de tată-său vine fata şi sărută pe păstor care zvârle zmeul în nori. Acesta căzând se face bucăți, din care răsare un porc mistreț etc. Când voinicul scoate vrabia, aceasta îi dezvăluie că în moară sunt trei nuiele care scoase din rădăcini deschid uşile de fier ale

unei pivnițe unde sunt mulțime de oameni și frații săi. Voinicul sucește gâtul vrăbiei (*Der Drache und der Kaiserssohn*). E de ghicit ce cuprinde *Der Schlangenbräutigam*. O femeie săracă, rugându-se de Dumnezeu, naște un șarpe care fuge și se întoarce peste douăzeci de ani, mânând pe mamă-sa în pețit. „Mărite împărate, aci ți-e paloșul și aci e capul meu. Am fost multă vreme fără copii, și Dumnezeu m-a binecuvântat și am născut un șarpe etc. Acum, după douăzeci de ani, vine șarpele la mine și mă mână să-ți cer fata pentru el. Împăratul râde și zice: „Dacă fi-tu îmi face de la curtea lui până la a mea un pod de perle și nestemate, îi dau fata". Pe urmă împăratul îi cere un castel ca al lui și a treia oară scule pe dinăuntru așijderi. Se face nuntă, șarpele apare ca flăcău, mama lui se uită pe gaura cheii și sfătuiește nora să arunce pielea pe foc. Șarpele rămâne, fără alte întâmplări, printre oameni, după ce suferă de puțină aprindere potolită cu apă. Există și varianta (*Wieder vom Schlangenbräutigam)* după care nevasta rătăcește și nu poate să nască până ce soțul nu întinde brațul drept asupra mijlocului ei. Într-un basm (*Wem Gott hilft, dem kann niemand schaden)*, dăm de un șablon asemănător cu cel din *Voinicul cel cu cartea în mână născut* de Ispirescu. Un împărat, care e năzdrăvan și se preface în vampir, sperie pe pretendenții fetei sale și-i omoară. Un flăcău înnoptează la fata lui într-o odaie verde, într-una galbenă și într-una roșie și scapă teafăr, nu citind din psaltire, dar rugându-se neîncetat. În *Der goldwollige Widder*, un fecior de vânător, nevrând să dea împăratului lâna de aur a unui berbece ucis, acesta îl pune să-i facă sub pedeapsa tăierii capului o vie pe rod, un castel de fildeș, apoi să-i aducă pe fata unui împărat. Sfătuit mereu de o fetiță ce-i iese în cale, băiatul făptuiește isprăvile. A treia oară cumpără un vultur, un crap și un porumbel, ia câte o pană și un solz, pornește pe o corabie cu marfă spre țara sus pomenită, atrage pe fata împăratului pe corabie. O pasăre de pe umărul fetei pornește să dea de veste tatălui, voinicul arde pana de vultur, vulturii prind pasărea. Fata aruncă o piatră în mare, voinicul arde solzul, crapii împing corabia. Ajung între doi munți, corabia împietrește, fata vrea „apa vieții", voinicul arde pana porumbelului, acesta aduce apă într-o sticluță, corabia pornește. Ajunși la împăratul cel rău, voinicului îi taie capul un călău, fata îl învie cu apa vieții. De reținut că voinicul îmbată elefanții ca să le ia fildeșele. În *Das Schicksal* (Soarta), regăsim șabloanele familiare: râul, între altele, ce pune pe om să întrebe Soarta de ce n-are pești și căruia i se răspunde: fiindcă nu s-a înecat nimeni în el. Motivul e în *Zâna apelor* de Reteganul

unde eroul merge însă la Dumnezeu. Fratele sărac din basmul sârbesc merge la Soartă şi vede cum aceasta hotărăşte norocul noilor născuţi, după cum e o noapte de bogăţie sau de sărăcie pentru el. Motivul îl aflăm în *Ioan Pripilă* de I. Broju (C.L.). În *Wer wenig verlangt, dem wird am meisten gegeben,* îngerul Domnului cere de pomană pe rând la trei fraţi săraci care moştenesc numai un păr şi fiecare cinstit îi dă pere numai din partea lui. În *Azima mergătoare* de Reteganu vin Iisus şi Sf. Petru şi fraţii mai mari le vând mere din partea celui mic, care îi omeneşte cu mere din partea sa. Dumnezeu le dăruieşte la fiecare ce vor: turmă, pământ şi boi, şi o luntre. Îngerul hărăzeşte de asemenea celor trei preschimbarea unei ape în vin, a unor porumbei în oi şi şi o nevastă cu frica lui Dumnezeu. Fraţii mai mari nu vor să miluiască pe îngerul-cerşetor cu vin şi cu brânză şi pierd darurile. La fel, *mutatis mutandis,* în basmul retegănesc *Gerechtigkeit und Ungerechtigkeit* este aidoma *Dreptatea şi Strâmbătatea* de T. Pamfile. Doi fraţi fac prinsoare: care e mai bună, dreptatea sau nedreptatea, şi unul scoate, după învoială, ochii celuilalt. Stând sub un brad, orbul aude „die Wilen", un fel de „vâje" şi de iele, destăinuind cum şi-ar recăpăta vederile şi-ar vindeca pe fata craiului. Celălalt frate, invidios, îşi scoate şi el ochii, dar „vâjele" îl fac bucăţi. Un fiu de împărat (*Das höllische Blendwerk und die göttliche Macht*) visează o fată „albă ca zăpada şi roşie ca sângele". Trei bătrâne îi dau o pâine, o alună, o nucă, cu care potoleşte pe baba, mama fetei din pădure, şi-i pune obstacole, scoţând o apă curgătoare din alună şi flăcări din nucă. Pe babă o trăsneşte Dumnezeu. Un împărat preface în miei sau omoară pe peţitorii care nu pot spune ce semn are fata lui şi unde. Un băiat sărac, sfătuit de un om cu aripi, cu un ochi în frunte, află, dând haine scumpe fetei şi făcând-o să se dezbrace, o stea de aur la genunchiul drept (*Schöne Kleider vermögen sehr viel).* O fată năzdrăvană şi vicleană, făcută din zăpadă de către „vile" vara, la Sf. Ilie, care nu vrea să se mărite decât cu cel care o întrece la alergat, este în *Von dem Mädchen, das behender als das Pferd ist.* Voinicii merg călare, ea, care are mici aripi la subsuoară, e pedestră. Feciorul împăratului scoate un păr din cap şi face o pădure, lasă o lacrimă care se face râu, în fine se roagă de Dumnezeu şi opreşte fata. Cei trei ţipari (*Die drei Aalfische*) ţin locul roşioarei din basmul grecesc *Le petit rouget sorcier.* Unul din ei, tăiat în patru bucăţi şi mâncat de femeie, cătea, iapă, dă naştere la tot atâţia gemeni. Din partea îngropată ies două paloşe. Un geamăn pleacă cu un cal, un câine şi un paloş şi lasă ca semnal o sticlă cu apă care se turbură când e în primejdie. Voinicul se

însoară cu fata unui împărat, merge pe un munte sclipitor, unde o babă îl împietreşte. Vine frate-său geamăn care, luat drept celălalt, pune paloşul de aur între el şi cumnată, se urcă pe munte, asmute câinele fără a vorbi babei, capătă de la ea pe frate şi despietreşte cu buruienele babei şi pe alţi voinici. Un împărat (*Das wundertätige Messer*) nu-şi dă fata decât cui i-aduce un cal alb fără pete, un cal roşu cu cap negru şi unul cu cap şi picioare albe. Fata dă unui flăcău un cuţit cu care, ducându-se în pădurea „vilelor" şi ţinându-l în soare, caii vin la sclipire. Cu tăişul cuţitului izbind la rădăcina unui chiparos cu rădăcina de aramă, crengile de argint şi foile de aur, dă de o grămadă de galbeni. *Aschenzuttel* e povestea cenuşăresei cu pantoful potrivit pe picior şi cu cocoşul care denunţă că fata a fost ascunsă sub covată, însă cu elemente din *Fata unchiaşului cea fără noroc*, de T. Pamfile. Un moş cu barbă lungă o sfătuieşte să se ferească de a-i cădea fusul într-o groapă, lucrul se întâmplă şi mama fetei se face vacă. *Die böse Stiefmutter* vorbeşte despre mama vitregă care a trimis sluga să omoare pe fata soţului, aducându-i inima şi braţele. Sluga taie braţele, zicând că a pierdut inima pe drum. Cu trei fire de la trei cai de care îi vorbeşte un om în vis, probabil Dumnezeu, tatăl face să crească la loc mâinile fetei. *Die Stiefkinder* este istoria văduvului cu trei copii, însurat din nou, căruia nevasta a doua, cu o fată, îi goneşte copiii „altfel pâine împreună nu mai mâncăm". Însemnarea drumului prin pădure cu cenuşă şi tărâţe, tigva nu lipsesc. Nişte păgâni iau în casă pe copii, dau poruncă mamei să-i frigă. Copiii roagă pe bătrână să le arate cum să se aşeze pe lopată, o frig şi fug ş.c.l. O suprapunere a basmului cu Sf. Vineri şi acela al fetei care mătură în casa zmeilor sau a hoţilor din pădure este în *Wie sie es verdient haben, so ist es ihnen auch ergangen*. O fată gonită de maşteră găseşte o colibă murdară în pădure, mătură, îngrijeşte de foc. Vine ceva ca o furtună, copacii trosnesc şi se arată un zmeu căruia îi miroase a om şi care strigă fetei să iasă din ascunzătoare că nu-i face nimic. Zmeul roagă pe fată să-i caute în cap care e plin de viermi şi miroase urât (fata însă zice că are iz de busuioc), o pune să-i hrănească jivinele şi-i dă simbrie o ladă. Însă fata alege pe cea mai uşoară care e plină de galbeni. Merge şi fata babei şi ia o ladă grea din care ies şerpi. În fine, *Minciuna şi prinsoarea (Die Lüge und die Wette)* e *Basmul cu minciunile* al lui Fundescu, cu deosebirea că morarul e spân. Un tată sfătuieşte pe băiat să nu se ducă la moară cu spânul, băiatul schimbă trei mori zadarnic fiindcă spânul vine pe furiş şi la celelalte două. Morarul face o azimă din făina băiatului şi propune să

fie a aceluia care va spune o minciună mai mare. Când îi vine rândul, băiatul începe: „Când în tinereţea mea eram bătrân, aveam mulţi stupi; îi număram în fiece dimineaţă şi mi-era uşor să ţin socoteala albinelor, dar cu numărul stupilor n-am scos-o niciodată la capăt. Într-o dimineaţă, numărând stupii, îmi lipseşte cea mai bună albină. Pun eu repede şeaua pe un cocoş, pornesc călare şi încep să caut albina. Alergai pe urmele ei până la mare, ea trecuse marea. Pe când mă lăsam dincolo, văd un om care înjugase albina mea la plug..." etc., etc.

Basmele lui Wuk, deşi aşa de asemănătoare schematic cu ale noastre, au totuşi specificul lor mai greu de definit. Aci (fie ecou al Imperiului roman de naţiune austriacă, fie al împărăţiei turceşti) aveam de-a face cu împăraţi. Condiţiile de civilizaţie fabuloasă sunt asemănătoare cu cele din aria românească. Fetele caută în cap pe zmei, aşa cum fata moşului caută în capul Sfintei Vineri (Fundescu, *Sfânta Vineri*). Suntem în materie de fantazie între goticul fraţilor Grimm şi Orientul basmelor greceşti şi arabe. Apare chiparosul ca pom, iar marea şi corabia sunt descrise ca fenomene văzute cu ochii. Tărâmul celălalt, ca şi în folclorul cercetat până acum, n-are caracterul abisal şi de dublet din basmele noastre. Lumea meridională nu trece cu imaginaţia de pivniţă, boltă, palat subteran sau submarin. Zmeii mănâncă oameni, nu fură soarele şi luna. Tendinţa etică şi exemplificarea este accentuată şi Dumnezeu rezolvă situaţiile care în basmele noastre sunt soluţionate magic. Predilecţia pentru viteazul colosal este sensibilă. Fiul făcut de o femeie cu un urs îşi face o ghioagă enormă strângând fierul de la plugurile ţăranilor. Îmbucă mâncarea mai multor sute de oameni şi, totuşi, amestecat cu sământă în săculeţul unui om şi mâncat, intră în dinţii aceluia şi e scos cu o frigare. E o „minciună", cum se spune la sfârşitul basmului, dar Novac e un erou din aceeaşi familie, încât s-ar putea vorbi în Oltenia, Banat şi Serbia de un gasconism.

Totuşi, astfel de judecăţi nu sunt fără risc, mai ales pe baza unui material insuficient. Gasconismul în basm e universal. Ceea ce rămâne indiscutabil este că un popor asimilează anumite şabloane cu predilecţie, traducându-le diferenţial. Coborând în Epir, Albania, Asia Mică şi insulele greceşti, prin basmele lui J.G. v. Hahn (*Griechische und albanesische Märchen*, I-II, Leipzig, W. Engelmann, 1864), constatăm o accentuare a canibalismului existent în toate basmele. Dar la noi mănâncă oameni zmeul, şi nu încă în mod curent. O femeie, furându-i pisica un porumbel, dă bărbatului să mănânce din sânul ei. Omului îi

place, îi vine gust să-şi mănânce copiii. Asterinos şi Pulja fug de acasă, mama, care vrea să-i gătească, aleargă după ei, copiii aruncă obstacole, un cuţit, un pieptene, o mână de sare, respectiv pustiu, pădure, mare. Băiatul bea din urmă de oaie şi se face miel (*Vom Asterinos und der Pulja*). Două fete omoară pe mamă-sa şi o mănâncă, a treia strânge oasele şi le îngroapă. Găseşte în locul lor trei veşminte: Cerul cu stelele, Primăvara cu florile şi Marea cu valurile. Restul e basmul cenuşăresei, inclusiv şablonul pantofului (*Aschenputtel*). Lemonitza, fata unui rege, merge la şcoală (apare învăţământul public), vede pe „Lehrer" mâncând un copil. Acesta, venind ca o negură, o fură din palat (*Lemonitza*). De observat că regele are un sfat format din douăsprezece persoane. Emm. Cosquin (*Les contes indiens et l'Occident*, Paris, E. Champion, 1922, p. 112 şi urm.) află variante în *Sicilianische Märchen*, trad. Laura Gozenbach, în Kúnos, *Türkische Volksmärchen aus Adakale*, într-un basm din Arabia de sud. Der Lehrer este la musulmani un cadiu. Un derviş dă unei regine trei mere, cu care aceasta face trei copii. Dervişul reclamă pe unul din ei. Acesta fuge. Trei zmei, mâncători de oameni, plăcându-le pâinea făcută de neveste după sfatul băiatului, îl cruţă; trei lei omeniţi de băiat cu pesmeţi ies dintr-un izvor şi-l ajută (*Vom eisernen Derwisch und dem Prinzen mit der drei Zwiebäcken*). Un Drakos cere şi el copilul pe care mama sterilă i l-a făgăduit. Băiatul împarte cinstit un hoit unui leu, unui vultur şi unei furnici, şi aceştia îi dau putere să se facă leu, vultur, furnică (*Vom Prinzen, der dem Drakos gelobt wurde*). O regină mănânca un măr, iapa cojile. Se nasc un băiat şi un mânz. Regina se îndrăgosteşte de păgânul care-i dăduse mărul, se face bolnavă, cere să mănânce ficatul copilului. Regele consimte şi comunică băiatului, venit de la şcoală, hotărârea. Acesta vrea trei veşminte. Cerul cu stelele, Primăvara cu florile şi Marea cu valurile şi fuge cu ele. Intră grădinar la un rege. Urmează şablonul cu pepenii simbolici, alegerea soţilor cu mărul, repetarea experienţei, aducerea apei de viaţă. Calul grădinarului e şchiop de un picior (*Vom Prinzen und seinem Fohlen*). O femeie vrea să aibă un copil, măcar de-ar fi jumătate de om. Se naşte un băiat cu toate pe jumătate (cap, trup, nas, gură), cu o mână şi un picior. Fata regelui râde. Un peşte pe care îl aruncă înapoi în lac îi dă puterea să aibă ce pofteşte, zicând „bei dem ersten Worte Gottes und bei dem zweiten des Fisches" (dovadă că aci peştele e un cifru al lui Iisus). Jumătatea de om doreşte ca fata de rege să rămână însărcinată. Vine apoi şablonul butoiului pe mare, al lingurilor care vorbesc (*Der halbe Mensch*). Un

căpcăun ia pe rând trei fete ca nurori pentru fiul său, le dă să mănânce nasuri, urechi, oase. Întâile două refuză şi căpcăunul le mănâncă. A treia roade jumătate din oase care vorbesc din stomac, iar o jumătate o dă unui porumbel. Pe urmă se ascunde într-o cutie de nuiele (*Der Hundskopf*). O femeie naşte o sămânţă de dafin, o îngroapă, răsare un dafin lucind ca soarele, o fată iese din el, sărează mâncările unui prinţ poposit cu cortul alături, acesta o prinde, o sărută, fata nu mai poate reintra, merge în căutarea prinţului în haine de derviş (*Das Lorbeerkind*). Un pescar prinde un peşte, nevasta îl taie în şase bucăţi, una pentru ea, una pentru bărbat, una pentru căţea, una pentru iapă, două spre a fi îngropate. Se nasc doi copii, doi căţei, doi mânji, doi chiparoşi. Unul din copii cântă din ţiteră şi vrea pe Frumoasa ţării (există şi Frumoasa lumii). Regele îi pune condiţii: să sfărâme un buştean gros, să alerge călare cu două cupe în mână, fără să verse apa, să biruie un negru care e chiar fata. Chiar aceasta îl învaţă ce să facă, iar la ultima probă cum să învelească calul cu douăsprezece piei de bivol (Cosquin dibuie: „le cheval au manteau de peaux de buffles" la tătarii musulmani din Siberia, *op. cit.*, p. 419). Băiatul scapă altă fecioară de un monstru de la un izvor, o babă îl împietreşte, vine geamănul în ajutor (*Die Zwillingsbrüder*). Sora lui Ianni se dă în dragoste cu un Drakos şi rămâne însărcinată. Ianni, după ce omoară şase fraţi cu câte două capete, apoi nouă fraţi ai zmeului cu câte trei capete, pune pe soră să întrebe în ce stă puterea acestuia. Stă în două degete şi piere dacă i se leagă laolaltă (*Ianni und die Drakos*). Trei fii de rege îşi mărită surorile cu un leu, cu un tigru, un vultur, doi se-nsoară, al treilea intră într-o odaie de cristal la o „Elfin" (nereidă, la turci peris) care fuge, invitându-l „zu den Ilinen Bilinen, Alamalakusen" (numele burleşti sunt obişnuite. De pildă: Sinzirilis Minzirilis Mikrosinzirilaki) la munţii de marmoră şi câmpul de cristal (*Der Schwager des Löwen, des Tigers und des Adlers*). Un zmeu duce o fată de rege pe un munte înalt, cel mai mic dintre fraţi ajută un şarpe alb să omoare un şarpe negru, cel alb îl suie pe munte, intră argat la un păstor şi duce lapte fetei. O pune să afle puterea zmeului, care stă în trei porumbei dintr-o odaie a cărei uşă se deschide cu trei fire de păr de aur din capul monstrului. Fraţii îl lasă sus, băiatul zboară jos călare, intră ucenic la un giuvaergiu unde, mâncând castane, se preface a lucra noaptea la nişte scule cerute de fete pe care le are din castel, un ogar de catifea urmărind un iepure, o raţă de aur într-un lighean de aur, o cloşcă cu pui de aur (*Vom jüngsten Bruder, der seine geraubte Schwester vom*

Drakenberge holt). Un rege vrea să ia de nevastă pe fată. Aceasta cere două veşminte de aur, un pat şi o groapă de zece stânjeni, în care se ascunde, ieşind pe altă parte (*Allerleirauh*). *Gilt Recht oder Unrecht?* e prinsoarea între fraţi cu scoaterea ochilor, dracul instigând ca monah şi ca arhiepiscop. *Das Schlangenkind* este basmul femeii care a născut şarpe, cu aruncatul pielei pe foc şi înlocuirea fetei vitrege, soţie a fostului şarpe, prin fata soacrei. O babă blestemă pe un prinţ care i-a spart cu o chitră oala de pe foc să se însoare cu o chitră. E basmul lămâilor tăiate cu cuţitul din care iese câte o fecioară ce trebuie stropită cu apă (*Die Cedercitrone*). Reîntâlnim copilul mărunt ca o mazăre (*Vom Halberbschen*), ca un bob de piper (*Das Pfefferkorn*), pe fetele care vor să ia pe bucătar, pe vistiernic, pe rege, ultima făgăduind să nască pe Soare, Lună şi Luceafăr. Fata vrea ramura care cântă, oglinda în care vezi orice şi pasărea Dikjeretto care vorbeşte toate limbile (*Sonne, Mond und Morgenstern*). Merele furate, pasărea rănită de feciorul mai mic care şi-a luat şi o carte să citească, urmărită după dâra de sânge pe un munte, apoi ridicând o piatră într-un puţ adânc, sunt în *Der Goldapfelbaum und die Höllenfahrt.*

Între basmele albaneze, *Das Schlangenkind* aduce varietatea că şarpele are paisprezece piei şi fata pune tot atâtea cămăşi şi nu le scoate pe ale ei decât pe măsură ce şarpele şi le aruncă pe ale lui (aluzie la înnoirea pielii la şerpi). Gelozia mamei vitrege, fostă învăţătoare (Lehrerin) şi devenită regină, faţă de fata regelui o reaflăm în *Schneewittchen*, basm de astă dată mai complicat.

Spânii sunt frecvenţi în basmele balcanice (v. şi André Mazon, *Contes slaves de la Macédonie sud-occidentale*, Paris, E. Champion, 1923), precum şi strigoii, vilele, un fel de zâne-iele jucând în horă noaptea la cântec de cimpoi, care iau copiii, dar nu le fac rău (Dr. Fr. Krauss, *Tausend Sagen und Märchen der Südslaven*, I. Leipzig, 1914). La bulgari le corespunde Samovila şi Samodiva care au aripi şi caracter irascibil şi fug, ca şi zâna noastră căsătorită, cu un voinic de la horă, după ce prin linguşiri îşi recapătă veşmintele (Stoilov, *op. cit.*, nr. 528). Numele fiinţei supranaturale intră în fizionomie şi ca factor sugestiv, şi asimilările totale între eroii fabuloşi de acelaşi fel nu-i cu putinţă. Mai ales când un nume trece întocmai la alt popor, el aduce o imagine nouă. Într-o mică poveste din Dolj (Cătană), se vorbeşte de „satul cu Samodiva, unde şed samodivoaicele", iar samodivii ară. Samodivoiul e de treabă, acoperă cu ţărână un om plecat să caute capul pământului. Dar Samodivoaia

miroase omul şi-l soarbe, ca zmeoaicele sau scorpiile noastre (*Snoave şi poveşti hazlii*, Iaşi, Socec). Turcii balcanici amestecaţi printre slavi aduc atmosferă orientală. Basmul cu broasca-ţestoasă (*Prinzess Schildkröte*) are o versiune bosniacă. Băieţii aleg nevasta cu lancea, a băiatului cade într-un lac. Împăratul pretinde un cort care să acopere Stambulul (Krauss, *op. cit.*, nr. 69). Lumea din basmele lui Charles Perrault e remarcabilă prin „politesse" şi prin „le savoir-vivre". Şabloanele n-au nimic inedit pentru aria noastră. *La belle au bois dormant* e istoria fetei care s-a înţepat într-un fus şi doarme o sută de ani. *La barbe-bleue* este basmul cu odaia interzisă şi semnul neascultării (aci pată de sânge). *Le chat botté* e cotoiul care căpătuieşte pe stăpânul său. În *Les fées* se vorbeşte de fata cumsecade şi de cea rea, una răsplătită, alta pedepsită de o zână. *Cendrillon ou la petite pantoufle de verre* e basmul cenuşăresei. *Riquet à la houppe* conţine tema fiului pocit care se face frumos. *Le petit poucet* e un Prichinduţă, *Peau d'âne* (în versuri) tratează tema tatălui îndrăgostit incestuos de fată, *Le petit chaperon rouge* îl vom regăsi la fraţii Grimm. Toţi se poartă ca la curtea lui Ludovic al XIV-lea şi vorbesc racinian şi uneori ca marchizii lui Molière şi ca preţioasele ridicule. Regele dă la botez „un grand festin", zânele având „un couvert magnifique". Când zâna bătrână meneşte, „il n'y eut personne qui ne pleurât". Regele şi regina merg „à une de leurs maisons de plaisance". La „bonne fée" soseşte îndată „dans un chariot tout de feu, trainé par des dragons". „Le roi alla lui présenter la main." Un prinţ, peste o sută de ani, găseşte palatul adormit, un adevărat Versailles. „Il passe une grande cour pavée de marbre; il monte l'escalier; il entre dans la salle des gardes... Il traverse plusieurs chambres, pleines de gentils hommes et de dames"... Barbe-bleue, care e un „ogre", roagă galant pe soţie, fata unei „dame de qualité", „de se bien divertir pendant son absence; qu'elle fit venir ses bonnes amies; qu'elle les menât à la campagne, si elle voulait; que partout elle fit bonne chère". Cotoiul merge la un Ogre care „le reçut aussi civilement que le peut un ogre". O prinţesă „commença... une conversation, galante et soutenue avec Riquet à la Houppe ou elle brilla d'une telle force, que Riquet à la Houppe crut lui avoir donné plus d'esprit qu'il ne s'en était réservé pour lui-même". „La femme de l'Ogre" pregăteşte „un mouton tout entier à la broche, pour le souper de l'Ogre".[64]

[64] Din alte culegeri existente la noi, semnalăm *Les contes des fées* par Madame D***

Trecând la basmele franceze moderne culese de Emm. Cosquin (*Contes populaires de Lorraine*, I-II, Paris, F. Vieweg, 1866), atmosfera se schimbă, rămânând totuşi „gauloise". Spiritul cazon e considerabil. Jean de l'Ours, fiul unei femei şi al unui urs, e dat la şcoală, apoi la trei fierari. Ultimul îi face o bâtă de fier de cinci sute de livre. Voinicul se întovărăşeşte cu Jean de la Meule care aruncă piatra de moară ca pe o minge, cu Appuie-Montagne cu Tord-Chêne. Intră într-un „beau château" unde găseşte o masă „magnifiquement servie", omoară un uriaş, coboară într-o hrubă unde dă de trei prinţese care-i dau fiecare câte o „petite boule ornée de perles, d'emeraudes et de diamants". Tovarăşii îi taie frânghia şi-l lasă în hrubă, o zână îl scoate pe altă parte, intră la un „forgeron" căruia regele îi comandă „trois petites boules", făgăduind „un milion". Jean de l'Ours scoate din buzunar bilele lui, regele, tatăl fetelor, „le salua" şi cu „force compliments, force remerciements" îl invită să-şi aleagă o fată (*Jean de l'Ours*). Regele Angliei merge în Franţa să vâneze, botează un copil sărac într-un sat, îi lasă o scrisoare sigilată şi „une somme d'argent" „déposée pour lui chez le maître d'ecole". La şaptesprezece ani, băiatul pleacă la regele Angliei. Un cocoşat (corespondentul spânului nostru) îl ameninţă să nu spună că e fiul regelui şi îl însoţeşte, se dă el drept fiu. Din gelozie, cocoşatul îndeamnă pe rege să pună băiatul la munci grele sub cuvânt de a se fi lăudat că le face: să ia catârca uriaşului în stare de a străbate o sută de leghe dintr-un pas, mierla uriaşului, un felinar al aceluiaşi luminând toată ţara până la o sută de leghe de jur împrejur, de a găsi pe fata regelui. Hrănind peştii din ţara peştilor, furnicile din ţara furnicilor, şoarecii din ţara şoarecilor, corbii din ţara corbilor, uriaşii din ţara uriaşilor, băiatul capătă de la regii acestor jivine un os, un picior de furnică, un păr din mustaţă, o pană, un păr din barbă. Găseşte fata. Regina cu picioare de argint care o păzeşte pretinde şi ea ca în patruzeci şi opt de ore un munte să fie făcut şes şi să se sădească în el grădina cu pomi pe rod, apoi să aducă apa care învie şi apa care omoară. Cu ajutorul jivinelor, tânărul îndeplineşte muncile. Dar apoi fata mai vrea alte isprăvi, până ce fiul e împuşcat de cocoşat. E înviat, din fericire, cu apa „qui ressuscite" (*Le roi d'Angliterre et son filleul*). Şervetul ce dă

[d'Aulnoye], I, A Amsterdam, MDCCXXVI (îndeosebi *Gracieuse et Percinet: La belle aux cheveux d'or; L'oiseau bleu*) şi *Les fées, Contes des Contes* par Mademoiselle de*** [Charlotte-Rose de Caumont de la Force]. A Amsterdam, MDCCXI (în d. *Persinette*).

bucate, măgarul făcând galbeni şi bâta care bate când i se porunceşte „tapalapautau" reapar şi ele (*Tapalapautau*). De asemenea, apare şi peştele din care mănâncă un pescar şi nevasta, punându-se oase sub căţea, sub iapă şi în grădină. Acum ies trei copii, trei căţei, trei mânji, trei suliţi. Sângele pus în trei fiole este semnal când fierbe. Băiatul cel mare omoară „une bête a sept têtes", salvând pe fata regelui, ia limbile într-o batistă; trei cărbunari taie capetele şi merg împreună la Paris, la Louvre unde „le roi, transporté de joie, déclara qu'il donnerait sa fille à l'un d'eux". Fata amână. „Le jeune homme", mergând la un castel în flăcări, e prefăcut de o zână bătrână într-un smoc de iarbă, mijlociul, venind după semnalul sângelui din fiolă, o păţeşte la fel, al treilea răpune baba (*Les fils du pêcheur*). Doi soldaţi de şaizeci de ani, părăsind serviciul, trag la sorţi care să-şi scoată ochii şi să cerşească. Orbul află la miezul nopţii în pădure de la o vulpe, un mistreţ, un lup şi o căprioară cum să recapete vederea, să dea apă Lyonului şi să vindece pe fata regelui. După ce se spală la ochi într-un râu, „il se rendit près du maire de Lyon et lui dit que s'il voulait avoir de l'eau, il n'avait qu'à faire arracher l'arbre de la liberté" (aluzie la revoluţia franceză) etc. (*Les deux soldats de* 1689 [sic!]). Trei fraţi „Le sergent, le caporal et l'appointé" (soldat mai bine plătit înainte de revoluţie) sunt, pe rând, de gardă într-o pădure. O babă îi roagă s-o lase să se încălzească la foc şi le dă, începând cu „l'appointé", o pungă în care se găsesc mereu cinci ludovici, un fluier la care vin cincizeci de mii de soldaţi de infanterie şi cincizeci de mii de cavalerişti, şi o pălărie care te duce unde vrei. „L'appointé" pierde, jucând cu câte o prinţesă, obiectul lui şi cele împrumutate de la fraţi. Apoi cumpără mere cu care ies coarne şi apă de le face să cadă. E întocmai *Doftorul Toderaş* al lui Reteganu (*La bourse, le sifflet et le chapeau*). Ideea se repetă în *Les trois frères* unde trei soldaţi sunt puşi de gardă la un turn cu duhuri. Obiectele sunt o raniţă din care ies soldaţi, o manta de invizibilitate, o sabie care te poartă prin aer, dă de mâncare şi împlineşte orice dorinţă. Prinţesele sunt fetele regelui Angliei şi fraţii se însoară cu ele. Cu toată interdicţia regelui, un prinţ intră într-o odaie unde este o fântână de aur, „il y trempa le doigt", care se aureşte. „Montrez votre doigt", zice regele întors acasă. A doua oară, băiatul îşi vâră hainele şi capul, „aussitôt ses habits furent tout dorés et ses cheveux aussi". Băiatul fuge pe calul Bayard, regele, ca un zmeu, se ia după el pe calul Moreau. Bayard dă băiatului un burete, o ţesală şi o piatră care se fac pădure, râu, munte de brice (povestitorul n-are

imaginație analogică). Ce urmează e ca în basmul cheleşului, cu băşica, cu aruncarea merelor. Cele două fete mari se mărită mai rău, cu un cocoşat, cu unul cu picioarele strâmbe. „Un tortu, un bossu, un teigneux – se supără regele –, voilà de beaux gendres!" Regele, bolnav, vrea „trois pots d'eau de la reine d'Hongrie". Calul cheleşului are trei picioare, iar regele, ca să poată recunoaşte pe eroul cu păr de aur, înfige sulița în coapsa lui (*Le prince et son cheval*). Pedeapsa celor doi gineri inapți e în stil Courteline: „On leur donna à chacun un coup de pied et on les mit à la porte". *Les trocs* de Jean Baptiste e *Dănilă Prepeleac* al lui I. Creangă. Pentru o împărțeală bună a unui măgar mort, un cârpaci primeşte de la un leu, un vultur şi o furnică darul de a se metamorfoza în leu, vultur, furnică. Astfel omoară „la bête à sept têtes" a cărei putere stă în trei ouă din ultimul cap. Din al treilea ou, izbit de perete, iese „un beau carosse, attelé de quatre chevaux, avec trois laquais" (*Les dons des trois animaux*). Copiii (băiat şi fată), înlocuiți cu un câine şi o pisică şi aruncați într-o cutie pe mare, sunt în *L'oiseau de vérité*. Crescuți de un negustor, ajung din întâmplare la curtea regelui, tatăl lor. Băiatul e trimis, la insistența reginei-mame, să aducă „l'eau qui danse", „la rose qui chante" şi „l'oiseau de vérité". Pasărea destăinuie manopera reginei-mame care e aruncată în apă clocotită. Al treilea fiu, cocoşat, al unui rege, capătă de la un păstor „un flageolet" la care oricine e nevoit să joace. O vulpe, cruțată, îl învață să ia de la castelul unui „ogre" o pasăre verde, catârca de şapte mile şi „une fiole de l'eau qui rajeunit". Frații, invidioşi, îl aruncă într-un puț (*Le petit bossu*). *Le taureau d'or* este *Peau d'âne*. Fata mai cere un taur de aur în care se ascunde şi pe care un prinț bolnav îl vrea. În *L'homme de fer* apare un erou cazon popular, „La Ramée, qui était toujours ivre". Făcându-i-se observație, scoate sabia şi omoară colonelul. Căpitanul şi caporalul îl duc „à la salle de police", zicându-i că a doua zi „il passerati en conseil de guerre". La Ramée fuge într-un castel cu lei, şerpi, balauri, urşi, leoparzi şi un om de fier, îndărătul căruia e o lumânare, un fel de lampă a lui Aladin. Trec Canalul Mânecii. „Arrivé à la capitale, il se logea à l'hotel des princes ou il payait cinquante francs par jour". Omul de fier e chemat cu lumânarea: „Maître, que désirez-vous? Je désire que la princesse, fille du roi d'Angleterre, soit cette nuit dans ma chambre". Regele izbuteşte să-l pună la închisoare, La Ramée vede de la fereastră un soldat francez pe care îl trimite la hotel să-i aducă lumânarea. Scăpat, merge pe un munte, aşază prin omul de fier o baterie de două sute de tunuri şi declară război

regelui Angliei, cu care se împacă apoi, înviindu-i soldații cu o vioară cumpărată de la un orb. În fine, „comme il commençait à se faire vieux", regele „prit sa retraite" și ginerele său, La Ramée devine rege al Angliei. „Il fallut bien alors que le roi de France lui pardonnât sa désertation et ses autres méfaits". Un păstor dă de mâncare și de băut la trei uriași, unul cu haine, casă și cal de oțel, altul cu haine, casă și cal de argint, al treilea cu haine, casă și cal de aur. Un rege face un concurs pentru măritarea fetei, premiu fiind trei ghivece de flori și fata. Păstorul vine succesiv îmbrăcat în fier, argint și aur și dovedește cu ghivecele că el e învingătorul (*Le petit berger*). Prințul Franței, fiind refuzat de prințesa Angliei, se duce în Anglia ca peruchier și e agreat ca atare. Aducându-și nevasta în Franța, peruchierul, înainte de a-și declina calitatea regală, o pune să vândă rachiu, să văcsuiască ghetele și să vândă vase de faianță pe care le fac hârburi niște soldați: „c'était le prince de France qui leur en avait donné l'ordre". Totul se regăsește în partea din urmă a basmului retegănesc *Crăiasa zânelor. Blancpied* este în esență *Povestea celor trei năzdrăvani* a lui T. Pamfile, *Le sorcier* corespunde *Poveștii unui vrăjitor* de G. Cătană.

În basmele englezești (*English Fairy Tales,* Collected by Joseph Jacobs, sec. ed. London, D. Nutt, 1892), apar instituțiile tradiționale britanice și amintirea regelui Arthur al Mesei Rotunde. Pe vremea acestuia „the country of Cornwall" e bântuită de un uriaș numit Cormoran, locuind în hîruba unui munte. „The magistrates" se întrunesc „at the town-hall" „in council about the Giant" și promit omorâtorului comoara uriașului. Jack, fiul unui fermier, răpune uriașul, apoi un altul cu două capete, care încearcă să-l omoare în somn, lovind în patul din care acesta a fugit. „The Giant" invită pe Jack la „breakfast", oferindu-i, natural, „pudding". Cu o haină de invizibilitate, o căciulă care spune tot ce vrei să afli, o sabie care taie în două și încălțăminte care te duce repede, Jack intră nevăzut într-un castel vrăjit, păzit de doi grifoni, sună dintr-o trâmbiță de la poartă și eliberează din puterea uriașului pe Galligantua, fata unui duce prefăcută în ciută albă (*Jack the Giant-killer*). „The stepmother", maștera, geloasă pe frumusețea fetei vitrege, o trimite să-i aducă în sită apă din puțul de la capătul lumii. Acolo, o broască învață pe fată cum să astupe sita cu mușchi, dar îi cere să doarmă o noapte cu ea. După câtva timp, broasca se prezintă, se urcă în pat și devine „a handsome young prince" care fusese vrăjit de un „magician" (*The Well of the World's End*). Regele de la Bamborough

Castle se însoară cu o „lady of great beauty". Dar aceasta e geloasă pe frumusețea fetei și, fiind vrăjitoare, preface pe Princess Margaret într-un șarpe grozav care, de foame, mănâncă oameni. I se dă lapte de la șapte vaci și fata se potolește. Vine fratele ei Childe Wynd pe o corabie și, când după multe piedici magice intră în port, puterea vrăjitoarei asupra fetei încetează. Fratele sărută șarpele de trei ori și Margaret iese cu făptura ei omenească (*The Lady Worm of Spindleston Heugh*). Băiatul cât degetul se numește aci Tom Thumb și merge călare pe un șoarece. Există, se-nțelege, istoria măgarului vărsând bani pe gură când zbiară, a mesei și a ciomagului (*The Ass, the Table and the Stick*), precum istoria proștilor care plâng la ideea că un ciocan poate cădea copilului nenăscut încă în cap, ori urcă vaca pe casă să pască niște iarbă, sau vor să scoată luna căzută în heleșteu etc. (*The Three Sillies*). Și toate astea, luând o culegere la întâmplare.

În Nord, basmele sunt puse la climat boreal (P. Chr. Asbjörnsen, og J. Moe, *Norske folk-eventyr*, Christiania, 1842-44).[65] Un urs alb cere de nevastă pe fata cea mică a unui om sărac. Fata se urcă pe spinarea lui, se lasă dusă la un deal râpos într-un castel unde, sunând dintr-un clopoțel de argint, are tot ce poftește. Dar nu vede la față niciodată pe bărbatul care noaptea e om. Mama o învață să-l privească cu o lumânare. Ursul alb e dezolat. Prinț, blestemat de mama vitregă, era acum nevoit să meargă la castelul Răsăritului soarelui și Apusului lunii spre a trăi cu prințesa Nas-lung cu nasul de trei coți (culmea monstruozității la nordici este lungimea și pluritatea nasurilor). Tânăra soție merge la Vântul de răsărit, la Vântul de apus, la Vântul de miazăzi, la cel de miazănoapte, toți frați. Ultimul o lasă la castelul amintit. Prințesa Nas-lung e ademenită, după șablon, cu un măr de aur, cu un darac, cu o vârtelniță, de asemenea de aur, date de trei vrăjitoare (*East of the Sun and West of the Moon*). Zmeul se cheamă Troll. E politicos, mănâncă un bou întreg la tavă, cu coarne și cu copite, încearcă în toate chipurile să scape de voinic punându-l, bunăoară, să-i aducă lapte de leu (*The Blue Belt*). Istoria șarpelui e nelipsită O regină fără copii e sfătuită de o babă să pună jos pe pământ, la colțul de nord-vest al grădinii, două cupe întoarse sub care vor ieși dimineața doi trandafiri, unul roșu (pentru a avea băiat) și altul alb (spre a avea fată). Și să nu mănânce amândouă

[65] După selecțiuni în lb. engleză, *East of the Sun and West of the Moon*, Old Tales from the North. London, Hodder and Stoughton.

rozele. Regina, zăpăcită, le înghite pe amândouă şi face băieţi gemeni, dintre care unul şarpe cu zece piei. Acesta, când e mare, vrea să se însoare cel dintâi, două mirese fug, a treia, fată de păstor, învăţată de o babă, îşi pune zece cămăşi albe ca zăpada şi când, rugată de ea şarpele aruncă câte o piele, fata o acoperă cu una din cămăşile ei. Apoi, într-un lighean cu leşie şi în unul cu lapte spală nişte bice şi şarpele rămâne cel mai frumos prinţ de pe lume (*Prince Lindworm*). Reaflăm şi întâmplarea cu caii năzdrăvani în trifoi din *Petru Cenuşă* de G. Cătană. Un om are o fâneaţă pe un deal, însă în noaptea de Sf. Ioan vine cineva şi i-o mănâncă. Doi din băieţii lui mai mari stau de pază şi fug de frică fiindcă aud zgomot, cutremur. Al treilea merge în trei rânduri, dă de câte un cal gras cu şa, frâu şi armură cavalerească de aramă, argint, aur, care furau fân printr-o crăpătură a şurei. Se suie călare pe ei şi-i duce într-un loc pe care nimeni nu-l ştie. Regele vesteşte pe toate uşile bisericilor că-şi dă fata de nevastă şi jumătate din regat cui poate urca călare povârnişul de sticlă şi lua trei mere de aur din poalele prinţesei aşezate în vârful dealului (de natura asta e şi concursul pentru fata faraonului). E de la sine înţeles că voinicul nostru cu armură de aur va ajunge sus şi va lua merele după două încercări în armură de aramă şi de argint.

În basmele lapone, cu stranii reminiscenţe de mitologie nordică (I.C. Poestion, *Lappländische Märchen, Volkssagen, Räthsel und Sprichwörter*, Wien, 1886),[66] cu o lume a duhurilor care pescuieşte în ceaţă, şabloanele familiare răsar înainte. Fata uriaşului Kaleva duce în şorţ, ca şi fata Novacului, un ţăran cu calul şi cu plugul său (p. 37). Trei fete ies din mare, îşi lasă veşmintele pe ţărm, un băiat prinde pe una, luându-i îmbrăcămintea, se însoară cu ea. Nevasta îşi regăseşte veşmintele şi fuge în mare. Pe urmă, cu anume tactică, soţul îşi readucă soţia de origine marină (*Das Mädchen, aus dem Meere*). O fată laponă nimereşte la casa unui Baednag-njudne, un fel de zmeu ori căpcăun, cu nas de câine. Nevasta monstrului o ascunde, căpcăunului îi miroase a om. Urmăreşte fata până îi pierde urma (*Baednag-njudne*). O femeie s-a măritat cu un uriaş care i-a omorât soţul. Fiul vrea să se răzbune şi pune pe mamă să-l întrebe în ce-i stă puterea. Pe marea de foc e o insulă, în ea un butoi, în el o oaie, în ea o găină, în găină un ou, în ou viaţa uriaşului (*Der Riese, dessen Leben in einem Hühnerei verborgen war*). Un băiat intră slugă la un

[66] Volumul de la B.A.R.P.R., II, 191225 a aparţinut lui G. Coşbuc, care a făcut însemnări marginale.

uriaş, îl sperie cu lăudăroşiile, ca Stan Bolovan al lui Reteganul. „Du-te şi fă focul!" zice gigantul. „Dacă suflu în el, zboară acoperişul de pe casă", răspunde băiatul. Uriaşul preferă să facă singur treaba. Calul din grajd e năzdrăvan, dă sfaturi băiatului. Puterea uriaşului e într-o vacă, inima acestuia trebuie tăiată bucăţele. Uriaşul moare, apoi învie şi se ia după băiat care aruncă obstacole: pucioasă (apă mare), cremene (munte), pieptene des (pădure). Trec apoi prin pădurea de aramă, cea de argint şi cea de aur. Băiatul clatină din greşeală o ramură în fiecare, calul trebuie să se bată cu uriaşii respectivi, domni ai pădurilor. Fugarul ia de la ultimul paloşul şi tichia de aur. Urmează şablonul cheleşului. Băiatul intră grădinar la un rege cu trei fete şi-şi acoperă tichia de aur cu o căciulă, zicând că are chelbă. Prinţesa cea mică i-o zăreşte puţin când se scărpina în cap. Fetele mari iau bărbaţi de neam, fata cea mică preferă pe grădinar. Ginerii merg la vânătoare, chelbosul vânează peste măsură de mult şi dă vânatul cumnaţilor în schimbul darurilor primite de la logodnice. Clarificarea lucrurilor e uitată. Calul nechează afară, cere să i se reteze capul şi devine un tânăr frumos. Nimic nou în materie de basm nici măcar în Laponia! (*Der Riese und der kleine Junge*).

Basmele fraţilor Grimm sunt romantice, nocturne şi sentimentale, cu naivităţi şi cu păduri inspirând melancolii. Teribilul şi oniricul nu depăşesc stilul aspru şi meticulos al lui Dürer.

Într-o pădure întunecoasă de lângă un castel, sub un tei bătrân, este un izvor în care unei fete de rege îi cade o minge de aur. O broască i-o scoate, o roagă s-o ia în castel, doarme în patul ei. Desigur „war er kein Frosch, sondern ein Königssohn mit schönen und freundlichen Augen". Fuseses blestemat „von einer bösen Hexe". Dimineaţa vine într-o caretă trasă de opt cai albi (*Der Froschkönig oder der eiserne Heinrich*). Die Jungfrau Maria cere unui tăietor de lemne, care trăia lângă o pădure mare, pe fetiţa lui s-o crească. O urcă în cer unde fata mănâncă „Zuckerbrot" şi bea „süsse Milch", jucându-se cu îngeraşii. Curioasă, intră în odaia a treisprezecea care îi fusese „verboten" şi unde se află Sfânta Treime (Fecioara trăieşte într-un castel, nici vorbă, gotic). Punând degetul, fata rămâne cu poleială pe el şi cu toate acestea neagă, păţind la fel ca fata din *Nu minţi!* de Reteganul, unde protectoarea e o zână (*Marienkind*). Un băiat ar vrea să ştie ce e fiorul de frică, primeşte să stea de veghe trei nopţi într-un castel vrăjit, unde un pat umblă singur, un om iese din horn în două bucăţi şi şase oameni poartă un coşciug. Regele îi dă fata, iar aceasta îl învaţă ce-i fiorul, turnând peste el o

găleată de apă rece (*Märchen von einem, der auszog das Fürchten zu lernen*). Cu imagini variate este *Ioaneş măsarul* al lui Reteganul. Un fiu de rege, cutreierând toate odăile, sălile, hrubele castelului, intră în odaia interzisă, vede portretul „so herrlich gemacht" al unei fete, leşină şi nu mai are pace până ce n-o găseşte. O răpeşte pe o corabie, atrăgând-o cu mărfuri rare. Servitorul prinţului şedea pe punte „und Musik machte". De la trei corbi aude ce nenorociri aşteaptă pe stăpâni şi cum îi putea mântui. Faptele lui supără pe tânărul rege, servitorul se disculpă povestind istoria cu corbii, împietreşte. Totul se petrece ca în *Omul de piatră* a lui Filimon (*Der treue Johannes*). Alt basm e în stil negru. „Es war einmal ein König und eine Königin, die lebten in Frieden miteinander." Însă au doisprezece băieţi şi regele e hotărât, dacă se naşte o fată, să-i omoare, spre a da acesteia toată averea. Face dinainte băieţilor douăsprezece sicrie (*Die zwölf Brüder*). Brüder chen şi Schwesterchen fug de răul mamei vitrege „in einen grossen Wald". Băiatului îi e sete. Maştera, care e vrăjitoare, fermecase toate izvoarele, ce totuşi, îndatoritoare, vestesc pe fată: „wer aus mir trinkt, wird ein Tiger". Băiatul bea din unul şi se face căprioară. Cu voluptăţi forestiere, animalul cutreieră pădurea. Când e urmărit de vânătorii unui rege „das Rehlein" vine la Schwesterlein şi bate în a ei Türlein. Istoria e aceea din *Cerbul* de Reteganul, cu Tirion şi Tiriana. Amănunt familiar feudal-germanic: Frau Königin stă în castel, iar „in dem Schlossgarten herum" zburdă frate-său, căprioara (*Brüderchen und Schwesterchen*). Era o fetiţă leneşă care nu voia să toarcă, mamă-sa de ruşine spune reginei că n-o poate urni de la vârtelniţă. Regina o ia la castel, îi dă un tors, trei bătrâne vin şi-i fac treaba, feciorul cel mare al reginei o ia de nevastă. Fata pofteşte pe bătrâne la nuntă. Acestea sunt monstruoase, uneia îi atârna buza de jos. Mirele o întreabă de ce. „Vom Lecken... vom lecken", răspunde bătrâna, „de udatul firului". Fiul de rege nu vrea ca nevasta să-i rămână pocită şi-i interzice torsul (*Die drei Spinnerinnen*). Reteganul repovesteşte aproape întocmai basmul în *Toarceţi, fetelor, c-a murit Baba-Cloanţa*. Lângă „einem grossen Walde" locuieşte un tăietor de lemne sărac, care-şi duce copiii la pădure şi-i lasă, amăgindu-i cu un lemn care sună în pom ca toporul. Băiatul a ochit de cu seară nişte pietricele lucind la lună, ca nişte bani. „Da schien der Mond ganz helle, und die weissen Kieselsteine... glänzten wie lauter Batzen". Hänsel şi Gretel aşteaptă să iasă luna şi se întorc acasă după sclipirea pietricelelor presărate pe drum etc. (*Hänsel und Gretel*). *Aschenputtel* e cenuşăreasa pe care o găseşte fiul de împărat

după pantoful de aur. Surorile vitrege sunt „schön und weiss von Angesicht", dar urâte şi negre la suflet (contrastul psiho-fizic pare în societatea evoluată şi ipocrită). Ele pun pe fată să le facă ghetele. Una are degetele mari, alta călcâiele. Cenuşăresei îi dau saboţi de lemn. *Frau Holle* e povestea fetei harnice, care s-a dus la Sfânta Vineri, aci un fel de babă Dochia cu dinţi mari, căreia când fata îi mătură patul, ninge. Pâinile cer să fie scoase din cuptor, perele să fie scuturate. Drept răsplată a slujitului la Frau Holle, plouă cu aur deasupra ei. Cealaltă fată e soră bună şi se varsă asupra ei o căldare cu smoală, care nu se mai ia după piele cât trăieşte. Un tată supărat că băieţii întârzie zice: „ich wollte, dass die Jungen alle zu Raben würden" şi toţi şapte devin corbi. Sora lor se duce să-i caute. Soarele e fierbinte şi mănâncă copiii, luna e rece şi rea, simte mirosul de carne de om, stelele însă sunt milostive, stau pe scăunaşe (*Die sieben Raben*). Mama-mare se topeşte după nepoţică, îi dă o scufiţă de catifea roşie, lupul o mănâncă, se îmbracă cu hainele ei şi se pregăteşte să mănânce şi fata; vine vânătorul şi o scoate pe Grossmutter din pântecele lui (*Rotkäppchen*). (Acestea sunt basme în vederea copiilor, pentru care povestitorul român nu are nici o atenţie deosebită.) Băieţii unui croitor sărac capătă de la meşterii lor, un tâmplar, un morar, un strungar, pentru bună purtare, o masă care se umple de bucate, un măgar care scuipă bani şi un retevei cu care obişnuitul Wirt e silit să dea înapoi lucrurile furate. Suntem în plină societate de meseriaşi (*Tischchen deck dich, Goldesel, und Knüppel aus dem Sack*). Cât-un-deget este Pitică al lui G. Cătană în ambianţă tipic germană. Daumesdick intră în urechea calului şi mână căruţa, merge cu hoţii la Herr Pfarrer şi deşteaptă bucătăreasa, e înghiţit de vacă o dată cu fânul şi strigă din măruntaiele ei. „Ach, Gott - ţipă slujnica - Herr Pfarrer, die Kuh hat geredet!" „Eşti nebună! - zice pastorul, căutând a-şi păstra simţul critic" (Daumesdick). Un om sărac preferă drept naş pentru al treisprezecelea copil, în locul lui Dumnezeu şi al dracului, Moartea care face pe băiat doctor, interzicându-i să vindece pe bolnavul la picioarele căruia stă. Când se îmbolnăveşte fata regelui şi Moartea apare la picioarele patului, doctorul, îndrăgostit şi ingenios, întoarce bolnava. Aşa face şi cu regele. Moartea îl duce, didactic, într-o încăpere subterană, îi arată mii de lumânări aprinse, unele mai mari, altele mai mici, şi pe a lui pe sfârşite, şi-i dovedeşte filozofic că nu poate aprinde una nouă, până ce nu se stinge alta (*Der Gevatter Tod*). Înlocuidu-se Moartea cu Arhanghelul Mihail găsim şablonul la Ioan Broju (*Ioan Pripilă*). Un rege vânând „in

einem grossen Wald" şi neputând să găsească drumul, e silit să se însoare a doua oară cu fata unui vrăjitor. De frica mamei vitrege, regele îşi ţine copiii într-un castel dintr-o pădure încurcată în care intră cu ajutorul unui ghem. Mama vitregă preface cu nişte cămăşuţe pe cei şapte băieţi în lebede. O babă îi mântuie (*Die sechs Schwäne*). O broască vesteşte unei regine că va avea o fată. A treisprezecea „weise Frau", nepoftită, îi meneşte să moară la cincisprezece ani înţepată de fus. Regele porunceşte să se ardă toate fusele în împărăţie. Fata se urcă în turnul castelului, dă de o babă care toarce, se înţeapă cu fusul, cade adormită cu tot castelul (*Dornröschen*). O bucătăreasă vrea să fiarbă un copil găsit de pădurar într-un pom, acesta şi cu fata pădurarului fug de acasă. Bucătăreasa trimite după ei trei slugi care nu-i găsesc, fiindcă copiii se prefac în tufiş şi trandafir, biserică şi coroană; copiii se fac apoi baltă şi raţă, şi bucătăreasa, vrând să-i soarbă, se-neacă (*Fundevogel*). Sub aspecte civilizate, canibalismul e în floare în aceste basme de speriat copiii. O mamă vitregă se uită într-o oglindă vrăjită şi o întreabă:

„Spieglen, Spieglen an der Wand,
Wer ist Schönste im ganzen Land?"

O vreme oglinda răspunde că ea, dar pe urmă:

„Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber Schneewittchen ist tausendmal schöner als Ihr"

Acesta e basmul amintit la § *Gelozia maternă,* fata se cheamă însă „albă ca zăpada", e născută sub impresia unei ninsori de iarnă. Hoţii sunt înlocuiţi cu şapte „Zwerge" (*Schneewittchen*). Într-o pădure mare, unul găseşte un munte de argint, într-altă pădure frate-său găseşte un munte de aur, al treilea frate nu se mulţumeşte cu aur şi argint şi găseşte şervetul care dă bucate, îl schimbă cu un cărbunar pe ranița din care iese un căprar cu şase soldaţi prin care îşi ia înapoi şervetul, pe care apoi iar îl schimbă şi-l ia înapoi printr-un corn care dărâmă zidurile, cetăţile, oraşele. Instrumentele sunt formidabile, ieşite din ingeniul german. Încolo, şablonul îl găsim în *Trifon hăbăucul,* de Reteganul. Sistematică şi cu aspecte militare este istoria merelor de aur furate de o pasăre de aur care se află păzită de soldaţi la un rege, pretinzând drept pedeapsă pentru furt să i se aducă calul de aur etc. (*Der goldene Vogel*). Este *Lupul*

cel năzdrăvan şi Făt-Frumos de Ispirescu în care vulpea e înlocuită cu lupul. Un om sărac are doi gemeni care găsesc o pasăre care face ouă de aur. O vinde fratelui său, giuvaergiu, care o taie să-i mănânce inima şi ficatul. Le mănâncă însă copiii care găsesc acum sub pernă, în fiecare dimineaţă, câte un galben etc. (*Die zwei Brüder*). Şablonul e în *Cei trei fraţi împăraţi* de Ispirescu. Un Dummling (*Die Bienenkönigin*) scapă nişte furnici, nişte raţe şi nişte albine de fraţii săi. Ajungând la un castel, unde dormeau vrăjite trei fete de rege care nu puteau fi mântuite decât dacă cineva găsea sub muşchi în pădure o mie de perle în cap, cei doi fraţi răi cu jivinele sunt împietriţi, regele furnicilor ajută pe prostănac să găsească perlele, raţele scot din lac cheia odăii şi regina albinelor recunoaşte, după mierea pe care o mâncase, pe fata cea mică. Celelalte două gustaseră, înainte de a cădea adormite, una zahăr şi una sirop (suntem într-un spaţiu unde plac dulciurile). O regină pe moarte spune regelui „wenn du nach meinem Tode dich wieder vermählen willst, so nimm keine, die nicht solche goldne Haare, hat, wie ich habe". Fata regelui îndeplineşte aceste condiţii şi regele o vrea de nevastă, deşi sfatul e de părere contrară. Fata cere un veşmânt „so golden wie die Sonne", unul „so silbern wie die Mond" şi al treilea „so glänzend wie die Sterne", precum şi o mantie din blănurile a o mie de soiuri de animale. Regele le face şi fata fuge (*Allerleirauh*). Un pescar capătă de două ori un castel de la un peşte de aur pe care l-a aruncat la loc în apă şi-l pierde fiindcă s-a destăinuit nevestei. A treia oară, peştele îl sfătuieşte să-l taie în şase bucăţi. Două să le mănânce nevasta, două calul şi două să le semene în pământ. În locul chiparoşilor greceşti ies doi crini de aur. Femeia naşte doi copii de aur, iapa doi cai de aur. O vrăjitoare împietreşte pe unul, fratele vine în ajutorul lui, văzând crinul vestejit (*Die GoldKinder*). O fată cere tatălui să-i aducă în dar „ein singendes, springendes Löweneckerchen" (o barză). Barza e păzită de un leu care nu o dă decât cu făgăduiala că-i va acorda „was dir daheim zuerst begegnet" şi care se întâmplă a fi chiar fata cea mică. Leul e un prinţ vrăjit, ia fata de nevastă, o roagă să nu lase să pătrundă lumina în casă şapte ani. Porunca e călcată, leul se face porumbel, nevasta merge să-l caute, întreabă soarele, luna, vântul de miazănoapte, vântul de răsărit şi cel de apus, numai vântul de miazăzi ştie că porumbelul, redevenit leu, locuieşte la Marea Roşie cu un balaur care e o fiică de rege. Urmează ademenirea acesteia cu obiecte rare, printre care cloşca cu pui de aur (*Das singende, springende Löwenckerchen*). Un ţăran capătă un

băiat cât un deget, un uriaş îl ia, îl lasă să sugă la pieptul său. Băiatul creşte, smulge copacii din rădăcină (*Der junge* Riese). Un fecior de rege merge să aducă pentru tatăl său bolnav „das Wasser des Lebebs", un Zwerg, fiindcă spre deosebire de fraţii săi, se poartă bine cu el, îi dă sfaturi, voinicul ia apa, fraţii i-o înlocuiesc cu apă de mare, regele pune pe vânător să împuşte pe fiul cel mic (ceea ce acela nu face); trei regi, cărora prinţul le împrumutase pâinea care hrăneşte o ţară întreagă şi spada care omoară o armată, trimit trei căruţe cu aur şi pietre scumpe, adevărul iese la lumină (*Das Wasser des Lebens*). Un ţăran zisese: „ich will ein Kind haben, und sollt'sein Igel sein" şi nevasta naşte un copil, la partea de sus arici şi la cea de jos om care, stând călare pe un cocoş, suflă dintr-un cimpoi „und machte Musik, die war sehr schön". Rătăcindu-se prin pădure un rege, nu-l scoate decât promiţându-i-se fata de nevastă. Fireşte, ariciul scoate pielea cu ţepi noaptea, regele pune să i-o arunce pe foc, tânărul rămâne cu pielea cam neagră pe care i-o albeşte cu alifii medicul regal (*Hans mein Igel*). Un vânător cu o puşcă cu aer se întovărăşeşte cu trei uriaşi, fură pentru ei o fată de rege dintr-un castel fermecat, omoară apoi uriaşii, tăindu-le capul pe când aceştia căutau să intre printr-o gaură a porţii, le taie limbile. Un Hauptmann chior se dă drept omorâtorul balaurilor şi celelalte (*Der gelente Jäger*). Fata cu doi ochi e urâtă de surorile ei, una cu un ochi şi alta cu trei ochi, şi pândită spre a se vedea de la cine capătă de mâncare. Capra, care e omorâtă, înlocuieşte aci vaca din basmele noastre (*Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein*). Douăsprezece fete ale unui rege fug noaptea stricând pantofii. Regele taie capul cui se oferă să le prindă şi nu izbuteşte. Un soldat le urmăreşte cum se lasă printr-o deschizătură în duşumea, rup câte o ramură din aleile de argint, aur, diamant, trec o apă cu bărcile la un castel luminat unde se aude o muzică veselă de timpane şi trompete etc. Regăsim aproape totul în *Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul cel fermecat* de Ispirescu. O regină, care e vrăjitoare, pune un fiu de rege la munci grele ca să-i dea fata: să-i aducă un inel din Marea Roşie, să mănânce trei sute de boi graşi, cu păr, piele, coarne şi oase, să nu-i scape din braţe fata care are obiceiul de a se ascunde, să stea în foc. Şase tovarăşi, Der Dicke, care e un fel de Flămânzilă, unul care aude totul cu urechea pe pământ, un lung, un soi de Ochilă şi unul care tremură de frig îl ajută (*Die sechs Diener*). Un rege are o pădure din care nimeni nu mai iese. Un vânător, secând o mlaştină cu butoaiele, dă de un wilder Mann, cu părul până la genunchi, care scotea mâna din apă şi apuca

vietățile. Regele îl pune într-o colivie, de unde scapă prin imprudența băiatului căruia îi picase mingea în colivie. Monstrul sfătuieşte băiatul, pe care îl luase cu el, să nu stea la marginea unui izvor de aur. Băiatul vâră îndată degetul, altă dată părul, care se auresc, își pune o tichie în cap, intră argat de grădinar la un rege. Urmează şablonul cheleşului, ca şi în *Fecioru' împăratului lighionilor* de C. Rădulescu-Codin (*Der Eisenhaus*). Altădată, e prinț vrăjit măgarul şi i se aruncă pielea în foc (*Das Eselein*), dar, trăind în mediul muzical germanic, are mare „Lust an der Musik" şi cântă din lăută.

De remarcat că în afară de regi şi fii de regi, eroii aparțin burgheziei mici a meseriaşilor: croitori, cizmari, fierari, potcovari, bărbieri, muzicanți, morari, tăietori de lemne, soldați concediați din cauza încetării războiului, bucătari, bucătărese. Tărâmul abisal lipseşte, aproape toate întâmplările se petrec într-un castel dintr-o pădure sau într-un turn.

Basmele ruseşti ale lui A.N. Afaniev (*Narodnîie russkie skazki*, I-III, Moskva, 1957)[67] sunt grandioase, eroice, pline de fast slavo-bizantin, cu o geologie vastă şi de o fantezie adesea sublimă. Încolo, schemele sunt cele curente. *Ivan Popialov* e un Cenuşotcă. Deşi prostănac, îşi face o măciucă de cincisprezece puzi şi porneşte la zmeul care furase lumina zilei. („Zmeul" la ruşi e policefal ca balaurul, însă viața lui familială seamănă cu a zmeului nostru.) Semnalizarea primejdiei se face prin apariția sângelui pe o pereche de mănuşi atârnată în copac. Ivan omoară un zmeu cu trei capete, unul cu şase şi pe al treilea cu douăsprezece capete. Apare şi corbul, solicitat de combatanți, şi care cheamă pe frații eroului în ajutor, făgăduindu-i-se stârvul zmeului. Lumina se reiveşte pe cer. Ivan se preface în pisică, află ce vorbesc zmeoaica cea bătrână şi fetele zmeului. Urmează metamorfozarea acestora în perne de mătase, în măr, izvor, uciderea bătrânei, trăgându-i-se limba cu cleşti de fier înroşite. Un țar dă jumătate din împărăție cui omoară o fiară care-i mănâncă animalele dintr-o grădină. Merg cei doi frați mari să păzească,

[67] O parte sunt traduse în englezeşte de W.R.S. Ralston, *Russian Folks Tales*, London, Smith, Elder, and Co., 1873 şi după aceasta în franțuzeşte de Loys Brueyre, Paris, Hachette, 1874. Unul *The water king and Vasilissa the wise* (*Morskoi țar i Vasillissa premudraia*) în *Green Magic*, a collection of the world's best fairy tales... edited and arranged by Romer Wilson, London, Jonathan Cape. V. Ciobanu ne-a tradus câteva din ruseşte, restul l-am colaționat cu textul rus.

petrec noaptea la tractir, al treilea, socotit prostănac (durac), îşi pune armele în aşa chip încât să se înţepe cu ele dacă adoarme, răneşte fiara care dispare „pe cea lume" (na toi svet). Ridicând o piatră mare cât un munte, ţareviciul se lasă pe o frânghie de piele împletită pe tărâmul celălalt, dă de un palat de aramă, unul de argint şi altul de aur şi de trei fete, surori ale monstrului care doarme pe o stâncă în mijlocul mării albastre. Cu apă de putere şi cu o spadă căpătată de la fete, ucide namila, urcă fetele pe pământ, păstrând palatele vârâte în câte un ou, fraţii taie frânghia, un corb, căruia ţareviciul i-a ferit de ploaie puii cu blana, îl suie sus, ţareviciul intră slugă la un croitor şi trimite trei veşminte cerute de fete şi scoase din palatele din ouă (*Norka-zver*). Şablonul cumnaţilor-animale este în *Maria Morevna*. Trei voinici se ivesc prin tavanul palatului în chip de şoim (socol), vultur (orel) şi corb (voron) şi cer lui Ivan-ţarevici pe cele trei surori, Maria, Olga şi Ana, de neveste. Mai târziu, mergând să-i vadă, Ivan se însoară cu Maria-ţarevna, zisă Morevna. Însă păşeşte într-o odaie interzisă, dă trei vedre de apă lui Coşcei Bessmertnîi, un zmeu care fuge cu Maria pe fereastră ca un vifor straşnic. Semnele lăsate de Ivan la cumnaţii săi sunt o lingură, o furculiţă şi o tabacheră, toate de argint, care se înnegreau în caz de primejdie. Când Ivan fură întâia dată pe Maria de la zmeu, calul îl linişteşte pe acesta după tipic: că poate să semene grâu, să aştepte să fie cosit, treierat, măcinat etc., şi tot va sosi la vreme. A treia oară, tăiat bucăţi de Coşcei şi aruncat pe marea albastră într-un butoi, Ivan e înviat de cumnaţi cu „mertvaia voda" şi „jivaia voda". Peste de trei ori nouă ţări, în a treisprezecea împărăţie, trăieşte Baba Iaga cu herghelia de iepe. Cu una face zilnic înconjurul lumii. Are şi ea doisprezece pari dintre care numai unul fără cap. Ivan, înfometat, se înduplecă a nu mânca puiul unei păsări de peste mare (zamorscaia ptiţa), mierea unor albine şi un pui de leu. Desigur, păsările, albinele, leoaica îl ajută să strângă iepele. Ivan alege mânzul cel mai prizărit. Baba Iaga se ia după el călare pe o piuliţă de fier, lovind cu pisălogul. Ea şi apoi Coşcei sunt omorâţi. Altă dată, Coşcei Bessmertnîi fură pe ţarină. Ivan-ţarevici merge s-o caute, sapă după sfatul unei babuşca şi găseşte sub pământ un cal năzdrăvan, legat cu douăsprezece lanţuri. Fraţilor le lasă drept semn un pahar cu sânge care se înnegreşte. Ţarina întreabă pe Coşcei în ce-i stă moartea: într-un loc e un stejar, „pod dubom iascic, v iascike zaiaţ, v zaiţe utca, v utke iaiţo, v iaiţe moia smert" (ladă, iepure, raţă, ou). Animalele pe care nu le mănâncă Ivan sunt un pui de lup, o cioară, o

ştiucă. Fraţii, invidioşi, taie şi aci o scară, ţareviciul se dă pe faţă prin trimiterea unui veşmânt de nuntă, a unui inel şi a unor pantofi fără cusături (*Coşcei Bessmertnîi*). Baba Iaga are câini şi un cotoi. Vrând să mănânce o nepoată, baba se ia după el. Obstacolele date de cotoiul ademenit cu o bucată de slănină sunt: un ştergar (râu), pieptene (pădure). Boii zmeoaicei sorb apa, copacii nu pot fi roşi (*Baba Iaga*, 103).

Pe Vasilisa cea frumoasă (*Vasilissa precrasnaia*) o scapă de Baba Iaga, care mănâncă oameni şi la care o trimit să ceară foc surorile vitrege, o păpuşă năzdrăvană. Baba are gospodărie rusească, pivniţă cu cvas, mied, vin, bere, mănâncă purcel la cuptor. Îi miroase a om rus: „Fu, fu, Russkim duhom pahnet!" Pentru cele trei momente ale zilei: zori, amiază, seară sunt imagini superbe. Un cavaler (vsadnic) alb, cu cal alb, haine albe, hamuri albe, altul roşu, altul negru. Altă dată avem de-a face cu o vrăjitoare antropofagă, vedma (*Vedma i solnţeva sestra*). Ea este sora lui Ivan-ţarevici care fuge la naşterea ei la sora soarelui. El ajută pe Suceşte-stejari (Vertodub) şi Turteşte-munţi (Vertogor), făcând o pădure dintr-un pieptene şi munţi înalţi până la cer dintr-o perie, pentru ca namilele să aibă de lucru şi să nu moară. Aceştia pun piedici în calea vidmei până ce Ivan, urmărit, intră pe fereastra palatului sorei soarelui. Există Vinerea şi Miercurea răzbunătoare (Ralston). Ana precrasnaia cere, ca să se mărite, o ghicitoare indescifrabilă, pune pe Ivan-ţarevici să încalece pe un cal năzdrăvan legat cu douăsprezece lanţuri şi ţinut sub douăsprezece lacăte, îi strânge mâna de-i intră ochii în fundul capului, orbeşte un bogatâr şi ologeşte pe „Catoma-diadca dubovaia şapca", moş Catoma cu căciulă de stejar, însoţitorul ţareviciului, îl pune pe Ivan paznic la vaci. De la Baba Iaga, ameninţată cu moartea, voinicul află fântâna „s ţeliuşcei i jivuşcei vodoiu", cu apă vindecătoare şi dătătoare de viaţă, după ce baba i-a mânat întâi la un puţ a cărei apă ardea craca (*Beznoghii i slepoi bogatîr*). Ca şi fata faraonului, Elena precrasnaia face un templu cu doisprezece stâlpi şi se aşază pe un tron înalt, hotărâtă a fi nevasta cui o va săruta sărind călare până la ea. Ţarul mort scoate din pământ un cal, ţareviciul, cam pipernicit, intră şi iese pe urechile lui, încalecă şi învinge (*Sivco-Burco*, 180). Emelia e şi el neghiob. O ştiucă pe care n-o mănâncă îi dă puterea să aibă ce doreşte, merge într-o sanie fără cal, pe o sobă, ia pe fata unui rigă de nevastă, acesta îi pune pe amândooi într-un poloboc (v bocicu) etc. (*Emelia-durac*, 166). „Durac" este şi băiatul al treilea al unui „ded" şi al unei „baba". Învăţat de un bătrân, omenit, face cruce asupra unui copac din pădure, loveşte cu

piciorul şi iese o corabie zburătoare pe care tocmai o voia un ţar ca să-şi dea fata de nevastă. Pe drum întâlneşte pe unul care, cu urechea la pământ, aude ce-i pe lumea cealaltă, pe unul într-un picior, alt picior fiind legat de o ureche ca să nu sară prea tare, pe un ţitaş grozav, pe Obedalo (Flămânzilă), pe Opivalo (Setilă), pe unul care din găteje face o armură, pe altul care cu nişte paie îngheaţă totul. Îi urcă în corabie. Ţarul îi pune pe munci, le cere apă de tămăduire şi de viaţă, să mănânce şi să bea peste fire, să intre într-o baie de tuci, să aducă un polc de oaste (*Letucii corabl*). Şabloanele revin în *Ivan crestianskii sîn i mujicioc sam s përst, usî na sem verst:* alegerea unui mânz râios, „zmei" cu 3, 6, 12 capete, lighean plin de sânge ca semnal, surorile zmeoaicei făcându-se măr, fântână, pat, un mujic cât degetul cu mustaţă de şapte verste care-l trânteşte şi-i ia calul, ţarul care pofteşte musafiri în baia înroşită dându-le mâncare excesivă, Gerilă (Studeneţ), Mâncăciosul (Objora). „Ne v cotorom ţarstve, ne v cotorom gosudarstve jil-bil" un mujic şi o hăzaică (*Ilia Muromeţ i zmei*). Aceştia capătă un băiat fără picioare care, bând apă de la un bătrân, prinde putere de smulge copacii din rădăcini. Baba Iaga vrea să-l taie, pe urmă îl cinsteşte, îl pofteşte la feredeu, îl trimite la soru-sa. Ilia dă de Solovei-războinicul, cu cuibul pe şapte stejari şi, şuierând de te asurzeşte, îl pune în sac. Un rigă roagă pe Ilia să-l scape de un „zmeu" cu douăsprezece capete care-i bântuie fata. Împărţind drept un stârv de cal la fiare, păsări, târâtoare şi furnici, Ivan-ţarevici se poate preface în şoim ori furnică. Astfel omoară doi „zmei" cu trei şi şase capete, intră ca furnică în muntele de cristal unde dă de fata furată a ţarului şi o scapă de „zmeul" cu douăsprezece capete, în care e o ladă, în ladă fiind un iepure, în iepure o raţă, în raţă un ou, în ou o sămânţă. Arzându-se sămânţa, muntele se topeşte (*Hrustalnaia gora*). Ivan Bîcovici este, traducând în spiritul nostru, un „Făt-Frumos, fiul vacii". Ţarina mănâncă un ghigorţ (ërş), bucătăreasa linge talerele şi vaca lăturile, şi nasc fiecare câte un băiat. Ridicând o piatră grozavă din grădină, Ivan găseşte într-un beci (podval) trei cai bogătăreşti, omoară trei ciudo-iudo cu 6, 9 şi 12 capete (semnal este un ştergar umplând de sânge un lighean), intră ca vrabie în casa vidmei, soacra zmeilor, care-l duce „v podzemele", pe tărâmul celălalt la bărbatu-său bătrân, căruia doisprezece bogatâri îi ridică sprâncenele şi genele cu furcile, după ce Ivan se ferise de ipostazele zmeoaicelor tinere (măr de care crăpi, fântână înecătoare şi pat arzător). Moşul vrea ţarina cu părul de aur. Ce urmează e ştiut (flotă de corăbii scoase din stejar, Obedalo, Opivalo,

unul care îngheaţă baia, un cititor în stele zvezdocet, unul care pluteşte pe apă, prinderea fetei năzdrăvane). În fine, dăm şi de cele douăsprezece fete de rigă care rup în fiece noapte cât o pereche de ghete şi îmbată pe voinici cu somnoroasă în vin. Un dvoreţ, cu o căciulă de invizibilitate de la o babuşca, se lasă după ele „v podzemnoe ţarstvo", spre împărăţia subpământeană, printr-o gaură sub crivat; trec printr-un crâng cu flori de aur şi ajung la curtea ţarului vrăjit, unde joacă. Dvoreţul aduce drept dovadă o creangă de aur şi un pocal (*Nocinîie pliaski*).

Al. Chodzko (*Contes des paysans et de pâtres slaves*, Paris, Hachette, 1864)[68] a extras, obsedat de originea indiană, un număr de basme mai ales din A. Glinski (*Baiarz Polski*, Vilna, 1853), care însă sunt bieloruse din gub. Minsk, şi Božena Nemţova (*Slovenske Pohadki a Povesti*, Praga, 1858).

Nu ne putem aştepta la nici o surpriză. *Soarele sau cele trei fire de păr de aur ale lui moş Vede-tot* (ceh) este în prima parte *Aflatul* lui Reteganul, găzduitul fiind un rege şi decizia ursitoarei fiind ca băiatul să ia pe fata regelui. Neputându-l răpune, monarhul trimite pe Plavacek să-i aducă trei fire de păr din capul lui Ded-Vseved, adică trei raze, căci moşul e Soarele, bătrân seara şi copil dimineaţa, şi căruia îi miroase carnea de om ca şi zmeului. Un barcagiu şi doi regi roagă pe voinic să pună Soarelui trei întrebări, în spiritul celor din *Zâna apelor* de Reteganul. Furnici, care se roagă de voinic să le scape de un pomişor aprins, pui de corb hrăniţi cu calul lui, un peşte cu solzi de aur aruncat din nou în mare, ajută pe servitorul unui rege să îndeplinească muncile cerute de tatăl frumoasei cu păr de aur: strângerea unor perle risipite prin iarbă, scoaterea inelului din mare, aducerea apei moarte şi a apei vii (mrtve a give vody). Fata însă trebuie găsită printre douăsprezece fete şi o muscă înviată o dibuie. Servitorul duce fata stăpânului său care, necăjit că acesta a mâncat şi el din şarpele cu care înţelegea graiul animalelor, îi taie capul, pe care fata cu păr de aur îl lipeşte cu apă moartă, înviind pe voinic cu apă vie. „Ah! că bine am dormit!... - Fără mine ai fi dormit în veci!" (*Dieva zlato vlaska* sau *Fecioara cu părul de aur* - ceh). Epilog inedit: bătrânul rege pune să i se taie capul ca să întinerească, se varsă zadarnic apă vie şi apă moartă cu care capul se lipeşte, căci nu mai rămâne apă vie ca regele să învieze. Un inel fermecat dat de un peşte scăpat de la moarte (în care Chodzko vede o reminiscenţă a unei ipostaze a lui

[68] Volumul a aparţinut lui Al. Odobescu.

Brahma), un covor zburător, o căciulă de invizibilitate şi o bâtă care bate, un rege ingrat, dau un basm complicat, probabil făcut cu multe infiltraţii clericale (*Le tapis volant* etc., Glinski): „literarisch stark überarbeitete Märchen" spun Bolte şi Polivka, V, 155. Însoţit de Pântecosul, de Lungilă, de unul cu ochi de jăratic care aprinde totul, câteşitrei îmbrăcaţi în veşminte somptuoase, prinţul Mathias merge la fata de rege care se ascunde trei nopţi. A treia oară se face peştişor, omul cu ochi de jăratic înfierbântă apa puţului şi fata iese. Regele trimite pe urmele fetei fugite cu Mathias un escadron de cavalerie, întârziat de un voal (pădure), o lacrimă (râu) şi de întunecarea soarelui pe care Lungilă îl acoperă cu scufia, înghiţit apoi cu totul de Pântecosul a cărui gură e luată drept porţile oraşului. Suntem într-o ţară a Europei, cu tradiţia luxului aulic şi miliar (*La veillée* etc., Božena). O slugă se poartă ca spânul din *Harap Alb*, nu scoate din puţ un prinţ până ce nu-şi schimbă rolurile. Un cavaler nevăzut a cărui fată, prefăcută în lebădă, prinţul a scăpat-o de uriaşul Costey, prefăcut în vultur, îl ajută să bată, în numele slugii impostoare, pe duşmanii regelui. Adevărul iese la lumină, sluga e legată de cozile a patru cai (*Histoire du prince Slugobyl et du chevalier invisible*, Glinski). Viforul fură o prinţesă cu părul de aur şi o duce într-un vârf de munte, într-un castel stând pe o labă de cocoş; un prinţ care la trei zile sare din scutece, la o lună mânuieşte spada, la două luni călăreşte şi la trei, are mustaţă de aur, ajunge sus, bea apă ce dă putere, omoară viforul, ia apă „qui ressuscite" şi „de celle qui ranime" şi învie fraţii îngheţaţi, trece pe la Baba Iaga, care-i dăduse un ghem călăuzitor, şi o întinereşte cu apă de tinereţe, în fine, dezleagă nişte ghicitori puse de fata cu părul de aur (*Le prince à la main d'or*, Glinski). Un moş şi o babă plâng la 75 de ani că n-au copii. Dumnezeu, pe care îl miluiseră, îi face să găsească douăsprezece ouă, din care ies tot atâţia băieţi. Unul din ei, zis Nu-piere, face isprăvi grozave, coseşte cu o coasă cu douăsprezece cuţite tot fânul, prinde o iapă albă care îi mănâncă stogurile cu cei doisprezece mânji, capătă mânjii. Pe al lui îl regenerează omorându-l, îngropându-l, semănând deasupra grâu, presărând o baniţă asupra oaselor lui. Toţi fraţii merg la Baba Iaga să-i ceară fetele de neveste, aceasta pune paloşul să le omoare crezând că sunt băieţii, care însă au schimbat paturile; un rege, îndemnat de fraţii invidioşi, dă lui Nu-piere munci grele etc. (*Impérissable*, Glinski). Un rege are un măr ale cărui roade se coc noaptea şi le fură cineva. Feciorul cel mic răneşte pasărea de foc, o fură cu colivia de la alt rege, acesta îl pune să-i aducă calul cu

coamă de aur de la un rege, care pretinde să-i aducă pe fecioara cu păr de aur din castelul de aur din Marea Neagră. O vulpe ajută pe voinic şi se preface în fecioară, păcălind pe regele cu calul. Fecioara e distinsă de alte două asemănătoare printr-o muscă (*Ohnivak*, ceh). Cu mici deosebiri, este *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos* al lui Ispirescu,

Cu basmele săseşti ale lui Iosef Haltrich (*Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürger*, Wien, Hermannstadt, 1885) dispar pompa, colosalitatea, teribilul. Cădem în oarecare platitudine amestecată cu moralităţi evanghelice. Se face adesea aluzie la valahi. Lipseşte pe de altă parte arhaismul basmelor române, mediul fiind o organizaţie civică înaintată, dar măruntă. *Die beiden Goldkinder* e *Înşir-te mărgărite* cu deosebirea că sunt două fete şi nici una nu promite copii de aur, iar sora, care a dorit să fie numai bucătăreasă, înlocuieşte copiii cu un căţel şi un pisoi. *Der goldne Vogel* este în esenţă *Pasărea măiastră* de Ispirescu. Un rege a ridicat o biserică, dar cineva îi spune că-i lipseşte pasărea de aur căreia îi pică perle din gură când cântă. Un băiat se bate cu trei balauri (Drache) cu 3, 6, 12 capete, regăsiţi ca tineri morţi la Buschmutter (Mama-Pădurii) pe care o ucide cu spada căpătată de la tată-său, care îi mai dă un cal cu opt picioare. Regele îi cere, îndemnat de alţii, să aducă trei păsări de aramă, argint, aur, de la care băiatul găsise câte o pană, apoi pe Fecioara mării, şi herghelia de iepe cu armăsarul ei. Calul cu opt picioare se luptă, învelit cu douăsprezece piei de bivol, cu armăsarul. În sfârşit, regele porunceşte băiatului să mulgă iepele cărora calul le îngheaţă picioarele şi el însuşi moare scăldându-se în lapte clocotit după dorinţa Fecioarei mării (*Das Zauberross*). Regăsim episodul în *Din fată-fecior* de Reteganul. Păscând capra unui orb, un băiat sărac capătă spada care retează orice. Omoară trei balauri din pădurea de aramă,de argint, de aur şi ia din palatele lor trei frâie de aramă, argint, aur, la scuturarea cărora vin armate şi soldaţi cu echipament de aramă, argint, aur. Îşi spală capul la un izvor, şi părul i se face de aur. Şi-l acoperă cu o căciulă, zicând că are chelbă, şi intră argat la bucătăria unui rege. De aci încolo urmează istoria cheleşului (*Goldhaar*). *Der Federkönig* este în variantă *Cotoşman năzdrăvan*. Vaca se bucură de multă atenţie, lucru firesc la un grup etnic iscusit în economia rurală. Un băiat suge şapte ani încât tată-său, supărat, spune mamei: „Fire-ai vacă!" Ceea ce se întâmplă. Băiatul e trimis s-o pască, căpătând câte o turtă de cenuşă, el se întoarce sătul fiindcă suge, lucru pe care îl vede una din surorile lui vitrege cu încă doi ochi în ceafă. Vaca, ameninţată cu tăierea, îşi ia

băiatul în coarne, îl duce la pădure, îi mai dă să sugă de două ori şapte ani, până ce acesta smulge un stejar din pământ şi-l înfige cu vârful. Plecând în lume, băiatul se întovărăşeşte cu Steinzerreiber, Baumdreher, Langmann, vără în despicătura unui copac „ein kleiner Mann mit einem sieben Ellen langen Bart", omoară cu ghioaga, pe tărâmul celălalt, un zmeu (Drache) cu douăsprezece capete, ia comori şi trei fete de rege, tovarăşii dau drumul frânghiei, dar băiatul, ca să-i încerce, a pus întâi un pietroi. O zripţuroaică ai cărei pui ia scăpat de un balaur „gewaltige Schlage" îl duce pe tărâmul nostru (*Der starke Hans*). O mamă vitregă, cu o fată cu trei ochi, un taur torcând pentru fata oropsită sunt şi în *Das Zauberhorn*. Taurul e un prinţ. *Der Knabe und die Schlage* e basmul şarpelui recunoscător care duce pe băiat la tatăl său, regele şerpilor, şi-l pune să-i ceară calul cu opt picioare şi rubinul din coroană.

În *Die beiden Mädchen und die Hexe* recunoaştem pe fata care slujeşte la Sfânta Vineri (aci e vrăjitoare). O fată dificilă, care nu se mărită decât cu cine se poate ascunde ca să nu fie găsit, şi care stă în observaţie în vârful unui castel, într-o odaie cu douăsprezece ferestre e în *Von der Königstocher, die aus ihrem Schlosse alles in ihrem Reich sah*. Un corb, un peşte, o vulpe vin, recunoscători în ajutor voinicului, vulpea îl face „Meerhäschen", care se ascunde chiar în coada fetei. *Povestea porcului* lui I. Creangă, cu un preambul, e în *Das Borstenkind*. Fiindcă un copil de regină a mâncat coji de mere, regina i-a zis: „Fire-ai porc!" Un cenuşotcă devine rege prin ordalie. Coroana regală, plutind prin aer, se lasă asupra lui, ascuns în poiana porcilor (*Das Aschenputtel wird König*). Întrecerea în minciuni (...tata avea atâţia stupi că nu i-ar fi putut număra de ar fi trăit cinci sute de ani...) e în *Lügewette*. Basmul *Der Tausendfleckige, starke Wila* duce cu gândul la „vilele" slave. Însă e o simplă potrivire de sonuri, fiind vorba de un băiat cu acest nume, născut cu o mie de pete din cauză că, mamei sale, soacra i-a dat să bea sânge de la o mie de jivine. Mama şi copilul trăiesc într-o prăpastie, şi băiatul scapă de pete fiind lins de animalele respective. Totuşi „il existe dans une partie de l'Autriche - scrie Heine în *De l'Allemagne* - une tradition... d'origine slave: c'est la tradition de la danseuse nocturne, qui est connue, dans les pays slaves sous le nom de Wili. Les wilis sont des fiancées qui sont mortes avant le jour de noces. Les pauvres jeunes créatures ne peuvent demeurer tranquilles dans leur tombeau. Dans leurs coeurs de la danse qu'elles n'ont pu satisfaire durant leur vie; et, à minuit, elles se lévent, se rassemblent en troupes sur le grande route, et malheur, au jeune homme

qui les recontre! Il faut qu'il danse avec elles..." (II, *Traditions populaires*). Villele sunt deci mai degrabă nişte strigoaice şi e întrebarea dacă fetele care merg noaptea să joace, stricând încălţămintea, nu sunt din familia lor. E drept că ele se duc pe tărâmul infernal unde trăiesc de altfel toate fetele furate de zmei, în fond inaccesibilul fiind aşezat în basm în zona morţii.

Basmul maghiar *Pielea de şarpe* (*Die Schlangenhaut*)[69] este basmul şarpelui înfiat de moş şi babă. Femeia se roagă lui Dumnezeu să-i dea un copil, rugăciunea e îndeplinită şi copilul e născut („brachte die Frau ein Kind zur Welt"), însă jumătate şarpe, jumătate om. La optsprezece ani vorbeşte, trimite pe mamă-sa la rege să-i ceară fata. Regele dă femeia pe uşă afară. Şarpele, devenit un tânăr frumos, scutură pielea de şapte ori (şapte, sau şapte ori şapte, e numărul mistic în locul lui nouă), spune câteva cuvinte magice, apar nişte duhuri cărora le cere un coş cu mere de aur. Le trimite regelui care pretinde să-i facă un pod de aur. Cu ajutorul spiritelor, şarpele săvârşeşte mai mult: un pod de aur peste o apă de argint cu peşti de aur etc. Apoi dăruieşte un palat cu coloane de diamant şi cu atâtea ferestre câte zile are anul şi alte minunăţii înăuntru: o besactea de sidef de la regina zânelor din fundul mării, cu douăsprezece cutii pline cu lucruri miraculoase. În una, de pildă, este o apă care face părul de aur. Îi dă apoi în trei găoci de nucă o rochie de mireasă adusă din cămara Soarelui, un văl de argint luat din cortul lunii, o cingătoare din câmpul stelelor, iar pasărea de foc i-aduce în ziua nunţii, de pe vârful muntelui pe care se sprijină cerul, o cunună de flori de lotus. În fine, tot cu ajutorul duhurilor, mirele vine într-o caleaşcă de sticlă, trasă de şase cai care au supt lapte de iapă năzdrăvană. În treacăt fie zis, fata râde cu un ochi şi plânge cu celălalt când se gândeşte la pielea de şarpe. Sub jurământ că va păstra taina, soţul mărturiseşte că e om ca toţi oamenii, dar a fost blestemat de regina zânelor, pe care a crezut-o pe nedrept necredincioasă, să poarte pielea de şarpe până când soţia va păstra taina un an, o zi şi un ceas. Fata spune totul mamei care aruncă pielea cu solzi de aur pe foc. Din fiece solz iese câte o pasăre de aur. Sunt duhurile slujitoare. După tipic, cu încălţăminte de fier, nevasta rătăceşte şapte ani, şapte luni, şapte săptămâni, şapte zile şi şapte ceasuri, străbătând de şapte ori şapte regate, şi de şapte ori şapte oceane,

[69] *Ungarische Volksmärchen*, ausgewählt u. übersetzt von Elisabeth Sklarek, mit einer Einleitung von A. Schullerus, Leipzig, 1901.

ajunge la trei palate, pe tărâmul celălalt. În unul stă doamna David, mama lunii zis şi David. Soseşte aceasta şi simte un miros străin. Nu ştie de Jumătate şarpe – Jumătate-om, trimite femeia la tată-său, Soarele, în palatul vecin. Acolo, pribeaga dă de mama Soarelui. Aceasta nu ştie de şarpe şi o trimite la fiul său, Vântul. Acesta o lasă însă peste un gard de foc în grădina şarpelui, învelind-o cu mantaua sa şi cântându-i un cântec. Cu doi peşti de aur, o furcă şi două fuse de aur pe care le primise de la cele trei femei, precum şi spălând cu lacrimi trei picături de sânge de pe cămaşa şarpelui, adusă la râu de două slujitoare, atrage atenţia soţului pe care îl blestemase şi ea să n-o vadă până ce nu-i va curăţi ea cămaşa. Maiestatea-sa porunceşte ca regina să fie adusă la castel într-o caleaşcă de aur, îmbrăcată şi aşezată în pat. Fostul şarpe întinde mâna deasupra ei şi pribeaga naşte un băiat cu soarele în frunte şi o fată cu stea în frunte, amândoi cu părul de aur. În *Argatul de grădinar cu părul de aur* (*Der goldhaarige Gärtnerbursche*) recunoaştem uşor pe *Făt-Frumos cu părul de aur.* Jancsi, băiatul mai mare al unui om sărac cu doisprezece copii, intră slugă la morarul dracului care-i dă munci grele şi de la care apoi fuge pe un cal năzdrăvan. Urmărirea e cea tipică. Băiatul simte fierbinţeală în obrazul drept, în cel stâng şi în toată faţa, aruncă peria de cai, cârpa de şters caii, ţesala care se fac pădure, mare şi codru de oţel. Morarul se spânzură de un pom de fier, care-l duce până la poarta iadului. Merg peste de şapte ori şapte regate, peste ocean, peste munţii de sticlă, ajung într-o grădină, unde e un măr cu flori de diamant, frunze de argint şi mere de aur. Băiatul ia trei mere, iar cu pălăria bea din izvorul cu şapte culori al soarelui care ţâşneşte din rădăcina copacului. Atunci prinde putere şi capătă păr de aur. Calul îl duce la palatul cu acoperiş de aramă al regelui Spaniei, care are trei fete. Maiestatea-sa îl ia ca argat al grădinarului. Băiatul îşi acoperă părul cu o scufie, îşi vede de treabă, iar duminica se joacă cu un măr de aur prin grădină. Cele trei fete îl văd, întâiele două vor să-i dea bani pentru măr, el îl dă celei de a treia pe trei sărutări. A doua şi a treia duminică, lucrurile se repetă cu celelalte mere, băiatul se lipseşte de sculele scumpe făgăduite de surorile mari şi dă merele pe câte trei sărutări celei mici. Regele hotărăşte să mărite fetele, punându-le să aleagă prin aruncarea unui măr de aur. Întâia loveşte un Herzog, a doua un Graf, a treia pe argat. Regele oropseşte pe argat şi prinţesă, care-şi fac o colibă din crengi verzi. Argatul găseşte o puşcă ruginită ce ţinteşte fără greş şi cu care aduce mult vânat, spre ciuda cumnaţilor cărora le dă vânatul după ce le pune

pe spate pecete de osândiți. Regele Prusiei declară război regelui Spaniei. Cheleşul cere calului năzdrăvan să-i aducă un regiment de husari, pe cai aşa de lucitori, încât aceştia să se vadă ca într-o oglindă. Cu părul de aur răsfirat, voinicul bate pe duşman, taie capul regelui Prusiei, dar se răneşte la picior. Regele Spaniei îl leagă cu o năframă. Urmează recunoaşterea. Şi alte basme, fireşte, conțin şabloanele ştiute. *Feciorul de rege, care tânjea după nemurire* tratează în fond ideea din *Tinerețe fără bătrânețe şi viață fără de moarte*. În *Aschen-Jörge*, Gyurka e un cenuşotcă, *Schön-Ilonka* (Szép-Ilonka) e Ileana Cosânzeana. Basmul unguresc e somptuos, pompos, plin de ornamente aproape rococo, situat însă într-o civilizație mai apropiată, stil secolul XVIII european. Mediul social este feudalismul austro-ungar.

Este de prisos a mai excerpta alte colecții. Stereotipia basmelor este evidentă. De altfel, comparatiştii au făcut paralele vaste, mulți din ei dau la culegerile lor variantele la felurite popoare, Johannes Bolte şi Georg Polivka în *Anmerkungen zu den Kinder – und Hausmärchen der Brüder Grimm* aduc, în acest sens, un material imens, deşi abstract. Reinhold Köhler era un mare cunoscător de folclor şi a urmărit un şablon din *Der getreue Johannes*, care e şi în *Omul de piatră* al lui N. Filimon, la boemi, grecii moderni, italieni, cataloni, precum a comparat variantele temei „Meşterului Manole" pe ideea „eingemauerte Menschen" sau acelea pe tema „cămaşa fericitului" (*Aufsätze über Märchen und Volkslieder*, Berlin, 1894). Răspândirea unor şabloane e aşa de imensă, nu numai în literatura propriu-zis populară, încât multitudinea variantelor produce un sentiment de spaimă cerebrală, cercetarea devine curată statistică şi îndepărtează atenția de la fenomenul fundamental care e din domeniul gândirii şi al artei. Alții au folosit, în chip interesant, basmul în studiile de mitologie comparată (Otto Henne-Am Rhym, *Die deutsche Volkssage im Verhältnis zu den Mythen aller Zeiten und Völker*, zweite Auflage, Wien, 1879). După basmele lui H.C. Andersen, de pildă, calul morții, cu trei picioare, merge şchiopătând spre casa celui care urmează a muri. În Nord, Sleipnir, calul lui Odin, are opt picioare. Am întâlnit în studiul nostru cai cu trei şi cu opt picioare, dar fără a nega puterea reminiscenței mitologice, este clar, în virtutea libertății de a crea în basm, în limitele şabloanelor, că în exemplele noastre calul cu trei picioare e un animal intenționat ridicul, în vreme ce acela cu opt picioare înfățişează o mare izbândă tehnică de ordin fabulos. Nimic n-ar fi împiedicat ca el să devină un miriapod. Însă sentimentul de economie plastică s-a mulțumit

cu aripile. O locomotivă cu 48 de roți e monstruoasă și nepractică. Loki, zeul nordic al lumii infernale, „a fost opt ierni sub pământ vacă cu lapte și mamă" (J.G. von Hahn, *Sagwissenschaftliche Studien*, Jena, 1876, p. 132). Dar asta nu are de-a face cu femeia din basm, prefăcută în vacă, unde ideea este iubirea maternă, vaca fiind luată ca exemplu de mamă desăvârșită. În schimb, mitologia însăși capătă un sens, descifrată uman.

Andrew Lang a reproșat lui Emm. Cosquin care, pe urmele altora, găsește că toate drumurile basmului duc în India (Cosquin, *Études folkloriques, rechereches sur les migrations des contes populaires*), excesul de preocupare genetică. Lang, punându-se din punct de vedere antropologic, acorda mult „identității imaginației omenești în felurite locuri". „*Mult* se poate datora identității imaginației în primele ere; *ceva* transmisiei." Migrația și persistența uimitoare a șabloanelor fabuloase este de netăgăduit. Prin transhumanță, pe cale nautică, prin deplasarea și compenetrația grupurilor etnice sau numai a indivizilor, prin mediile plurilingve și de graniță, basmele circulă pe distanțe mari. Francezii au dus în Canada basmele lor (v. *The round castle of the red sea in Green magic*), probabil la fel românii în Statele Unite. Cartea joacă un mare rol și multe șabloane sunt în aparență căderi „aus höherer Sphäre", cum zice Hans Naumann despre Volkslied (*Grundzüge der deutschen Volkskunde*, zweite Auflage, Leipzig, Quelle u. Meyer, 1929, p. 114). Un experiment prin.aruncarea în popor și urmărirea destinului oral al unui prototip, cercetări limitate pe regiuni și pe grupuri de state vecine, o anchetă atentă, când e cu putință, a transmisiunii unui basm de la individ la individ pot să aducă o lumină asupra creării și publicității orale a basmului.

Un fapt este clar, și în privința asta Andrew Lang are dreptate. Dacă am descoperi o populație într-o insulă ce n-a avut niciodată un contact cu lumea cunoscută, am găsi acolo șabloane de basm, dacă nu material, dar desigur spiritual identice. Tocmai conformația morală și imaginativă a oamenilor de pretutindeni fac cu putință migrația istorică a unor ficțiuni, în vreme ce altele sunt sufocate în față. Indiferent în ce mediu s-au zămislit, dacă sunt romane din ciclul Mesei Rotunde, cărți de colportaj de tipul *Genoveva de Brabant*, ori povești sătești, anume istorii plac umanității prin metoda lor didactic-mistică de a răspunde la problemele vieții, în vreme ce plictisesc, în cele din urmă, pe intelectual. Basmul este tendențios, impasibilitatea flaubertiană displace masei. Studiul rece al omului, propriu romanului, nu e în gustul mulțimii, care

vrea o soluție practică. Răii trebuie denunțați, eroii buni ajutați până la izbândă, morții înșiși, când n-au meritat moartea, înviați. Gustul tragicului în basm este inexistent și basmele veritabile au toate happy-end. Fatalismul, când nu e optimist, e o infiltrație de ordin religios.

Esteticește, stereotipia ne lămurește asupra chestiunii originalității. În nici un caz, aceasta nu e de ordin schematic. Accidentul constituie în basm esența. Așezarea în timp și în spațiu, detaliul senzorial și moral conferă fără sforțări de invenție a treia dimensiune. Ca și literatura clasică, basmul e un plagiat sincer și total, și geniul se relevă în arta copiatului. Ajunși la șablonul unde voinicul trebuie să adoarmă, cauza somnolenței poate fi diversificată neprevăzut: efluviile fâneței, adierea nopții, suflul cald al cailor, răcoarea umbrei. Vegetația care se naște o dată cu copiii sau din ei, poate însemna brazi, chiparoși, crini etc. Zmeul e italian din Seicento, aristocrat din vremea lui Ludovic al XIV-lea, insular englez, prinț german, boier rus. Primejdia se vestește prin trei picături pe o năframă, prin veștejirea unui chiparos, printr-un lighean cu sânge, pahar cu sânge, prin tacâmuri de argint înnegrite, prin însângerarea unei săbii bătute cu nestemate etc. Eroul se deplasează pe covorul fermecat în patria covoarelor, în corabie cu aripi în vasta Rusie, cu fluvii lungi și mări, cu opinci în România, cu botfori în Occident. Prințul fermecat e măgar ori țap în Orient, porc și șarpe la noi, urs alb în Scandinavia. Amănuntul nu este rezultatul artei personale, ci interpretarea obiectivă și sobră a schemei. În această privință, felul în care desenatorii ilustrează basmele străine este foarte caracteristic, totul fiind adus la orizontul civilizației căreia îi aparține artistul. Un basm care colorează în mod insolit schemele, scoțându-le din geografia și timpul respectiv sau încărcându-le cu prea multă culoare locală, calcă regulile artistice ale folclorului. I. Creangă e genial, basmele lui sunt autentice și trebuie să fie luate în considerare în studiile folcloristice, însă prin excesul de clasificație și portret moral, prin expoziția teatrală, prin evocarea prea plastică a realității, nu pot să fie transmise ca atare poporului care în cel mai bun caz ar elimina tocmai ceea ce este genial-artistic, păstrând schemele ce duc fără întârziere la soluționarea problemelor de viață.

Cunoașterea șabloanelor, după gradul lor de circulație și vechime, ne înlesnește determinarea critică a valorii unui basm. Un unicat nu e un produs folcloric. Numai ceea ce există prin multe și diseminate variante

constituie un document literar. Ceea ce nu se regăseşte vertical şi orizontal, adică retrospectiv şi spaţial, e o simplă fantazie. Şabloanele nu sunt geometric identice, ci se pot schimba. Totuşi, umanităţile folclorice care stau la baza lor sunt stabile şi n-au nimic de-a face cu anume simboluri, persistente sau întâmplătoare. E posibil ca peştele să fi fost odată semnul ştiut al lui Christ (ICHθYS) sau simbol phallic-sexual.[70] Povestitorul de azi nu e conştient de acest lucru, preocuparea lui este de a rezolva problema sterilităţii. Un basm în care împăratul nu vrea copii, în care fraţii se au „ca fraţii", în care mama vitregă îşi urăşte fata bună fiindcă e leneşă şi o iubeşte pe cea vitregă pentru că e harnică, în care voinicul se lipseşte, mizantrop, de ajutorul altora şi totuşi învinge, în care zmeul rămâne în veci biruitor şi Făt-Frumos nu se mai scoală din morţi, contrazice regulile genului.

Că basmul se înnoieşte e un fapt ce s-a observat şi va fi instructiv ca pe temeiul materialului cules recent, prin stenografiere sau înregistrare magnetofonică, să vedem cum evoluează în noile condiţii de civilizaţie. De dispariţia lui vreodată nu poate fi vorba, dar ce credibilitate fantastică mai poate întâmpina cu vremea calul năzdrăvan? Mecanica şi armamentul modern au pătruns şi în basmele din culegerile existente. Va veni vremea, probabil, în care voinicul va fi prevăzut cu racheta care omoară zmeii şi se va transporta cu avionul din tinereţe – având grai şi 99 de motoare – al împăratului, sau luat din herghelia de aeroplane năzdrăvane a unei zmeoaice sau a Babei Iaga.

CRITICA BASMULUI

Analiza basmului din punct de vedere artistic şi implicit folcloric este posibilă numai cu o bună pregătire specială. Simplul gust personal poate să ne rătăcească, pentru că el e gustul sferei culte, nu al masei. Dăm câteva exemple:

Făt-Frumos şi uriaşii (A.L. Pop, II), extras din *Zmei şi Zâne* de Artur Gorovei, nu intră în preocupările folcloristului. Autorul a făcut,

[70] Osw. A. Erich u. Rich Beitl, *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*; E. Hoffmann-Krayer, II, Fisch.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

intenționat, un fel de rapsodie fabuloasă, prin compilație liberă de șabloane pe cale livrescă.

Șperlă voinicul de Tudor Pamfile conține în cea mai mare parte o introducere și comentarii ale culegătorului. Șablonul iepelor năzdrăvane și al armăsarului păscând ogorul e strivit între aceste ornamente. Basmul e auzit de culegător de la fratele său. De nu e o falsificație pe șablon cunoscut, este în orice caz „überarbeitet" (A.L. Pop, II).

Craiovisin e autentic și tratează șablonul fiului de vacă, cu o frumoasă demonstrare a devotamentului matern. Introducerea cu doi frați, intrați ca servitori la un popă să păzească vaca nărăvașă, este de prisos, însă astfel de prolixități și părăsiri ale drumului inițial sunt proprii basmului și produc o excitație a interesului. Simetria absolută nu-i folclorică (A.L. Pop, II).

Frumos este basmul cules de Artur Gorovei, *Cei trei feciori ai babei* pe șablonul *Sărilă-Mezilă-Zărilă*. Cei trei sunt îmbătați cu vin de nouă ani (băutură normală și totuși sugestivă prin cifra interpretată mitic 9), și adunați de mama lor laolaltă. Feciorii, natural, se bat reprezentând trei momente succesive. Pe urmă se împacă și se duc să scoată de pe tărâmul celălalt cele trei fete de împărat. Sărilă, jucând rolul fratelui voinic, se lasă la zmei, ceilalți frați, când e să iasă, dau drumul frânghiei. Iată o contradicție. Cei trei sunt congenital adversari, deci împăcarea a doi dintre ei contra celui de al treilea e absurdă. Adevărul este că povestitorul ignoră sensul simbolic al basmului și se transferă pe plan pur uman, în șablonul invidiei fraților mai mari, încurcând chiar numele și vârstele, căci fratele cel mic este Zorilă. În basmul lui G. Cătană, *Serilă, Mezilă și Zorilă,* eroii sunt solidari și Zorilă, ajuns împărat, face pe frați „miniștri". Altă incongruență în basmul analizat este că baba înghite două fire de „chiperi" și naște trei copii. Astfel de amnezii și absurdități psihologice nu strică însă farmecul unui basm care e bun când copiază cu naivitate un șablon esențial, făcându-l inteligibil în plan fabulos. Un procent de eroare în compoziție și de stângăcie caligrafică este tolerabil și chiar necesar. Remarcabil e că din lumea neagră, Sărilă e scos pe cea albă nu de enorma pajură, ci de un „coșcogea corb" care își înfige ciocul în pieptul lui, adevărat corb al lui Edgar Poe.

Complicația excesivă este dizgrațioasă. În basmul *Nu cânta băiete* de D. Furtună (A.L. Pop, II), colaborarea artistică a culegătorului, intolerabilă, este evidentă mai ales în stihurile inepte, cu ecouri din balada Meșterului Manole:

„Nu cânta, moşnege,
Rău capul mă doare,
Copilaşu-mi plânge
Cu lacrimi de sânge...
Şi n-are credinţă
De la măiculiţă..."

Presupunând că restul e în adevăr cules de la o bătrână, aceasta n-are geniu. Fata oropsită a moşului se duce „la cei doi nucuşori din grădină, răsădiţi de mânuţa ei, resfiraţi a plâns" (stil melo-romantic) şi zicându-le: „Descuieţi-vă, nucuşorilor!", capătă straie scumpe, trăsură şi cai. De unde ies straiele? Din pomi sau din nuci? Fără îndoială se face confuzie între nucile, merele, ouăle strângând în ele lucruri de dimensiuni mari, şi copacii fabuloşi. Fata găteşte pentru mama vitregă ca pentru lighioanele Sfintei Vineri, mâncare „nici prea rece şi nici prea fierbinte". Mergerea de trei ori la biserică, feciorul craiului căutând fată după ciuboţică, cocoşul denunţător, sunt scheme banale, exceptând nunta moldav-sămănătoristă ca „la noi, la Moldova lui Ştefan". Curent e şi şablonul aruncării tinerei neveste în puţ, cu creşterea unui soc din care un băiat cu oile, un moşneag, mai mulţi îşi taie fluiere şi, trişti, spun păţania mamei, cu versurile părintelui D. Furtună:

„Nu cânta, drăguţă,
Rău capul mă doare..."

Dar asta nu e de ajuns, fluierarii merg la clacă, împăratul pune şi el un fluieraş la gură, apoi îl rupe în două şi iese vie împărăteasa. Interdicţia de a cânta este ilogică, fiindcă socul a crescut tocmai spre a tăia din el un fluier din care ar fi trebuit să cânte însuşi copilul, care însă e de ţâţă. Cât despre învierea împărătesei prin ruperea în două a fluierului, ea este, în spirit magic, ininteligibilă.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CURPINS

INTRODUCERE 5
ZMEI 8
ŞERPI 29
BALAURI 33
URIAŞI
Novac, Strâmbă-lemne, Sfarmă-Piatră, Bate-munţii-n-capete, Flămânzilă, Setilă, Gerilă, Ochilă, Fugilă 39
ALŢI MONŞTRI
Gheonoaia, Scorpia, Muma-pădurii, Ciută-nevăzută, Vâjbaba, Jumătate-de-om, Bătrânul-din-mare, Moşul-orb, Barbă-cot, Agerul-pământului 47
DRACI 55
SIMBOLURI METEOROLOGICE ŞI CRONOLOGICE
Mama crivăţului, Mama vântului turbat, Mama vântului de primăvară, Crivăţul, Vântul turbat, Vântul de primăvară, Vântoase, Serilă, Mezilă, Zorilă 58
ZÂNE 62
SF. MIERCURI, SF. JOI, SF. VINERI, SF. DUMINICĂ, MARŢOLEA, SF. LUNI 73
URSITOARE 77
IELE 78
STRIGOI 79
DUMNEZEU ŞI SFÂNTUL PETRU 81
CAL NĂZDRĂVAN 82
CAII MORŢII 96
BOUL NĂZDRĂVAN 97
SGRIPSOROAICĂ, PAJURĂ, VULTUROAICĂ 102
VULTUR 104
CORB 105
ÎMPĂRĂŢIA PĂSĂRILOR 107
ÎMPĂRĂŢIA PEŞTILOR, A BROAŞTELOR, A RACILOR 109
ŢARA ŞOARECILOR, A SOBOLILOR, A RÂMELOR 111
ÎMPĂRĂŢIA FIARELOR PĂDURILOR 112
URSUL, LUPUL, VULPEA 112
LEUL 115
PORCUL 116
CERBUL 117
CÂINELE 118
MOTANUL 119
COCOŞUL 120
OI, BERBECI 122
ALTE VIEŢUITOARE
porumbiel, raţă, tăune, ţânţar, rugace etc 122

METAMORFOZE 123
OBIECTE NĂZDRĂVANE 129
PROCREAŢIA 144
PRECOCITATEA PRE- ŞI POSTNATALĂ A VOINICULUI 148
FRATELE MAI MIC 151
BINEFACERILE. AUXILIILE LUI FĂT-FRUMOS 154
ESENŢA MORALĂ A LUI FĂT-FRUMOS 163
HĂBĂUCUL 171
ÎMPĂRATUL 172
PSIHOLOGIA SENILULUI 186
FATA CU PURTĂRI RELE 188
FATA NĂZDRĂVANĂ 190
AMAZOANA 191
PORTRETUL FETEI 193
PERVERSITATEA 195
GELOZIA MATERNĂ 197
GELOZIA PATERNĂ 198
MAMA VITREGĂ 199
SORA VITREGĂ, SURORI RELE 202
FATA NEAGRĂ 203
MALIGNITATEA FEMEII SENILE 207
MISOGINISMUL 208
INCESTUL 211
IDEEA DE CLASĂ 213
PEISAJUL 220
ARHITECTURA 228
VEŞMINTE 233
AUTENTICITATEA 234
FONDUL OMENESC 243
STEREOTIPIA 245
CRITICA BASMULUI 299

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

27.25

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA DE FILOLOGIE
PRET UL

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DIVERSE
ESTETICA BASMULUI
29.99
PON/buc
Y0G00001

ISBN 973-87396-0-8

ISBN (10) 973-87396-0-8
ISBN (13) 978-973-87396-0-4